

~~RIJSWATERSTAAT
DIRECTIE W. & W.
"BIBLIOTHEEK"~~

~~Rechts (s)~~

g. 5-737 III

TUSSEN AFSLUITDAMMEN

EN

DELTADIJKEN

III

MIDDEN-ZEELAND

(Walcheren en Zuid-Beveland)

BIBLIOTHEEK
Dienst Weg- en Waterbouwkunde
Van der Gurgweg
Postbus 5044, 2300 GA Delft
Tel. 015 - 699111

12 NOV. 1991

*Wapen van het Waterschap
Walcheren*

(voor beschrijving zie pag. 66)

*Wapen van het Waterschap
De brede Watering van Zuid-Beveland*

(voor beschrijving zie pag. 66)

Tussen Afsluitdammen en Deltadijken

III

Midden-Zeeland

(Walcheren en Zuid-Beveland)

door M. H. WILDEROM, Ing.
technisch hoofdamtenaar van de Rijkswaterstaat

Met :
2 wapenafbeeldingen in kleurendruk, 117 tekeningen, 12 kaartreproducties,
158 foto's, 5 luchtfoto's en 2 uitslaande kaarten.

Copyright: M. H. Wilderom, Vlissingen.

Lettertype: Hollandse Mediaeval.

Druk: fa. Littooy & Olthoff te Middelburg.

Cliché's: Nauta en Haagen Oss N.V. te Oss.

Bindwerk: Boekbinderij Kusters-Duivendrecht N.V. te Duivendrecht.

INHOUD.

	Pag.
<i>Inleiding</i>	9
I. MIDDEN-ZEELAND. Algemeen	
§ 1. <i>Land en water (w.o. topografie en geografie)</i>	11
Walcheren: Zuidoostkust met „Schoone Waardin” 11, Stranding van schepen 12, Frans Naerebout 19, Kon. Z.H.R.M. 19, Forten rond Vlissingen 19, Zuidwestkust 22, Willibrordusput 23, Vuurtoren(s) te Westkapelle 25, Noordwestkust 26, Bebossing 28, Golfterreinen 30, Oostkust 30, Omliggende geulen en zandplaten 32, Het Breezand 37, Veerse Meer 37, Sloe 38.	
Zuid-Beveland: De Poel 40, Oost Zuid-Beveland 43, Fort Bath 43, De Zak van Zuid-Beveland 45, Zuid-Beveland in het noordwesten 46, West Zuid-Beveland 46, Buitendijkse gronden 47, Geulen en zandplaten 50.	
§ 2. <i>Plaatsbepaling en indeling</i>	56
Coördinaten c.a. 56, Luchtkaartering 57, Wateringen en Heerlijkheden 57, Gemeenten 59, Bevolking 65.	
§ 3. <i>De Wapens van de nieuwe waterschappen</i>	66
II. DE POLDERS VAN MIDDEN-ZEELAND	
<i>Waterstaatkundige en historische gegevens.</i>	
§ 1. <i>Overzicht</i>	67
Verloren en gewonnen land 67, Overzichtstaten 74.	
WALCHEREN.	
§ 2. <i>Walcheren</i>	
De polder Walcheren 73, Welsingen en Katte 78.	
§ 3. <i>Bedijkingen rond Vrouwenpolder</i>	79
Boone en Goedepolder c.a. 79, Vrouwenpolder 79, Beekshoek, Gerste, Noordernieuwland en Oranjebosch 80, Molenpolder en Oosternieuwland 80.	
§ 4. <i>De Nieuwlandpolders</i>	81
Oud St Joosland 83, Middelburgsche polder 83, Nieuwerkerke 85, Nieuw St Joosland en Molenpolder 87, Rapenburg, Suzanna en Bijleveld 88.	
§ 5. <i>De Oranjepolders</i>	91
Oranjepolder 91, Nieuw-Oranjepolder 92.	
§ 6. <i>De Arne-Welsingepolders</i>	93
Dokpolder en Molenpolder 93, Waaijenburg 93, Houwer 94, Zaagmolen 94, Johanna 94, Clasina c.a. en Wilhelmina 95, Langerak 96, Oude Havenpolder(s) 96, Mortiere en Schorer 96, Elizabeth 97.	
§ 7. <i>De Sloepolders</i>	98
Sebastiaan de Langepolder 98, Calandpolder 100, Abraham Caland 101, Landaanwinningwerken 102, Quarlespolder 105, „Nieuwe polder 109.	

§ 8.	<i>Organisatie en Bestuur</i>	110
	Oorspronkelijke bestuursvormen 110, Samenvoeging 112, Polderhuis 113.	
	ZUID-BEVELAND.	
§ 9.	<i>De Breede Wateringen</i>	114
	Oostwating 114, Westwating 114, Stormezande 116, Kaars, Koude, Snoodijk, Buren en Molen 117, Haventje van Biezeling 118.	
§ 10.	<i>De polders rond Heinkensand</i>	118
	Ouweland met 21 aanwassen 118.	
§ 11.	<i>De polders rond Wolfaartsdijk</i>	120
	Oud-Sabbinge 121, Zuiderland 122, Oosterland en Hongersdijk 123, Oost Nieuwland 123, Fredericus 124, Heerenpolder 124, Westerland 127, Nieuw-Sabbinge 128, Westkerke 129, Zuidvliet 129, Egbert Petrus 130.	
§ 12.	<i>De Schengepolders</i>	131
	De Goessche polder met Pier en Pinks 131, Oost-Beveland 132, Wilhelmina 133, Perponcher 135, Broeder en Zusterpolder 136, Schengepolder 136.	
§ 13.	<i>Borssele en de Kraaijertpolders</i>	137
	Borssele 137, Oude Kraaijert 139, Nieuwe Kraaijert 140, Overige Kraaijertpolders en Oostpolder 142, Koningspolder en van Citterspolder 145, Jacobpolder 146, Hollestelpolder 146.	
§ 14.	<i>De polders rond Ellewoutsdijk en Ovezande</i>	147
	Ellewoutsdijk 147, Oud-Ovezande, Verloren Kost en O.L. Vrouwe 147, Noord, Driewegen, Kamer en Langemare 148, Nieuw-Ovezande en Zakpolder (west) 148, Holle, Calange, Blazekop en Antonie 150, Everinge c.a. 150.	
§ 15.	<i>De polders van Baarland en Hoedekenskerke</i>	152
	Baarland c.a. 152, Zuidpolder 153, Hoedekenskerke c.a. 153, De Stel- lepolders 154, Zakpolder en Nieuwlandeke (Ovezande) 155.	
§ 16.	<i>De Zwakepolders</i>	155
	's-Gravenpolder, Ronde, Lange Nieuwland, Koren en Heer Geerts 155, Middelzwake 155, Willouts, Kruiningen, Oosterzwake en Louise 156, Heer Jansz. en Boone 156, Willem Anna c.a. 157.	
§ 17.	<i>De polders van Kruiningen en Waarde</i>	157
	Kruiningen en Oost-Hinkelen 157, Waarde, Oud Krabbendijke en Westveer 158, Nieuwlande, Nieuw-Olzende en St Pieters 165.	
§ 18.	<i>De Krabbendijke- en Valkenissepolders</i>	165
	Monniken, Maags, Nieuw-Krabbendijke en Oostpolder 165, Valkenisse, Maire en Stroodorpe 166, Emmanuël- en Karelpolder 167.	
§ 19.	<i>Drie polders bij Rilland</i>	168
	Reigersbergsche polder 168, Frederika en Zimmermanpolder 170.	
§ 20.	<i>De „Engelsche” polders</i>	170
	Eerste en Tweede Bathpolder 170.	
§ 21.	<i>De Kreekrakpolders</i>	173
	Anna-Maria 173, Völcker 173, Kreekrak 174.	
§ 22.	<i>Interprovinciale Waterschappen</i>	174
	Damespolder 174, Hogerwaardpolder 175.	

- § 23. *Organisatie en Bestuur* 175
 Oorsprong 175, De v.m. waterschappen 176, Calamiteuze polders 178, Samenvoeging 178.

III. MIDDEN-ZEELAND - Landverlies.

- § 1. *Vallen en afschuivingen* 183
 Overzicht 183, „Grondbraken” c.a. 184, Ontgrondingen Oost Watering Walcheren 185, Ontgrondingen bij Veere 186, Afschuiving Westkapelle 187, Vallen in het Sloe 187, Vallen rond het Goese Sas 189, Tussen Kattendijke en Wemeldinge 192, Drie oevertallen bij Borssele 192, Overige ontgrondingen aan de zuidkust van Zuid-Beveland 194, Vallen en waterstanden 198, Plaatvallen 198.
- § 2. *Stormvloeden* 206
 Enkele stormvloeden vóór 1530, 206, Stormvloeden van 1530 tot 1906, 206. De ondergang van Reimerswaal c.a. 210, Andere stormvloeden in Zuid-Beveland 212, De ramp van 1-2-1953 en het dijkherstel 216, Operatie Kadijk/Lavendeldijk 222, Operatie Kruiningen 223, Operatie Bath 225, Stormvloedstanden 226.
- § 3. *Militaire inundaties* 226
 Inundaties van 1940/44, 226, Het dijkenbombardement van 1944, 226, Dienst Droogmaking Walcheren (D.D.W.), 229.
- § 4. *Verstuivingen* 234
 „Wandelende duinen”, 234, Nehalenniatempel c.a., 236.

IV. MIDDEN-ZEELAND - Verdediging tegen het water.

- § 1. *Dammen en dijken* 239
 Eerste afdammingen 239, Kreekrakdam 240, Sloedam 243, De Westkappelse zeedijk 244, De Vlissingse boulevards 245, Dijken op Zuid-Beveland 248, Betonmuren 250.
- § 2. *Oever en grondonderzoek* 252
 Peilingen 252, Strandmetingen 253, Duikonderzoek 257, Onderwaterfotografie en -televisie 258, Grondonderzoek 259, Groenzand en granaatzand 261, Eerste diepboring in Zeeland 262, Oppervlakteveen 262, Vermoedelijke oude Scheldeloop 263.
- § 3. *Strand-, duin-, oever- en dijkverdediging* 263
 Strandhoofden 264, Afgezaagde paalhoofden 264, Rolstenen 268, Paalworm 269, Duinverdediging 271, Oeververdediging (overzicht) 272, **Walcheren:** Zuidwatering 275, Rijkszeewering Vlissingen 277, Verdediging van de Nolle 278, Onderwaterverdediging aan de Westkappelse zeedijk 279, Oostwatering 281. **Zuid-Beveland:** Van Sloe tot Zandkreekrakdam 282, Rond het Goese Sas 282, Tussen Kattendijke en Wemeldinge 283, Zuid-Sloe 283, Borssele tot 65 m diep 286, Ellewoutsdijk onder N.A.P. 286, Vaste punten tussen Ellewoutsdijk en Baarland 288, De oever van Baarland en Bakendorp 288, Langs de boeierds 288, Verdediging Willem Annapolder 289, Tussen de Smokkelhoek en Bath 289. **Dijkverdediging:** De Vlissingse boulevardglooiingen 293, De Westkappelse dijkvlooiingen 295, Glooiingen in Zuid-Beveland 298, Mijnegevaar 299.
- § 4. *De strijd tegen het binnenwater* 300
Walcheren: De sluizen van Walcheren 300, Bemalingsplannen 302, De Walcherse gemalen 302, Neerslaggegevens 305, „Palingbrood” of „Zouterik” 306. **Zuid-Beveland:** Oude suatiesluizen 307, Stoomgemalen c.a. 311, Uitwateringswaterschappen 314, Overige suatie 314, Tegenwoordige en toekomstige bemaling 315.

V. MIDDEN-ZEELAND - *In cultuur gebracht.*

- § 1. *Van „bergjes” naar stad en platteland* 317
 Eerste bewoning 317, Vliedbergen en stelbergen 317, Kloosters 319, Kastelen 322, Boerderijen en buitenplaatsen 326, Verdwenen wooncentra: Reimerswaal c.a. 334, 't Keijzershoofd 336, Coudorpe, Bakendorp c.a. 336. Tegenwoordige wooncentra: Middelburg 336, Vlissingen 338, Wandelpier 340, Veere 341, Cysterne 341, Arnemuiden 342, Enkele Walcherse dorpen 342, Goes 344, Enkele Zuid-Bevelandse dorpen 347.
- § 2. *Middelen van bestaan* 354
 Landbouw 351, Visserij 354, Korenmolens 355, Industriemolens 355, Meestoven 359, Industrie 360, Kon. Mij „De Schelde” 360, Nieuwe industriën 361.
- § 3. *Openbare energie- en nutsbedrijven* 362
 Gas 362, Waterleiding 366, Electriciteit 370, P.T.T. 372.

VI. MIDDEN-ZEELAND - *Communicatie c.a.*

- § 1. *Havens* 375
 De havens van Vlissingen 375, Havenbaggerwerken 383, De havens van Middelburg 383, Stadshaven van Veere 385, Arnemuiden 386, Havens van Goes 387, Borssele 388, Ellewoutsdijk, Baarland en Hoedekenskerke 388, Biezelinge 389, Hansweert, Waarde en Zimmermannpolder 389, Bath 389, Woensdrecht 390, Yerseke 390, Overige haventjes 391.
- § 2. *Wegen* 392
 Paden en vaarten 392, Aarden wegen, grind- en straatwegen 393, Wegschap Walcheren 394, Hoofdverkeersweg 395, Rijkswegen en Provinciale wegen 396, Tollen 398.
- § 3. *Veren* 402
 Vlissingen—Vlaanderen 402, Kruiningen—Perkpolder 406, Hoedekenskerke—Terneuzen 408, Vervallen veerdiensten 409, Sloeveer 412, Kleine veren 413, Aanleginrichtingen 414, De mailboten 415.
- § 4. *Rail- en vliegverkeer* 417
 De Zeeuwse spoorlijn 417, De eerste Zeeuwse tram 420, „Stoomtram Walcheren” 420, „Spoorwegmij Zuid-Beveland” 421, Kortste tramlijn 422, Zeeuwse luchtlijn c.a. 423.
- § 5. *Kanalen* 424
 Havenkanaal naar Goes 424, Kanaal door Zuid-Beveland 427, Kanaal door Walcheren 429, Arnekanaal 431, Schelde-Rijn-verbinding 432.

Overzicht van de figuren 435

Geraadpleegde bronnen 441

INLEIDING.

Na het verschijnen van de delen I en II in de serie „Tussen Afsluitdammen en Deltadijken” waren de gunstige reacties daarop mede een grote stimulans om ook voor Midden-Zeeland (Walcheren en Zuid-Beveland) een in hoofdzaak historisch-waterstaatkundige studie te laten verschijnen.

Zijn de in deel I en II beschreven v.m. eilanden Noord-Beveland en Schouwen-Duiveland direct betrokken bij de Deltawerken, bij Midden-Zeeland is dit niet rechtstreeks het geval. Toch geven het ontstaan en de ontwikkeling van de poldergebieden in Walcheren en Zuid-Beveland voldoende stof, die de moeite waard is, daaraan meer algemene bekendheid te geven. De opzet van deel III is in grote trekken als bij de voorgaande delen:

Water - Land en Land - Water.

Elke strek van het Zeeuwse deltagebied heeft zijn bijzonderheden. Zo heeft Midden-Zeeland zijn spoorweg, zijn kanalen en bruggen, de grootste Provinciale veerdiensten, de grootste Zeeuwse havens, zijn Westkappelse dijk, zijn boulevards, zijn forten, zijn duinen en zijn stranden. Voorts zal het volgend jaar een kwarteeuw geleden zijn dat letterlijk en figuurlijk een oorlog over Walcheren spoelde; nog geen tien jaar later lag het zwaartepunt van een natuurramp (1953) voor Midden-Zeeland in Oost-Zuid-Beveland. Wederopbouw en her- en ruilverkaveling brachten grote veranderingen. Bovendien zijn de laatste jaren belangrijke waterbouwkundige werken uitgevoerd, die voor een groot deel het gevolg zijn van de totstandkoming van de Deltawet, zoals dijkverzwaringen langs de Westerschelde, de Sloehaven (Vlissingen-Oost), de versterking van de Ruijterboulevard te Vlissingen en de duinverzwaringen langs Walcheren enz.

In 1967 zijn dicht bij de Brabantse grens grote veranderingen begonnen door de uitvoering van de Schelde-Rijnverbinding, waarop misschien nog eens een Reimerswaalplan kan worden aangesloten. Aan de gedachte, dat enige gedetailleerde kennis van de betrokken gebieden voor geïnteresseerden in ruime kring geen overbodige luxe hoeft te zijn, is in dit werk gepoogd tegemoet te komen.

Aan allen, die in een of andere vorm hebben bijgedragen tot het voltooiën van deze uitgave betuigen wij onze welgemeende dank, vooral aan de bekende historicus M. P. de Bruin (mede-auteur van deel I), die zoals

altijd, bij iedere vraag gereed stond tot antwoord. Een speciaal dankwoord is zeer zeker op zijn plaats aan ir J. van Malde, hoofdingenieur van de Rijkswaterstaat en hoofd van de Studiedienst te Vlissingen; ondanks zeer drukke werkzaamheden wist hij tijd te vinden om het manuscript op zijn eigen aparte wijze door te vorsen en opbouwende kritiek te leveren, hetgeen de inhoud alleen maar ten goede is gekomen.

Vervolgens betuigen wij onze hartelijke dank aan de Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek (Z.W.O.), die een subsidie verstrekte in de voorbereidende kosten; zonder dat was de uitgave niet mogelijk geweest.

Tenslotte hebben de akkurate medewerking van de cartograaf H. J. Everwijn, die bijna alle tekenwerk heeft verzorgd en van de administratieve medewerking van dhr J. P. Maas, beiden te Vlissingen, alsmede de prettige samenwerking met de fa Littooy en Olthoff te Middelburg en de kundige vakmenschap van haar personeel, inclusief die van de nevenbedrijven, er toe bijgedragen dat met voldoening op de gedane arbeid kan worden teruggezien.

Ondanks dat alles is de auteur er van overtuigd, dat de uitgave niet van onvolkomenheden zal zijn vrij te pleiten. Opbouwende kritiek zal dan ook ten allen tijde gaarne worden aanvaard.

Vlissingen, najaar 1968.

I. MIDDEN-ZEELAND.

Algemeen.

§ 1. LAND EN WATER. (w.o. topografie en geografie).

Onder Midden-Zeeland verstaan we de drie voormalige eilanden Noord-Beveland, Zuid-Beveland en Walcheren. Noord-Beveland, dat als eerste eiland door de uitvoering van het Deltaplan in 1960 met het vasteland werd verbonden, kreeg om die reden een uitvoerige behandeling in deel I van deze serie werken. Zuid-Beveland en Walcheren waren in resp. 1867 en 1871 reeds met het vasteland verenigd. Figuur 1 geeft een overzichtsituatie van Midden-Zeeland.

WALCHEREN.

Walcheren vormt een bolwerk in de „Zeeuwse Archipel”. Aan een groot deel van Midden-Zeeland biedt het bescherming tegen het Noordzeewater. Binnen de ongeveer 60 km lange gordel van dijken en duinen, die Walcheren omringt, liggen de poldergebieden met steden en dorpen waar ruim 85000 mensen op ca 210 km² wonen en werken, d.w.z. ruim 400 inwoners per km².

Sinds 1871 wordt Walcheren door het kanaal, aangelegd van Veere via Middelburg naar Vlissingen, in tweeën gedeeld. Westelijk van het kanaal ligt ca 150 km² duin- en polderland dat behalve de bedijkingen rond Vrouwenpolder als de zogenaamde „oude kern” kan worden bestempeld. Oostelijk van het kanaal ligt ca 50 km² polderland, deels als het afgesneden „oude kern”gedeelte met daaraan toegevoegd een aantal jongere bedijkingen in het Welzinge-, Arne- en Sloegebied.

De kuststrook van Zuid-Sloe tot Vlissingen bestaat, behalve uit enkele km's zeedijk van de Zuidwatering, uit de Vlissingse havens en uit de boulevards met zeemuren en badstrand. Een kenmerkend object langs het dijktracé tussen Vlissingen en het Sloe was de „Schoone Waardin”, één der Walcherse polderhuizen of commiezenhuizen, aan de zeedijk bij Ritthem. Het gebouw werd bewoond door de commies (na 1902 opzichter genoemd) van de Zuidwatering. De commies benutte de dienstwoning tevens als herberg waar vooral de bemanning van de zeilschepen, die op de rede bij Rammekens een gunstige wind of getij afwachtten, enige ont-

Zuidoost-
kust met
„Schoone
Waardin”

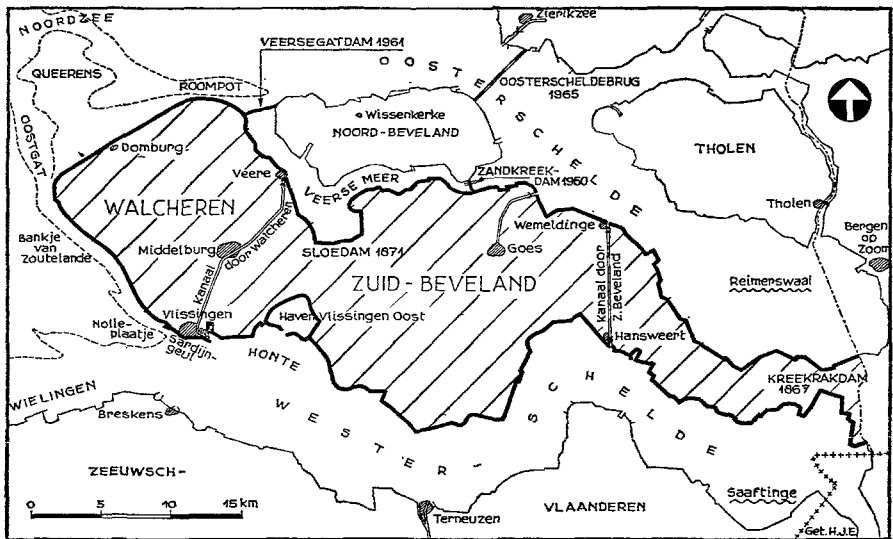

fig. 1. Overzichtsituatie van Midden-Zeeland (Walcheren en Zuid-Beveland) met omgeving. De Oosterscheldebrug heet inmiddels Zeelandbrug.

spanning zochten. Rond de jongste eeuwwisseling was de herberg tevens een pleisterplaats geworden voor vele Walchenaren die met een „Jan Plezier” of huifkar een tochtje naar de Schelde maakten om er enkele uren van de zee en van de scheepvaart te genieten. In 1902 werd de „Schoone Waardin” als herberg opgeheven. Nog enkele opzichters bewoonden nadien het gebouw totdat de Duitsers in de tweede wereldoorlog de woning hebben afgebroken.

De „Schoone Waardin” was in de herberg op een schilderij afgebeeld als een stevige Walcherse boerin met kaphoed en gouden naald volgens de oude Walcherse klederdracht. Het was een afbeelding van de vrouw van L. Barentsen, die van 1800-1812 commies van de Zuidwatering was.¹⁾ In de 18e eeuw stonden langs de zeedijk tussen Vlissingen en het Sloe nog enkele herbergen waarvan het „Vlaggetje” in de omgeving van het voormalige fort Zoutman eveneens een bekende gelegenheid was. Alleen de naam „Schoone Waardin” is overgebleven; tot in het begin van de 20e eeuw was die plaats bekend als oord van ontspanning en als plaats voor proviandering van de zeilscheepvaart; voor de moderne scheepvaart is het een plaats waar menigmaal een onvrijwillige stranding wordt gemaakt.

Stranding
van
schepen

Hieronder noemen we een aantal schepen die als „schip gestrand bij de Schoone Waardin” (of in de directe omgeving daarvan) te boek staan. Behalve de „Comitas” en de „Caritas”, die als wrakken op de Walcherse oever zijn blijven zitten, zijn alle schepen na korte tijd, meestal dezelfde dag, weer vlot gekomen.

Overzicht van een 24-tal gestrande schepen langs de zuidoostkust van Walcheren bij de „Schoone Waardin”.

datum van stranding	naam van het schip	nationaliteit en type	inhoud bruto register ton	plaats a. d. Zuidwatering
				dijkpaal
21-12-1939*	„Comitas”	Italiaans s.s.	3626	28-29
19-11-1946	„Mattawunga”	Zweeds m.s.	—	19-22
1- 1-1947*	„Caritas” I	Belg. vrachtsch.	4600	22-23
19- 4-1947*	„Samuel Nelson”	Amerikaans s.s.	—	21-22
23- 9-1947	„En Avant” VIII	Nederl. sleepb.	—	25
3-12-1947	„Hinrich Wilhelm”	Duits m.s.	270	28-29
7-12-1947	„Oosterschelde”	Nederl. veerb.	—	35-36
30- 1-1948*	„Washinton Irving”	Amerikaans s.s.	7176	58
2- 1-1952*	„Philippe L-D”	Frans m.s.	5745	—
17-12-1952	„Holland 43”	Onderlosser	—	24-25
17- 3-1953	„Pieter Hubert”	Nederl. m.s.	610	20-22
24- 3-1953	„Lies”	Nederl. m.s.	700	28-29
25-11-1953	„Kama”	Russisch s.s.	1933	20-22
21- 2-1954	„Hasewint”	Nederl. m.s.	400	10-11
27-11-1954	„Cinderella”	Nederl. m.s.	350	51-53
13-11-1956	„Apolonia”	Ned. motordeksch.	88	33-34
8- 3-1957	„Thorpe Grange”	Engels m.s.	8695	20-21
17- 1-1961*	„Iberia”	Nederl. m.s.	2902	24-25
23-10-1963*	„Aiglon”	Nederl. coaster	—	20
23-10-1963*	„Gloria”	Belgisch m.s.	—	18-19
8- 7-1964*	„Fivel”	Nederl. coaster	489	29
5-11-1965	„H. M. Drunen”	Ned. mijnneveger	—	38-37
29-12-1965	„Vetlugales”	Russisch m.s.	—	53
28- 1-1967	Panaghia Phoenixtra	Grieks m.s.	—	15

Van de met een * gemerkte strandingen vermelden we hieronder enkele bijzonderheden.

Op 21 december 1939, 's avonds om 9 uur, strandden met hoog water het Italiaanse s.s. „Comitas” en de sleepboot „Maas” tussen dijkpaal 28 en 29 van de Zuidwatering. Het schip was kort te voren door een ontploffing zwaar beschadigd. De sleepboot kwam weer vlot. De stranding van de „Comitas” veroorzaakte grote schade aan de oeververdediging. Als gevolg hiervan moesten werken worden uitgevoerd die een uitgave van ruim f 575.000,— vergden. Moeilijkheden ontstonden over de schadevergoeding waarbij de Polder Walcheren in een proces werd gewikkeld tegen L. Smit en Co's Internationale Sleepdienst. Het proces eindigde met de aanvaarding door de Polder Walcheren van een voorgestelde dading waarbij de polder slechts f 17.000 werd vergoed.

Het Belgische vrachtschip „Caritas I” had op de nieuwjaarsdag van 1947 een aanvaring met het Nederlandse schip „Jan Steen”. De „Caritas” van de S. A. Pont Brulé te Vilvoorde in België werd aan de grond gezet maar brak de volgende dag in tweeën en veroorzaakte grote schade aan de zeekering van de Zuidwatering. Hieruit vloeiden opnieuw moeilijkheden voort met de rederij, die eindigden met het Caritasproces. Het eindresultaat was het aangaan van een dading waarbij de polder een bedrag van ruim f 244.000,— ontving. Dit was dus een gunstiger afloop voor de Polder Walcheren dan met het Comitasproces van enkele jaren eerder.

De schade, die in april 1947 door het Amerikaanse s.s. „Samuel Nelson” was veroorzaakt bedroeg bijna f 36.000. Met de rederij, de Fall River Navigation Cy te Fall River (U.S.A.), werd ter voorkoming van een proces een dading aangegaan waarbij een bedrag van f 30.000,— aan de polder werd vergoed.

Het Amerikaanse s.s. „Washington Irving” strandde op 30 januari 1948 aan de zeedijk van het Eiland te Vlissingen. Dezelfde nacht is het schip met twee sleepboten vlotgetrokken. De schade aan de zeedijk, die f 3386 bedroeg, werd door de rederij „Eastern Fuel Association” te Boston (U.S.A.) vergoed.

De eveneens kortstondige stranding van het Franse m.s. Philippe L-D, groot 5745 ton - op 2 januari 1952 - veroorzaakte een schade van maar liefst f 56.850. Het bedrag werd door de rederij Louis Dreyfus et Cie te Parijs vergoed. Met behulp van acht sleepboten was het schip dezelfde dag vlot getrokken.

Het m.s. „Iberia”, eigendom van Wm. H. Müller & Co N.V. te Rotterdam, die op 17 januari 1961 strandde, kon, nadat de lading ijzererts voor een deel was gelost, met behulp van zeven sleepboten worden vlot getrokken. De schade aan de steenglooïing en de oeververdediging bedroeg ca f 36.000. Ze werd door de rederij vergoed.

De stranding van de beide schepen „Aiglon” en „Gloria”, op 23 oktober 1963, waren het gevolg van het manoeuvreren van beide schepen ter voorkoming van een aanvaring. De schade door de schepen aangebracht bedroeg enige tienduizenden guldens.

De Groningse kustvaarder „Fivel” was op 8 juli 1964, geladen met stukgoederen, op weg naar Antwerpen. Waarschijnlijk door een defect aan het roer, voer het schip op de glooïing van de zeedijk. Dezelfde morgen werd de coaster door de sleepboot „Schelde” uit Terneuzen vlot getrokken. Met enkele lekken in de romp kon de haven van Vlissingen worden bereikt.²⁾

Overigens is Walcheren het enige Zeeuwse waterschap dat in zijn jaarverslagen een aparte paragraaf nodig heeft voor schadevaringen en

strandingsen. De afgelopen 100 jaar zijn ca 150 schepen op de kust van Walcheren omhoog gelopen. Daarvan hadden ruim 60 schepen een aanvaring of stranding in de periode 1945-1967. We doen hieronder nog een greep uit de strandingsen, die tussen 1956 en 1967 plaats hadden, langs de zuidwestkust van Walcheren tussen Vlissingen en Westkapelle.

Op 14 maart 1957 strandde de Duitse kustvaarder „Achilles” bij dijkpaal 19 op de Westkappelse dijk. De opvarenden werden gered met het wippertoestel door de vrijwilligers van de Westkappelse reddingsbrigade van de Kon. Z.H.R.M. Sinds 1920 was een redding met het wippertoestel niet meer gebeurd. Het schip kon 2 dagen later worden vlotgetrokken maar bleek zodanig beschadigd dat het op weg naar Vlissingen, even ten zuiden van Zoutelande, op het strand moest worden gezet. Het schip kwam zo ongelukkig terecht dat het kapseisde. Het werd een langdurige berging. Eerst moest de coaster weer in zijn normale positie worden gebracht. Tenslotte kon het schip op 10 mei 1957 naar Vlissingen worden gesleept.

8 februari 1958. De Nederlandse coaster „Beekbergen” strandde op het Zuiderstrand bij Zoutelande op strandhoofd nr. 3. De aangerichte schade werd voor f 14.000 afgekocht van de N.V. Zuidhollandsche Scheepvaartmij te Rotterdam.

Op 7 oktober 1959 voer de Franse vistrawler „Saint Louis” van de Compagnie Pêcherie de la Morinie te Boulogne sur Mer op het Nollehoofd. De schade à f 45.202 werd door de rederij aan de Polder Walcheren vergoed.

Op 11 juli 1960 strandde de Groningse kustvaarder „Pax” bij Westkapelle. Het schip werd tenslotte op het strand geworpen, zie fig. 2, p. 17. Door middel van het graven van een geul in het strand kon de coaster op 4 augustus 1960 weer in zijn element worden teruggesleept. De schade aan de oeververdediging werd voor f 2500 door de rederij van de Polder Walcheren afgekocht.

Op 15 maart 1961 zonk in het Oostgat voor de Westwatering ter hoogte van Dishoek, de Duitse coaster „Martin Lütjen” (499 ton), geladen met plaatijzer. Het schip was overvaren door de 8722 ton grote „Scheldelloyd” van de Kon. Rotterdamse Lloyd, waardoor een groot gat aan bakboord-zijde was ontstaan. De opvarenden werden gered. Met de drie drijvende bokken Arend, Condor en Walcheren werd het wrak na enkele maanden bergingswerk op 1 augustus 1961 gelicht en met drie sleepboten naar Vlissingen gesleept.

Op 1 november 1961 strandde de coaster „Luctor” (ik worstel) uit Groningen, op weg van Antwerpen naar Rotterdam, op strandhoofd nr 11 bij Dishoek, schade f 3955. Door de sleepboot Scaldis werd de „Luctor” dezelfde avond vlotgetrokken. Dit was hetzelfde schip dat in 1960 onder

de naam „Pax” enkele weken op het strand van Westkapelle had gezeten.

Het Nollehoofd was opnieuw het kind van de rekening toen in de nacht van 29 op 30 september 1962 het Engelse m.s. „Glenorchy” van de Glen Line Ltd te Londen er dwars over heen voer en de palenrij over ca 25 m deed verdwijnen. De schade, die ongeveer f 145.000 bedroeg, werd door de rederij betaald.

Zondagmorgen 23 januari 1966 strandde bij mistig weer het Nederlandse vrachtschip „Mariekerk” (ca 7600 ton), op weg van Antwerpen naar Rotterdam, op het paalhoofd voor de Nollledijk te Vlissingen, zie fig. 3, p. 17. Het was afgaand water. Het schip kon met het volgend hoogwatertijd worden vlotgetrokken met de toen in Vlissingen gestationeerde sleepboot Temi III. De „Mariekerk” kon zonder schade zijn reis vervolgen.

Ruim twee maanden later, op zondagavond 27 maart 1966, strandde te Westkapelle het Zweedse vrachtschip „Benares” (4800 ton), op weg naar Antwerpen. Het schip kwam tussen twee paalhoofden muurvast op de Westkappelse dijk, vlak voor het dorp, te zitten, zie fig. 4, p. 17. Vier sleepboten, tezamen 7400 pk sterk, vermochten niet het gevaarte in beweging te krijgen. Het werd een langdurige stranding. De lading moest eerst grotendeels worden gelost; met laag water kon men met vrachtwagens tot vlak bij het schip rijden. Pas daarna kon het schip in de nacht van 18 op 19 april 1966 worden vlotgetrokken. De schade aan de zee-wering bedroeg ca f 500.000.

Laatstgenoemde stranding bracht bij vele oudere Westkappelaars in herinnering de scheepsramp van het bijna gelijknamige ijzeren zeilschip „City of Benares” - een Russische driemaster - die bij stormweer in de nacht van 30 september 1911 en de daarop volgende morgen te pletter sloeg, ongeveer op dezelfde plaats waar in 1966 de Zweedse „Benares” strandde. Negen van de 20 opvarenden van de driemaster verdronken. Elf man konden worden gered, dank zij het moedig optreden van verscheidene Westkappelaars.

Ook 1968 ging niet zonder scheepsstrandings aan de Walcherse kust voorbij. Donderdagnacht 29 februari, 's nachts omstreeks 3 uur, strandde het Oostduitse vrachtschip „Gera” (9632 ton), van de Deutsche Seereederei in Rostock, op de kop van de Nollledijk bij Vlissingen, nadat het eerst bij dichte mist op de Nolleplaat was vastgelopen. Bij de manoeuvres om de „Gera” los te trekken kwam de sleepboot „Scaldis” zelf omhoog te zitten op het Nollestrand. Het eerst daaropvolgend hoogwatertijd kon met assistentie van 5 sleepboten de „Gera” weer in zijn element worden terug gebracht; de „Scaldis” werd kort daarna door een zustersleepboot uit zijn ongelukkige positie vlotgetrokken.

De hierboven gedane greep uit de scheepsstrandings op de kust van Walcheren beoogt geen volledigheid, alleen enkele belangrijke voorvallen

fig. 2.

De op 11 juli 1960 gestrande Groningse coaster „Pax” te Westkapelle. Na het graven van een geul kon het schip op 4 augustus 1960 weer worden vlotgesleept.

fig. 3.

Het op 23 januari 1966 gestrande vrachtschip „Mariekerk” (7600 t.) op het paalhoofd voor de Nolle-dijk te Vlissingen. Het schip werd dezelfde dag bij hoog water vlotgetrokken.

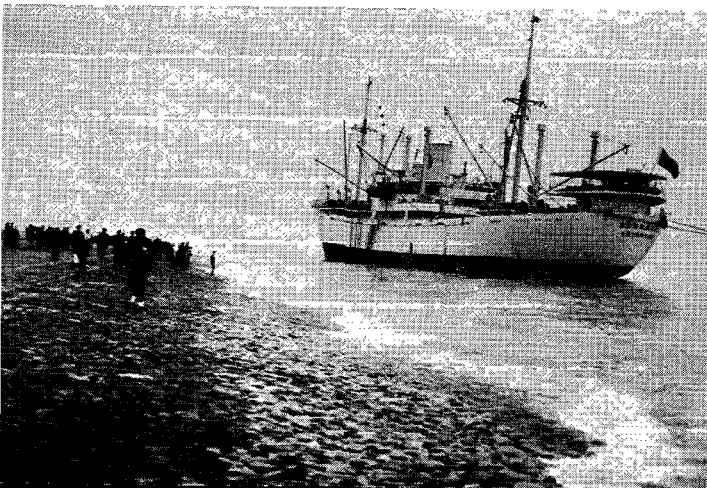
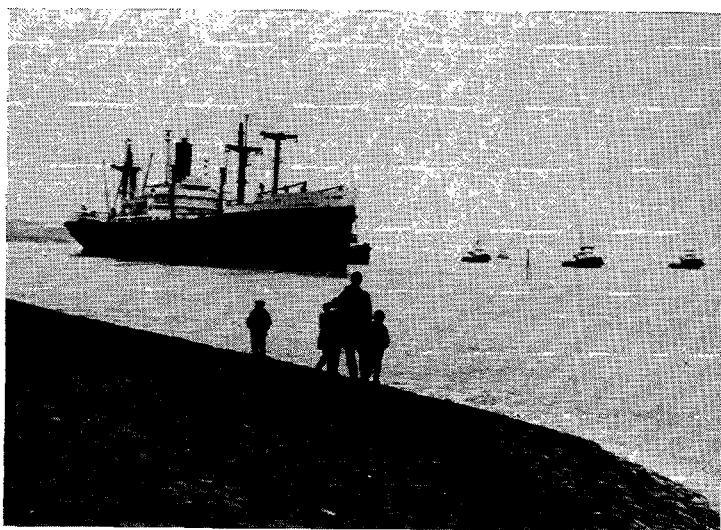

fig. 4.

Het Zweedse vrachtschip „Benares” (4800 ton) op 27 maart 1966 gestrand aan de Westkappelse dijk. Na het lossen der lading werd het schip in de nacht van 18 op 19 april 1966 vlotgetrokken.

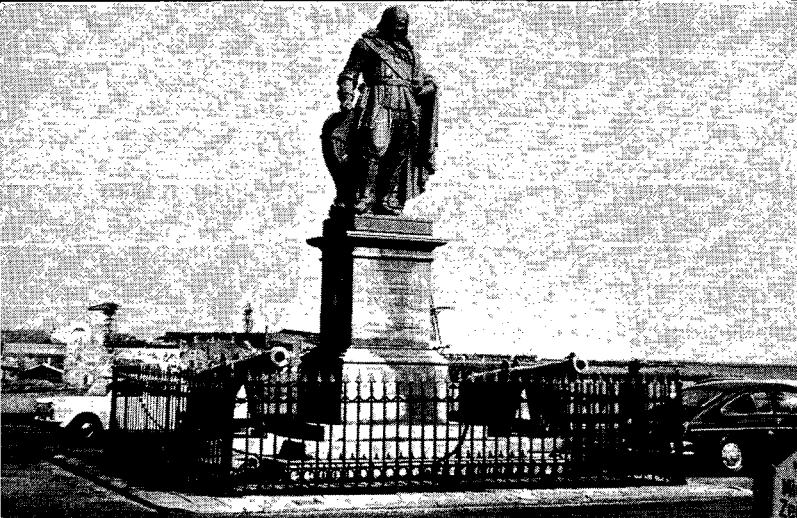

fig. 6.

Standbeeld van Michiel Adriaansz de Ruijter te Vlissingen. Opgericht in 1841 en in 1894 verplaatst naar de rotonde bij het Roeiershoofd.

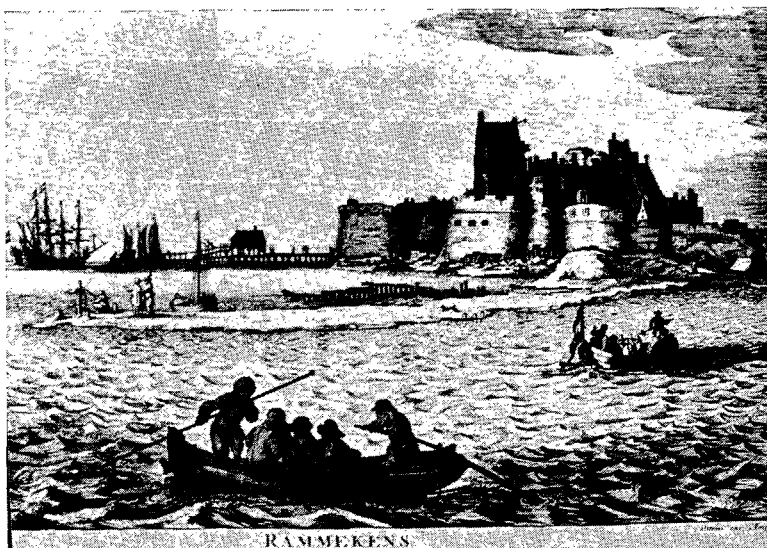

foto-archief Rijkswaterstaat Vlissingen.

fig. 7. De „Reede voor Rammekens” (Zeeburg) in de 16e eeuw en de toegangspoor van het in 1547 gebouwde fort Rammekens, dat vanaf 1952 enige jaren in gebruik was als champignonkwekerij.

foto: Dokumentatiecentrum Zeeuws deltagebied.

fig. 9.

De v.m. Willibrordusput te Zoutelande. Is meermalen landwaarts verplaatst. De laatste put die in 1957 werd gedempt dateerde vermoedelijk uit de 16e eeuw.

zijn vermeld. Behalve de gezonken „Martin Lütjen zijn ook niet genoemd scheepsrampen die op de Westerschelde hebben plaats gevonden.

Bij het stranden van schepen denken we altijd aan degene, die daar het nauwst bij betrokken zijn, aan de opvarenden en aan de redders. Het reddingswezen is tegenwoordig goed georganiseerd en uitgerust met moderne middelen. De activiteiten van de Kon. Zuid-Hollandsche Mij, tot redding van schipbreukelingen, wier werkterrein tussen Cadzand en Ter Heijde ligt, zijn voldoende bekend. Wij meenden ermee te kunnen volstaan om in dit verband te herinneren aan één van de grote redders: Frans Naerebout. Met zijn standbeeld zijn eigenlijk alle redders op de Zeeuwse stromen van het verleden en het heden gehuldigd; of het nu de schipper, de machinist of de opstappers zijn, zij zijn alle navolgers van Naerebout.

Frans
Naerebout

Frans Naerebout werd op 31 augustus 1748 te Veere geboren en was lange tijd inwoner van Vlissingen. Naast vele andere reddingen en talrijke staaltjes van zeemanskunst volbracht hij zijn grootste heldendaad toen hij op zaterdagavond 24 juli 1779 - kermis in Vlissingen - met zijn acht mannen, waaronder zijn broer Jacob, het heeft gepresteerd om met een schokkervaartuig in twee tochten, 86 schipbreukelingen in veilige haven te brengen. Ze waren gered van het op de Noorderrassen gestrande Oost-Indische Compagnieschip „Woestduyn”.

Naerebout overleed op 29 augustus 1818 te Goes na zijn laatste jaren als lichtwachter aan het Goese Sas te hebben doorgebracht. Honderd jaar later - in 1918 - werd een standbeeld op de boulevard te Vlissingen voor hem opgericht. Na de vernieling in de oorlog 1940-1945 werd een nieuw standbeeld geplaatst in het Bellamy park.

Bovengenoemde reddingsmaatschappij, de Kon. Z.H.R.M., werd op 20 november 1824 opgericht te Rotterdam. In Midden-Zeeland waren oorspronkelijk reddingstations te Vlissingen, Veere en Westkapelle. Te Vlissingen was van 1910-1945 de reddingboot Maria Carolina Blankenheym gestationneerd. Het station Vlissingen werd in 1945 opgeheven, waarna de „Blankenheym” te Veere werd gestationneerd. Met de afsluiting van het Veerse gat in 1961 had ook het station Veere afgedaan; Burghsluis op Schouwen kwam er voor in de plaats. In Midden-Zeeland bestaat thans alleen nog het station Westkapelle, waar een mortier met wippertoestel en een lichtaggregaat aanwezig zijn.

Kon.
Z.H.R.M.

De zuidkust van Walcheren vormt, vanuit militair oogpunt gezien, een geschikte basis om de mond van de Westerschelde te beheersen. Behalve het fort Rammekens, dat hierna wordt behandeld, lagen langs de zeedijk tussen het Sloe en Vlissingen nog het fort de Ruijter en het fort Zoutman. Ook was er nog een kustbatterij „Tromp”³⁾ op het vooruitstekend gedeelte van de zeedijk op het huidige „Eiland” te Vlissingen, ongeveer tegenover de schutsluis. Onder Napoleon werd Vlissingen aan de noordzijde ver-

Forten
rond
Vlissingen

dedigd door een toen aangelegde fortenlinie (met een straal van ca 1800 m uit het centrum van de stad), lopende van het fort de Ruijter over het z.g. Rechter-, het Midden- en het Linker-Reduite (ter plaatse van de huidige Vlissingse woonwijk „Het Fort”), dat weer aansloot op het fort de Nolle. In fig. 5 is de v.m. fortenlinie van Vlissingen getekend. Dat deze linie niet overbodig was, bleek uit het feit dat de Engelsen in 1809 elders op Walcheren geland zijn (dit komt nog nader ter sprake).

De westelijke flank van de verdedigingslinie rond Vlissingen was het fort de Nolle (door de Fransen fort Montebello genoemd). In 1932 werd de oude in verval zijnde kazemat gesloopt. Van de kosten, die rond f 3350 bedroegen, werd f 2000 door de gemeente Vlissingen betaald;⁴⁾ het onderhoud berustte nl. bij de gemeente. Na het dijkenbombardement van 1944 is ter plaatse van het fort het Nollestrand ontstaan. Ten oosten van fort „De Nolle” lag eertijds een oude batterij genaamd „Kenau Hasselaar”, (zie fig. 5). De straatnaam achter hotel Britannia herinnert daaraan.

De oostelijke flank van de Vlissingse linie was fort de Ruijter, waarvan nog restanten aanwezig zijn. Dat fort was oorspronkelijk niet meer dan een aarden reduite. Toen Napoleon in 1803 in Vlissingen kwam en bevel gaf om van die stad een vesting te maken werden de fortificaties in 1807 en 1811-1812 uitgebreid. Het fort de Ruijter - door de Fransen fort St. Hilaire genoemd⁵⁾ - werd één van die versterkingen. Na de aftocht van de bezetter was het fort al spoedig in verval. Na de inwerkingtreding van de vestingwet van 1874 werd het bouwwerk ontruimd; het fort werd een ruïne.

Maar in 1910 ontstonden er plannen het fort de Ruijter in moderne vorm te herbouwen. Dat gaf zelfs internationale wrijving. De Belgen

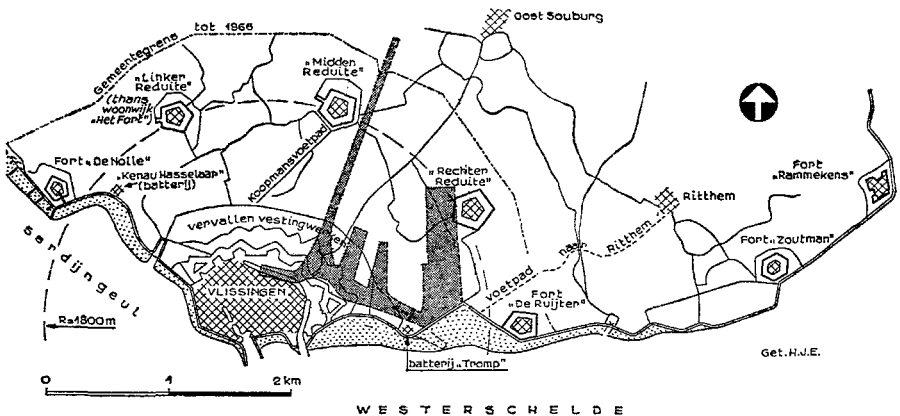

fig. 5. De fortenlinie van Vlissingen ten tijde van en aangelegd door Napoleon. De forten hadden toen Franse namen, zie tekst. Het grijs getinte gedeelte duidt de later aangelegde kanaal- en havenwerken aan.

vreesden een afgrengeling van de Schelde; de Fransen en Engelsen dreigden met ingrijpen. De Duitsers daarentegen waren enthousiast. Ondanks de dreigende internationale verwickelingen werd in 1913 het herbouwplan door de Kamers aangenomen. Op 11 maart 1914 volgde de aanbesteding van het maken van de paalfundering. De laagste inschrijver was de aannemer H. van Dongen te Dordrecht voor f 67.850. De totale bouwkosten zouden ongeveer zes miljoen gulden bedragen. De Duitse keizer Wilhelm II heeft tijdens de bouw in 1914 (op een zondag, dus niet onder werktijd) zelfs een bezoek aan het fort en aan Ritthem gebracht. Hij verscheen met zijn jacht op de rede van Vlissingen en ontscheepte zich met zijn gezelschap in de Buitenhaven.

Maar het uitbreken van de eerste wereldoorlog in augustus 1914 heeft de mening over de noodzakelijkheid van het fort kennelijk doen omslaan. In december 1914 verscheen nl. een bericht in de Vlissingse Courant dat de herbouw voorlopig was gestaakt. De werkzaamheden werden daarna niet meer hervat; het fort werd opnieuw een ruïne. Deze ruïne zal in de komende jaren verdwijnen voor de tot deltahoogte te verzwaren zeedijk of mogelijk voor een nieuwe veerhaven.

Het fort de Ruijter heeft zijn naam ontleend aan de te Vlissingen geboren zeeheld Michiel Adriaansz. de Ruijter (1607-1676). Zijn nagedachtenis wordt geëerd met een standbeeld dat in 1841 werd onthuld door Zijne Majesteit Koning Willem III. Het monument, dat aanvankelijk was geplaatst op het de Ruijterplein (nu terrein voor de vismijnhal) in Vlissingen, werd overgebracht naar de Boulevard, op de rotonde bij het Roeiershoofd, zie fig. 6, p. 18, waar op 26 augustus 1894 de heronthulling plaats had door Hare Majesteit Koningin Wilhelmina.

Het standbeeld wordt sinds 1905 geflankeerd door twee oud-Hollandse kanonnen, die afkomstig zijn van de vloot waarmee de Ruijter in 1676 in de Middellandse Zee slag leverde tegen de Fransen, maar daarbij helaas zelf sneuvelde. De kanonnen waren in 1904 opgevist en meegebracht door het pantserdekschip „Zeeland” uit de Straat van Messina. Ook werd in 1905 een tweetal van die kanonnen geplaatst voor het Koninklijk Instituut van Adelborsten van de Marine te Willemsoord.

Het z.g. fort Zoutman, dat eigenlijk nooit meer als een „redoute” (klein gesloten vestingwerk) is geweest, lag ruim 1 km ten zuidwesten van Rammekens in de z.g. Karnemelkshoek. Het had een zeshoekige vorm, was voorzien van een hoge wal en omringd door een gracht. Er is vrijwel niets meer van terug te vinden. De gracht werd een deel van het krekensstelsel, dat ontstaan is na de dijkdoorbraak door het bombardement van 1944. De naam was ontleend aan het fort Zoutman op Aruba. Johan Arnold Zoutman (1724-1793) was een Nederlandse vlootvoogd, die zich tijdens de vierde Engelse oorlog in 1781 onderscheidde in het gevecht op

de Doggersbank. Tijdens de Franse bezetting moest de naam van het fort Zoutman worden veranderd in La Costa.

Van het fort Rammekens, het zuidoostelijke punt van Walcherens oostkust, bestaat een interessante beschrijving van J. de Kuijper.⁶⁾ Oorspronkelijk stond ter plaatse een kasteel genaamd „Zeeburg” dat de mond van de Welsing en daarmee tevens de toenmalige toegang tot de haven van Middelburg beheerste. Het fort is een schepping van de Italiaanse ingenieur Donato de Boni van Bergamo. Met de stadsarchitect Peter Franz van Antwerpen en mr. Jacob, werkmeester dezer stad, bouwde hij in 1547-1548 „het blokhuis” te Rammekens.

Waterbouwkundig gezien is het volgende van belang. Volgens Ermerins (aldus De Kuijper) rusten de fundamenten niet op palen maar men schijnt zo diep mogelijk gegraven te hebben tot op de zandlaag of derrie en hierop puin en brikken te hebben gestort en gevlakt, waarna de grond met „parpeinen ende schorren” werd belegd. Dit zijn een bepaald soort grote stenen, eigenlijk genoemd „Rijsels perpeijn, platte fondeer schorren”. De deugdelijkheid van deze constructie wordt wel bewezen door het feit dat de muren van Rammekens na ruim vier eeuwen nog niet verzakt zijn.

Het fort heeft menigmaal en vooral in oorlogstijd op een of andere manier dienst gedaan. In 1575 gaf de Prins een ordonnantie voor de bezetting, waarin straffen op allerlei overtredingen werden geregeld. In die tijd was het kasteel bezet met een vendel van 100 man.

De vesting werd van zo groot belang geacht, dat zelfs Koningin Elisabeth van Engeland, die in augustus 1585 met Nederland een verdrag tot bijstand sloot, o.a. het fort Rammekens als onderpand eiste. Dank zij Van Oldenbarneveldt werd in het voorjaar van 1616 het pand ingelost. In 1787 werd binnen het fort een hospitaal ingericht t.b.v. zieke manschappen van op de reede liggende schepen, dank zij een legaat van f 20.000 van wijlen de heer Steengracht van Souburg. In 1805 werd Rammekens bestemd tot lazaret als quarantaineplaats. In 1809 volgde bezetting door de Engelsen. Generaal Fraser liet de 127 man bezetting gevangen nemen. Na de ontzuiming door de Engelsen hebben de Fransen in 1811-1812 veel gesloopt en veranderd.

Bij K. B. van 29 mei 1867 werd Rammekens als vestingwerk opgeheven. In 1940 werd de vesting opnieuw militair gebied, toen voor de Duitsers die er op 7 oktober 1944 uit werden gebombardeerd. Fig 7, p. 18 toont de ingang van de v.m. vesting. Vanaf 1952 werden in de kazematten champignons gekweekt; sinds enkele jaren worden ze daar alleen nog verpakt.

Zuidwest-
kust

Van Vlissingen tot Westkapelle bestaat de kust uit een smalle, plaatselijk tot ca 350 m breed uitlopende, duinstrook. In fig. 8 is een lengte-

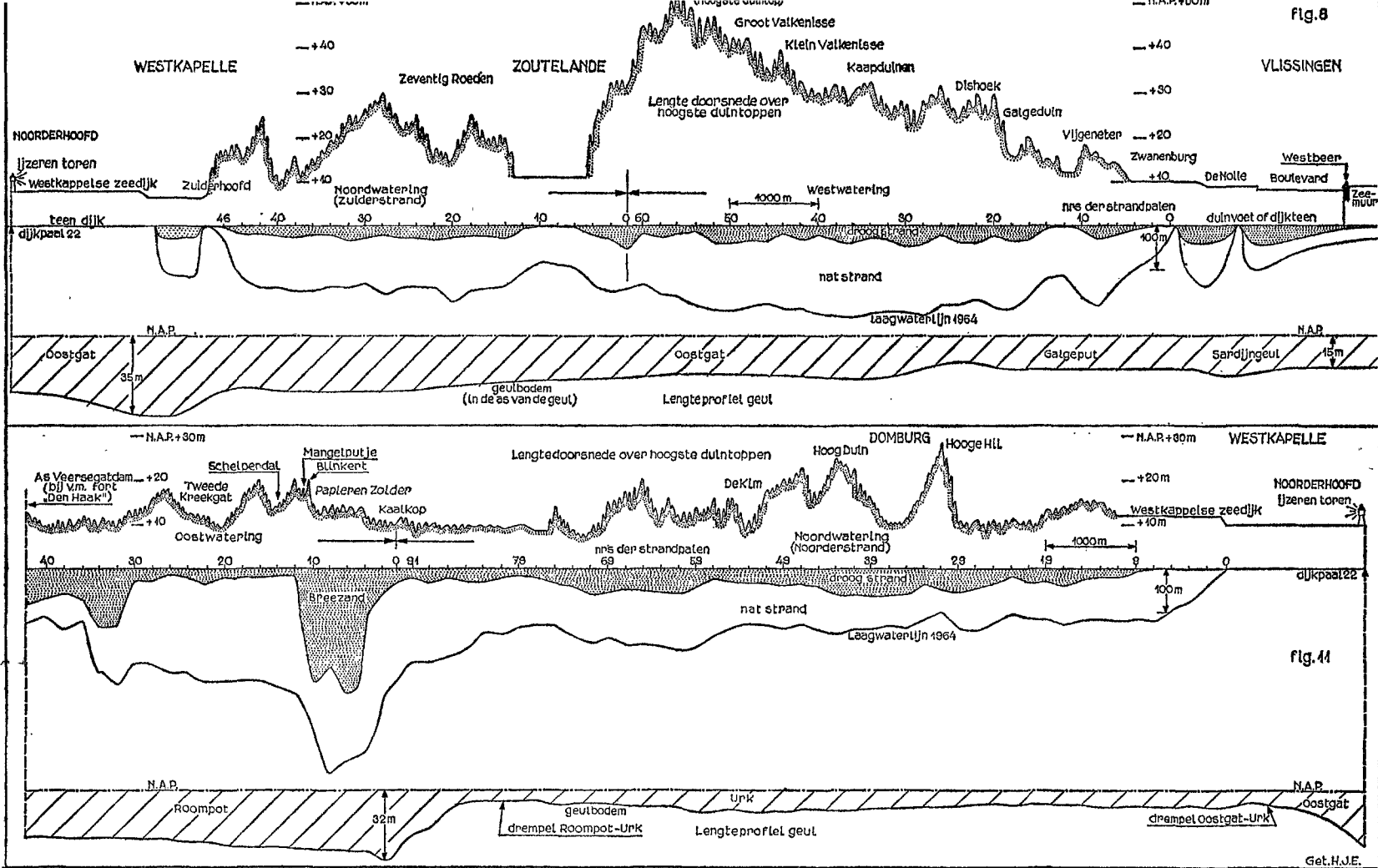

fig. 8 en fig. 11 resp. lengteprofiel van de duinen tussen Vlissingen en Westkapelle en tussen Westkapelle en Vrouwenpolder met de breedten van het natte en van het droge strand en met de grootste diepten van de voorliggende geul.

profiel van de duinstrook tussen Vlissingen en Westkapelle getekend met daarop aangegeven de breedte van het strand en de diepte van het daarvoor gelegen vaarwater. Ongeveer 1½ km zuidoost van Zoutelande ligt bij Groot Valkenisse één van de hoogste duintoppen in Nederland, die reikt tot N.A.P. + 51.80 m. In het breedste duingedeelte - bij Klein Valkenisse - is sinds 1883 ca 140 ha duin bestemd als waterwingebied van de Vlissingse duinwaterleidingmij (vanaf 1966 W.M.Z. te Goes).

Het valt op dat de kust ten zuiden van Zoutelande het verst is ingeschaard. De oorzaak waarom de grootste achteruitgang (Duinkerke I, II en III transgressies) juist daar kon plaats vinden moet gezocht worden in de gesteldheid van de ondergrond. Ten zuiden van Zoutelande ligt een veenloze strook (zie fig. 47). Tevens blijkt uit grondboringen (1928) dat de diepere ondergrond ter plaatse uit zeer fijn, soms veel, soms weinig slibhoudend zand bestaat, waarin afwisselend veel of weinig schelpmateriaal wordt gevonden. Het is algemeen bekend dat deze jonge afzettingen veel lossere gepakt zijn dan de samenhangende veen- en klei- en de daarvoor gelegen oude wadzandlagen, die o.a. bij Zoutelande worden gevonden.

Verder uitgaande van het feit dat de stroom de weg zoekt van de minste weerstand, is daarmee verklaarbaar dat als gevolg van de transgressies, de grootste inscharing langs de zuidwestkust van Walcheren kon plaats hebben ten zuiden van Zoutelande.

Evenals te Westkapelle is gebeurd, had men mogelijk in de 15e eeuw door het aanbrengen van een verdediging, de inscharing kunnen beperken; de duinregel was toen echter nog breed genoeg.

Kenmerkende punten of benamingen langs de zuidwestkust van Walcheren zijn De Nolle bij Vlissingen, Zwanenburg, Vijgeter, Galgeduin, Dishoek, Kaapduinen, Groot en Klein Valkenisse, Zeventig Roeden en het Zuiderhoofd bij Westkapelle. Veelal hebben die benamingen te maken met gebeurtenissen uit het nabije of verre verleden b.v. Galgeduin dat de plaats aanduidt waar vroeger het gerecht (de galg) van Vlissingen stond. Bij de Vijgeter was een wachthuis en vuurbaak. In 1809 (landing Engelsen) was daar een batterij.

Willibrordusput

Door de versterking van de kust bij Zoutelande waar in 1958 de smalle duinregel werd verzaagd tot een dijk op deltahogte is de Willibrordusput, gelegen aan de voet van het duin tegenover de Willibrorduskerk, onder de nieuwe dijk verdwenen.

De put, zie fig. 9, p. 18, was een historische bezienswaardigheid van het dorp. Men beweert dat de Angel-Saksische prediker Willibrord (658-739), die destijds het evangelie langs de noordzeekust verkondigde, rond het jaar 700 dicht bij de zee een duinput heeft laten graven. Door de afname van de kust zou de authentieke put verdwenen zijn en zou men wel

drie of vier maal een nieuwe put gegraven hebben. De laatste put dateerde vermoedelijk uit de 16e eeuw. Restauratieplannen uit de jaren 1949-1950 vonden geen doorgang. Ten behoeve van de kustverdediging werd de put in 1957 door de Polder Walcheren van de gemeente Zoutelande ont-eigend. De opbrengst was f 3239. Vele verhalen over de geneeskrachtige werking van het water uit de put en over de put als bedevaartplaats hebben de ronde gedaan, maar zijn nooit geverifieerd. Wellicht ook daarom is de herbouw van de put die ongeveer f 10.000 zou kosten, niet doorgegaan.

Vanaf Westkapelle wordt de duinenrij onderbroken door de bijna 4 km lange Westkappelse zeedijk die in § 1 van hoofdstuk IV nader wordt besproken. De Westkappelse zeedijk vormt een zeer belangrijke schakel in de keten van zeekeringen ter verdediging van Midden-Zeeland.

Bij Westkapelle domineert de vuurtoren die, evenals de Westerlicht-toren op Schouwen, door de dienst van de Rijkskustverlichting wordt be-heerd. Toen in de tweede helft van de 14e eeuw de duinen bij de voor-malige „smalstad” Westkapelle aan het afnemen waren werd het voor de scheepvaart, vooral bij nacht, steeds gevaarlijker om binnen te lopen naar de aldaar gelegen los- en laadplaats, volgens Smallegange „een bequame haven”. Daarom werd op last van Albrecht van Beijeren in 1370 een vuur-baak opgericht:

„Om vier (= vuur) te barnen op die vierboete te West-cappel, om stadig-„lick vier te branden van dezen tijd. Ieder schip dat tusschen Wulpen „(eene plaats aan de mond der Schelde ten westen van Breskens inge-„dijkt A° 1167, doch verdronken A° 1570) en 't Veergat inkomen zullen, „zal betalen tot onderhoud van vier en menschen.””)

Maar de kust ging verder achteruit. In 1398 stortte de vuurbaak in zee. De haven kwam in verval en de „smalstad” Westkapelle ging ten onder. Ook het nieuwe Westkapelle werd weldra door een vuurbaken ge-markeerd. Op de kaart van Hattinga (1753) zijn twee vuurbaken gete-kend, één ten noorden en één ten zuiden van Westkapelle.

In 1817 werd door de Staat der Nederlanden een kustlicht geplaatst op de kerktoeren van de in 1470 gereedgekomen St. Willibrorduskerk; op 20 maart 1818 werd het licht ontstoken. De kerk brandde op 15 maart 1831 af; alleen de toren bleef staan en werd door het Rijk gerestaureerd. Na een proces tegen de Staat der Nederlanden over de huurbetaling voor het gebruik van de toren, dat door de gemeente Westkapelle was gevoerd en gewonnen, werd de toren in 1855 aan het Rijk overgedragen voor de som van f 12.500. Fig. 10, p. 35 toont de vuurtoren van Westkapelle in 1967. Het bouwwerk is ongeveer 52 m hoog, de hoogte van de lichtbron is N.A.P. + 49.60 m.

Nadat oorspronkelijk patenolie en later petroleum als brandstof werd

Vuur-
toren(s)
te West-
kapelle

gebruikt, werd in 1907 een elektrische lamp aangebracht. In 1951 werd een nieuwe elektrische verlichting aangelegd. De sterkte van de lichtbron is nu 2.600.000 kaarsen; het licht is bij helder weer ongeveer 19 zeemijlen ver te zien (1 zeemijl = 1852 m). Het kenmerk is een schitterlicht dat elke 3 seconden één schitteing van 0,1 seconde geeft.

De z.g. „Lichtenlijn” voor de scheepvaart wordt, voor de binnenkomst in het Oostgat langs de Walcherse kust, gevormd door genoemde vuurtoren en door het kustlicht op het Noorderhoofd te Westkapelle. Dat kustlicht is een ijzeren toren van ongeveer 16 m hoog met de lichtbron op N.A.P. + ca 20 m. Het wordt vanaf 1949 elektrisch bediend en vormt een wit sectorlicht met een sterkte van 6000 kaarsen. De gemiddelde zichtbaarheid is ongeveer 13 zeemijlen. In dezelfde lichtenlijn liggen een drietal z.g. brulboeien op ca 2,5 km, ca 7 km en ca 14 km uit de ijzeren toren. Ze zijn elk aangeduid als groepschitterlicht (G.S.) dat om de 10 seconden brandt.

Noord-
westkust

Noordoostwaarts van Westkapelle ligt een smalle duinstrook, die van Domburg tot Vrouwenpolder breder uitloopt en aansluit op de in 1961 gereedgekomen Veersegatdam. In het duingebied tussen Oostkapelle en Vrouwenpolder ligt de prise d'eau van het gemeentelijk waterleidingbedrijf te Middelburg.

In fig. 11 is een lengteprofiel van de duinstrook tussen Westkapelle en Vrouwenpolder getekend met daarop aangegeven de benamingen als Hooge Hil (z.w. van Domburg), Hoog Duin, de Kim, Kaalkop, Papieren Zolder, Blinkert, Mangelputje, Schelpendal en Tweede Kreekgat die kennelijk te maken hebben met het ontstaan en de vorm van de duinformatie.. Op oude zeekaarten treffen we tussen Westkapelle en Oostkapelle namen aan als: Hakkelingen, Klinkersduin, 't Lageland, Trommel, Koe-duin, 't Hecht, Roggebrood, 't Grauw, Verklikker, Domburgs duin (nu Hooge Hil), Rassen, Westeroog, Oosteroog en Witte duin (bij het Breezand). Veel van deze kenbare punten deden vroeger dienst bij het binnenvaren van het Oostgat.

In de bredere duinstrook tussen Oostkapelle en Vrouwenpolder treffen we voor de binnenduinen namen aan als: Voorste dal, Munnikendal, Duivendal, Hooidal, Hazendal, Zeehoogte, Doornhoogte, Zwarte hoogte, Zandput, Steunpunt en Oude Blinkert. Laatstgenoemde benaming had betrekking op de stuifduinen in het noordoosten van Walcheren - „het barre witte duin” -, dat tot het begin van onze eeuw gedijsde. De zandzegge, zandhaver en duinhelm hebben tenslotte gewonnen en er begroeide duinen van gemaakt.

Dhr. P. J. v. d. Feen te Domburg was zo welwillend ons een aantal wetenswaardigheden over de Walcherse duinen te verstrekken. Hij raadpleegde o.a. in 1951 het schetsboek (tevens dagboek) nr 17 van Jac. P.

Thijssse, waarin deze schrijft over zijn bezoek aan Walcheren in juni 1899. Curieus is de notitie op blz. 1 van dat schetsboek nl.:

„Domburg, Hotel Schuttershof, J. C. Scheele, l.m.o. f 1,90, fles spuitwater f 0,10, diner f 1,50.”

Thijssse^{8a}) geeft een beschrijving van een „wit duin” op Walcheren: „Even voorbij de vuurbaak aan de noordpunt van Walcheren ligt zoo'n „onvruchtbaar duin. Niet dat kali of mica er ontbreken, maar de bodem „heeft daar geen rust. De heuvel, een kilometer lang en half zoo breed, „ligt daar blinkend wit aan zee en blootgesteld aan alle winden. Ik moest „er natuurlijk dwars doorheen. 't Was een tocht door de woestijn. Het „zand was brandend heet en 't zonnelicht weerkaatste oogverblindend op „de wijde, witte vlakte. Er woei een flauw zuidewindje; maar dat was toch „al voldoende, om op den hoogsten top de fijnste zandkorreltjes in be- „weging te brengen en die rolden nu zacht, met kleine stootjes zeewaarts, „den verkeerden kant op.”

v. d. Feen, die zelf een gedegen kennis bezit van de Walcherse duinen, noteerde in zijn dagboek over één van zijn jeugdwandeltochten (27 juni 1912) o.a. het volgende: („kennelijk, zoals hijzelf zegt, evenals tijdgenoten destijds beïnvloed door de dagboekstijl van Thijssse):

„Na 't pompstation Oranjezon begint reeds spoedig de helm, die vooral „op de hoge plekken groeit. In de valleien duindoorn, kruipwilg en mei- „doorn. In de richting Noord doorgaande kom ik aan een wijde vallei, „O-W van richting; deze is door een duinrichel N-Z in twee delen ver- „deeld..... Spoedig ben ik nu aan 't begin der onbegroeide Witte Dui- „nen..... Aan de landzijde van de buitenste rij duinen zandvangens van „rijns, loodrecht op de kustlijn, dus dwars door het lengtedal. Weer de „duinen in. In een komvormig dal ten Z. van 't Berkendal krijg ik in een „putje van 15 cm diep al water..... Overstuiwend zand dringt op som- „mige plaatsen tusschen de struiken binnen..... Op 't witte duin liggen „scholeksters te slapen. Bergeenden vliegen rond. Het ziet er uit, of al het „drooge zand van een groote oppervlakte op de witte duinen is samenge- „waaid, zodat er omheen de vochtige onderlaag blootgekomen is: een „waterplas, eromheen vochtig zand, vlak bij aan de westzijde een steile „hooge helling van enkel zand. Ook aan de westzijde van de Witte Duinen „zie ik zulk een poeltje aan de duinvoet”.

We werden ook opmerkzaam gemaakt op „De hooge, zachtglooiende Kaalkop of Blanke Hoogt”. C. Sipkes^{8b}) die in de mobilisatie 1914-1918 eerst militair op Walcheren was en daarna een kwekerij van geneeskruiden in het Vroon nabij de waterleidingduinen bezat, schreef:

„(de naam Kaalkop is eigenlijk een militaire naam uit de mobilisatie 1914- „1918), een groote massieve zandmassa, die zich vóór 1916 gestadig in

„oostelijke richting bewoog,is nu eindelijk van een helmbeplanting „voorzien”.

De naam „Papieren Zolder” is frappant en doet denken aan een onvaste bodem. Ofschoon er geen duidelijke gegevens te vinden zijn dat op Walcheren drijfzand voorkwam, kreeg v. d. Feen van enkele Domburgers te horen, dat zij in hun jeugd voor drijfzand tussen Oostkapelle en Vrouwenpolder werden gewaarschuwd. Er zou op het strand bij Oranjezon eens een Westkappelaar in het drijfzand gezakt zijn. Op hetzelfde strand zou omstreeks 1890 een ongeval met een jongeling Knottenbelt uit Middelburg in drijfzand hebben plaats gehad.

Het lijkt ons overigens niet onmogelijk dat tijdens de duinvorming bij Oranjezon, van water verzadigde zandlagen voorkwamen, die inderdaad tijdelijk en plaatselijk de gedragingen van loop- of drijfzand hebben aangenomen. Dat de jeugd daar destijds het „Papieren Zoldertje spelen” uitoefende zou daardoor wellicht verklaarbaar zijn. De „Witte Duinen” en „Papieren Zolders” zijn nu begroeid en ten dele bebost.

Bebossing

Het vastleggen van duinen is sinds eeuwenlang een bezigheid, die voortdurend de aandacht heeft gevraagd. Evenals de zeebodem, waar die althans uit zand bestaat, door de beweging van het water steeds aan veranderingen onderhevig is, zo is een onbeplant duin steeds in beweging door de gedragingen van de wind. Nieuwe duinen stuiven op, bestaande duinen nemen af. Behalve voorzieningen met de vanouds toegepaste helm- en stro-beplanting heeft men in de vorige eeuw gezocht naar een mogelijkheid om de zeeduinen te bebossen.

Zoals in deel II van deze serie is vermeld voor de Schouwse duinen, waar in 1864 proeven zijn genomen met het zaaien van dennezaad, is dit bij Domburg op Walcheren reeds omstreeks 1824 gebeurd. De zaaiproeven zijn echter mislukt. Door jhr. Hendrik Bernard Martini, die in 1824 was gehuwd met Sara Johanna, gravin van Hogendorp en het Huis ten Duyne te Domburg bewoonde, zijn kluitdennen geplant van drie palmen hoogte. Ze zijn bijna alle door de konijnen vernield.

Bij Domburg is ook bremzaad gezaaid, dit kwam goed op, dit in tegenstelling met proeven op Schouwen die mislukten.⁸⁾ Even benoorden de Westkappelse zeedijk is in 1862 een proef genomen met zaad en twee- en driejarige planten van grove den. De planten stierven doordat ze drie tot vier weken achtereen blootgesteld waren aan valwinden en stofregen van zout water; van het zaad kwam niets terecht door buitengewone droogte.

In de duinen grenzende aan het landgoed „Huis ter Duine” op Walcheren heeft jhr mr J. P. Boddaert in 1859 dennezaad gezaaid. Gedeeltelijk is het zaad door droogte en door onkruid mislukt. De overgebleven planten groeiden goed.⁹⁾

Ondanks tal van mislukkingen is het toch reeds in de vorige eeuw

gelukt ten noorden van Domburg een bebost duingebied tot ontwikkeling te brengen dat bekend is als de „Manteling”. Deze bebossing diende oorspronkelijk als beschermende „mantel” voor de buitenplaatsen en parken die daar in de tijd van de Oost Indische Compagnie waren aangelegd. Dit feit is vermeldenswaard omdat men elders veel tijd en kosten heeft moeten besteden om tot goede resultaten van duinbebossing te komen. In de „Manteling” geschiedde de bebossing uitsluitend door de particuliere eigenaren van de buitenverblijven op slechts enkele honderden meters van de Noordzeekust verwijderd; men vindt er veel eikenhout. De invloed van de zeewind is wel duidelijk te zien, de eiken bomen zijn erg laag, zie fig. 12, p. 35.

Een later aangelegde duinbebossing op Walcheren vinden we in het waterwingebied van de gemeente Middelburg bij Oranjezon. De dennenaanplant is daar ca 1927 begonnen. In het begin had men een eigen kweektuin. Fig. 13, p. 35 geeft een indruk hoe de aanplant daar sinds 40 jaren is ontwikkeld.

Ook in het waterwingebied van de gemeente Vlissingen, dat aan de zuidwestkust van Walcheren bij Valkenisse ligt, werd in 1921 ca 1 ha duin, 50 cm diep omgespit en met 22000 jonge dennen beplant.¹⁰⁾

De resultaten van de duinbebossing op Schouwen¹¹⁾ en die van de hier in het kort besproken bebossing in de Walcherse duinstrook zijn het bewijs dat ook in Zeeland. o.a. de aanplant van dennen in zeeduinen met succes toegepast kan worden. De moeilijkheden die men ca 100 jaar geleden ontmoette zijn reeds lang overwonnen. Wij hebben de indruk dat de vermindering van het aantal duinkonijnen (jacht) daarbij wel van invloed is geweest. In vorige eeuwen toch werd meermalen gewag gemaakt van de bijzondere overvloedige konijnenstand. Het konijn werd gekenschetst als één der grootste vijanden voor het slagen van een bosaanplant in de zeeduinen. Men sprak wel van het duinkonijn als „de kanker van alle duinbeplantingen”.¹²⁾ Vooral jonge dennenaanplant kon worden afgeknaagd.

Behalve de betrekkelijk weinige bebossing in de duinstrook waren in de polder Walcheren verscheidene particuliere bossen te vinden op de Walcherse buitenplaatsen. De kroniek van Smallegange geeft er vele voorbeelden van. In 1810 had men b.v. te Serooskerke nog het Gasthuisbos (ca 3 ha), de bossen van Overduin (ca 6 ha), de bossen van Noordhout of Schorers bos (ca 15 ha) en het Ronde bos achter Zoetendaele.¹³⁾ Die bossen zijn grotendeels verdwenen. Wat er nog over was viel in 1944 ten offer aan de oorlogsinundatie. Herstel van de bebossing behoorde mede tot de wederopbouw van Walcheren.

De in het leven geroepen Stichting Nieuw Walcheren voerde een aktie met het devies: „Plant een boom op Walcheren”, wat een groot succes werd. Voor ruim 80.000 bomen werd ingetekend. O.a. was het 6 ha grote

V.B.N.A. bos te Koudekerke een aanbieding van de Verenigde Bond van Nederlandse Aardappelhandelaren.

Op 4 november 1947 was het Boomplantdag op Walcheren. Na een plechtige bijeenkomst in de St. Jacobskerk te Vlissingen (waarbij aanwezig waren Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Juliana, Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard en vele andere hoge functionarissen) vertrok het gezelschap naar het Bellamypark. Daar stond de schooljeugd gereed om met het planten van bomen aan te vangen. Prinses Juliana plantte de eerste boom. Dit voorbeeld werd gevolgd door de Franse ambassadeur, door de Belgische oud-minister J. P. Hoste en door het Bestuur van de Stichting Nieuw Walcheren.

's Middags werd het plantceremonieel herhaald te Westkapelle. De toenmalige Nederlandse en Engelse minister-president dr L. J. M. Beel en Clement R. Attlee plantten daar de eerste bomen. Daarna volgde een soortgelijke plechtigheid op het Seisbolwerk te Middelburg waar Prinses Juliana een kastanjeboom plantte die uit het Loo-plantsoen afkomstig was. Het was een grote feestdag op Walcheren. De volgende dagen werd volop geplant.

Andere na de oorlog op Walcheren aangebrachte bosaanplantingen zijn het Nollebos bij Vlissingen, het in 1948 aangeplante, ca 60 ha grote natuurreservaat bij „Rammekenshoek” en de aanplant rond de geulen van Westkapelle en Veere.

Golfterrein

In de duinen ten zuidwesten van Domburg vindt men een golfterrein bestaande uit negen golfbanen, (9-holes baan) waarop de enige golfclub in Zeeland haar sport beoefend. Het geaccidenteerde duinterrein biedt daar een prachtige gelegenheid om de golfbal van de „tee” (beginpunt) via de „fairway” naar de „green” te slaan waar ze in de „hole” moet verdwijnen. De oudste golfclub in Nederland is de Haagse Golfclub, die dateert van 1890. In 1912 werd de golfsport in Domburg geïntroduceerd door P. J. Elout, destijds directeur van de N.V. Domburgse Badinrichting. Op 5 juli 1914 volgde de opening van de Zeeuwse golfbaan, die voor de leden van de sociëteit „Luctor et Emergo” was aangelegd. De opening geschiedde door jhr. H. A. van Adrichem Boogaert destijds president-commissaris van genoemde Domburgse Badinrichting, door welke N.V. oorspronkelijk de baan werd geëxploiteerd. In 1923 werd de Domburgse golfclub opgericht, waarbij de golfbaan aan deze club werd overgedragen. In de tweede wereldoorlog werden de banen vernield door bombardementen en bunkerbouw. Tijdens Walcherens herstel in 1953 werd het terrein door de D.W.W. weer in orde gebracht waarbij overheid en particulieren financiële steun verleenden, zodat in 1954 de banen heropend konden worden.

Oostkust

Tussen de „Hoek van Den Haak” (bij de Veerse gatdam) en Ramme-

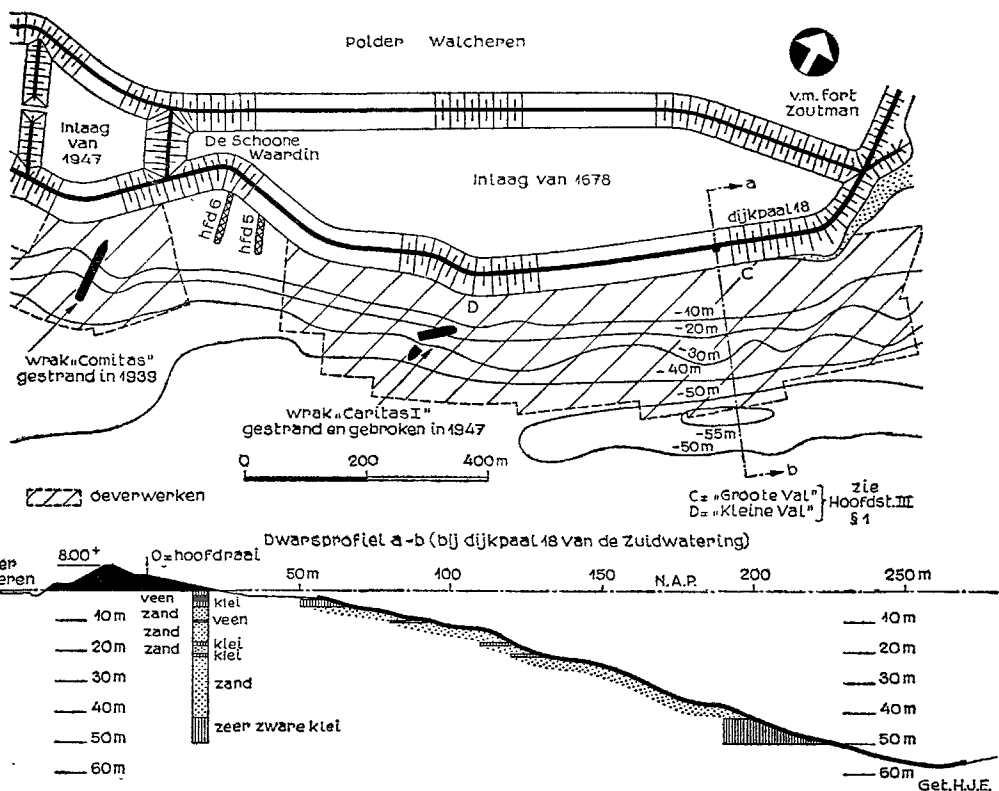

fig. 14. Situatie en dwarsprofiel van het diepste punt langs de oevers van Walcheren met aanduiding van de grondlagen en van twee scheepswrakken.

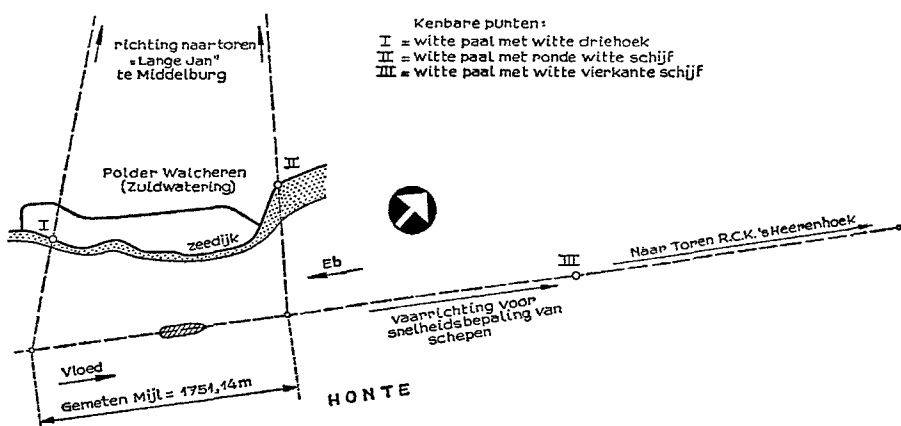

fig. 15. Situatie van de „gemeten mijl” in de Honte.

kens ligt de oorspronkelijke oostkust van Walcheren. Het fort Den Haak was op het eind van de 16e eeuw op last van de Staten van Zeeland ten noordoosten van Vrouwenpolder gebouwd om de noordelijke toegang tot het Veerse gat onder controle te houden. De toestand van het fort was afhankelijk van vrede of oorlog. In vreedstijd werd het bouwwerk verwaarloosd, in oorlogstijd werd het hersteld. Het deed enige tijd dienst als hospitaal en werd bij de landing van de Engelsen in 1809 beschoten vanaf kanonneerboten; de Engelse generaal Fraser nam toen het fort in bezit. Dezelfde dag schreef de Franse generaal Bruce aan de landdrost, dat de Engelsen geland waren en hij het fort „geëvaqueerd en alles vernield had”.¹⁴) Met enige moeite is ter plaatse van de aansluiting van de Veerse gatdam met de Walcherse kust de plaats van het fort in het duin nog terug te vinden.

Bennoorden de Sloedam bestaat de begrenzing van Walcherens oostkust uit ca 12 km dijken, die worden onderbroken door de uitmonding van het Kanaal door Walcheren en door de zeemuren en de stadshaven van Veere, om even ten zuiden van de Veerse gatdam over te gaan in de duinstrook van Noord-Walcheren. Sinds 1961 is de oostkust van eb en vloed afgesloten door de sluiting van het Veerse gat dat nu een deel van het Veerse Meer is.

Bezuiden de Sloedam is Walcherens oostkust door de bedijkingen van de Quarlespolder en van de „Nieuwe Polder” en door de aanleg van de Sloehaven één geheel met Zuid-Beveland geworden. Daardoor is de eerste waterkering in het Zuid-Sloe sinds 1949 met ca 10 km ingekort. In 1962 volgde nogmaals een inkorting van enkele km's door bedijking van de genoemde „Nieuwe Polder” (tweede Sloepolder).

Omliggende geulen en zandplaten Tot 1871 was Walcheren een eiland. Vanaf het Sloe (sinds 1963 Haven Vlissingen Oost) tot Vlissingen stroomt de Honte, één der hoofdgeulen van de Westerschelde, met een diepste punt van N.A.P. — 56 m voor de Zuidwatering. Fig. 14 illustreert de ligging van het diepste punt van de geul t.o.v. het maaiveld in de polder.

Dit gedeelte van de Schelde werd geschikt geacht voor de snelheidsbepaling van schepen. Daartoe is op de zeedijk van de Zuidwatering een „gemeten mijl” uitgezet. Aan de westzijde is deze kenbaar door een witte paal met witte driehoek en aan de oostzijde bij Rammekens door een witte paal met ronde witte schijf. Beide merken zijn vastgelegd t.o.v. de toren (de Lange Jan) te Middelburg. Vaart een schip in de richting van het op de Zuid-Bevelandse wal geplaatste kenmerk (witte paal met witte vierkante schijf) en de toren van 's-Heerenhoek, dan is de afgelegde afstand tussen de beide eerstgenoemde dwarsmerken $1752,14 \text{ m}^{15}$), zie fig. 15. De vloed- en de ebstroom trekken in genoemde vaarrichting ongeveer in de richting van het langswerk.

KUEERENS
OF
DOMBURGER RASSEN

Vergelijkingspunt

ROOMPOT

ca 1546
Kaart van Arend Jansz. Boom

Hoge Lichttoren
Westkapelle

KUEERENS
OF
DOMBURGER RASSEN

Aanwas

ROOMPOT

ca 1650
Kaart van N. Visscher

Hoge Lichttoren
Westkapelle

KUEERENS
OF
DOMBURGER RASSEN

Afname

ROOMPOT

ca 1750
Kaart van Hattlinga

Hoge Lichttoren
Westkapelle

KUEERENS
OF
DOMBURGER RASSEN

URK

ROOMPOT

1826

Hoge Lichttoren
Westkapelle

KUEERENS
OF
DOMBURGER RASSEN

URK

ROOMPOT

1863/1864

Hoge Lichttoren
Westkapelle

KUEERENS
OF
DOMBURGER RASSEN

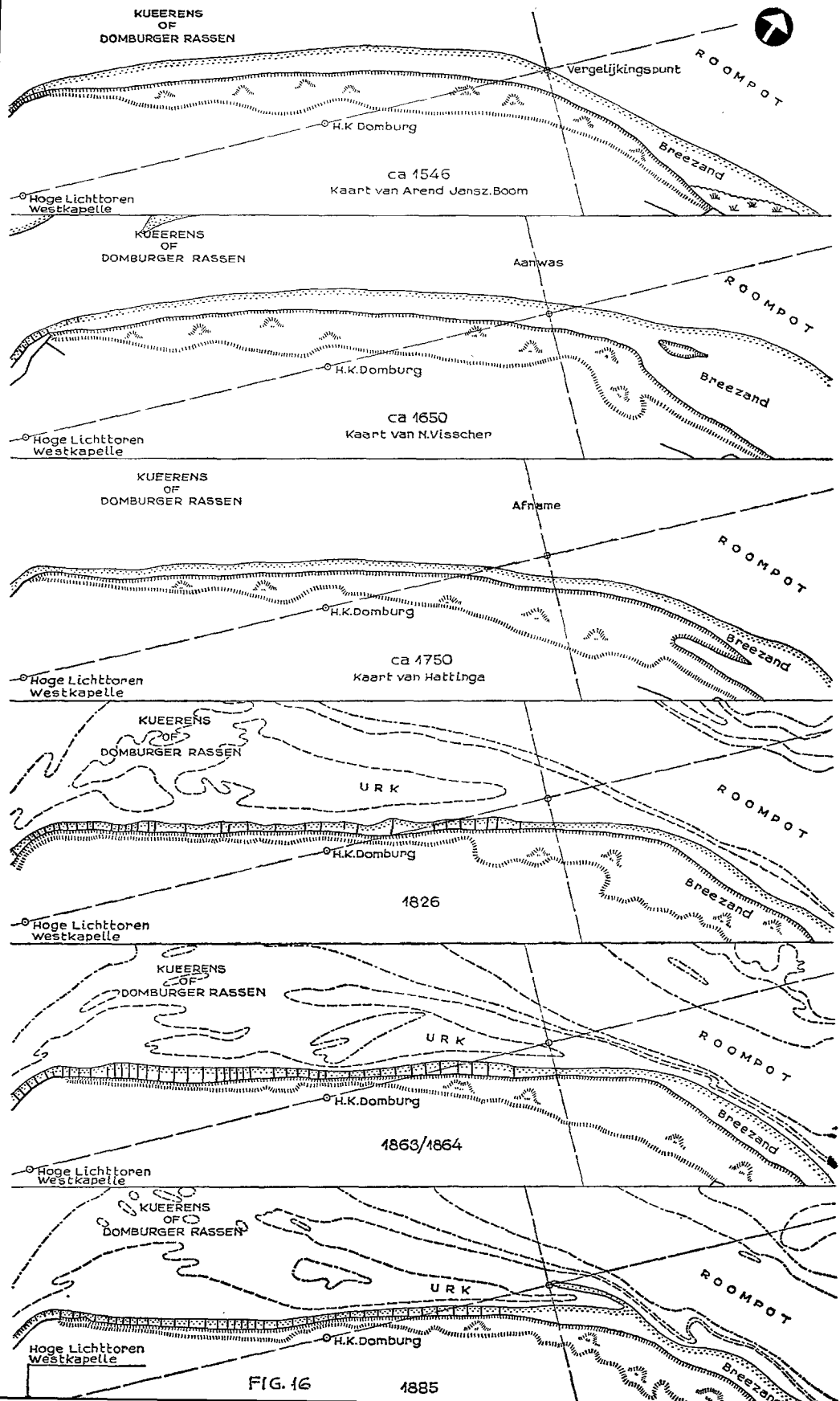
URK

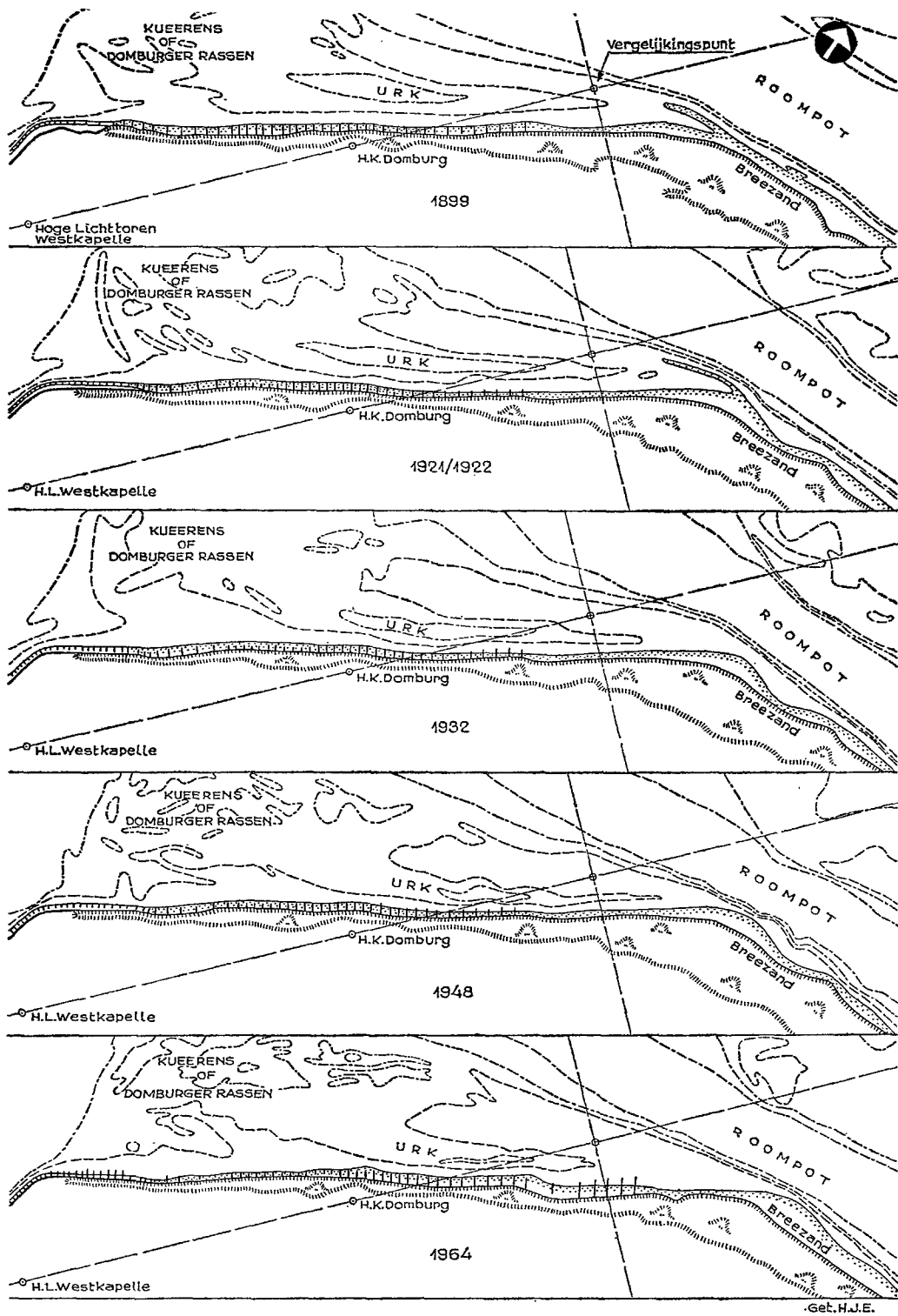
ROOMPOT

1885

Hoge Lichttoren
Westkapelle

FIG. 16

Lijn van de duinvoet
 " " G.L.W.=175-N.A.P.
 Lijn van 50dm -G.L.W.
 " " 80 " "
 " " 450 " "

fig. 16. p. 33. De ontwikkeling van de noordwestkust van Walcheren met het Breezand vanaf de 16e t.m. de 19e eeuw.
 fig. 17. De ontwikkeling van de noordwestkust van Walcheren met het Breezand vanaf 1899 tot in de 20e eeuw. De opnamen van 1899 t.m. 1948 zijn volgens gegevens van de hydrografische kaarten, de opname van 1964 is van de Rijkswaterstaat.

fig. 10.

De vuurtoren te Westkapelle. Is als kerk-
toren in 1470 gereedgekomen. In 1818 is
het kustlicht ontstoken. Toen de kerk in
1831 afbrandde bleef alleen de toren
behouden.

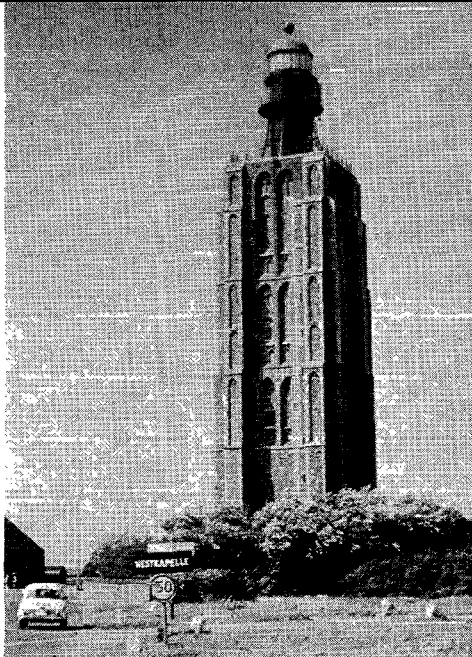

fig. 12.

Fragment van de bebossing in de „Man-
teling” te Domburg. De invloed van de
zeewind is aan de buitenrand duidelijk
zichtbaar.

fig. 13.

Bebossing van het duingebied bij
Oranjezon, behorende tot het wa-
terwingebied van de gemeente
Middelburg.

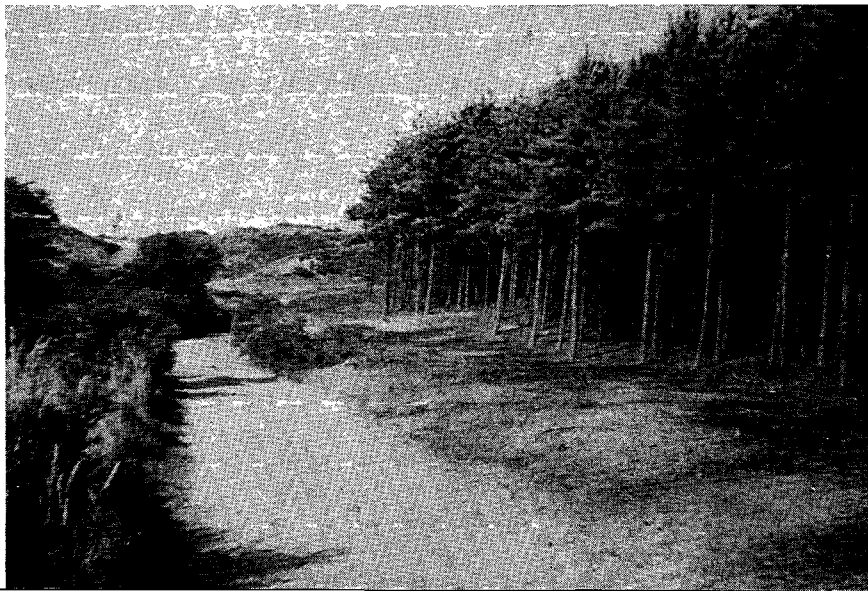

fig. 20.

In de „Poel”. De „ganzenhoek” bij Nisse in de „Zak van Zuid-Beveland”, zonder ganzen.

fig. 22.

De „Poel” bij Nisse, najaar 1966. Hoge polderwaterstanden.

fig. 23.

Najaar 1966. Hoge polderwaterstanden, smalle grindwegen in de „Poel”.

fig. 24.

Waterbezwaar ten zuiden van Kattendijke in juni 1965.

Voor Vlissingen stroomt de Sardijngeul tussen de boulevard en het Nolleplaatje. Dit plaatje werd op 13 februari 1965 gemarkeerd door het toen gestrande Griekse schip „Spyros Armenakis”. De twee en twintig opvarenden werden gered door zeven redders van de reddingsboot „President J. V. Wiersma” uit Breskens onder schipper W. v. d. Broecke.

Via de Sardijngeul kan men door de Galgeput (diep N.A.P. — ca 18 m) en het Oostgat langs Westkapelle de Noordzee bereiken. (Voor lengteprofiel zie fig. 8). Tegenover Zoutelande en Westkapelle ligt aan de overzijde van het Oostgat, het bankje van Zoutelande. Het diepste punt van het Oostgat ligt voor Westkapelle op N.A.P. — ca 35 m.

Aan de noordwestkust van Walcheren ligt het zandbankencomplex Queerens of Domburger Rassen. Een klein geultje „Urk” geeft oostwaarts verbinding met de Roompot die verder langs de Noordbevelandse kust stroomt en tot 1961 een toegang vormde tot het Veerse gat.

Schouwen heeft als zandbanken-complex zijn Banjaard voor de kust (zie deel II). Het noordelijk van Schouwen gelegen Goeree heeft zijn „Ooster”complex en zelfs het kleine Noord-Beveland heeft zijn Onrust- en Schotsmanplaten (zie deel I) maar Walcheren heeft naast zijn Domburger Rassen ook nog het minder omvangrijke Breezand. Het Breezand is een strandvlakte tussen Oostkapelle en Vrouwenpolder. In tegenstelling met de vorengenoemde zandbanken is die vlakte niet door een geul van het duingebied gescheiden. In de fig. 16 en 17 wordt de ontwikkeling van de noordwestkust van Walcheren met het Breezand sinds de 16e eeuw getoond.

Het
Breezand

Het Breezand was bijna 160 jaar geleden de plaats waar op zondag 30 juli 1809 's middags om vijf uur de Engelsen onder opperbevel van lord Chatham op Walcheren landden. Het doel was de Fransen te verdrijven en het Franse eskader op de Schelde te vernietigen. Hoewel de landing goed gelukte is de z.g. Schelde-expeditie toch mislukt. Men slaagde er niet in om de Schelde vrij te maken omdat o.a. Antwerpen niet werd bezet en de „Zeeuwse koorts” haar invloed liet gelden. Op eerste kerstdag 1809 waren de laatste Engelsen uit Walcheren alweer onderweg naar Engeland. Walcheren bleef, evenals overig Nederland, nog enkele jaren onder de Franse overheersing. In 1813 kwam de bevrijding.

Aan de noordoostzijde van Walcheren ligt het noordwestelijk deel van het Veerse Meer, tot de sluiting van de Veerse gatdam in 1961, Veerse gat geheten. In vorige eeuwen sprak men van het Vere-diep als de scheiding tussen Walcheren en Noord-Beveland. Dat deze vaargeul tot de huidige ontwikkeling kon komen houdt verband met diverse inpolderingen aan de westzijde van Noord-Beveland en aan de noordwestzijde van Zuid-Beveland. Diverse geulafdammingen zoals van de Zwake en van de Schenge speelden daarbij een rol. De afdamming van het Sloe in

Veerse
Meer

1871 was wel de belangrijkste. Het Veerse gat had oostwaarts, via de Zuidvliet of Zandkreek, verbinding met de Oosterschelde. De Zandkreekdam, met schutsluis bij Kats, werd in 1960 de oostelijke afsluiting.

Het gebied tussen de Zandkreekdam en de Veerse gatdam kreeg de naam Veerse Meer. Het zomerpeil is N.A.P., het winterpeil N.A.P. — 0,70 m; na de afsluiting van de Oosterschelde zullen deze peilen worden herzien.

Het Veerse Meer staat momenteel in de belangstelling van de recreatie, waartoe de jachthavens te Veere, Kamperland, Kortgene en Wolfaardsdijk het hunne bijdragen; plannen voor realisering van een jachthaven aan de Oranjeplaat te Arnemuiden zijn reeds lang aan de orde. Voor de strand- en oeverrecreatie is bijna 8 km lengte beschikbaar.

Vooraf bij de watersportliefhebbers bekende eilanden in het Veerse Meer zijn, de Haringvreter (ca 70 ha) en het kleine Aardbeieneiland (ca 1,5 ha) ten zuidoosten van Veere. Nog een zevental kunstmatige eilanden is geprojecteerd. Eén daarvan, ten zuiden van de landbouwhaven „De Piet” is inmiddels verwezenlijkt.

De Haringvreter werd in 1962 zelfs produktief gemaakt door ca 60 ha in te zaaien met rogge; daarna werd in opdracht van de Dienst der Domeinen ongeveer 25 ha bebost door het Staatsbosbeheer; ca 14 ha werd met gras bezaaid. Verder zijn beplantingen aangebracht op de Schotsman- en Ruiterplaat, op de Goudplaat, bij „de Piet” en op enkele schorren. Aparte belangstelling kreeg de Haringvreter toen in het voorjaar van 1966 door enige paardenliefhebbers, daar een 25-tal New-Forest-ponny's werd losgelaten. De ponny's zijn daar sindsdien vaste bewoners.

De Middelpaten (ca 265 ha) aan de noordwestkust van Zuid-Beveland zijn bestemd als natuurgebied evenals het zuidelijk deel (ca 45 ha) van de Goudplaat aan de Noord-Bevelandse zijde. De Stichting Natuurmonument „De Beer” heeft het beheer over beide gebieden.

Om de diverse belangen, die in het Veerse Meer een rol spelen, te behartigen werd een Stichting „Het Veerse Meer” in het leven geroepen, waarvan het algemeen bestuur op 14 juli 1965 werd geïnstalleerd.

Sloe Aan de zuidoostzijde van Walcheren stroomde het Sloe. Vormde het Veerse gat de scheiding tussen Walcheren en Noord-Beveland, het Sloe vormde de scheiding tussen Walcheren en Zuid-Beveland en gaf verbinding van het Veerse gat naar de Honte of Westerschelde. In fig. 18 is het Sloegebied in zes fasen afgebeeld vanaf de 16e eeuw tot 1967. Volgens de situatie naar een kaart van het eiland Walcheren omstreeks 1550 lag destijds tussen Walcheren en de Bevelanden een „Zessprong” van wateren, die als het ware een „verkeersrotonde” voor de 16e eeuwse scheepvaart vormde. Het middelpunt lag dan ongeveer op de plaats van de tegenwoordige Sloedam.

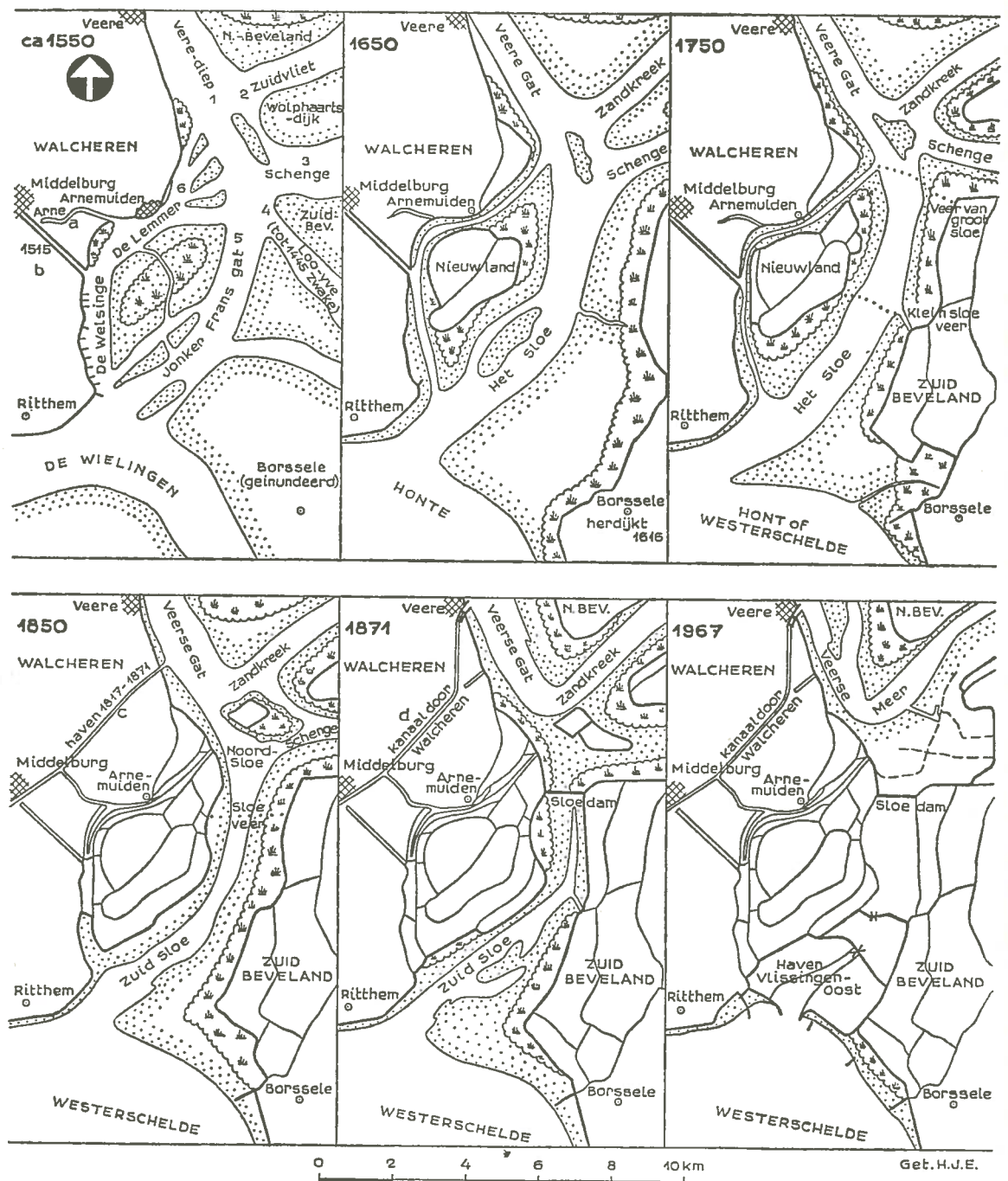

fig. 18. De ontwikkeling van het Sloegebied van de 16e tot de 20e eeuw. (a, b, c en d zijn de verschillende haventoeegangen naar Middelburg).

Noordwestelijk (zie fig. 18) stroomde het Vere-diep (1) langs Walcheren, oostwaarts lag de Zuidvliet (2) tussen Noord-Beveland en Wolfaardsdijk. Tussen het toenmalige eiland Wolfaardsdijk en Zuid-Beveland stroomde de Schenge (3). De vierde tak - de Looyve (4), - die in zuidoostwaartse richting via de Zwake verbinding had gevonden met de Westerschelde was reeds in 1445 afgedamd. De vijfde tak was het Jonker Fransgat (5) dat zuidwaarts in de toen zo genoemde Wielingen uitmondde. De zesde tak was de Lemmer (6) met de Welsinga, die voor de scheepvaart naar Arnemuiden en Middelburg van belang was. Het Jonker Fransgat werd genoemd naar Jonker Frans van Brederode omdat die op 18 november 1488 met 48 „heuschepen” voor het eerst deze stroom bevoer, uit vrees voor beschieting indien hij langs Arnemuiden zou varen. Daarmee was de bevaarbaarheid van die geul aangetoond. Eerst omstreeks 1630 spreekt men van het Sloe.

Voor dat het Sloe in gebruik kwam was de genoemde Welsinga de scheepvaartweg. Tussen Arnemuiden en Blankershoek (later fort Rammekens) lag de „Reede van Walcheren” waar de schepen komende uit de Oostzee en de Noordzee een veilige ligplaats vonden. Aan de Walcherse kant van de Welsinga lagen een aantal hoofden waar men de lading kon overslaan op binnenvaartschepen. De hoofden waren genoemd naar de plaatsen waar de schepen, die er laadden of losten heen voeren of vandaan kwamen zoals o.a. het Goesche, het Bergsche (Bergen op Zoom), het Antwerpsche en het Zierikzeesche hoofd. Door het samengaan van verdergaande verzanding van de vaargeul en het bedijken van omliggende schorren was het Sloe in betekenis afgenomen en tenslotte door de Sloeafdamming in 1871 een doodlopende geul geworden.

Maar ook in het Sloegebied schijnt de geschiedenis zich te zullen herhalen. Waar enkele eeuwen terug handel en scheepvaart bloeiden, is sinds enkele jaren in ditzelfde gebied een havencomplex in wording, dat aan de eisen van de 20e eeuw zal dienen te voldoen.

ZUID-BEVELAND.

Zuid-Beveland is in de loop der eeuwen ontstaan uit verschillende eilanden, die in fig. 19 zijn aangegeven en geleidelijk tot één geheel zijn verenigd. Deze voormalige eilanden vormen z.g. oude kerngebieden, die de laatste eeuwen deels door jongere bedijkingen zijn omringd.

De Poel Het grootste oude kerngebied in Zuid-Beveland is het voormalige waterschap „De Breede Watering Bewesten Yerseke” waarvan „De Poel” ten zuidwesten van Goes het grootste deel uitmaakt. Een klein gedeelte hiervan, ten westen van Goes, dat door de spoorlijn is afgesneden, wordt in de volksmond wel betiteld als de Kleine Poel. De Poel is vanuit

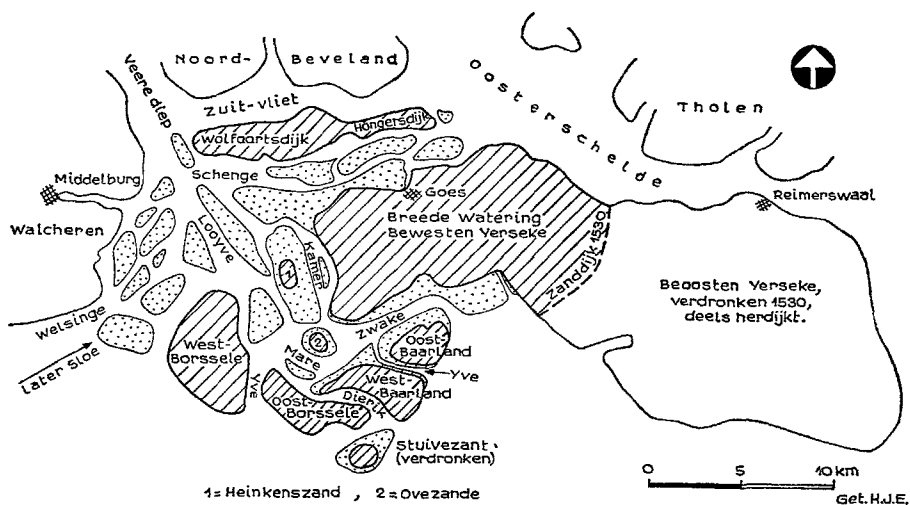
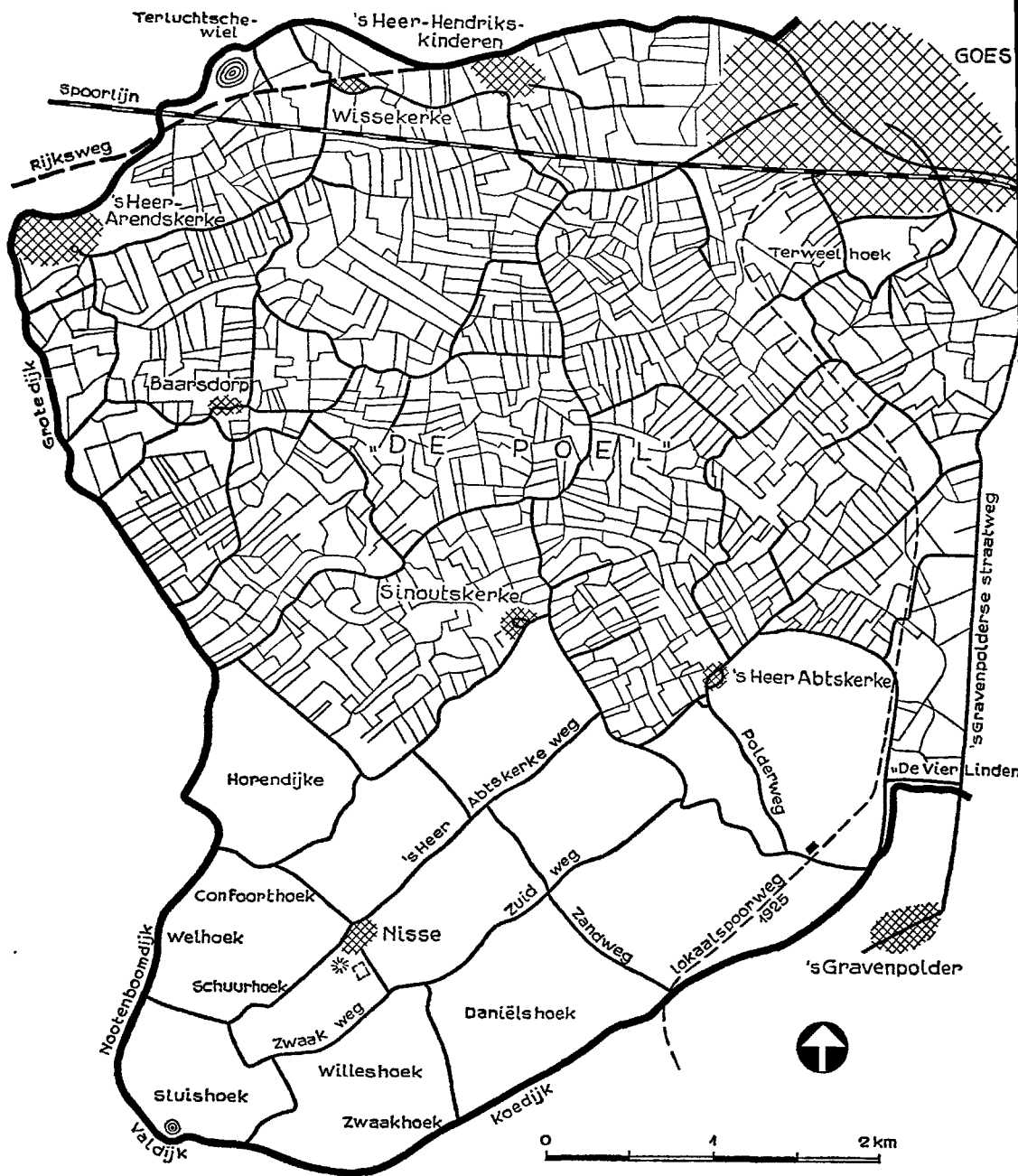

fig. 19. De v.m. eilanden van Zuid-Beveland in de middeleeuwen. Door afdamming van de Yve (oost en west) en van de Dierik ontstond ten zuiden van de Zwake één eiland, toen genaamd Borssele.

natuurwetenschappelijk en uit cultuurhistorisch oogpunt bekeken een uitgesproken waardevol gebied. De avifauna is daar rijk aan diverse vogelsoorten; eenden en ganzen, die hun rustplaats op de Middelploot (tot 1960 ook op de Onrustploot) in het Veerse Meer hebben, vinden er bij winterdag hun voedsel. Eén van die interessante gebieden uit de Poel is de z.g. „ganzenhoek” ten noorden van Nisse, zie fig. 20, p. 36. Het land wordt voor ruim driekwart gebruikt als weiland, de rest als bouwland; de perceelsindeling is zeer grillig, de hoogteligging is zeer geaccidenteerd, hetgeen in hoofdzaak moet worden toegeschreven aan de moertering in vroeger tijden. In fig. 21 is een deel van de huidige verkaveling van de Poel aangegeven. Een ruilverkaveling is in behandeling. Nadat tweemaal een aanvraag hiervoor was ingediend, had de aanvraag van de drie centrale landbouworganisaties van januari 1965 succes.

Het plan heeft betrekking op een oppervlakte van ca 4150 ha waarbij een gedeelte polderland ten oosten van het dorp 's Gravenpolder is begrepen. De geregeld optredende hoge polderwaterstanden in de Poelgebieden waren één van de voornaamste redenen tot het maken van de plannen. De fig. 22 en 23, p. 36 geven een beeld van de stand van het binnenwater in de Poel in het najaar van 1966. Aan de indeling der percelen en aan de wegen kan nog veel worden verbeterd.

Een aanvraag voor een ruilverkaveling rond Heinkenszand, betreffende ca 2420 ha z.g. schor- en plaatgronden, kon met de plannen voor de Poel

Get.H.J.E.

fig. 21. De oude verkaveling van „De Poel” in Zuid-Beveland in 1968. Van het zuidelijk gedeelte zijn de perceelgrenzen weggelaten. De tramlijn werd in 1925 aangelegd.

worden gecombineerd. De ruilverkavelingscommissie De Poel-Heinkenszand werd op 14 september 1965 geïnstalleerd. Een derde ruilverkavelingsgebied betreft de omgeving van Kapelle en Wemeldinge, waar over een oppervlakte van ca 4000 ha in hoofdzaak fruitteelt wordt uitgeoefend. Deze z.g. fruitteelt-ruilverkaveling kan nieuwe problemen scheppen; een dergelijke verkaveling is, naar wij menen, nog nimmer uitgevoerd. Fig. 24, p. 36 toont een opname van waterbezwaar in de omgeving van Kattendijke, de noordwestelijke grens van laatstgenoemd ruilverkavelingsplan.

Onder Oost Zuid-Beveland verstaat men het gebied ten oosten van het Kanaal door Zuid-Beveland. Hiervan maakt de driehoek Hansweert-Wemeldinge-Yerseke deel uit van het lage Poelgebied. Door kunstmatig ingrijpen - de aanleg van het Kanaal - werd genoemde driehoek van het oude Zuid-Beveland afgesneden. De oostelijke grens van deze driehoek wordt gevormd door de Zanddijk en de Molendijk van Hansweert naar Yerseke. Ten oosten van de Zanddijk liggen de oude kernpolders Kruiningen en Waarde. In de Kruiningenpolder werd in 1941-1949 (met een onderbreking in 1943-1945) een ruilverkaveling uitgevoerd die uiteraard na de ramp van 1953 moest worden hersteld. De fig. 25 en 26 laten de oude en nieuwe verkaveling van de polder Kruiningen zien. In de polder Waarde had na de ramp van 1953 een herverkaveling plaats, die in 1960 gereed kwam.

De overige polders in Oost Zuid-Beveland zijn jongere bedijkingen, die voor een groot deel op het verdronken land van Zuid-Beveland zijn herdijkt. Ten oosten van de Zanddijk vormt Oost Zuid-Beveland een 3 tot 5 km brede strook polderland (ongeveer 15 km lang), die via de Kreekrakpolders verbinding geeft met de provincie Noord-Brabant.

Een kenmerkend punt in Oost Zuid-Beveland is Bath, een plaatsje aan het meest zuidoostelijke punt van de oever van de Westerschelde, waar de scheepvaartweg naar Antwerpen zuidwaarts afbuigt. In 1786 werd daar een fort gebouwd tot bescherming van de invordering der inkomende rechten, die daar van de voorbijvarende schepen geheven moesten worden. Dit was het gevolg van een regeling waarbij de forten Lillo en Liefkenshoek, ca 10 km stroomafwaarts van Antwerpen gelegen, aan keizer Jozef II waren afgestaan. De bouw van het fort Bath, waarmee het ontstaan van het dorp Bath een feit werd, kostte f 83000. Het fort heeft niet veel dienst gedaan. In 1809, toen de Engelsen na hun landing op Walcheren doorstootten tot in Zuid-Beveland, werd het fort door de Hollandse troepen verlaten en door de Engelse troepen in bezit genomen. Deze bezetting duurde slechts kort; op 4 september 1809 vertrokken de Engelsen. De Hollandse troepen keerden in het fort terug onder generaal Cort Heiligers. (Nu is in Bergen op Zoom de Cort Heiligerskazerne.)

Tijdens de Belgische opstand werden in 1831 de buitenwerken van het

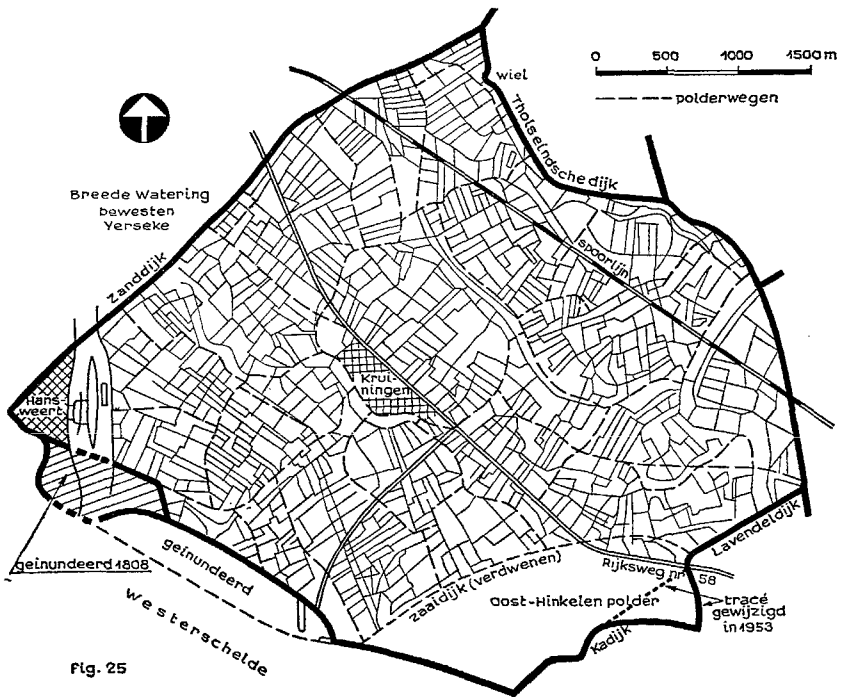

Fig. 25

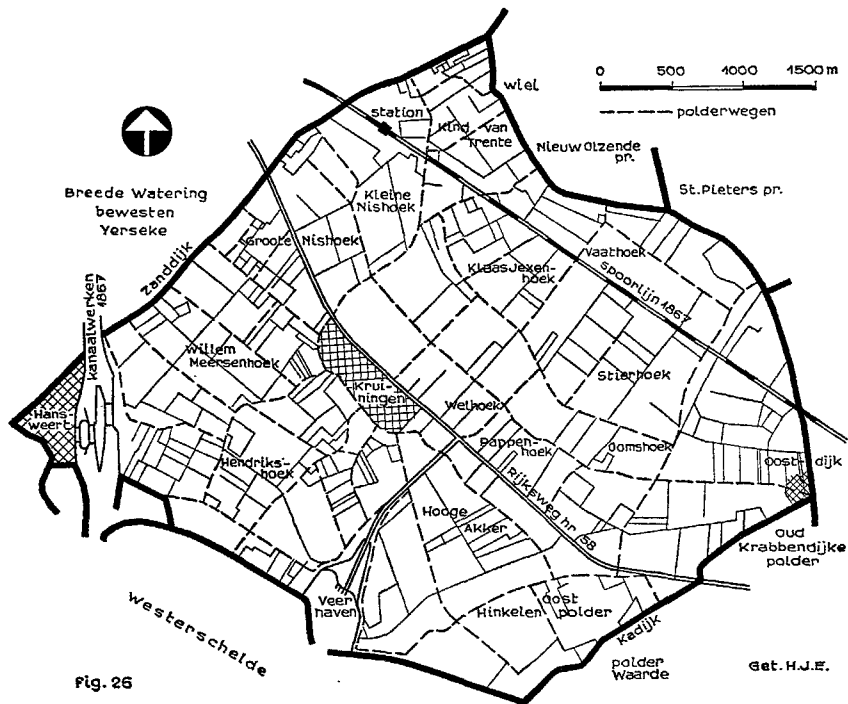

Fig. 26

fig. 25. De oude verkaveling van de polder Kruijningen in Zuid-Beveland.

fig. 26. De nieuwe verkaveling van de polder Kruijningen. De veerhaven is inmiddels in 1967-1968 uitgebreid.

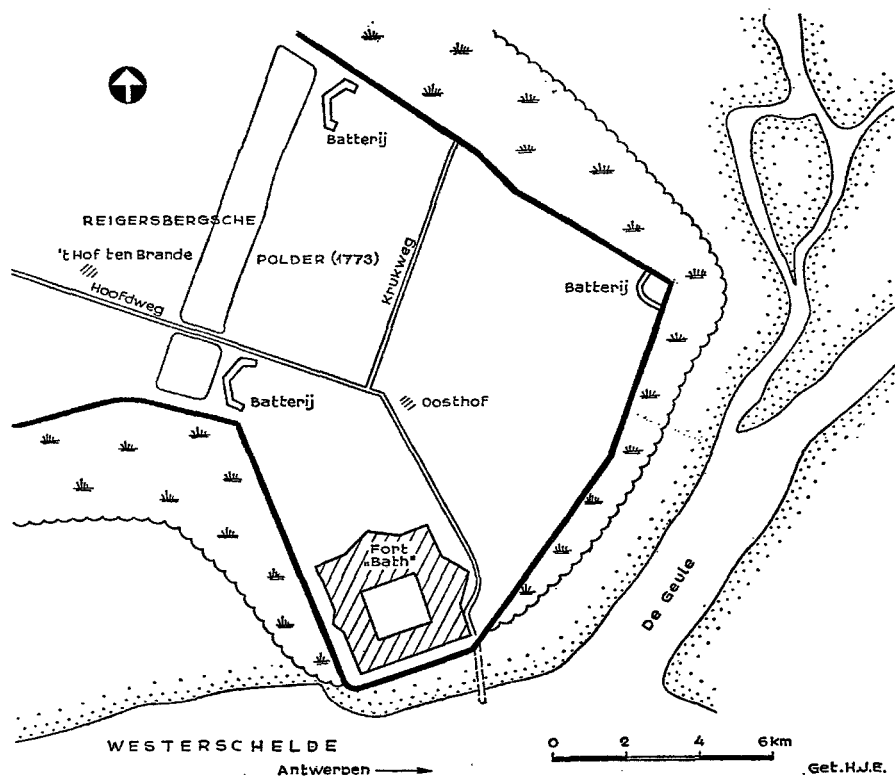

fig. 27. Schets van de v.m. vesting te Bath met drie batterijen in de omgeving, omstreeks 1850. „t Hof ten Brande” heet nu „t Hof Slicher van Bath”.

fort uitgebreid. De vesting werd daarna een „vierhoekige redoute met „aarden wallen en natte grachten en een bedekte weg met twee aarden „lunetten op de weg naar Rilland en de oost- en westbatterij op de zee-„dijk.”¹⁶⁾ Van het v.m. fort dat in 1867 werd opgeheven is in fig. 27 een situatie geschetst.

Lunetten waren halvemaaanvormige verdedigingswerken in het voorterrein van een verschanste legerplaats; hun naam leeft nog voort met de Lunettenkazerne van het Depôt Genietroepen in Vught. Deze kazerne ligt temidden van de vroegere z.g. lunetten, die op last van Koning Willem II in 1844 zijn aangelegd.

De Zak van Zuid-Beveland is een verzamelnaam voor het poldergebied, dat is gelegen ten zuiden van de lijn 's Heerenhoek-'s Gravenpolder. Het gebied bestaat uit de langs de Westerschelde gelegen oude kernpolders Borssele (herdijking), Ellewoutsdijk, Baarland en Hoedekenskerke. Tussen de gronden van De Poel en genoemde vier polders stroomde eertijds de Zwake die deel uitmaakte van de scheepvaartweg tussen Ooster- en Westerschelde. Door geleidelijke verlanding van de Zwake

**De Zak
van Zuid-
Beveland
Zuid-**

konden tussen 1300 en 1550 vele op- en aanwassen bedijkt worden. Daarbij zijn een tiental dwergpoldertjes ontstaan en nog een aantal poldertjes met elk een oppervlakte van slechts enkele tientallen ha. Dit maakt het waarschijnlijk dat in de 14e, 15e en 16e eeuw daar meermalen door de plaatselijke grondeigenaren (en niet op last van grootgrondbezitters) landaanwinning is beoefend. Kennelijk werd elk stuk rijp geworden schor, zodra dit mogelijk was, in cultuur gebracht.

Aan de oostzijde sluit de Zak van Zuid-Beveland met de in 1756 bedijkte Willem-Annapolder aan op het poelgebied van Kapelle en omstreken. Herverkaveling van het gebied rond Ellewoutsdijk, Baarland en Hoedekenskerke had plaats in 1953-1956. Voor een gedetailleerde beschrijving van de polders in de „Zak” wordt verwezen naar de paragrafen 14, 15 en 16 van hoofdstuk II.

De meest zuidelijke punt van de Zak van Zuid-Beveland wordt gekenmerkt door het fort aan de zeedijk bij Ellewoutsdijk, zie fig. 28, p. 53. De bouw daarvan is in 1835 begonnen. Het is een zeshoekige vesting, omgeven door een gracht. Als verdedigingspunt heeft het geen dienst gedaan.

Zuid-
Beveland
in het
noord-
westen

Gescheiden van Noord-Beveland door de Zandkreek (sinds 1961 deel van het Veerse Meer) liggen in het noordwesten van Zuid-Beveland de polders van en rond het v.m. eiland Wolfaartsdijk. Ze bestaan uit de opwas Oud-Sabbinge met ten zuiden, westen en oosten daarvan een aantal polders met Nieuwlandgronden. Bij die polders kon door langdurige inundatie een nieuwe sliblaag op de Oudlandgronden worden afgezet. Deze z.g. plaat- en schorggronden geven voor de landbouw een gunstige opbrengst.

Aan de oostzijde van dit poldergebied lag rond 1700, gescheiden door het toen verdrinken land van Hongersdijk, het eilandje Oost-Beveland, dat in 1708 werd bedijkt. De eilanden Wolfaartsdijk en Oost-Beveland werden, door verlanding van de Schenge en van de daarna gevolgde bedijkingen in dit geulgebied, met Zuid-Beveland verbonden. In 1809 werden de genoemde gebieden verenigd. Met bedijking van nog een drietal polders werd daarna het Schengegebied geheel op de zee heroverd.

West Zuid-
Beveland

Met West Zuid-Beveland wordt bedoeld het poldergebied dat gelegen is ten zuidwesten van 's Heer Arendskerke tussen de v.m. Schenge en de Borsselepolder. De kern hiervan is Heinkenszand met de hoog gelegen Ouwelandpolder. Nadat de aanwassen rondom het Ouweland waren ingepolderd werd dit eiland omstreeks 1400 aan de oostzijde met de kern van Zuid-Beveland verbonden. In het noorden had omstreeks diezelfde tijd vereniging met 's Heer Arendskerke en in het zuiden met de Zak van Zuid-Beveland plaats. Aan de westzijde verzandden de Looyve en de Zwake; daar werden tussen 1547 en 1700 de zes Kraaiertpolders

bedijkt, die tezamen ca 3272 ha groot zijn. Het gebied werd in de 18e en 19e eeuw vergroot met de Koningspolder, de Jacobpolder en de van Citterspolder.

Volgens de bodemkaart van Zeeland bestaat west Zuid-Beveland (evenals het gebied rond Wolfaartsdijk) voor een groot deel uit matig zandige en uit lichte klei. Daartussendoor liggen kronkelige stroken, die meer kleidelen bevatten; voorts komt in een klein percentage van het bedoelde gebied nog het z.g. oppervlakteveen voor. Het geheel wordt gerangschikt onder de jonge zeekleigronden.

De buitendijkse gronden zijn de stranden, de schorren en de aan eb en vloed blootgestelde slikken. Door de vele bedijkingen zijn die gronden tot een beperkte oppervlakte teruggebracht. De buiten de zeevering gelegen Walcherse gronden worden in hoofdzaak gevormd door de stranden, die in het begin van deze paragraaf zijn vermeld. Voor Zuid-Beveland zijn in onderstaand overzicht de oppervlakten van de schorren aangegeven.

Buitendijkse gronden

polder:	oppervlakte schor in ha
van Citters	ca 75 (meest kleine duintjes)
Ellewoutsdijk	ca 40 (het Zuidgors)
Baarland	ca 10 (Het Kromme Schor, zie fig. 31 en 32)
Emmanuël	ca 120 (voor het bedijkingsplan 1967 werd de goedkeuring ont-
Zimmerman	ca 35 (zuidoosthoek) houden)
Reigersberg	ca 120 (ten westen van Bath)
Kreekrak	ca 600 (tot Belgische grens)
Oosterschelde	ca 700 (alleen de schorren)
Totaal	1700 ha

Op het eind van de vorige eeuw was de afstand van de westelijke hoek van de van Citterspolder tot de L.W. lijn ca 2 km. Daarvan bestond ongeveer de helft uit schorren. Fig. 29 geeft de situatie van de buitengronden van de van Citterspolder in 1879 en 1966. Bedoelde schorren en slikken vormden de oostelijke uitloper van de zandplaat „De Kaloot”, die zich eertijds westwaarts tot tegen Vlissingen uitstrekte. In 1966 was de grootste breedte van het voorland nog slechts ca 700 m; de schorren en slikken waren verdwenen. Door de snelle achteruitgang (plaatselijk ca 15 m per jaar) was bevorderd dat het losgewoelde zandmateriaal tegen de schorrand was terechtgekomen waarna kleine duintjes werden gevormd. Door de zich in de laatste jaren uitbreidende recreatie zijn die „Kaloot”-duintjes in de belangstelling komen te staan; fig. 30, p. 53 geeft een beeld van de duinvorming op de schorren vóór de van Citterspolder. Aan de

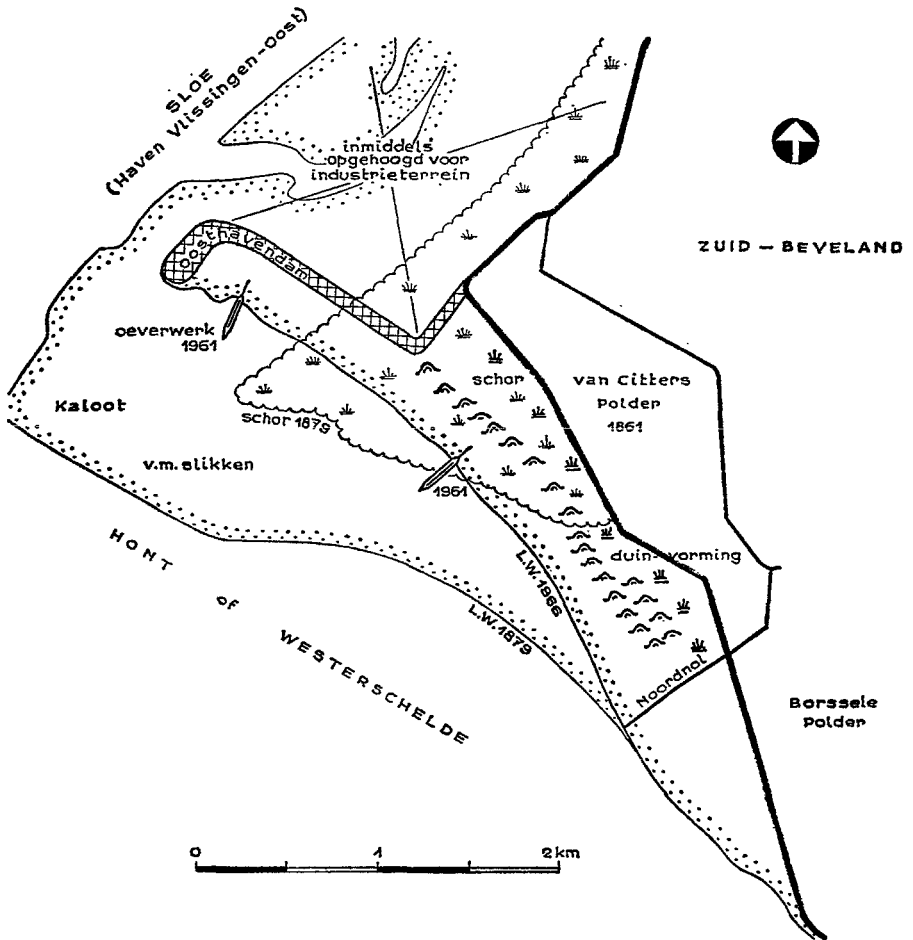

fig. 29. Situatie van de buitengronden van de van Citterspolder in 1879 en in 1966. De Oosthavendam werd aangelegd in 1963.

westzijde is de situatie in 1962-1964 grondig gewijzigd door aanleg van de zeehaven Vlissingen-Oost.

Van het Zuidgors bij Ellewoutsdijk, dat reeds eerder ingepolderd was geweest, werd in 1956-1957 ca 30 ha herdijkt. Dat geschiedde in het kader van de werkzaamheden ter verbetering der zwakke plaatsen in de zeedijken na de ramp van 1953.

Het smalle schorrengebied aan de zuidzijde van Baarland is het overblijfsel van de daar in de 17e eeuw verloren gegane polders Vogelsang, St. Jacobs en de Dierikpolder die in § 14 van hoofdstuk II zijn vermeld. Reeds vóór de 19e eeuw baande een secundair geultje zich een weg door

het geïnundeerde gebied. Dit had tot gevolg dat de schorren steeds verder opruimden. In 1892 was het oude geultje opgeslikt; de toenmalige situatie is in fig. 31 getekend. De ondiepe geul, die toen langs Baarland liep en slechts 1 m diep was, heeft zich sindsdien ontwikkeld tot een flinke geul waarin plaatselijk diepten van 23 m onder N.A.P. worden gepeild. Fig. 32 geeft de tegenwoordige situatie van de restanten van het z.g. „Kromme Schor” en van het z.g. Boerengat. Een zestal in 1922 en 1942 aangelegde vaste punten heeft de achteruitgang van het schor wel beperkt, maar de inscharing tussen de vaste punten ging toch langzaam verder. Daarom werd een gedeelte schor van een randverdediging voorzien. Fig. 33, p. 53 toont een opname van de abrasierand van het onverdedigde schor.

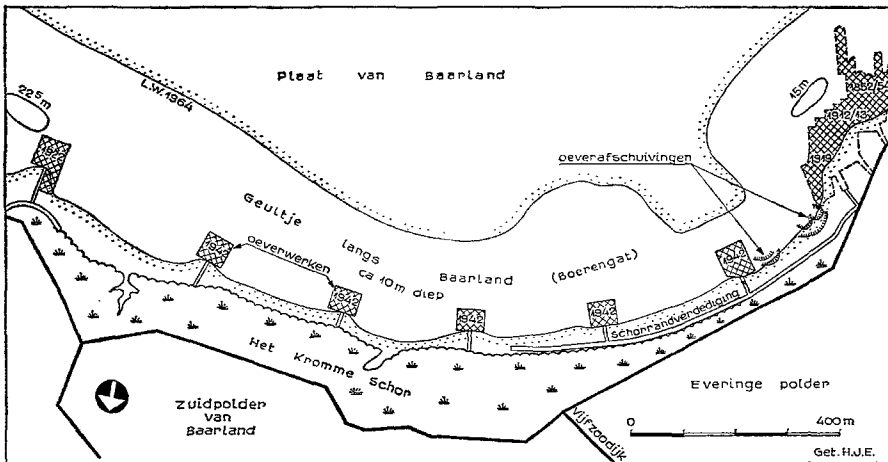
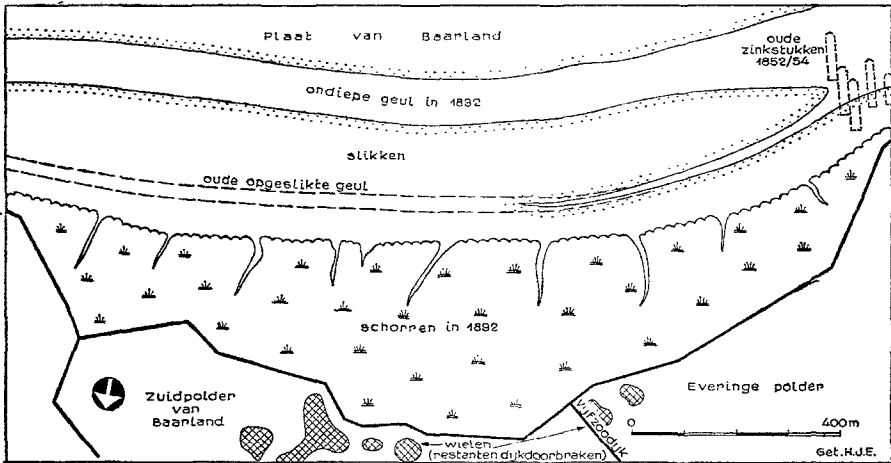

fig. 31. (boven), De schorren van Baarland in 1892.

fig. 32. De schorren van Baarland „Het Kromme Schor” in 1967.

Ter bevordering van de aanwas van de slikken voor de Emmanuëlpolder zijn daarop in 1884 drie slikvangers gelegd, lang 60, 65 en 70 m. Thans ligt er een rijp schorgebied, waarvoor plannen tot inpoldering (55 ha) werden ingediend. De goedkeuring daarvoor werd evenwel in mei 1968 negatief afgedaan omdat men dit uit natuurwetenschappelijk oogpunt interessante schorgebied (één van de weinige nog bestaande) wil behouden. Een stuk ongerepte natuur zal dus (voorlopig) blijven bestaan.

De overige schorren langs de Zimmermanpolder, Reigersbergsche-, Kreekrak- en Bathpolders zijn, al dan niet met een nieuwe sliblaag overdekt, restanten van het in 1530 verdronken land van Zuid-Beveland.

Door de Rijkswaterstaat werd in 1962 de hoogte van de buitengronden aan de noordoostkust van Zuid-Beveland opgenomen. Langs de zeedijken van de Kreekrak- en Bathpolders waar een strook van 500 tot 1000 m met *Spartinagras* is begroeid, is de hoogte ongeveer N.A.P. + 2.00 m. Het buitendijkse terrein loopt geleidelijk af naar de laagwaterlijn (N.A.P. - 1.70 m); de *Spartinabegroeiing* komt niet lager dan ongeveer 0.75 m + N.A.P. Een bodemkartering (1962) van het „Verdronken land van Zuid-Beveland” bracht aan het licht dat ongeveer 80 % van het gekarteerde gebied uit zandgronden bestaat.¹⁷⁾

Geulen
en Zand-
platen

Zuid-Beveland wordt aan de zuidzijde begrensd door de Westerschelde, die de vaarweg vormt naar Antwerpen en Gent. In fig. 34 is de Westerschelde met de voornaamste hoofd- en nevengeulen getekend.

De Schelde begint als regenrivier in Noordwest Frankrijk bij Kamerijk (Cambrai) in Picardië, ca 75 km ten zuiden van de Frans-Belgische grens. Ze passeert deze grens ten noorden van Valenciennes om door België via Gent en Antwerpen, op enkele km's ten zuiden van Bath ons land binnen te stromen.

Op een kaart van de Schelde van 1797 van Matthias Koops getiteld: „River Scheldt from Bouchain to the Sea”, wordt vermeld dat de lengte van de rivier van Bouchain (ligt ten zuiden van Valenciennes) tot de monding bij Vlissingen 222 mijl is, dat is ca 411 km. (1 zeemijl = $\frac{1}{4}$ geografische mijl = 1851,85 m). In België monden enkele riviertjes in de Schelde uit, zoals de Leije bij Gent, de Dender bij Dendermonde en de Rupel bij Rupelmonde. Aangenomen mag worden dat het Scheldewater boven de mond van de Rupel vrijwel altijd zoet blijft. Op het Nederlandse gedeelte neemt het zoutgehalte vanaf de Belgische grens tot aan Hansweert sterk en vandaar tot Vlissingen slechts langzaam toe.

De hoofdgeul op het Nederlandse gedeelte wordt allereerst gevormd door het Nauw van Bath, dat ter hoogte van het „Zimmermanpolderhaventje” afbuigt naar de Vlaamse oever in de richting van Walsoorden (Zuidergat) om vervolgens bij Hansweert opnieuw de Zuid-Bevelandse

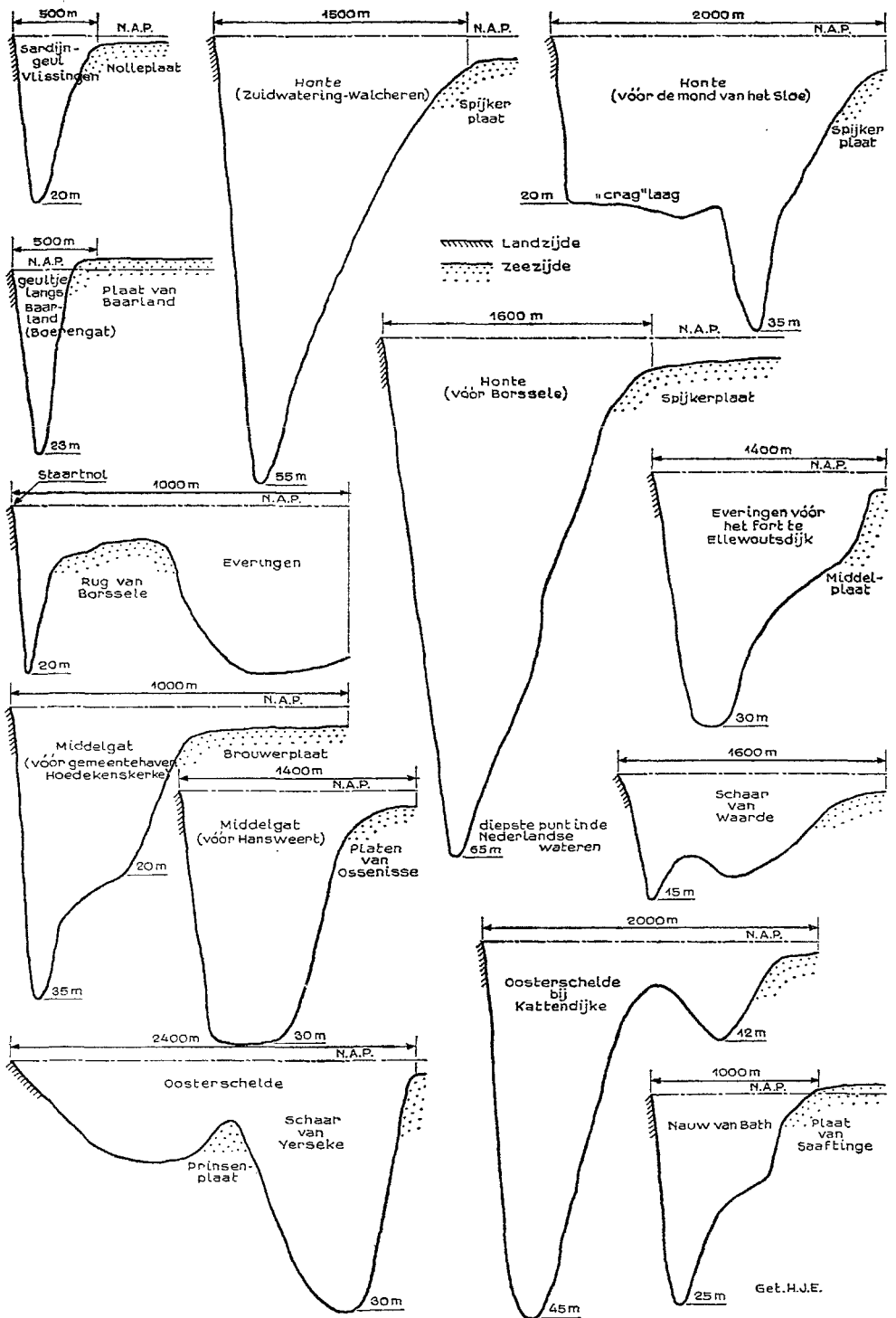

fig. 35. Enkele dwarsprofielen van de oevers en geulen van de Westerschelde en de Oosterschelde in 1967. (de lengteschaal is 50 x de hoogteschaal).

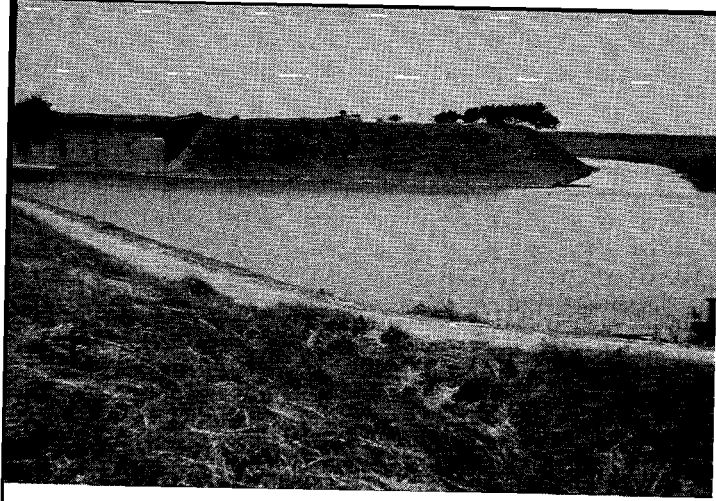

fig. 28.

Het fort te Ellewoutsdijk met fort-gracht gezien vanaf de oostzijde.

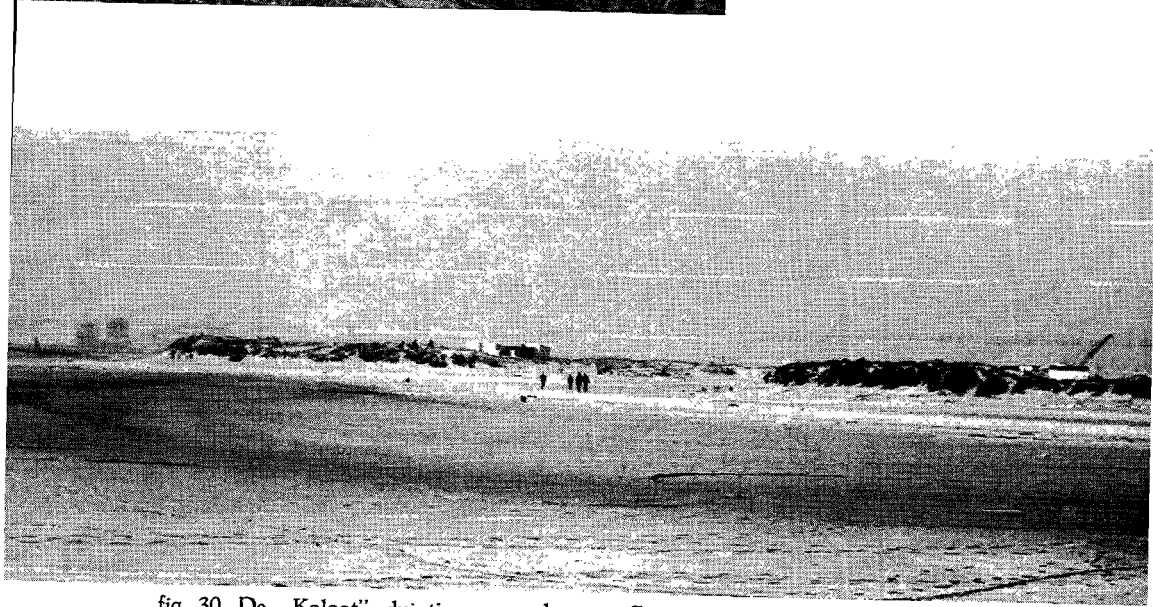

fig. 30. De „Kaloot” duintjes voor de van Citterspolder aan de zuidwesthoek van Zuid-Beveland in 1967.

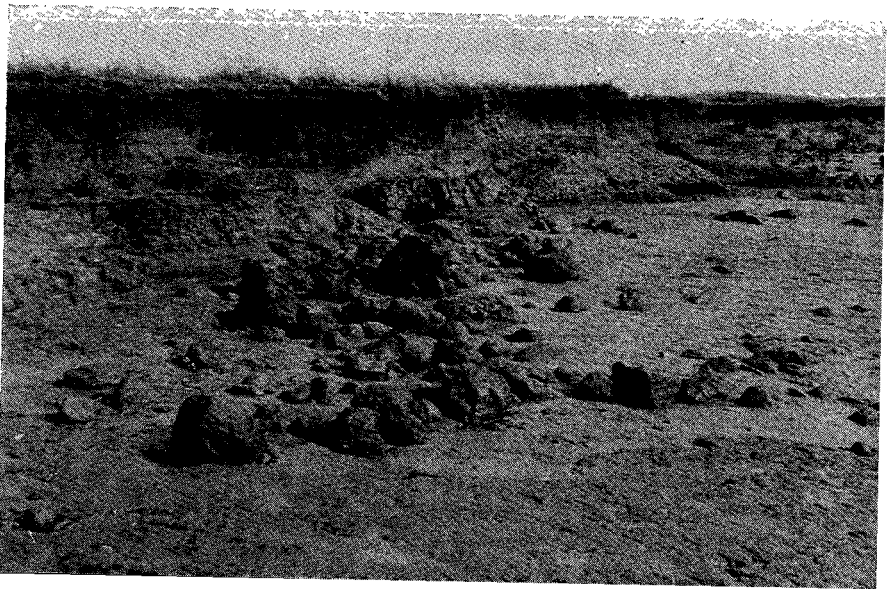

fig. 33.

Abrasierand langs de schorren van Baarland aan de zuidelijke oever van Zuid-Beveland in 1961.

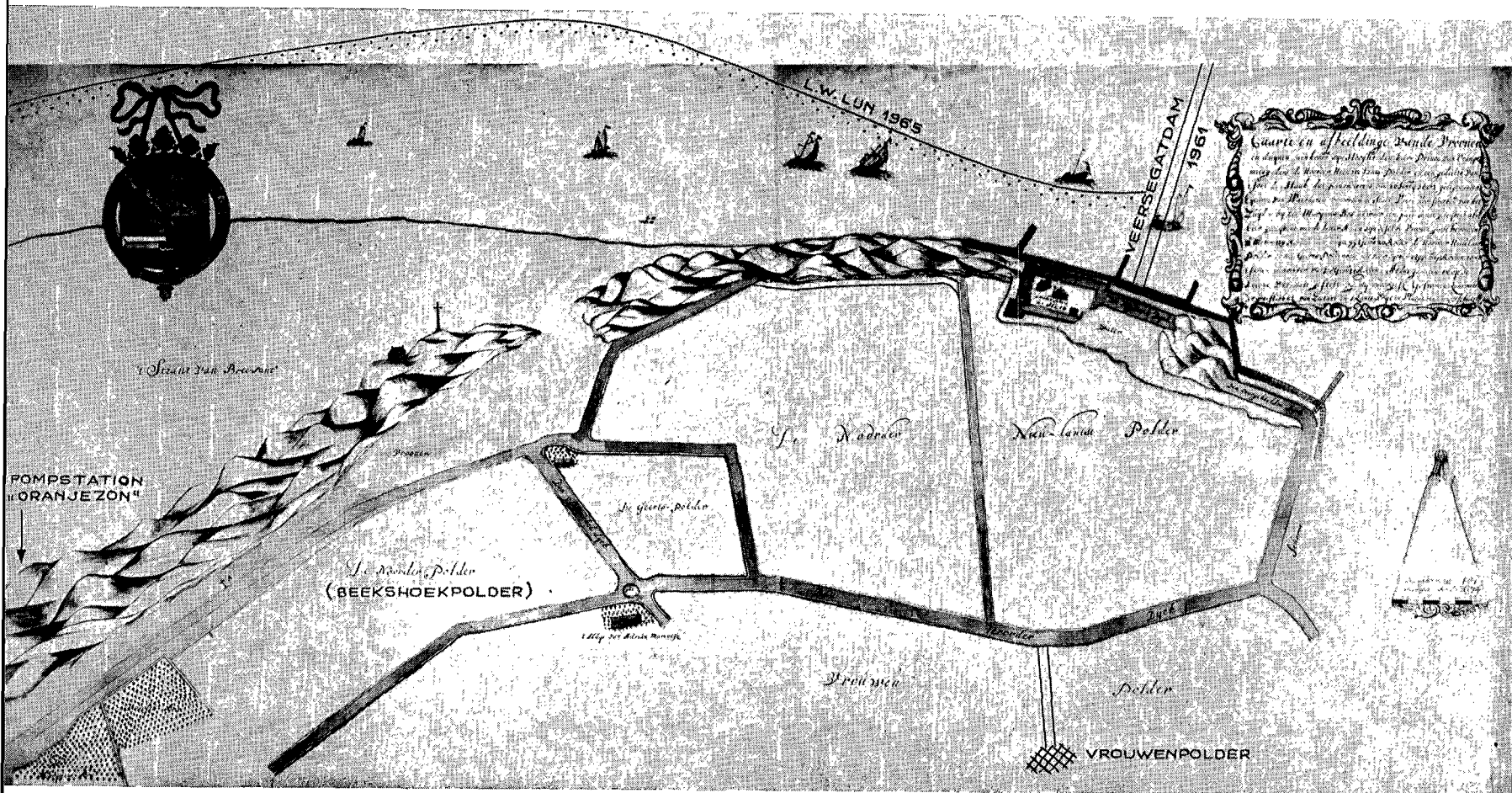

fig. 48. Enkele bedijkingen bij Vrouwenpolder in 1683 door J. Verschuere. Op de reproductie zijn enkele gegevens van de tegenwoordige situatie aangegeven.

Alg. Rijksarchief, Hingman 2873.

oever te bereiken. Als tussenverbinding stromen langs de Zimmermampolder, Waarde en Kruiningen enkele secundaire geulen zoals het Schaar van Valkenisse en het Schaar van Waarde.

Vanaf Hansweert ligt de hoofdgeul (het Middelgat) tot tegen de Zuid-Bevelandse oever; deze geul bereikt plaatselijk een grootste diepte van ca 45 m onder N.A.P. Het zandplatencomplex genaamd Molenplaat, Brouwerplaat en Rug van Baarland vormt daar de rivierwaartse begrenzing van de geul. Het Middelgat verlaat bij de Hoek van Baarland de Bevelandse oever in de richting van Terneuzen, gaat over in het Pas van Terneuzen om ter hoogte van Borssele opnieuw de Zuid-Bevelandse oever te bereiken vanwaar de hoofdgeul, Honte wordt genoemd. Bij de z.g. Noordnol van Borssele bereikt de Honte een diepte van ca 65 m onder N.A.P. (de grootste diepte van alle Nederlandse wateren).

Tussenverbindingen tussen het Middelgat en de Honte worden o.a. gevormd door een nevengeultje het Boerengat (geultje langs Baarland) en de vrij grote nevengeul de Everingen, die met de grootste diepte van ca 35 m onder N.A.P. langs Ellewoutsdijk stroomt. De rivierwaartse begrenzing van deze geul bestaat uit de Middelpaat en de Suikerplaat. Even ten oosten van Vlissingen gaat de Honte over in de reeds bij Walcheren genoemde Sardijngeul. In fig. 35 zijn een aantal dwarsprofielen van enkele markante punten langs de Zuid-Bevelandse Schelde-oevers getekend.

Aan de noordzijde wordt Zuid-Beveland ten westen van de Zandkreekdijk begrensd door dat deel van het Veerse Meer dat vóór 1961 de Zuidvliet of Zandkreek genoemd werd. Het diepste punt (ca 26 m onder N.A.P.) ligt ca 4 km ten noordoosten van de Sloedam. Ten westen van Wolfaartsdijk ligt het enkele honderden ha grote zandplatengebied de Middelpaat.

Verder vormt de Oosterschelde die ten noordwesten van het Goese Sas een grootste diepte bereikt van ca. 50 m onder N.A.P. de noordelijke grens van Zuid-Beveland. Van Kattendijke tot Wemeldinge bestaat de landwaarts gelegen geulwand grotendeels uit een verdedigde oever, waarop men boven L.W. restanten van de oestercultuur (oesterputten) vindt. De hoofdvaargeul van de Oosterschelde verlaat bij Wemeldinge de oever in de richting van Tholen.

Tussen Yerseke en de Kreekrakdam liggen de verdrongen landen van Zuid-Beveland, die voor een groot deel zijn ingenomen door de oester- en mosselcultuur en door de weervisserij.

Ten oosten van de provinciale grens met Noord-Brabant spreekt men van het verdrongen land van het Markiezaat van Bergen op Zoom. Voor de buitendijkse gemeentegrenzen van Zuid-Beveland, zie de volgende paragraaf.

§ 2. PLAATSBEPALING EN INDELING.

Coördina- Midden-Zeeland ligt volgens het coördinatenstelsel der Rijksdriehoek-
ten c.a. meting (R.D.M.) tussen de coördinatenlijnen:

$$x = - 77.000 \text{ m en } x = - 136.000 \text{ m}$$

en

$$y = - 60.000 \text{ m en } y = - 85.000 \text{ m, zie fig. 36.}$$

Van enkele markante punten binnen bovengenoemde coördinaten geven we hieronder de plaatsbepaling.

	-x	-y
Middelburg, Lange Jan,	123064,60 m	71443,32 m
Vlissingen, St. Jacobstoren	126051,28 m	77699,91 m
Westkapelle, vuurtoren	134612,55 m	67851,05 m
Goes, televisietoren	104313,85 m	70611,27 m

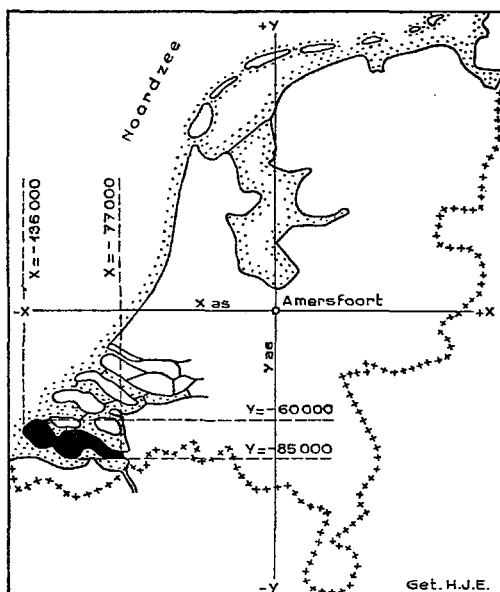

fig. 36. Plaatsbepaling in Nederland.

Dit betekent dat b.v. de hemelsbrede of lijnrechte afstand van de „Lange Jan” te Middelburg tot de „Lange Jan” van Onze Lieve Vrouwe kerk te Amersfoort 142299,13 m bedraagt.

Naast de vele kenbare punten als torens, molens, silo's, fabrieksschoorstenen enz. kennen de ingewijden op landmeetkundig gebied nog tal van vaste punten, die zijn vastgelegd door middel van de z.g. W.A.T. stenen (Waterstaat) en K.A.D. stenen (Kadaster) en eveneens zijn ingemeten t.o.v. het nulpunt te Amersfoort.

Het hoogste kenbare punt in Zeeland is uiteraard de in 1957 in gebruik genomen televisietoren te Goes, die tot een hoogte van ca 130 m + N.A.P.

reikt; daarop is nog een stalen opbouw van 15 m hoog aangebracht. De in 1965 in bedrijf gestelde schoorsteen van de PZEM te Vlissingen met een hoogte van ca 125 m + N.A.P. evenaart bijna dat hoogste punt. Een tweede even hoge PZEM schoorsteen kwam onlangs gereed.

Wat verder de plaatsbepaling betreft, zijn naast metingen, die reeds jarenlang door het Kadaster worden verricht, in de laatste decennia in Zeeland, veel waterstaatkundige objecten ingemeten door de Meetkundige Dienst van de Rijkswaterstaat. Eén van de meest spectaculaire werkzaamheden op dit gebied was de plaatsbepaling van de pijlers van de bijna 5 km lange Zeelandbrug - toen de langste brug van Europa. - De uitvoering geschiedde in opdracht van de Provinciale Waterstaat in Zeeland, die inmiddels in 1965 een eigen landmeetkundige dienst heeft opgericht ten behoeve van de Provinciale Waterstaatswerken.

Van groot belang bij de plaatsbepaling is tegenwoordig de luchtkaartering. Er zijn diverse luchtkaarteringen uitgevoerd t.b.v. de herverkavelingen; in 1954-1955 zijn de oevers en kusten van Walcheren en Zuid-Beveland „gevlogen”. Voor de duinkust van Walcheren werd die „operatie” in 1962 herhaald. Uit deze luchtfoto's werden ca 100 oever- en kustkaarten vervaardigd op schaal 1 : 1000 en 1 : 2000 of 1 : 2500. Een groot deel van deze kaarten is in afdruk ter inzage op de Provinciale Bibliotheek in Zeeland te Middelburg.

Lucht-
kaartering

Inmiddels is de fotokaart bezig zich in snel tempo een plaats te veroveren. Op 13 mei 1965 werden door de K.L.M. Aerocarto N.V. de nodige verticale luchtfoto's van Walcheren gemaakt. Hieruit kon de eerste fotografische overzichtskaart van Walcheren worden samengesteld.

Evenals van de meeste eilandgebieden is de oudste indeling van Midden-Zeeland ongetwijfeld tot stand gekomen op grond van de natuurlijke gesteldheid van het lage land. Door transgressie waren ook Walcheren en Zuid-Beveland in diverse kleine eilanden verdeeld, gescheiden door (nu verzande) geulen en kreken. Door aanleg van dammen en dijken werden de kleinere eilanden allereerst aaneengehecht. Hoewel weinig over hun ontstaan bekend is weet men wel dat in de middeleeuwen reeds van „wateringen” werd gesproken.

Water-
ingen en
Heerlijk-
heden

In het midden van de 16e eeuw waren op Walcheren vier grote wateringen nl. de Oostwatering, de Noordwatering, de Westwatering en de Zuidwatering. De Oostwatering is ontstaan uit samenvoeging van de twee wateringen Oost en Heyensluus.¹⁸⁾; de Noordwatering werd ook Vijfambachten genoemd. Naast deze grote wateringen bestonden toen ook nog de kleine wateringen van Oud-Vlissingen en van West-Souburg als zelfstandige eenheden.¹⁹⁾ Deze twee kleine wateringen werden naderhand bij de Zuidwatering gevoegd. De West- en de Zuidwatering werden in 1372-1390 met elkaar verbonden door de bedijking van het ambacht

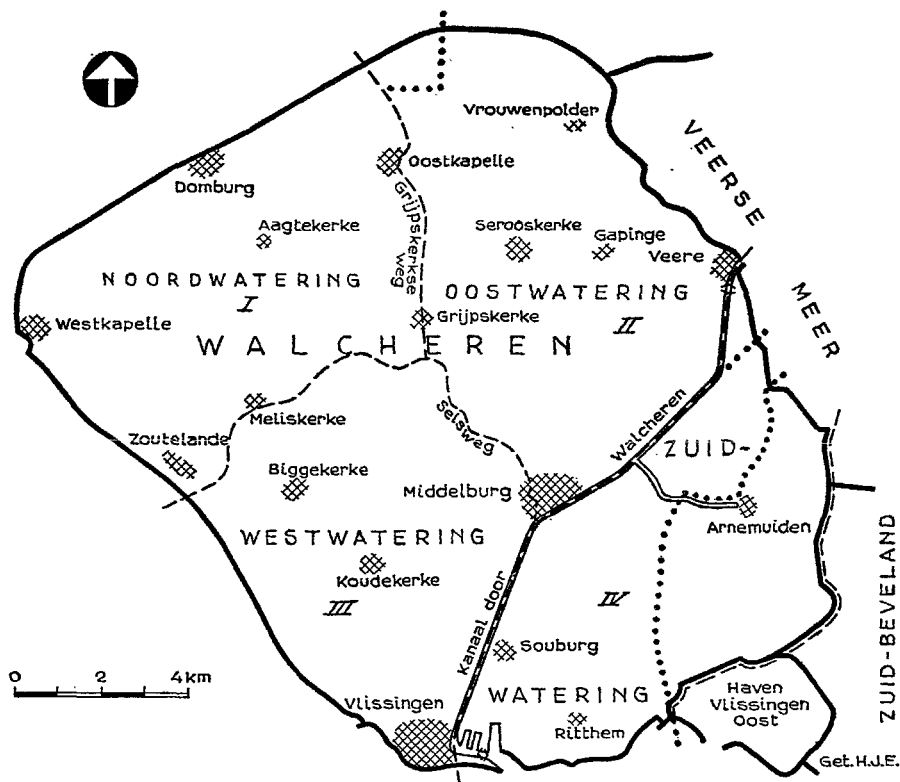

fig. 37. De districtsgrenzen van het Waterschap Walcheren, merendeels overeenkomende met de grenzen der wateringen. De zijn v.m. wateringgrenzen.

Bonendijke, dat tussen de heerlijkheden Oud-Vlissingen en Koudekerke lag.²⁰⁾ Tenslotte zijn dan op Walcheren de thans bekende vier Wateringen Oost-, Noord-, West- en Zuid- blijven bestaan. In fig. 37 zijn de grenzen daarvan aangegeven.

In Zuid-Beveland is de „Breede Watering bewesten Yerseke” sinds eeuwen bekende eenheid. De Breede Watering Beoosten Yerseke, ook zonder meer Oostwatering genoemd, ging bij stormvloed verloren in 1530. Was bij het ontstaan van Walcheren sprake van samenvoeging van kleinere eilanden, bij Zuid-Beveland was dat in veel mindere mate het geval. Het patroon van kreken (veenloze stroken), zoals dit door dr Vlam is gevonden is in de Breede Watering Bewesten Yerseke in hoofdzaak tot enkele brede geulgebieden beperkt gebleven. Afdamming van kreken geschiedde waarschijnlijk met het oogmerk een verbinding tussen de eilanden tot stand te brengen, vermoedelijk ook wel om de aanslibbing te bevorderen. Geleidelijk aan ontstond door uitbreiding van dit dammenstelsel, de huidige waterkering.

Naast de genoemde grootste Zuid-Bevelandse watering bestonden

vroeger o.a. de watering tussen Honte en Hinkeligen (Kruiningen) en de watering van Waarde. In 1840 sprak men nog van „De Vierde afdeling der Wateringen van Zuid-Beveland”, die dan grotendeels uit de verbonden eilanden van Borssele bestonden. Borssele was destijds een baronie en oorspronkelijk stamgoed der heren van Borssele.²¹⁾ Men heeft de naam Watering in stand gehouden door in 1959 het toen opgerichte waterschap dat bijna geheel Zuid-Beveland omvat, de naam „De brede Watering van Zuid-Beveland” te geven.

Nauw in verband met de indeling in wateringen staat de indeling in ambachtsheerlijkheden. De grenzen der ambachten zijn aangegeven op de kaarten van Hattinga; de fig. 38 en 39 geven diens kaarten achtereenvolgens van Walcheren en Zuid-Beveland weer. Een voorbeeld van de veel in Zeeland voorkomende z.g. „Gemeene Ambachten” of „Portionaris Ambachten” was het ambacht van 's Heer Arendskerke. Daartoe behoorden behalve 's Heer Arendskerke, ook de ambachten Heinkenszand, Ovezande, 's Heerenhoek en St. Joosland. Verschillende ambachtsheren hadden er aandeel in, doch niemand voor meer dan de helft. Het gemene ambacht was in Zeeland onbepert splitsbaar. Het aantal ambachtsheren kon dus groot zijn. Degene, die het grootste deel van het ambacht bezat was in de regel de officiële ambachtsheer. In het beheer van de „gemeene ambachten” werd normaal voorzien door een reglement. Het bestuur van het ambacht 's Heer Arendskerke berustte bij de ambachtsheren gezamenlijk. Het dagelijks bestuur was in handen van vier, sinds 1835 van drie commissarissen-ambachtsheren, in stukken genoemd „hunne gecommiteerden”. De vergaderingen werden gehouden te Goes, Heinkenszand en 's Heer Arendskerke, een enkele maal ook in Ovezande, in Nieuwland of in de herberg aan het Sloe. In 1872 werd de toenmalige vennootschap van het ambacht ontbonden. De aan het ambacht behorende goederen werden verkocht, behalve de buitengronden in het Schengegebied met de zeedijken vanaf Ter Lucht bij 's Heer Arendskerke tot aan de Jacobspolder.²²⁾

Uit de indeling in ambachtsheerlijkheden ontstond bij de omwenteling **Gemeenten** van 1795 de indeling in gemeenten. In 't algemeen werden de ambachtsgrenzen als de nieuwe gemeentegrenzen aangenomen. Elk ambacht met een kerkdorp werd één gemeente. Stond er geen kerk dan werd het betreffende ambacht met een aangrenzend ambacht tot één gemeente samengevoegd.

Volgens het „Reglement van Bestuur ten platten Lande van de provincie Zeeland, gearresteerd bij K. B. 21 juli 1816 nr 4” bestond het platteland van het eiland Walcheren uit de hierna volgende 19 gemeenten:²³⁾

1. Aagtekerke.
2. Arnemuiden met Nieuwerkerke en Mortiere.
3. Biggekerke met Krommenhoeke.

4. Domburg binnen en buiten, bij K. B. van 24 november 1815 tot één gemeente verenigd.
 5. Gapinge.
 6. Grijpskerke met Poppendamme, Buttinge, Zandvoort en Hoogelande.
 7. Kleverskerke.
 8. Koudekerke. 9. Melis- en Mariekerke.
 10. Nieuwland en St. Joosland, in 1816 verenigd bij K. B. van 24 november 1815.
 11. Oostkapelle. 12. Oostsouburg. 13. Ritthem met Nieuwerve en Welsingen.
 14. Serooskerke met Rijnsburg en Hondegemsambacht.
 15. St. Laurens met Brigdamme.
 16. Vrouwenpolder met Zanddijk buiten en Schellach.
 17. Westkapelle binnen en buiten, met Poppekerke. 18. West Souburg.
 19. Zoutelande met St. Janskerke en Boudewijnskerke.
- Naast deze plattelandsgemeenten bestonden toen op Walcheren de stadsgemeenten Middelburg, Vlissingen en Veere.

Een poging van Gedeputeerde Staten van Zeeland om de gemeenten Aagtekerke en Domburg in 1827 samen te voegen mislukte. Een nieuwe poging in 1846 mislukte eveneens.²⁴⁾

Volgens het „Reglement van Bestuur ten platten Lande” was het formeel niet mogelijk om de vastgestelde gemeenten op te heffen of samen te voegen. Souburg schijnt daarop een uitzondering te zijn geweest want in 1835 werden Oost-Souburg en West-Souburg tot één gemeente verenigd.²⁵⁾ Met de invoering van de nieuwe gemeentewet van 1851 werd het Reglement ongeldig. Thorbecke had in die nieuwe wet de mogelijkheid verwerkt om gemeenten op te heffen of samen te voegen. Op Walcheren werd daar enkele jaren later gebruik van gemaakt; de gemeenten Gapinge en Kleverskerke werden bij de wet van 13 juni 1857 opgeheven en samengevoegd met achtereenvolgens de gemeenten Vrouwenpolder en Arne-muiden.

De buitendijkse gemeentegrenzen waren niet altijd goed vastgelegd; er ontstonden nogal eens moeilijkheden vanwege de veranderingen, die zich vooral door het wijzigen der geulen en zandplaten voordeden. De wet van 28 juni 1881 tot „indeling van de Oosterschelde en andere Zeeuwsche stromen bij de aangrenzende gemeenten en verbetering van de bestaande grensscheiding” alsmede de wet van 23 april 1880 betreffende de gemeentelijke indeling van de Westerschelde moesten daar een oplossing voor brengen; de nieuwe regeling voldeed echter ook niet in alle opzichten.

In fig. 40 zijn de binnen- en buitendijkse gemeentegrenzen van 1880-1881 voor Walcheren aangegeven. Walcheren bestond toen uit 19 gemeenten. Deze indeling bleef, behoudens enkele kleine grenscorrecties, bestaan tot 1966.

Na de oorlog van 1940-1945 kwam Walcheren zwaar geschonden uit de strijd. Op de droogmaking volgde een herverkaveling. Daarna moesten nieuwe kadastrale plans worden gemaakt. Dit was mede aanleiding om een

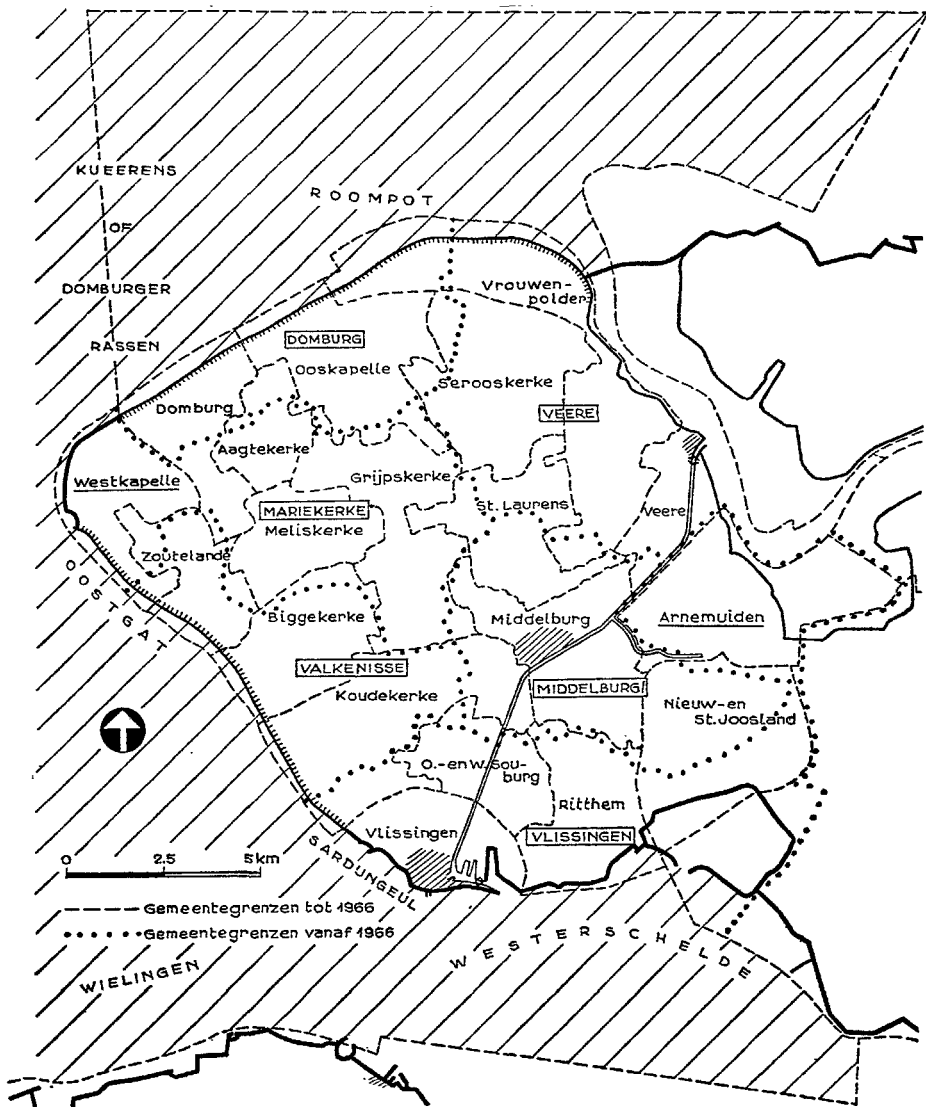

fig. 40. De gemeentegrenzen van Walcheren. De gearceerde gedeelten zijn aan eb en vloed blootgestelde gebieden.

gemeentelijke herindeling te realiseren. Niettemin duurde het ca 20 jaar, voordat men een nieuwe indeling kon verwezenlijken.

Het aanvankelijk plan om de 19 gemeenten terug te brengen tot 15 gemeenten heeft men spoedig laten varen. In 1959 kwam een ontwerp op tafel om de 19 bestaande gemeenten in te delen in 9 gemeenten. Tenslotte kwam men in 1965 tot een indeling in acht gemeenten. Het betreffende

wetsontwerp over de herindeling van Walcheren werd op 19 oktober 1965 door de Tweede Kamer aangenomen nadat afzonderlijke stemming werd gehouden over de samenvoeging van Souburg en Vlissingen. Er waren 79 stemmen vóór en 37 tegen. De Eerste Kamer sprak zich op 15 maart 1966 eveneens voor hetzelfde ontwerp uit, met 52 stemmen vóór en 12 stemmen tegen. De herindeling van Walcheren, van kracht sinds 1 juli 1966, is eveneens in fig. 40 aangegeven. Hoewel stemmen opgingen voor nog grotere eenheden en zelfs voor één gemeente Walcheren, was men in 1965 daar kennelijk nog niet rijp voor.

Sinds 1 juli 1966 bestaan dan in Walcheren de volgende acht gemeenten, die op 1 januari 1967 het daarbij vermelde inwonertal bezaten: **MIDDELBURG**, met 27996 inwoners, gevormd uit de v.m. gemeenten Middelburg, Nieuw St. Joosland en St. Laurens.

VLISSINGEN, met 38564 inwoners, gevormd uit de v.m. gemeenten Vlissingen, Oost- en West-Souburg, Ritthem en een klein gedeelte van Koudekerke.

VEERE, met 3709 inwoners, gevormd uit de v.m. gemeenten Veere, Seerooskerke en Vrouwenpolder.

VALKENISSE, met 4077 inwoners, gevormd uit de v.m. gemeenten Koudekerke, Biggekerke en Zoutelande.

MARIEKERKE, met 2500 inwoners, gevormd uit de v.m. gemeenten Aagtekerke, Meliskerke en Grijskerke.

DOMBURG, met 3187 inwoners, gevormd uit de v.m. gemeenten Domburg en Oostkapelle.

ARNEMUIDEN, met 2905 inwoners, dat ongeveer dezelfde oppervlakte als vóór 1966 heeft behouden.

WESTKAPELLE, met 2421 inwoners, dat eveneens zijn zelfstandigheid heeft behouden.

Een bijzonderheid is, dat van de v.m. Walcherse gemeenten, Aagtekerke de enige gemeente (mogelijk in heel Nederland) was, waarvan tot voor enkele jaren alle raadsleden de klederdracht van de streek droegen.

Nadat in 1795 voor Zuid-Beveland dezelfde verandering van ambachtsheerlijkheden in gemeenten was ontstaan als op Walcheren werd de organisatie van de gemeentebesturen en rechtbanken ten plattelande van Zuid-Beveland geregeld bij resolutie d.d. 26 mei 1803, nr 42. Vervolgens werden de samenstelling, inrichting en bevoegdheid der gemeentebesturen geregeld bij de Gemeentenwet van 29 juni 1851.²⁶⁾ Een ruimere mogelijkheid tot opheffing van kleine gemeenten was ontstaan. De dwerggemeente Wissekerke was reeds in 1816 bij 's Heer Hendrikskinderen gevoegd. Deze gemeente werd op haar beurt in 1857 samengevoegd met de gemeente 's Heer Arendskerke. De wet van 10 december 1877 regelde

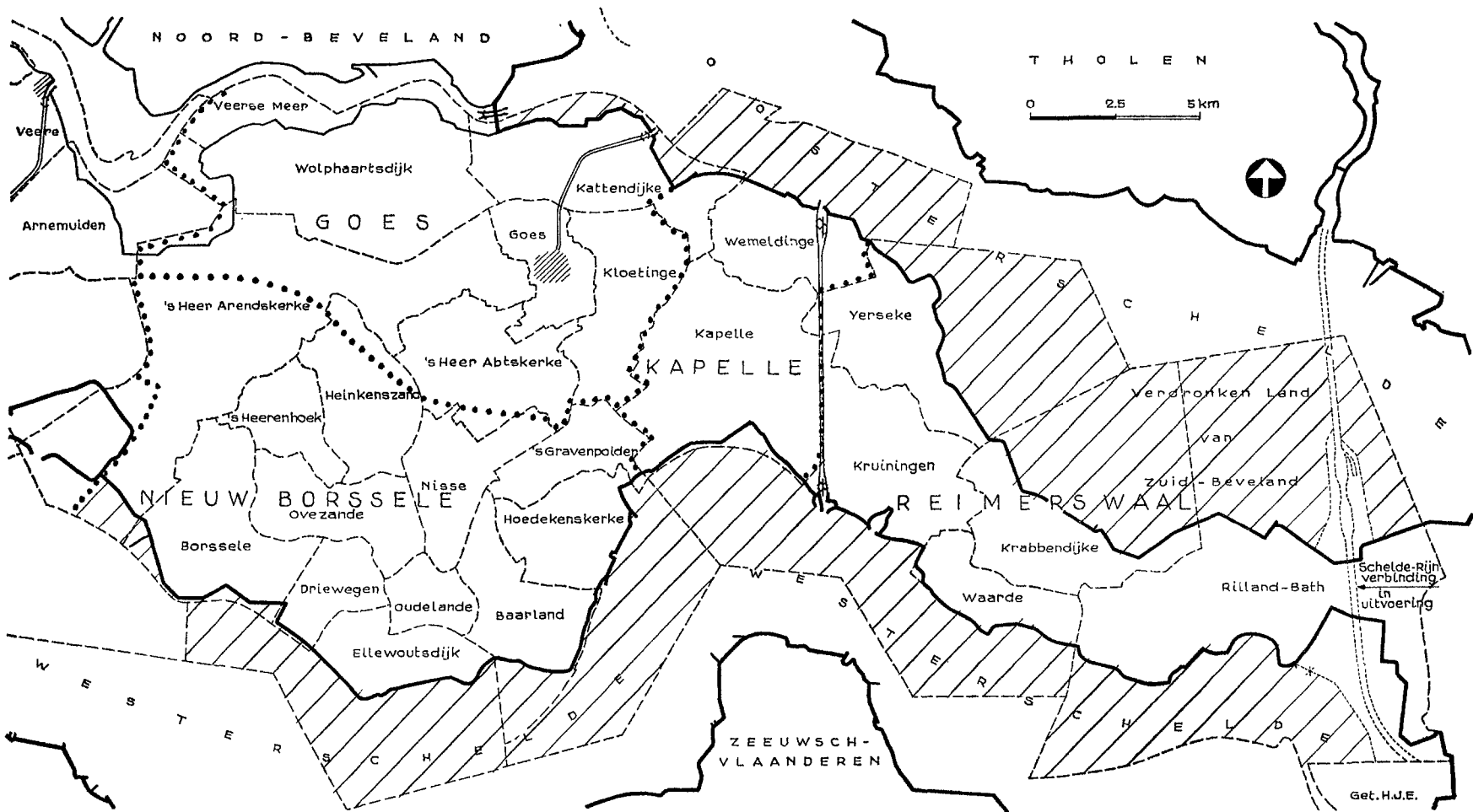

fig. 41. De gemeentegrenzen (-----) van Zuid-Beveland. De lijnen zijn volgens de plannen van 1965 om Zuid-Beveland in 4 gemeenten in te delen. De gearceerde gedeelten zijn aan eb en vloed blootgestelde gebieden.

de vereniging van de afzonderlijke gemeenten Rilland en Bath tot één gemeente Rilland-Bath. Van de v.m. gemeente Schore werd op 1 januari 1941 het westelijk deel bij Kapelle en het oostelijk deel bij Kruiningen gevoegd. De hieronder volgende staat geeft een overzicht van de huidige gemeenten op Zuid-Beveland met van iedere gemeente de oppervlakte en het aantal inwoners per 1 januari 1967. De binnen- en buitendijkse gemeentegrenzen zijn in fig. 41 aangegeven.

gemeenten:	oppervlakte in ha		aantal inwoners
	land	water	
Baarland	1086	311	686
Borssele	1581	177	1495
Driewegen	656	10	518
Ellewoutsdijk	860	2587	361
Goes	832	10	17268
Heinkenszand	1246	2	2198
Hoedekenskerke	1022	2031	1528
Kapelle	2626	142	4678
Kattendijke	1676	395	977
Kloetinge	792	1	2338
Krabbedijke	1276	2127	3220
Kruiningen	1768	3069	5342
Nisse	968	4	564
Oudelande	496	1	659
Ovezande	1081	4	1314
Rilland-Bath	4144	6119	2849
's Gravenpolder	652	46	1533
's Heer Abtskerke	1565	3	403
's Heer Arendskerke	5025	504	4891
's Heerenhoek	664	1	1551
Waarde	993	341	1056
Wemeldinge	1044	1881	2564
Wolfaartsdijk	2863	825	2229
Yerseke	1304	2290	4945
Totaal	36220 ha	²⁷⁾ 22891 ha	65167

59111 ha

Plannen voor een nieuwe gemeentelijke indeling van Zuid-Beveland bestonden al in 1938. Diverse plannen kwamen nadien op tafel (in 1942, 1947 en 1950). Door de oorlogsomstandigheden en de stormramp van 1953 werden eerst voor Walcheren en Schouwen nieuwe indelingen van gemeenten gerealiseerd (dit in samenhang met de herverkeveling). In Zuid-Beveland bleven de wijzigingen voorlopig beperkt tot enkele kleine

grenscorrecties (o.a. in 1960 voor Krabbendijke, Waarde en Kruiningen) die o.a. voortvloeiden uit de uitgevoerde herverkaveling in de polder Waarde.

In 1964 kwam de herindeling van Zuid-Beveland opnieuw aan de orde. Gedeputeerde Staten hadden een ontwerp om de 24 gemeenten samen te voegen tot 7 gemeenten. Bijna twee jaar later volgde een nieuw ontwerp, volgens hetwelk Zuid-Beveland uit 4 gemeenten zou bestaan. Het ontwerp is in fig. 41 aangegeven. Als die indeling werkelijkheid wordt zullen in Zuid-Beveland de volgende gemeenten bestaan:

GOES met ca 24000 inwoners.

NIEUW-BORSSELE met ca 16000 inwoners.

KAPELLE met ca 8000 inwoners.

REIMERSWAAL met ca 17500 inwoners.

Op 1 januari 1967 bedroeg het aantal inwoners van de Walcherse Bevolking gemeenten 85359 en van de Zuid-Bevelandse gemeenten 65167. Het verloop van het inwonertal van 1830-1960 is volgens de gegevens van 13 volkstellingen in fig. 42 in een grafiek getekend. We zien dan bij Zuid-Beveland een regelmatige groei met gemiddeld ruim 300 inwoners per jaar. Voor Walcheren is de groei (gem. 355 inwoners per jaar) onregelmatiger verlopen. Tussen 1870-1880 trad een kleine daling op waarna tussen 1880-1910 het inwonertal gemiddeld met ruim 660 inwoners per jaar steeg. Daarop volgde een geringe toeneming van gemiddeld ca 100 inwoners per jaar tot 1947. De tijdelijke evacuatie van Walcheren in 1944-1945 is niet in de grafiek verwerkt. Na 1947 laat het inwonertal van Walcheren

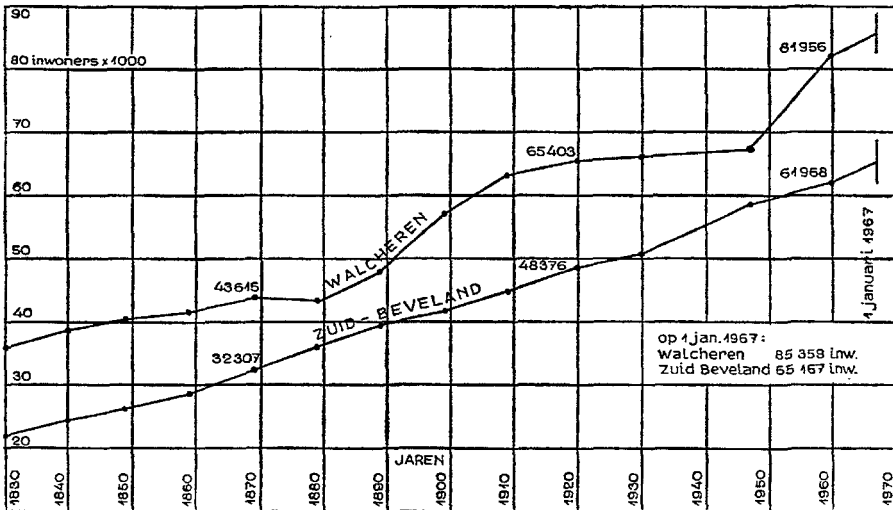

fig. 42. De groei van de bevolking in Midden-Zeeland van 1830-1967. De jaren van volkstelling zijn met een • aangegeven.

een flinke stijging zien van gemiddeld ruim 1100 personen per jaar. De toeneming van het inwonertal van Zuid-Beveland na 1947 was daarentegen ongeveer gelijk als die daarvoor.

§ 3. DE WAPENS VAN DE NIEUWE WATERSCHAPPEN.

De wapens der beide waterschappen van Midden-Zeeland, (het waterschap Walcheren en het waterschap De brede watering van Zuid-Beveland) zijn in kleuren tegenover de titelpagina afgebeeld.

Het wapen van het waterschap Walcheren is gelijk aan dat van de polder Walcheren, die sinds 1965 het grootste deel uitmaakt van het toen opgerichte waterschap. In bedoeld wapen is afgebeeld een walvis, die reeds lang in het wapen van het eiland Walcheren voorkwam. Reeds Smallegange (1696) spreekt van „het wapen des Eilands, in het welke een walvisch gevoert werd”.²⁸⁾

De beschrijving van het wapen van de polder Walcheren zoals dat door de Hoge Raad van Adel werd vastgesteld luidt:

„zijnde een schild van goud, beladen met een walvisch van sabel, zwemende op een zee gegolfd van azuur en zilver van zes stukken. Het „schild gedekt met een kroon van goud”.

Bij K. B. van 14 augustus 1965, nr 25, werd aan het waterschap Walcheren vergunning verleend hetzelfde wapen te voeren, waarin de Centrale Directie van het Eiland Walcheren destijds bevestigd werd en dat ook door de Polder Walcheren werd gevoerd.

Tussen het wapen van De brede watering van Zuid-Beveland en het wapen van het voormalige waterschap De Breede Watering bewesten Yerseke bestaat geen enkel verband. Het nieuwe waterschapswapen is namelijk gelijk aan het (officieel nooit vastgestelde) wapen, dat vroeger door het v.m. eiland Zuid-Beveland werd gevoerd.

De omschrijving van het waterschapswapen, dat aan het waterschap De brede watering van Zuid-Beveland bij K.B. van 11 december 1959, nr 9, werd verleend, luidt:

„Van sabel, beladen met een gans van zilver, gebekt met een gouden „kroon van drie bladeren en twee paarlen.”

* * *

*

II. DE POLDERS VAN MIDDEN ZEELAND.

Waterstaatkundige en historische gegevens.

§ 1. OVERZICHT.

Midden-Zeeland omvat een oppervlakte van ca. 110.000 ha land en water waarvan ongeveer 54500 ha buitendijks is gelegen in de vorm van slikken, schorren, water en zandplaten. Daarbij is het Walcherse en Zuid-Bevelandse gedeelte van het in 1961 afgesloten Veerse Meer als buitendijks gebied beschouwd. De overige 55500 ha vormen het polderland waarvan 38 polders (ca 21600 ha) en 140 polders (ca 33700 ha) resp. tot Walcheren en Zuid-Beveland behoren. De polders Walcheren (ca 18832 ha) en de Breede Watering Bewesten Yerseke (ca 9275 ha) zijn in deze serie de grootste door duinen en dijken omringde eenheden; zij zijn tevens de grootste polders in het Zeeuws-Zuidhollands deltagebied. Anderzijds hebben 46 polders in Midden-Zeeland elk een oppervlakte van 20 ha of minder.

De ups en downs van bedijking, herdijking en inundaties zijn, hoewel niet onbelangrijk, voor Walcheren niet zo ingrijpend geweest als voor Zuid-Beveland en andere Zeeuwse eilanden. Wat verloren ging aan de zuidoostkust van Walcheren is inmiddels teruggewonnen door de inpolderingen in het Zuid-Sloe. Blijvende ondergang heeft plaats gehad vóór Vlissingen waar enkele honderden ha land in zee zijn verdwenen, - zie fig. 43 - evenals langs de Walcherse zuidwest- en noordwestkust.

De Westkappelse zeewering lag in 1450, ca 250 m meer zeewaarts dan thans het geval is. In fig. 44 is een schematische voorstelling gegeven van de ligging van de Westkappelse zeewering sinds de laatste vijf eeuwen.

De plaats van de in vele geschriften genoemde Nehalennia-tempel moeten we zoeken in de Noordzee, enkelijke honderden meters zeewaarts van Domburg.

Aan de Walcherse zijde van het v.m. Veerse gat moest de Nieuwe Oranjepolder (ca 130 ha) worden prijsgegeven. Maar niet alleen gronden die bestemd zijn voor landbouw en industrie werden daar teruggewonnen, een belangrijk deel van de nu niet meer aan eb en vloed blootgestelde

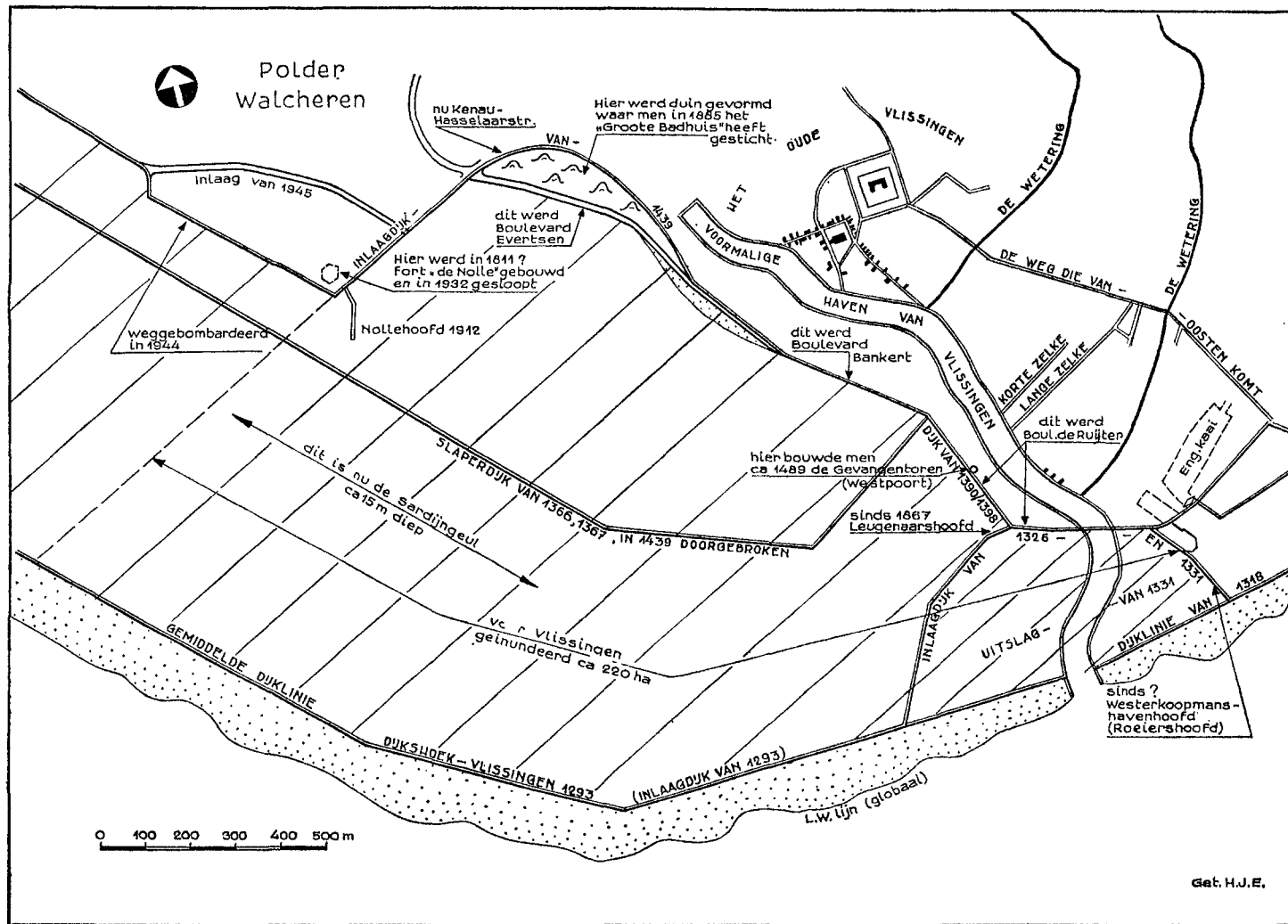

fig. 43. Verloren land (gearceerde gedeelte) voor Vlissingen (situatie volgens gegevens van Domisse) met enkele markante punten aangegeven.

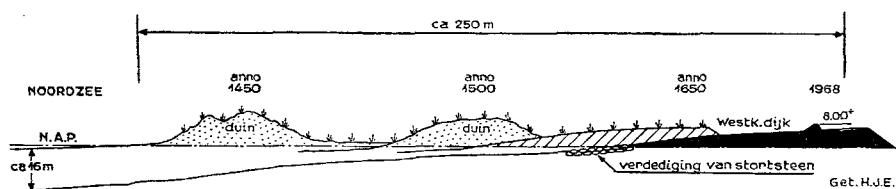

fig. 44. De Westkappelse zeevering sinds vijf eeuwen. Schets van het voormalige duin (volgens H. v. Gelderen) en dwarsprofiel van de daaruit ontstane Westkappelse zeedijk.

schorren werd bestemd voor recreatie. Daarbij is een gedeelte van de huidige domeingronden vóór de Oranjepolder, die in de 17e eeuw waren geïnundeerd. Na de afdamming van het Veerse gat in 1961, stelden Hare Majesteit Koningin Juliana en Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard, de opbrengst van de nationale inzameling van het Nederlandse volk ter ere van hun 25-jarig huwelijksfeest, grotendeels ter beschikking voor de oprichting van twee jeugdcentra. Eén van deze jeugdcentra „Het Zilveren Schor”, werd opgericht op de schorren van de Oranjepolder te Arnemuiden en werd bestemd als landelijk ontmoetingspunt voor jongeren. Hare Majesteit stelde tevens de betreffende domeingronden ter beschikking. Op 22 april 1965 werd de eerste steen gelegd in tegenwoordigheid van Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Beatrix. Op 6 mei 1967 werd „Het Zilveren Schor” geopend door Hare Majesteit Koningin Juliana.

Ondanks een aantal winstpunten (die in § 3 e.v. worden vermeld) moet toch het totale landverlies langs de kust van Walcheren globaal op ca 1000 ha worden gesteld. In fig. 45 zijn de verloren gebieden aangegeven.

Zuid-Beveland onderging een groot verlies in 1530/32 toen de Breede Watering Beoosten Yerseke met Reimerswaal inundeerde. Ca 9400 ha polderland tussen Bergen op Zoom en Yerseke verdwenen daarbij onder water. De verliezen aan de noordwestzijde van Zuid-Beveland in de omgeving van Wolfaardsdijk, waar o.a. Hongersdijk en De Piet inundeerden, werden weer ongedaan gemaakt door herdijkingen en door bedijking van het Schengegebied. Aan de zuidwestzijde heeft Borssele ca 800 ha land moeten prijs geven. Bij Ellewoutsdijk en Baarland verdween ca 1200 ha en tussen Kruiningen en Noord-Brabant ca 1300 ha polderland in de Westerschelde. Totaal kwam in Zuid-Beveland ca 12700 ha polderland met de zee gemeen te liggen. In fig. 45 zijn de verloren gebieden aangegeven. Door de voltooiing van de deltawerken zal aan de noordoostkust van Zuid-Beveland een groot deel van het verdrongen land weer een nuttige bestemming kunnen krijgen. Een mogelijke realisering van het

fig. 53.

De laatste landaanwinningswerken in het Zuid-Sloe. Op de achtergrond is de eerste baggermolen al aan het werk (1961).

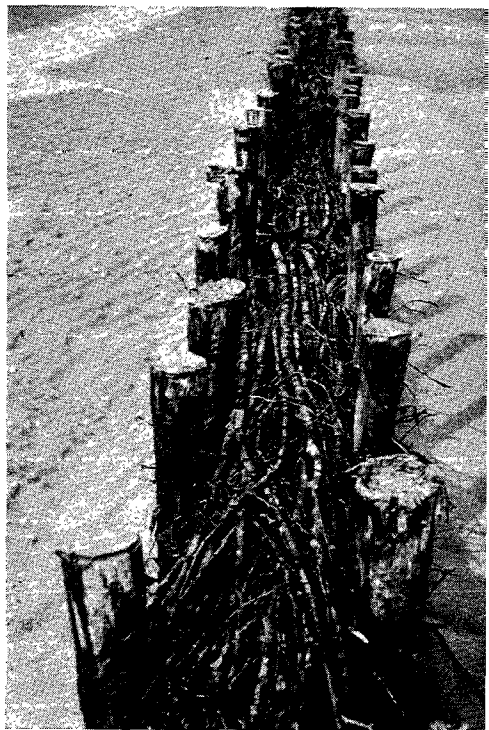

fig. 54.

Detail van een rijzen dam van de landaanwinningswerken in het Zuid-Sloe (1952).

fig. 55.

Beëindiging van een rijzen dam, gezien op laag water (1952).

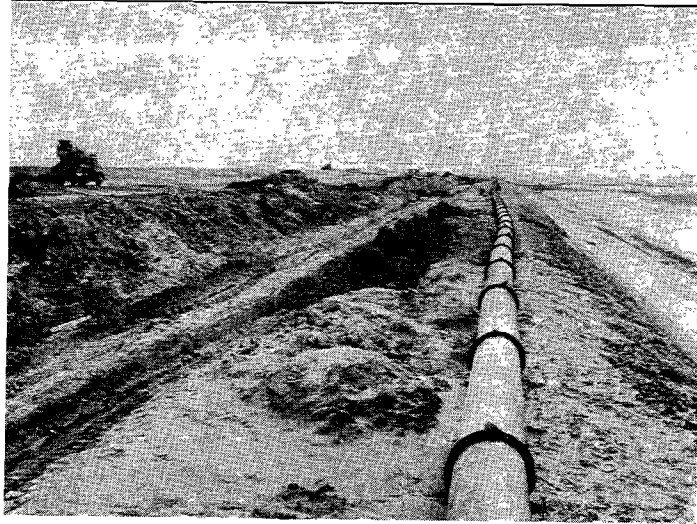

fig. 59.

Dijkaanleg („derde Sloedam”) in 1962 in het Zuid-Sloe.

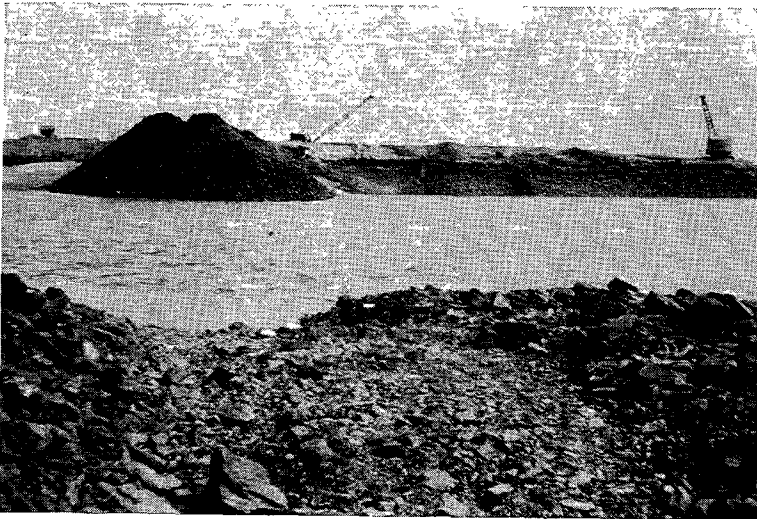

fig. 60.

Het sluitgat in de „derde Sloedam”, vier dagen vóór de sluiting. Rechts is het Zuid-Sloe.

fig. 61.

Het sluitgat in de „derde Sloedam” op de dag van sluiting. De laatste mijnsteen wordt op de dam geschoven. 13 juli 1962.

Ondanks vele overstromingen kon uiteindelijk toch meer landwinst dan landverlies worden geboekt. In fig. 46 is de groei van de inpolderingen zowel voor Walcheren als Zuid-Beveland in grafiekvorm weergegeven. We zien daarbij een duidelijk verschil tussen de bedijkingen van Walcheren en van Zuid-Beveland. Walcheren toont een zeer langzame geleidelijke uitbreiding met een kleine sprong tussen 1625 en 1675 toen de eerste polders bij Nieuwland ontstonden.

Zuid-Beveland toont tot 1530 een uitbreiding van ca 2000 ha per eeuw. Bij de ramp van 1530 daalt de oppervlakte van het poldergebied tot beneden de oppervlakte van Walcheren om daarna met een gemiddelde van ca 3500 ha per eeuw te groeien. Voor een groot deel betreft dit herdijkingen van in 1530 overstroomde gebieden.

In de hierna volgende overzichtstaat zijn de bedijkingsjaren, voor zover bekend en enige waterstaatkundige gegevens van alle polders in Midden-Zeeland vermeld naar de toestand op 1 januari 1968. Daarna wordt in de volgende paragrafen van dit hoofdstuk een beschrijving gegeven van het ontstaan van alle in Midden-Zeeland voorkomende polders, die daarvoor groepsgewijs zijn ingedeeld. Voor de polders waarvan geen situatie in de figuren voorkomt wordt voor de plaats daarvan verwezen naar de overzichtskaart achterin dit boek.

WALCHEREN.

§ 2. DE POLDER WALCHEREN.

De polder Walcheren (18832 ha) is de kern van het voormalige eiland met dezelfde naam. Het is één van de oudste Zeeuwse poldergebieden en de grootste door dijken en duinen omringde eenheid in het Zeeuws-Zuidhollands deltagebied. Door de ligging in de „frontlinie” is de polder vooral in de eerste eeuwen van onze jaartelling meermalen door de zee geteisterd. Het gevolg is dat de oorspronkelijke kustlijn langs de Noordzee slechts vaag vastgesteld kan worden. Dit is ook het geval met het ontstaan van de monding van de Westerschelde. Het is nog altijd een open vraag of Walcheren en Zeeuwsch-Vlaanderen ooit één geheel hebben gevormd. Slechts van enkele details zoals voor Vlissingen, Westkapelle en Domburg, in de vorige paragraaf genoemd, is iets meer bekend.

De algemene ontwikkeling van het geologisch en bodemkundig onderzoek van de laatste kwarteeuw heeft ons van de ontwikkeling van het huidige Walcheren wel een beter inzicht gegeven dan eerder aanwezig was. Van groot belang is daarbij de kaart van Walcheren waarop de veenloze gebieden - zie fig. 47 - volgens dr A. W. Vlam zijn aangegeven. Deze kaart is het resultaat van 2665 grondboringen, die in de eerste jaren

nr.	polder:	bedijkt in:	kad. oppvl. in ha	dijken in km			dijk-getal in m/ha	glooiing in m ²
				bij inpoldering:	in 1968			
					binnen-dijken	zee-dijken		
			ca	ca	ca	ca	ca	ca
1	Walcheren	—	18832	?	15	15 ¹⁾	?	575000 ²⁾
2	Boone en Goede	1251	160	?	—	—	?	—
3	Vrouwenpolder	ca 1300	82	3,2	3,2	—	39	—
4	Beekshoek	14e eeuw	52	2,3	2,3	—	42,3	—
5	Gerste	14e eeuw	10	0,75	0,75	—	75	—
6	Noordernieuwland	14e eeuw	78	2,10	2,10	—	27	—
7	Oranjesbosch	14e eeuw	45	—	—	—	—	—
8	Molen (Vrouwenpr)	v. 1524	2	—	—	—	—	—
9	Welzinge	1526	14	Inlaag van de polder Walcheren			—	14000 ³⁾
10	Oosternieuwland	1580	33	1,70	1,70	—	51,5	—
11	Oranje	1618	118	3,60	3,60	—	30,5	—
12	Katte	1624	2	—	—	Als nr. 9	—	—
13	Oud- St. Joosland	1631	266	8,50	8,50	—	32	—
14	Middelburgsche	1644	283	4	4	—	14	—
15	Dok	1660	2	—	—	—	—	—
16	Molen (Arnem.)	1661	2	—	—	—	—	—
17	Nieuwerkerke	1661	112	3	3	—	26,8	—
18	Waaienburg	1668	15	1,20	1,20	—	80	—
19	Houwer	1669	7	0,75	0,75	—	107	—
20	Rapenburg	1671	11	1	1	—	54,5	—
21	Molen (St. Joosland)	1671	24	1,20	1,20	—	50	—
22	Zaagmolen	1723	10	—	—	—	—	—
23	Suzanna	1766	84	3	3	—	35,7	1000 ³⁾
24	Johanna	1770	33	2,50	2,50	—	75,7	—
25	Clasna	1772	8	0,80	0,80	—	100	—
26	Nw.-St. Joosland	1777	287	6,50	4,90	1,60	22,6	—
27	Wilhelmina	1792	16	1,50	1,50	—	93,75	500 ³⁾
28	Oude Haven	1818	16	0,10	0,10	—	6,20	—
29	Langerak	1840?	30	—	—	—	—	—
30	Mortiere	1846	50	0,30	0,30	—	6	—
31	Bijleveld	1857	96	3,20	2,55	0,65	33,3	—
32	Schorer	1860	50	0,75	—	0,75	14	—
33	Elisabeth	1891	8	0,75	0,75	—	87,5	—
34	Christiaan	1900	0,2	—	—	—	—	—
35	Oude H'burgsche haven	1907	7	0,15	2,50	—	21,4	—
36	Quarles	1949	481	1,70	1,70	—	3,5	—
37	Calandpr	1955	75	3,20	—	—	42,6	—
38	„Nieuwe” polder	1962	200	2	—	2	10	24000
			21601,2	59,75	68,90	20,—	gemiddeld 4	614500

1) + ca 25 km duin.

2) incl. ca 85000 m² van Rijkszeewering Vlissingen en Veere.

3) sinds 1961 langs het Veerse Meer als binnenwater.

nr.	polder:	bedijkt in:	kad. oppvl. in ha	dijken in km		dijk-getal in m/ha	glooting in m ²	
				bij inpoldering:	in 1968			
					binnen-dijken			zee-dijken
	Zuid-Beveland		ca	ca	ca	ca	ca	
1	Br. Wat. bew. Yerseke	—	9275	50	32	13	5,4	226000
2	Molenpr (Yerseke)	—	42	1,8	0,5	1,3	43	15000
3	Hoedekenskerke	—	622	10	2,4	4	16	48000
4	Slabbekoorn	—	104	3,5	1,5	—	33,6	—
5	Baarland	—	931	13	8	4,1	14	36000
6	Ellewoutsdijk	—	826	13	6,5	6,5	15,7	95000
7	Oud-Sabbinge	v. 1216	128	4,5	4,5	—	35	—
8	Oud-Ovezande	1280	61	3	3	—	50	—
9	Ouweland	ca 1289	136	4,4	4,4	—	32,3	—
10	Oosterland	ca 1289	115	2,8	2,8	—	24,3	—
11	Westerguite	1289/1370	49	2,2	2,2	—	45	—
12	Oosterguite	1289/1370	35	1,7	1,7	—	48,5	—
13	Oude Kamer	1300	204	4,6	4,6	—	22,5	—
14	Noord (Ellew'dijk)	1300	84	1,7	1,7	—	20,2	—
15	Noord (Hoed'kerke)	1300	20	1	—	0,15	50	—
16	Lange Nieuwland	14e eeuw	13	1,5	—	—	115	—
17	's-Gravenpolder	1317/25	260	5	5	—	19,2	—
18	Goesche	1331	362	4	4	—	10,7	—
19	Pier en Pinks	1331	12	—	—	—	—	—
20	Oudelandse	1351	32	1,3	1,3	—	40,6	—
21	Molen (Baarl.)	1351	26	0,9	0,9	—	34,6	—
22	Gr. Reinouts	1351	32	0,9	0,9	—	28,1	—
23	Kl. Reinouts	1351	8	0,6	0,6	—	75	—
24	Siguit	1351	68	1,5	1,5	—	22	—
25	Quistkost	1351	31	1,3	1,3	—	42	—
26	Driewegen	1351	226	3,4	3,4	—	15	—
27	Storm	1351	6	0,5	0,5	—	83	—
28	Vlaanderenken	1358	32	1,6	1,6	—	50	—
29	Nieuwe Kamer	1358	56	1,6	1,6	—	27,6	—
30	Zuiderland	1358	52	2	2	—	38,4	—
31	Zuiderland (Wolf.)	1359	140	4	4	—	28,5	—
32	Koren	1340/63	20	1,1	1,1	—	55	—
33	Heer Geerts	1363	41	1,4	1,4	—	34,1	—
34	Oosterland	1370	386	6	6	—	15,5	—
35	Noordland	1370	44	1,8	1,8	—	41	—
36	Stormezande	1390	11	(onder nr. 1)		—	—	—
37	Kamer	?	31	1	1	—	32,3	—
38	's-Heer Arendskerke	v. 1395	170	2,8	2,8	—	16,4	—
39	Ankervere	v. 1395	100	1,8	1,8	—	18	—
40	Verloren Kost	1395	25	1,3	1,3	—	52	—
41	Nw. Ovezande	1395	159	2,3	2,3	—	14,4	—
42	St. Pieters	1395	41	1,6	1,6	—	40	—
43	Ronde	ca 1400	10	0,8	0,8	—	30	—
44	Noord- en Zuid Daniëls	ca 1400	67	2	0,6	—	30	—
45	Prooie	ca 1400	11	0,5	—	—	45,4	—
46	Plate	ca 1400	47	2	2	—	42,5	—
47	Zuidzak	ca 1400	81	1	1	—	12,3	—
48	Nw. Landeke	ca 1400	13	—	—	—	—	—
49	Pieters	ca 1400	13	1	1	—	—	—
50	Lange Maire	1400	43	2,2	2,2	—	51	—
51	Zuidpr v. Baarland	1400	85	2,2	1,2	1	25,8	—
52	Onze Lieve Vrouwe	?	7	0,6	0,6	—	86	—
53	Zakpr (z.w. v. Ovez.)	1401	97	1,2	1,2	—	12,4	—
54	Holle	1414?	59	1,5	1,5	—	25,4	—
55	Calange	1440	18	1,6	0,4	—	88,8	—
56	Stelle	1441?	77	2,5	2,5	—	32,4	—
57	Noordzak	ca 1441	101	1	1	—	10	—
58	Oude Nieuwland	1441	73	2,6	2,6	—	35,6	—
59	Oude Hoondert	1445?	28	1,4	1,4	—	50	—
60	Nieuwe Hoondert	1445	49	1,8	1,8	—	36,7	—
61	Blazekop	1446	126	2,8	2,8	—	22,2	—
62	Oude Vreeland	1472	21	0,76	0,76	—	36	—
63	Nieuwe Vreeland	1472	66	1,9	1,9	—	29	—
64	Kaneel	1472	14	0,8	0,8	—	57	—
65	Fiernis	1472?	4	0,3	—	—	75	—
66	Baarland-Stelle	1472	95	3,2	3,2	—	15,8	—
67	Nisse-Stelle	?	107	—	—	—	—	—
68	Zakpr (n.o. v. Ovez.)	?	38	0,5	0,5	—	13	—
69	Hugo	1472	5	0,6	0,6	—	120	—
70	Jan Vierloos	1472	5	0,35	0,35	—	70	—
71	Vlieguut	1472	38	1,4	1,4	—	37	—

nr.	polder:	bedijkt in:	kad. oppvl. in ha	dijken in km			dijk-getal in m/ha	glooiing in m ²
				bij inpoldering:	in 1968			
					binnen-dijken	zee-dijken		
			ca	ca	ca	ca	ca	ca
72	Middelzwake	1474	193	1,2	1,2	—	6,2	—
73	Nieuwland (Ovezande)	1500/10	34	1,2	1,2	—	35,2	—
74	Willouts	1500/10	12	0,7	0,7	—	58,3	—
75	Kruiningenpr (Nisse)	1510	175	0,8	0,8	—	4,6	—
76	Oosterzwake	1510	85	0,8	0,8	—	9,4	—
77	St. Anthonie	1512?	219	3,2	3,2	—	14,6	—
78	Uitslag	1516	4	0,2	0,2	—	50	—
79	Buren	1530	27	1,4	—	1,4	51,8	—
80	Hollestelle	1531h	91	1,4	1,4	—	15,4	—
81	Kruiningen	1531	1292	11	6,8	4,2	7,8	58000
82	Oost-Hinkelen	1531	119					
83	Koude	1545	15		inlaag			
84	Kaars	1545	4		inlaag			
85	Oude Kraaijert	1547	448	5	5	—	10,2	—
86	Louise	1554	269	0,75	0,75	—	2,8	—
87	Waarde	1571	524	9,6	4,8	4,8	11	76000
88	Westveer	?	38					
89	Oud-Krabbendijke	1571	247					
90	Monniken	1595	64	6	6	—	12,7	—
91	Maags	1595	66					
92	Nieuw-Krabbendijke	1595	341					
93	Everingen	1595	111	1,9	—	1,9	17,1	—
94	Heer Jansz	1597	8	0,5	0,3	0,2	62,5	—
95	Oost-Nieuwland	1597	173	3,5	3,5	—	20,2	—
96	Nieuwe Kraayert	1612	1195	10	10	—	8,4	—
97	Borssele	1616h	1357	11	5,4	5,6	8,1	100000
98	Nieuwlande	1642	149	2,8	1	1,8	19	22000
99	West-Kraaijert	1642	494	6,5	6,5	—	13,1	—
100	Oost ('s H. A'kerke)	1642	19	1,1	1,1	—	60	—
101	Fredericus	1649	6	1,2	1,2	—	200	—
102	Heeren	1649	291	4,6	4,6	—	15,7	—
103	Snoodijk	1649	11		inlaag			
104	Oost (Krabbendijke)	1642/55	119	3	2,2	0,8	25,2	8000
105	Westerland	1665	234	4,8	4,8	—	20,5	—
106	Nw. Olzende	1672	176	2,5	1,5	1	14,2	9000
107	Nw. West-Kraaijert	1676	561	5,8	5,8	—	10,3	—
108	Boone	1679	15	1	—	1	66,6	6000
109	Nw. Sabbinge	1692	142	2,1	2,1	—	14,8	—
110	Valkenisse	1694	121	4,5	4,5	—	37	—
111	Maire	1694	120					
112	Noord Kraaijert	1696	279	4,4	4,4	—	15,8	—
113	Westkerke	1698	232	5,7	5,7	—	24,6	—
114	Zuid-Kraaijert	1700	295	5,3	4,7	0,6	18	—
115	Oost-Beveland	1708	79	4,6	2,6	2	58,2	26000
116	Haventje v. Biezeling	1717	4	0,2	—	—	50	—
117	Konings	1753	101	1,1	1,1	—	10,9	—
118	Willem-Anna	1756	295	4	—	4	13,5	64000
119	Reigersbergsche	1773	1087	14	9,4	4,6	12,9	8000
120	Stroodorpe	1808	42	1,2	0,3	0,9	28,5	6000
121	Wilhelmina	1809	1570	7	1,5	6,5	4,46	60000
122	Perponcher	1846	196	1,8	1,8	—	9,2	—
123	Frederika	1851	319	4,5	4,5	—	14,1	—
124	Broeder en Zuster	1854	135	3	3	—	22,2	—
125	Zuidvliet	1856	44	1,8	1,8	—	41	10000
126	Egbert Petrus	1856	60	2,7	2,7	—	45	13000
127	Jacob	1856	235	5	5	—	2,1	—
128	Eerste Bath	1856	453	6	2,4	3,6	13,2	22000
129	Tweede Bath	1857/62	285	4,2	—	4,2	14,7	18000
130	van Citters	1861	137	3	—	3	22	—
131	Emmanuël	1864	107	2,3	0,2	2,10	22,1	—
132	Schenge	1874	538	2,4	2,4	—	4,5	8000
133	Pieters	1878h	87	2,4	—	2,4	27,6	48000
134	Karel	1878	85	2,7	—	2,7	31,7	42000
135	Zimmerman	1882	238	4,8	—	4,8	20	49000
136	Dames	1884	189	3,8	3,8	—	20	—
137	Anna Maria	1897	212	4,6	1,2	3,4	21,7	—
138	Völcker	1904	208	4,2	2,7	1,5	20	—
139	Hogerwaard	1914	155	3,5	—	2,3	15,3	14000
140	Kreekrak	1923	257	2,4	—	2,4	9,3	9000
			33704	429,56	308,16	103,75	gem. 12,7	1096000

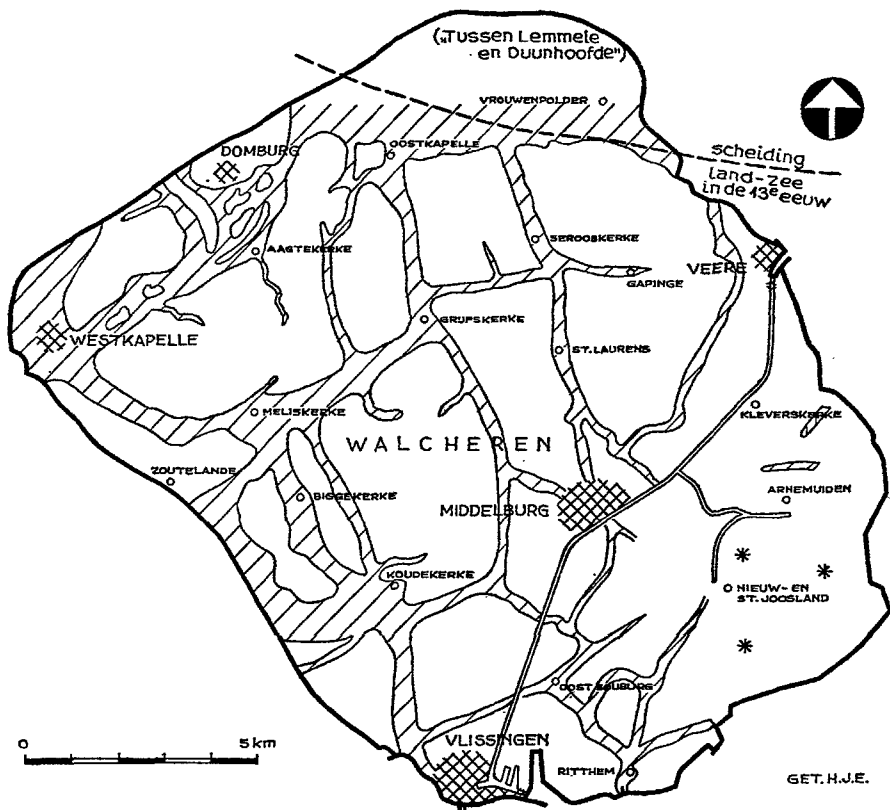

fig. 47. De gearceerde gedeelten zijn de veenloze gebieden op Walcheren (volgens onderzoek dr. A. W. Vlam).

van de tweede wereldoorlog tot ca 3 m onder het maaiveld werden verricht.

Ofschoon de herverkaveling vele sporen heeft uitgewist is het met deze gegevens nog mogelijk het ontstaan van het huidige topografisch patroon duidelijk na te gaan. Van de steden en dorpen op Walcheren vinden we de oudste bewoningcentra als Vlissingen, Middelburg, Veere, Domburg, Zoutelande en Oost-Souburg op de z.g. oude kerngebieden d.w.z. daar, waar het oppervlakteveen nog aanwezig is. De kleinere en jongere nederzettingen als Vrouwenpolder, Oostkapelle, Aagtekerke, Grijskerke, Serooskerke, Meliskerke, Biggekerke, Koudekerke, West-Souburg en Ritthem vinden we op (de) veenloze zandruggen of op de rand daarvan.

De grondslag van de verbindingswegen tussen de verschillende wooncentra moeten we eveneens zoeken op de veenloze gebieden. Door herverkaveling en modernisering van het wegstelsel zijn overigens vele kronkelingen afgesneden. De aanvankelijk sterk kronkelende wegen

vormden het patroon van het natuurlijk verschijnsel van het meanderen van de getijgeulen.

Uit vorenstaande blijkt dus dat de huidige polder Walcheren ontstaan is uit een groep van eilanden en eilandjes. Dat deze alle afzonderlijk bedijkt geweest zijn, is mede op grond van bodemkundige onderzoeken niet aan te nemen. Wel zijn diverse dammen aangelegd als eerste onderlinge verbindingen over de toen reeds ver verzande kreken en geulen. (zie ook § 1 in hoofdstuk IV, over dammen en dijken).

Overigens met alle respect voor de belangrijke studies van Bennema en van der Meer, maar of hun zienswijze, dat dammen als eerste verdediging tegen het water zouden zijn aangelegd²⁹), juist is, menen we te moeten betwijfelen. Enkele dammen in een eilandengebied kunnen het water niet keren als zij geen deel uitmaken van een bepaalde verdedigingsgordel van kaden of dijken. Een dergelijke gordel kan alleen aanwezig geweest zijn als de z.g. oeverwallen langs de voormalige kreekbeddingen (waarin dammen zijn aangelegd) tot kleine dijkes of kaden waren uitgebouwd.

Welsingepolder
en Kattepolder
(fig. 49)

De z.g. Welsingepolder (ca 14 ha) gelegen ten zuid-oosten van Middelburg, (zie fig. 49) en de Kattepolder (ca 2ha), gelegen langs het Veerse Meer ten noorden van Veere, zijn gedeelten van de polder Walcheren en worden eigenlijk ten onrechte als polder betiteld. Het zijn geen inpolderingen, maar inlagen. Behalve bij inundatie werd de binnendijk nimmer door het zeewater bespoeld.

In de stadsrekeningen van Middelburg komt de aantekening voor dat op „de clachte voor burgchm's en schepenen gedaan, den 12 mei 1526 bij „de lantlieden dattet noot was tot verzeckerheits des eijlants van Walcheren, geleijt eenen zorchdijck omtrent Welsijnghe.”³⁰)

De inlaagdijk (destijds genoemd „zorchdijck”) langs de Welsingepolder werd in 1526 gelegd om calamiteiten te voorkomen, die de stroomaanval zou kunnen teweegbrengen. Deze inlaag kreeg de naam Welsingepolder. In 1527 is de zeedijk inderdaad doorgebroken en gingen van de Welsingepolder enige ha land verloren. Zowel in 1528 als in 1547 ontstond een val voor de Welsingepolder-„inlaag”. De „zorchdijck” was dus op tijd gelegd. De inlaag, die eigendom was van de polder Walcheren, werd in 1653 verkocht aan een particuliere eigenaar.

Een soortgelijke inlaag werd in 1624 gemaakt langs het toenmalige Veerse gat, toen daar aan de vooruitstekende dijkshoek ten noorden van Veere een zestal vallen was opgetreden. Het lijkt ons niet onmogelijk dat bij het nemen van het betreffende besluit ook de noordwesterstormen op deze vooruitstekende hoek een rol hebben gespeeld. Het belang van deze inlaag voor wat dit betreft is in 1953 geleverd toen de inlaag inundeerde. Deze inlaag had de naam Kattepolder; de inlaagdijk is opgeruimd.

§ 3. BEDIJKINGEN ROND VROUWENPOLDER.

De scheiding tussen land en zee aan de noordkust van Walcheren in de 13e eeuw zal ten naastebij een tracé hebben gevolgd dat ongeveer vanaf de tegenwoordige buitenplaats Overduin zuidoostwaarts liep om dan via de Overduinseweg, de Lepelstraat en de Lange weg de toenmalige oostkust van de polder Walcheren te bereiken (zie fig. 47). Ten noorden van deze grens lag een schorregebied dat toen bekend was als het onbedijkte land gelegen tussen „Lemmele en Duunhoofde”. Volgens Vlam³¹⁾ was de Lemmele een brede geul tussen Walcheren, Borsselle en de Bevelanden terwijl Duunhoofde als het hoofd of het eind van de duinen (bij Duno) werd bestempeld. In de bedijkingen, die op deze schorren werden uitgevoerd, hebben de Onze Lieve Vrouwe Abdij te Middelburg en de Abdij Rijnsburg bij Leiden een groot aandeel gehad.

Boone- en Goedepolder c.a. (fig. 38)

In 1246 verkochten enige Zeeuwse edelen een schor onder Serooskerke aan de abdij van Rijnsburg, die vervolgens in 1247 van een bisschop Otto 200 gemeten tienden verkreeg, gelegen in nieuw bedijkt land tussen „Lemmel en Dunhovede”.³²⁾ Ook de Bruin³³⁾ schrijft dat in 1247 van 200 gemeten nieuw land in het ambacht van Alards (kinds) kerke (= Serooskerke) op Walcheren wordt gesproken. In 1251 werd een uitspraak gedaan tussen de abdis van Rijnsburg en enige Zeeuwse grondbezitters over de grenzen van zeker nieuw land.

Wij menen uit bovenstaande te kunnen concluderen dat in 1247 de eerste inpoldering aan de noordkust van Walcheren is begonnen. Gezien de vroegere ligging van de sinds lang vergraven dijken moet het zuidwestelijk deel van het schorregebied het eerst zijn bedijkt. Volgens Vlam³⁴⁾ waren dat de „Gorsput en de Tsluijzpolder oftewel de polders voor Duinhove”. Daar er sprake was van 200 gemeten (ca 85 ha) is het heel goed mogelijk dat de partij schorren in gedeelten is bedijkt. Misschien is hiermee verklaard dat het jaar 1251 ook wel genoemd wordt als bedijkingsjaar. De bedijking van het poldercomplex voor Duinhove, omvattende de Kleinpolder, de Busenare, de Crane Weije, de Brootkist, de Boempolder (of Boonepolder), tesamen vormende de genoemde 200 gemeten is o.i. in 1247 begonnen en in 1251 voltooid. In hetzelfde jaar moet dan tevens de daarvoor liggende Goedepolder (ca 75 ha) zijn bedijkt. Het hele complex wordt ook betiteld als „de Twaalfhonderd Gemeten van het nieuwe „ambacht onder Alardskerke of Serooskerke”.

De aanwas aan de Walcherse noordkust zette zich daarna nog voort. Het resultaat was dat omstreeks 1300, ca 82 ha schorren werden ingepolderd, die tegenwoordig bekend zijn als de Vrouwenpolder gelegen tussen de Westdijk (nu Koningin Emmaweg) en de Noorddijk. Met een dijkgetal van 39 m dijk/ha was het bij de bedijking een dure polder, daar

Vrouwenpolder (fig. 48)

dit getal ruim boven het gemiddelde van Walcheren (4 m/ha) uitkomt. De zelfstandige polder werd bij overeenkomst van 31 oktober 1613 aan de polder Walcheren toegevoegd.³⁵⁾

In het oostelijk deel werd een uitloper van hoge plaatgronden ingedijkt waarop het dorp Vrouwenpolder werd gesticht. De gronden worden bodemkundig als vrij licht aangemerkt.

Beekshoek,
Gerste,
Noordernieuwland
en Oranje-
bosch
(fig. 48)

Op grond van de ligging der dijken moet worden aangenomen dat de daarop volgende bedijkingen aan de noordkust van Walcheren plaats vonden in de volgorde: Beekshoek (52 ha), Gerste (10 ha), Noordernieuwland (78 ha) en Oranjebosch (45 ha). Dat die polders in de 14e eeuw bedijkt zijn is tot heden vrijwel het enige historische feit dat van het ontstaan bekend is.

Met de Noordernieuwlandpolder was de grens van landwinning aan de noordoostkust van Walcheren bereikt. Weliswaar geraakte de meest oostelijk gelegen zeedijk onder het stuifzand, maar door de stroomaanval in het Veerse gat was men toch genoodzaakt in 1843 een inlaagdijk te leggen. In fig. 48, pag. 54 zijn enkele bedijkingen bij Vrouwenpolder aangeduid volgens de toestand van 1683. Het opschrift van die kaart luidt:

„Caarte en afbeeldinge van de Vroonen en duijnen aenkomen sijn Hooght. den heer „Prince van Oranje mitsgaders de Noorder Nieuwelants polder en een gedeelte van „t fort den Haak dat geïndeert is den 26 Janrij 1682 gelegen in den Eijlande van „Walcheren benoorden de Stadt Veere door strecken van het Zuiden bij het „Marquies-Bos alwaer een pale staet geteijckent alhier geteijckent met de letter A en „sijn deselve vroonen groot bevonden 31 gemeten 119 Roeden, den duijne 77 geme „20 Roeden, de Noorder Nieulantpolder en het Geerts-Polderken met haer dijcken „249 gem 195 Roeden comt 't samen de nomber van 358 gem 34 Roeden. Aldus „gemeten en op de kleine voetmate gestelt bij mij onderget. gesworen Lantmeter „der Graeflickh. van Zeelant en 's Lants Vrije in Vlaanderen.”

J. Verschuere.

Aan de noordwestzijde was Oranjebosch de laatste bedijking. De gronden, die zeewaarts daarvan worden gevonden, bestaan alleen uit duingebieden, die gezien de hoogteligging niet bedijkt hoefden te worden.

De bodemkartering geeft een goed inzicht over de landbouwkundige waarde der bovengronden. Ze bestaan overwegend uit vrij lichte en plaatselijk zandige grond, die door de gunstige grondwaterstand tot goede produktieve land- en tuinbouwgronden gerekend kunnen worden.³⁶⁾

Molenpolder en Oosternieuwland
(fig. 38)

De Molenpolder bij Vrouwenpolder is een klein duinpoldertje van ca 2 ha dat aan de oostzijde van de Vrouwenpolder aan het Veerse Meer is gelegen. Volgens Vlam zou het poldertje reeds vóór 1524 dateren. In 1524 spreekt men van Sint Annapolder, in 1571 van Jerollepolder genoemd naar de toenmalige eigenaar.³⁷⁾ Sinds 1582 spreekt men ook wel van het Barradotspoldertje, genoemd naar jkvr. Barradot, die het in 1627 aan de polder Walcheren verkocht.

De naam Molenpolder zou ontstaan kunnen zijn nadat in 1837 een houten baliemolen aan de binnenkant van de duinregel was gebouwd. De

molen is in 1930 afgebrand. De oorspronkelijke zeedijk is op de kaart van Hattinga van 1750 (zie fig. 38 bij A) duidelijk te zien. Het poldertje was toen geïndeerd. Van herdijking is niets bekend; vermoedelijk is de zeedijk daarna geheel onder het zand gestoven en vormt het geheel nu de oostelijke uitloper van de Walcherse duinen. Sinds de voltooiing van het Drie-eilandenplan in 1961 is die uitloper een deel van de tweede waterkering. De bedijking is één van de kleine „satellieten” van het Waterschap Walcheren.

„De nieuwe polder „buten Zwene”, waarin de Deutsche Orde in 1268 land ont- „vangt, zal wel dezelfde zijn als de polre van Zandijk, dair (in 1282) die broedere „van den Duitschen huus in wonen. Dat het Zwin door den polder buiten Zwene „loopt, zullen wij dan aldus moeten opvatten dat dit Zwin, dat waarschijnlijk dicht „onder den ouden oever langs liep, met de nieuwe inpoldering gedeeltelijk werd „binnengedijkt.³⁸⁾

Deze polder, die in 1392/93 verloren ging, zou dan volgens Vlam ongeveer ter plaatse van de tegenwoordige Oosternieuwlandpolder (of Zandijkpolder) gelegen hebben. Er ging toen ca 140 ha land verloren. Kennelijk is dit gebied van Zandijk daarna lange tijd „drijvende” geweest d.w.z. dat door de werking van eb en vloed het bouwland opnieuw in schorren en slikken werd veranderd.

In 1571 moet de herdijking zijn begonnen. Maar nog voor dat de dijk gereed was inundeerde de polder in 1572. Het duurde acht jaar eer de polder in 1580 opnieuw werd herdijkt.³⁹⁾ Het resultaat was dat slechts ca 33 ha van de geïndeerde Zandijkse landen werden herwonnen en nu als Oosternieuwlandpolder bekend zijn. Bij overeenkomst van 5 juli 1602 werd de bedijking bij de polder Walcheren gevoegd.

De 33 ha land zijn evenwel duur betaald. Want niet alleen in de 20e eeuw (tot 1961) was de stroomaanval langs de Oosternieuwlandpolder van invloed, maar ook in de 18e en 19e eeuw. In 1750 lag er reeds een kleine inlaag. Op een kaart van 1762 wordt het gebied van deze inlaag Steevenshaventje genoemd⁴⁰⁾, dus was de „kuip” reeds geïndeerd. Een grotere inlaag, genoemd Noordpoel, werd aangelegd in 1774. De Noordpoel werd in de jaren 1959/61 gebruikt als bouwdok voor het maken van de zeven z.g. doorlaatcaissons voor de afsluiting van het Veerse gat. Uit grondmechanisch en hydrologisch oogpunt bleek dat terrein daarvoor het beste geschikt te zijn.

§ 4. DE NIEUWLANDPOLDERS.

Onder de Nieuwlandpolders op Walcheren verstaan we de polders die sinds 1631 bedijkt zijn ten zuiden van het vaarwater dat vanaf het Veerse gat via Arnemuiden liep en bij Rammekens in de Honte of Westerschelde uitmondde. In fig. 49 zijn deze polders in situatie weergegeven.

De eerste polder in dit gebied was de St. Jooslandpolder (ca 266 ha) die als opwas in 1631 werd bedijkt. Sinds 1671 heet de bedijking Oud-St. Jooslandpolder ter onderscheiding van de in dat jaar bedijkte Nieuw-St. Jooslandpolder. Op 24 februari 1631 was door de Staten van Zeeland het bedijkingsoctrooi verleend aan de gemene ambachtsheren van 's Heer Arendskerke, Heinkenszand en Ovezande, die tevens ambachtsheren van St. Joosland waren. In het octrooi wordt gesproken van „een gorsinge als een eiland rondsom aan zee gelegen”.

Oud- St.
Joosland
(fig. 49)

De opwas - het Arnemuiderzand? - behoorde oorspronkelijk tot Zuid-Beveland. Polderdijk spreekt in zijn studie over St. Joosland⁴¹⁾ als zijn mening uit dat het Arnemuiderzand reeds in de 14e eeuw bedijkt was. Bij de Cosmas- en Damianusvloed van 27 september 1477 werden in het gebied van Welsinghe, Rammekens en „Arnemuye” vele kleine polders overstroomd; vermoedelijk was daar ook het Arnemuiderzand bij betrokken. De inpoldering van 1631 zou dan als een herdijking zijn te beschouwen.

Men begon met de inpoldering in het voorjaar van 1631. De bestuurders van de stad Middelburg waren hiermee niet tevreden. Zij meenden n.l. recht te hebben op een deel van de te bedijken gronden en dienden een akte van protest in. Desondanks werden de bedijkingswerken voortgezet en in hetzelfde jaar voltooid; de eerste oogst werd in 1632 binnengehaald. De procedure inzake het eigendomsrecht duurde tot 1644 toen men eindelijk tot een akkoord kwam waarbij de ambachtsheren van St. Joosland in het gelijk werden gesteld. De belangen van Middelburg zullen daar niet vreemd aan zijn geweest. Men had n.l. een aangrenzende bedijking op het oog (Middelburgsche polder) en had daarbij de toestemming nodig van de heren van St. Joosland om met de toekomstige dijk op de bestaande dijk van St. Joosland aan te sluiten, hetgeen een groot voordeel op kon leveren.

Met een dijkgetal van 32 m/ha was de Oud St. Jooslandpolder een dure bedijking, zoals meestal het geval is bij inpoldering van een opwas. De polder bleef waterkerend tot 1672, toen rondom aanwassen waren bedijkt. In de zuidwesthoek van Oud-St. Joosland ligt het „Oude Dorp” waar de eerste woningen in deze polder werden gebouwd. De in 1918 afgebroken herberg „De Witte Zwaan”, vermoedelijk het eerste huis van het dorp, was van 1669 tot 1816 het „parochiehuis” van St. Joosland. Tot 21 mei 1915 hield men daar de poldervergaderingen.⁴²⁾

Tussen de St. Jooslandpolder en de polder Walcheren lagen, door nevengeulen gescheiden van de Lemmer en de Welsinghe, enkele schorren en slikken waarvan het grootste schor, de Stinckaert werd genoemd. Een kleiner schor heette de Wolsack, (zie fig. 49).

Middel-
burgsche
polder
(fig. 49)

Bij een door de rentmeester van Zeeland Bewesten Schelde in het jaar

1603 op last van de Staten van Zeeland gehouden veiling van de aan de Grafelijkheid vervallen goederen werd ook de Stinckaert verkocht en wel aan de stad Middelburg. In 1637/38 werd op kosten van Middelburg tussen St. Joosland en de Stinckaert een dam gelegd.⁴⁹) De dam is verdwenen; wel noemt men in de Oud St. Jooslandpolder een bepaald „blok weiland” nog de Heerendam.

Het geulengebied van Lemmer en Welsinge slibde in de 17e eeuw snel aan. De schorren werden hierdoor spoedig rijp voor bedijking, waartoe de magistraat van Middelburg dan ook op 9 januari 1642 besloot. Het bedijkingsoctrooi werd door de Staten van Zeeland verleend op 22 juni en 12 augustus 1644 aan burgemeester, schepenen en raden van Middelburg. Zoals bij de meeste inpolderingen van die tijd werden de gebruikelijke vrijdommen verleend, zoals vrijdom van tienden voor de tijd van 9 jaar, vrijdom van belasting op de „kleine bieren”, die tijdens het bedijkingswerk zouden worden gebruikt, en vrijdom van belasting op de hoornbeesten en bezaaide gemeten gedurende 7 jaar. De inpoldering moest binnen 2 jaar na de octrooiverlening voltooid zijn; ten behoeve van het Ministerium Divinum moest onder vrijdom van alle lasten het één honderdste gemet worden afgestaan, (het z.g. Kerkeland).

Inmiddels was tussen de heren van Middelburg en de Ambachtsheren van St. Joosland overeenstemming bereikt over het grensgeschil (zie Oud-St. Jooslandpolder) tussen de wederzijdse eigendommen. De nieuwe grens zou ongeveer midden door de oostelijke geul lopen „totten halven see ofte kroke”. Alleen bij in het midden van de geul gelegen kleine eilandjes werd hiervan afgeweken zoals in fig. 49 met een — . — . — . — lijn is aangegeven. Dit bleef de ambachtsgrens tussen de ambachtsheerlijkheden Nieuwland en St. Joosland.

De eerste aanbesteding (er volgen er nog 47) van een dijksgedeelte was in februari 1642 geschied, reeds lang voor het octrooi werd verkregen; dit hield vermoedelijk verband met de oplossing van het grensgeschil. De uitvoering van het werk kwam pas in 1644 gereed. Gezien de vele krekken, die „overdijkt” moesten worden valt dit niet te verwonderen. De inpoldering kostte de stad Middelburg ca f 85000, d.w.z. ca f 300 per ha.

De regering van Middelburg besloot op 9 mei 1644 om de polder, Middelburgsche polder, te noemen. Het eigendomsrecht ging reeds hetzelfde jaar in andere handen over. Bij openbare verkoping op 22 december 1644 verkocht Middelburg de polder, uitgezonderd 4 gemeten voor het stichten van een dorp, 6 gemeten voor het kerkeland, het ambachtsrecht en het tiendrecht. Middelburg ontving voor de overdracht ca f 175000 of ruim het dubbele van de bedijkingskosten. Op 17 mei 1645 werd de polder tot een ambachtsheerlijkheid verheven ten name van de toenmalige bur-

gemeester van Middelburg. Tengevolge van minder gunstige financiële omstandigheden werd in 1679 ook het ambachtsrecht verkocht; het tiendrecht was reeds in 1677 van de hand gedaan. Een en ander had tot gevolg dat langzamerhand het eigendomsrecht der landen en hofsteden van de Middelburgse regenten overging op de Nieuwlandse boeren. Vanaf 1802 werden de poldervergaderingen gehouden in café „De Roode Leeuw”, het oude veerhuis. Sinds 1817 was een landbouwer-ingeland, dijkgraaf van de Middelburgsche polder. De laatste dijkgraaf was E. Verlare te Nieuw- en St. Joosland van 1947 tot 1965. Hij leidde de laatste poldervergadering en haalde daarbij een gedeelte uit een boek van Jan Mens aan. Daarin is sprake van plukkers en geplukten. „Ik hoop dat wij niet tot de laatste zullen gaan behoren”, aldus de toenmalige dijkgraaf. Sinds 1 januari 1965 is n.l. de polder bij het toen opgerichte Waterschap Walcheren gevoegd.

„In de heerlijkheid Nieuwerkerke stond een gehucht, dat in de 14e eeuw als „parochie van Kleverskerke afgescheiden was, met een kerk, welke aan St. Jan „gewijd was. De kerk in Nieuwerkerke, tot nu toe de hoofdkerk van Nieuw- „Arnemuiden, werd, nadat in 1545 de kapel beneden de dijk of St. Maartenskapel „parochiekerk geworden was, gedeeltelijk afgebroken, terwijl de laatste muren met „den toren ten behoeve der zee- en versterkingswerken van Arnemuiden in 1591 en „1594 weggeruimd werden.⁴⁴⁾

De heerlijkheid Nieuwerkerke strekte zich ten westen en ten oosten van het tegenwoordige Arnemuiden uit. (zie fig. 38). De naam van de in 1661 ingepolderde schorren - de Nieuwerkerkerpolder (ca 154 ha) - is dus niet vreemd. Op 7 augustus 1493 verkocht Philips van Bourgondië, die met Anna van Borssele was gehuwd, ca 114 ha van dit ambacht aan Middelburg. In 1632 was bijna de hele ambachtsheerlijkheid aan Middelburg overgegaan.⁴⁵⁾ Het stadsbestuur van Arnemuiden kon zich daar niet mee verenigen. Het beweerde eveneens rechten op de betreffende schorren te kunnen laten gelden.

Ook de Markies van Veere maakte aanspraak op medezeggenschap over de Nieuwerkerkerse gronden. De geschillen bleven voortduren. Dit belette de stad Middelburg niet om een bedijkingsoctrooi aan te vragen. Dat octrooi werd verkregen op 9 augustus 1660. Het werd eigenlijk een gedeeltelijke herdijking van de heerlijkheid Nieuwerkerke. De bedijking kwam in 1661 gereed (zie fig. 49 en 50). Bij de verdeling der gronden kwamen de geschillen over het eigendomsrecht weer ter sprake; een proces volgde. Middelburg, dat zich bij de bedijking niet aan de geschillen stoorde, ging in 1662 zonder zich aan de protesten iets gelegen te laten liggen tot verkoop der gronden over. Men schijnt evenwel toch tot een bepaalde verdeling der gronden te zijn gekomen, althans de grenzen vastgesteld bij een meting voor een transactie van 4 maart 1662 aangaande „de nieuwe dijkagie van Nieuwerkerke” werden de scheidingslijnen tussen de ambachten Sint Joosland en Nieuwerkerke (deze grens was tot 1966

gemeentegrens tussen Nieuw-en St. Joosland en Arnemuïden). De markies van Veere had zich blijkbaar gedistancieerd, er werd niets meer over vermeld.⁴⁶⁾

Zoals de Nieuwerkerkepolder onder protest tot stand kwam, zo verliep de eerste anderhalve eeuw van de bedijking onder protest van de natuurelementen. Nauwelijks twintig jaar nadat de eerste koolzaadoogst op 20 november 1662 was geveild, stroomde de polder door de vloed van 26 januari 1682 vol zeewater. Na het leggen van een hulpdijk werd de polder spoedig drooggemaakt.

Was het in 1682 de storm, die de zeedijk deed bezwijken, slechts 22 jaar later was het de stroom, die op 23 november 1704 een grote ramp veroorzaakte. De zeedijk brak door aan de oostzijde langs het Sloe met het gevolg dat ca 42 ha land moest worden prijsgegeven. De toen gelegde inlaagdijk werd in 1766 de scheidingsdijk tussen de Nieuwerkerke- en de Suzannapolder.

Een tweede overstroming deed zich voor op 1 oktober 1807 door het „uitspringen van de zeesluis“⁴⁷⁾. Deze doorbraak zou te wijten geweest zijn aan de nalatigheid van de aannemer, die bij de vernieuwing van de sluis de hulpkade niet voldoende verzekerd had, zodat de vloed van 1 oktober 1807 hier vrij spel kreeg. Na 55 dagen overstroming werd de doorbraak gedicht. De vierde overstroming, die plaats vond in 1953, wordt in hoofdstuk III behandeld.

Ook aan de zuidoostzijde van de in 1631 bedijkte opwas St. Joosland werden de schorren rijp voor bedijking. Op 28 april 1668 werd daarom aan de ambachtsheren van St. Joosland en van 's Heer-Arendskerke, octrooi verleend voor het bedijken van een aldaar gelegen partij schorren. De bedijking kreeg oorspronkelijk de naam Nieuw 's Heer-Arendskerkepolder; in 1686 werd dit veranderd in Nieuw-St. Jooslandpolder. Nieuw- St. Joosland en Molenpolder (fig. 49)

Toen de bedijking nauwelijks gereed was (1671) inundeerde het noordwestelijk deel van de polder door de stormvloed van 22 september 1671. De reden dat de overstroming tot dat deel beperkt bleef was, dat volgens een overeenkomst van 1671 een slaperdijk bij het „Oude Dorp“ St. Joosland gelegd was. In die overeenkomst lag tevens besloten dat aan de noordzijde „zo goed gevonden werd te maken een dubbeldam van de „dijkagie naar het Sloe“, (zie Rapenburgpolder).

Op 23 november 1704 ontkwam Nieuw-St. Joosland aan een grote ramp toen de dijk van de Nieuwerkerkepolder en daardoor tevens de dijk van de Nieuw-St. Jooslandpolder aan de noordoostzijde bezweek. De toen aanwezige z.g. „dubbeldam“ of althans de noordelijke dijk of kade van de huidige Rapenburgpolder, behoedde Nieuw-St. Joosland voor verdere inundatie. Het overstroomde gedeelte was bekend als het „polderdertje Zelden Wel“. Het werd in 1766 bij de Suzannapolder herdijkt.

De noordelijke „dubbeldam” werd een deel van 's Rijks Groote weg der eerste klasse naar het Sloeveer. Thans is de dijk weggegraven en het veer opgeheven; alleen de hofstede het „Sloeveer” en de hektometerpalen 5.^e tot 6.^e herinneren aan de vroegere verbinding tussen Walcheren en Zuid-Beveland.

Men was met de bedijking van Nieuw-St. Joosland misschien toch wat te voorbarig geweest, of men had de dijk teveel rivierwaarts gelegd, want in 1750 inundeerde de polder opnieuw door stroomaanval uit de aangrenzende geul Nieuwe Sloe of Stellegat. Ca 240 ha land, vier hofsteden en het veerhuis aan het Sloe verdwenen onder water. Herdijking had voorlopig niet plaats. Pas op 9 mei 1776 werd een nieuw octrooi tot inpoldering verstrekt. De herdijking (ca 279 ha) werd in 1777 voltooid. Het dijktracé werd gewijzigd t.o.v. de eerste bedijking. Beide tracé's zijn op fig. 49 aangegeven.

Op 4 december 1778 werd het scheuren (bouwklaar maken) van de polder aanbesteed; in 1779 volgde de inzaai van het traditionele koolzaad. De mening was dat de gronden door de 27-jarige inundatie beter geschikt waren voor de landbouw dan vóór 1750. De slibafzetting had kennelijk de lichte kleigrond verbeterd tot zwaardere zeeklei.

De Molenpolder (ca 24 ha) onder Nieuw-St. Joosland is volgens een studie van Walraven en Polderdijk⁴⁸) een herdijking van het in 1671 geïnundeerde gedeelte van Nieuw-St. Joosland. Het octrooi tot (her)dijking dateert van 31 oktober 1671. De uitvoering van het werk kwam in 1672 gereed. Bewees de slaperdijk (recht voor het oude dorp) bij de stormvloed van 1671 zijn nut, omdat daardoor toen het grootste gedeelte van Nieuw-St. Joosland droog bleef, in 1750 lag het voordeel aan de andere zijde. Bij de overstroming van Nieuw-St. Joosland bleef toen de Molenpolder droog.

De Molenpolder is kennelijk genoemd naar de eerste molen van St. Joosland - een standaardmolen - die in 1657 vlak bij het nieuwe dorp was gebouwd, 300 m noordoostelijk van de huidige korenmolen van Nieuw St. Joosland. Deze oude molen, die in 1800 was herbouwd, is in 1874 afgebrand.

Rapenburg, Suzanna en Bijleveld (fig. 49 en 50)

De Rapenburgerpolder (ca 11 ha) is een restant van de in 1750 ondergelopen Nieuw-St. Jooslandpolder. Dat restant werd in 1756 weer drooggelegd. Dit was mogelijk omdat dit polderdeel besloten lag tussen de z.g. „dubbeldam” (zie Nieuw-St. Jooslandpolder). De belangen voor verbinding met Zuid-Beveland zullen aan de herdijking niet vreemd zijn geweest. De noordoosthoek van de polder was n.l. een gunstig punt voor een overzetveer over het Sloe. De Rapenburgerpolder is dus een gedeeltelijke herdijking van de gronden, die al in 1671 waren ingepolderd. De

andere gronden van Nieuw-St. Joosland werden, zoals reeds vermeld, pas herdijkt in 1777. Door een dijkdoorbraak bij de stormvloed van 1808 inundeerde de Rapenburgpolder. Hij werd spoedig daarna weer droog-gemaakt.

Op 13 mei 1765 werd octrooi verleend aan mr Daniël Rademacher, heer van Nieuwerkerke en aan ds. Wilhelmus Wilhelmus, heer van Kleverskerke voor het inpolderen van ca 84 ha schorren, gelegen langs het Sloe op de ondergeslibde zandplaat genaamd de Lemmer of Canariënplaat. (zie fig. 50). De bedijking, Suzannapolder genoemd, kwam in 1766 gereed. Ook deze polder is deels een herdijking; de westelijke helft (ca 42 ha) bestaat n.l. uit gronden die in 1704 van de Nieuwerkerkepolder moesten worden buitengedijkt vanwege de stroomaanval op de Nieuwerkerkse zeedijk. De Suzannapolder is de eerste polder van Walcheren die men, vanuit het oosten komende, over de Sloedam binnenrijdt. De spoorlijn verdeelt de polder in een zuidelijke en een noordelijke helft, zie fig. 50.

De meest zuidoostwaarts gelegen polder van Walcheren is in 1857 bedijkt. Dat werd de Bijleveldpolder (ca 96 ha, zie fig. 49), genoemd naar de toenmalige burgemeester van Middelburg mr J. F. Bijleveld, die tevens ambachtsheer van Serooskerke was. Hij woonde in de Lange Delft te Middelburg in het riant patriciërshuis Groot Ravestein, dat in 1899 de bestemming kreeg als „Grand Hotel Versepuit” en (met acht aangrenzende woningen) bij een grote brand op 7 december 1929 in de as werd gelegd.

Voor een deel bestond de nieuwe bedijking uit gronden die in 1750 van de Nieuw-St. Jooslandpolder waren overstroemd, (zie fig. 49). Het bedijkingsoctrooi was bij K.B. nr 67 van 2 oktober 1856 aan de ambachtsheeren van 's Heer-Arendskerke verstrekt. Deze verkochten de schorren in een openbare veiling te Goes op 20 februari 1857 aan de heren Servaas Tak en Co te Middelburg voor f 113.200 of ca f 1200 per onbedijkte bunder land. Zij namen daarbij de verplichting op zich, de bedijking te doen uitvoeren volgens de bij het verkregen octrooi ingediende plannen. De inpoldering die in 1857 gereed kwam had f 48.487 gekost, dus ca f 500 per ha. De eerste inzaai met het traditionele koolzaad had plaats in 1858.

§ 5. DE ORANJEPOLDERS.

In de 16e eeuw lag aan de oostkust van Walcheren tussen Veere en Arnemuiden een vrij uitgebreid schor, genaamd „Ten Halven Crijte”. Het eigendomsrecht van dat schor berustte destijds bij Prins Maurits als

Oranje-
polder
(fig. 50)

markies van Veere. Dat recht was gegrond op de „uitgifte (van die gronden) van graaf Floris V en zijn gemalin Beatrix, aan Wolfert van Borssele”⁴⁹).

Op 18 september 1599 kwam van Prins Maurits bericht binnen bij de magistraat van Arnemuiden, dat hij het plan had, het „schor ten halven crij” te bedijken.⁵⁰) In het zuidwesten sloot dat schor aan op het „gors van Arnemuiden” dat aan de stad Arnemuiden toebehoorde. Onderhandelingen leidden ertoe dat dit gors door Prins Maurits werd overgenomen en mede in de bedijkingsplannen werd betrokken.

Het bedijkingsoctooi werd verstrekt op 22 september 1616. De bedijking kwam in 1618 gereed en kreeg de naam Oranjepolder (ca 248 ha). De polder Walcheren werd zodoende ontlast van de zorg over bijna 2,5 km eerste waterkering van de Veerse dijk. De Oranjepolder mocht het overtollige water kosteloos afvoeren via de polder Walcheren.

Kort voor de bedijking was in 1616 dwars door de aangrenzende Lemmerplaat (zie fig. 50) een kanaal gegraven dat als „Den nieuwen vaert van Arnemuijen” dienst moest doen. Men had echter met sterke aanslibbing te maken. Om dit tegen te gaan werden de dijkspuiten, die in 1618 waren overgebleven van de bedijking van de Oranjepolder, benut als spuiboezem (houwers) om het kanaal op diepte te houden. Op het eind van het kanaal, aan de noordzijde, was in 1617 een hoofd aangelegd dat bekend was als het „Arnemuidse hoofd”.

Moest men enerzijds aanslibbing en verzanding langs de Oranjepolder tegengaan (ten behoeve van de scheepvaart), aan de zuidoosthoek van de polder moest in 1708 een inlaagdijk worden gelegd waarmee ca 12 ha werd buitengedijkt. De inlaag werd in 1792 ingesloten bij de Wilhelminapolder. De Oranjepolder, waarvan de zeedijk sinds 1961 niet meer aan eb en vloed is blootgesteld, behoort tot het Kroondomein.

Nieuw-Oranjepolder (fig. 50) De landaanwinning in het Veersegat ging in de 17e eeuw aanvankelijk naar wens; nieuwe schorren voor de Oranjepolder werden rijp voor bedijking. Op 24 september 1659 werd aan Prins Willem Hendrik van Oranje, graaf van Nassau, octrooi verleend tot het bedijken van bedoelde aanwassen. Aanbesteding van het bedijkingswerk had plaats op 18 december 1660 waarbij Zephano de l'Escluse te Sas van Gent aannemer werd.⁵¹) De bedijking, die de naam Nieuw-Oranjepolder (ca 130 ha) kreeg, kwam gereed in 1661.

Ofschoon de schorren rijp waren voor bedijking had men toch te ver gegrepen. De meandering van de geulen in het Veersegat had daar parten gespeeld. De verplaatsing van de hoofdgeul van het Noord-Sloe naar de Walcherse zijde had tot gevolg dat de dijk van de Nieuw-Oranjepolder werd aangetast. Het Arnemuidse hoofd, gelegd in 1617, viel eerst weg. Daarna volgde in 1675 de inundatie van de Nieuw-Oranjepolder. De

afname ging nog verder zodat zelfs aan de oostzijde van de (oude) Oranjepolder een inlaagdijk gelegd moest worden. De resterende schorren (sinds 1961 binnengedijkt) van de Nieuw-Oranjepolder zijn momenteel in gebruik als recreatiecentrum „Het Zilveren Schor”, zie § 1 van dit hoofdstuk.

§ 6. DE ARNE-WELSINGEPOLDERS.

Onder bovengenoemde polders verstaan we de bedijkingen, die uitgevoerd zijn in het verlande geulgebied tussen het Veerse gat en de Westerschelde, d.w.z. in de vaargeul langs Arnemuiden en Rammekens. Deze polders vormen een scheidingsstrook tussen het oude Walcheren en de in § 4 besproken Nieuwlandpolders. Het zijn merendeels kleine poldertjes, meestal ontstaan door afdamming van verzande gedeelten van de vaargeul.

De Dokpolder (ca 2 ha) bij Arnemuiden, ook genoemd Oostpolder is ontstaan in 1660 door afdamming van het in 1590 gegraven haventje van Arnemuiden, dat was volgeslibd. Het poldertje werd overstroomd in 1665, 1682 en 1690. Het is nu een deel van Arnemuiden in de omgeving van de Dokstraat.

**Dokpolder
en Molen-
polder**
(fig. 50)

De Molenpolder (ca 1 ha) in het westelijk deel van Arnemuiden, ten zuiden van het station, ligt ter plaatse van het vroegere scheepsdok (16e eeuw). De bedijking had plaats in 1661 volgens een overeenkomst van 29 maart tussen de stad Arnemuiden en Pieter Maillarts, die daarvoor en voor het onderhoud van de dijk, de gronden 12 jaar in gebruik kreeg.⁵²) Het poldertje werd genoemd naar de ter plaatse staande korenmolen. Ten onrechte worden Dok- en Molenpolder wel eens verwisseld. De Molenpolder werd bij de stormvloed van 1682 en 1808 overstroomd en weer drooggemaakt. In 1941 werd de polder onder het bestuur van de polder Walcheren gebracht. De noordelijke dijk was n.l. reeds in 1889 gedeeltelijk afgegraven.

Het schor ten westen van de Middelburgsche polder en aan de zuidzijde grenzende aan de veerдам bij Nieuwland was eigendom van de stad Middelburg. De aanslibbing van dit schor ging voort; uit oogpunt van landaanwinst was dit gunstig maar het was minder wenselijk voor de bevaarbaarheid van de vaargeul tussen de Honte of Westerschelde en Arnemuiden en Middelburg.

**Waaijen-
burg**
(fig. 49)

Een octrooi tot bedijking is niet bekend; wel dat in 1668 een verzoek daartoe werd ingediend en dat in 1674 het schor als poldertje in het openbaar is verkocht zodat aangenomen kan worden dat het tussen 1668 en 1674 is bedijkt. De bedijking kreeg de naam Waaijenburgpolder (ca

15 ha) genoemd naar het oude ponthuis of veerhuis „Huis Waaienburg” dat in de noordwesthoek van het bedijkte schor stond.

De natte profielbreedte van het vaarwater was door de bedijking van de Waaienburgpolder op het smalste punt tot ca 150 m teruggebracht. Walraven en Polderdijk komen in hun studie over Nieuw- en St. Joosland tot de conclusie dat de bedijking (of bekading) van het schor meer tot doel gehad heeft om het vaarwater op diepte te houden dan land te winnen. De dijken waren slechts gering van profiel; in de eerste jaren diende de polder als houwer (spuikom) terwijl in de verkoopcondities van 1674 staat vermeld:

„de koopers van de landen zullen nog moeten gedoogen dat, als de heeren ver-
„koopers gelieven zout water door de sluis in de houwens en sluiskreken te laten
„komen om hun kanaal naar Rammekens toe met het water komende van de stad
„gelijkelijck te kunnen schuren, waartoe dit zoo alles is geprepareerd en ingedijkt en
„dat zoo dikmaals en altoos als hunne achtbare zullen gelieven en goedvinden”⁵³⁾

Enkel uit oogpunt van landwinst zou het ook een dure inpoldering zijn geweest gezien het dijkgetal dat 80 bedraagt, (80 m dijk per ha land).

Houwer
(fig. 50)

In 1620 was ten oosten van Arnemuiden door de stad Middelburg een houwer met drie sluzen gemaakt om het in 1616 gegraven kanaal door de Lemmerplaat op diepte te houden. Een houwer is een spuikom, die het vloedwater „vasthoudt” wanneer men de spuisluis met hoog water dichtzet. Bij laag water kan daarna gespuid worden; de aanslibbing van het kanaal was hiermee echter niet tegen te houden, de houwer werd zelfs onbruikbaar. In 1669 werden de gronden door Middelburg verpacht. Zo was de Houwerpolder (ca 7 ha) ontstaan.

Zaag-
molen
(fig. 49)

De Zaagmolenpolder (ca 10 ha) ligt tussen het tegenwoordige vaarwater naar het haventje van Nieuwland en de oude Walcherse zeedijk, de Zaagmolendijk, ook genoemd „het Stroodijkske”. De poldernaam herinnert nog aan de tijd, dat in dit gebied een achttal houtzaagmolens werkten.

In 1723 werd een vennootschap opgericht tot het stichten van houtzaagmolens. In art. 4 van de akte van oprichting wordt gesproken van „te doen afdijken het schorre bij de sociëteit in erfpacht aangenomen van” enz. en in art. 5 van „het maken van de geprojecteerde dijckagie.”⁵⁴ In hetzelfde jaar is men met het indijken begonnen.

Johanna
(fig. 49)

In 1633 konden grote schepen het vaarwater van Nieuwland tot Arnemuiden (het Arnemuïdsche Gat) niet meer bevaren vanwege de versmalling en verondieping der vaargeul. Men heeft daarna al het mogelijke in het werk gesteld om het vaarwater open te houden. De aanleg van een trekdijk, noch de ingebruikstelling van houwens, mocht echter niet baten; het natuurlijke verlandingsproces vond voortgang.

De eigenaren van het schor, de ambachtsheren van Nieuwland, 's Heer Arendskerke en Nieuwerkerke vroegen dan ook in 1770 octrooi tot be-

dijking aan, dat op 22 februari 1770 werd verleend. Hierop volgde de inpoldering van een langgerekte strook schorren (ca 200 m breed, over ca 2 km lengte), langs de Middelburgsche- en Nieuwerkerkepolder. De bedijking kreeg de naam Johannapolder (ca 33 ha). In 1807, toen de zeedijk van de Nieuwerkerkepolder doorbrak, werd aan de noordzijde van deze Johannapolder een inlaagdijk gelegd, d.w.z. de oorspronkelijke zeedijk werd ca 250 m verlengd. Deze inlaagdijk werd in 1965 afgegraven i.v.m. de aanleg van een nieuwe Rijksweg. De Johannapolder werd in 1872 door een verkeersdam met Arnemuiden in tweeën gedeeld.

Aan de Arnemuidse zijde van het vaarwater tussen het oude Walcheren en het Nieuwland volgde in 1792 de bedijking van de Clasina-
polder (ca 8 ha). De dijk van deze polder is gerealiseerd door hiervoor de baggerspecie te gebruiken, die werd verkregen door uitdieping van het Arnemuïdsche vaarwater. De polder is genoemd naar Vrouwe Clasina Petronella de Kokelaer, echtgenote van de ambachtsheer van Nieuwerkerke, mr Daniël Rademacher, destijds eigenaar van de bedijkte gronden. Het zuidwestelijk gedeelte wordt ook wel vermeld als Schuttershofweide (ca 1,5 ha), dat thans aan Arnemuiden toebehoort. Aan de westzijde van de Clasina-
polder ligt (onherkenbaar opgenomen in de kom van Arnemuiden) het kleine Christiaanpoldertje (ca 0,2 ha). Volgens Kesteloo⁵⁵) zou dat poldertje in het begin van de 19e eeuw in het Arnemuïdsche vaarwater zijn ingedijkt. Het had geen polderbestuur; Arnemuiden gaf de gronden voor f 34 per jaar in erfpacht uit voor het stichten van een stijfselfabriek, die in 1836 werd opgericht, maar inmiddels reeds lang is verdwenen. De Schuttershofweide werd in 1830 voor een groot gedeelte tot begraafplaats bestemd. Beide dwergpoldertjes vormen thans één geheel met de plaats Arnemuiden.

Clasina
c.a. en
Wilhel-
mina
(fig. 50)

In 1792 werd langs het Arnemuïdsche vaarwater nog een inpoldering uitgevoerd. De toen bedijkte gronden (ca 16 ha) waren deels restanten van de in 1675 verloren gegane Nieuw-Oranjepolder en deels schorren aan de zuidoostzijde van de (Oud) Oranjepolder.

Men heeft daar, evenals bij de Clasina-
polder, werk met werk gemaakt, want de zeedijk werd ook opgeworpen met specie, die vrij kwam bij het uitdiepen van het Arnemuïdsche vaarwater. De eerste kavel werd in 1794 verpacht aan Cornelis Siereveld (thans nog een bekende familienaam in Arnemuiden) voor de prijs van f 17 per gemet.⁵⁶)

De bedijking kreeg de naam Wilhelminapolder, volgens Polderdijk en Buijs vermoedelijk genoemd naar de gemalin van Prins Willem V. Het eigendom was oorspronkelijk aan de Staat, maar is sinds 1816 aan particulieren overgegaan. In 1923 bracht de polder bij openbare verkoping f 34037 op.

Langerak
(fig. 49)

Bij de Langerakpolder (ca 8 ha), ook wel genoemd Arnemuïdsche polder, kunnen we eigenlijk niet van een inpoldering spreken, het was een afdamming van het Arnemuïdsche Gat. De verbetering van dit vaarwater, die in 1814 door het Rijk werd uitgevoerd met het doel de vaargeul naar Arnemuïden en naar de zaagmolens bij Nieuwland open te houden, had geen succes. Men bouwde toen een keersluis bij Arnemuïden, die in 1818 werd voltooid, (zie ook hoofdstuk IV); de aannemingssom was f 37500. Zuidelijker werd in hetzelfde jaar een dam gelegd vanaf het Oosthavenhoofd naar de veerdam bij Nieuwland. De bedoeling was om de voormalige geul tussen de keersluis en de dam als spuiboezem te gebruiken om zo het vaarwater van Arnemuïden naar het Veerse gat op een redelijke diepte te houden. Door de aanleg van deze dam waren de Nieuwlandse polders vanaf 1818 met Walcheren verbonden. De dam werd later een gedeelte van Rijksweg nr 58 (de z.g. bocht bij Nieuwland). In 1966 werd de nieuwe Rijksweg opengesteld.

Oude
Haven-
polder(s)
(fig. 49 en
50)

Bij de Oude Havenpolder (ca 16 ha) kunnen we evenmin van een inpoldering spreken; het was een afdamming van het Oude havenkanaal naar Middelburg. De dam werd in 1829 gelegd tegenover de Zaagmolen-dijk bij Nieuwland. Aan de Middelburgse zijde was reeds kort na 1817 een dam gelegd. Vanaf 1535 had de scheepvaart van dat havenkanaal gebruik gemaakt om Middelburg te bereiken. Twaalf jaren aanslibbing, (1817-1829) hebben de bodem van het voormalige havenkanaal met vruchtbare grond opgehoogd. De Oosthavendijk werd een deel van (de oude) Rijksweg nr 58.

Een andere havenpolder ontstond in 1907. Het was de oude Middelburgse haventoeegang ten zuiden van Veere bij Wulpenburg. Deze toegang had dienst gedaan van 1817-1871. In dat laatste jaar werd deze aan de westzijde afgesloten door de oostelijke kanaaldijk van het Kanaal door Walcheren, dat naar Veere werd geleid. Voor de afdamming aan de oostzijde werd concessie verleend bij K.B. van 13 februari 1907, nr 27. De aannemingssom voor die afdamming was f 20895.

Mortiere
en
Schorer
(fig. 49)

Niet alleen slibde het oude havenkanaal naar Middelburg in de 19e eeuw spoedig vol, maar ook het kanaal van Welsing zat na 1818 weldra dicht. Inmiddels waren geschillen ontstaan over het eigendomsrecht der opgeslibde gronden. De stad Middelburg, de ambachtsheer van Welsing en het domeinbestuur beweerden rechten hierop te bezitten. Nadat ten slotte bij een akte van 28 mei 1845 het geschil was beslecht en de gronden aan de ambachtsheren van Mortiere, Welsing, 's Heer-Arendskerke en Nieuwland en aan een particuliere eigenaar waren toegekend, werd bij K.B. van 14 oktober 1845 octrooi verleend tot bedijking der aanwassen.

Met het leggen van een dijk (dam) van ca 350 m lengte, aangenomen

voor f 2775, werd ca 50 ha grond gewonnen; de bedijking kreeg de naam Mortierepolder. Hierbij was mede opgenomen het z.g. Galgepoldertje of het Galgeveld van de gemeente Middelburg (zie fig. 49). Bijna 20 ha - het deel van de heren van 's Heer-Arendskerke - werd op 21 september 1859 geveild.

Ook het resterende deel van het Welsingse kanaal slibde spoedig dicht, vooral nadat in 1853 de Welsingse uitwateringssluis werd verlaten.

Met het domeinbestuur, dat een deel der gronden bezat, werd door de andere eigenaren, de heren van 's Heer-Arendskerke, een overeenkomst gesloten waarbij de domeingronden voor f 6000 aan de heren van 's Heer-Arendskerke werden overgedragen. Dit geschiedde nadat een dading, die de beëindiging van een geschil over de eigendom van een deel der gronden in het voormalig kanaal van Welsing tusschen de Staat en de gemene ambachten inhield, was goedgekeurd bij de wet van 18 december 1858.⁵⁷⁾ Een ander deel was van de ambachtsheer van Welsing.

Octrooi tot bedijking werd verleend bij K.B. van 11 maart en 13 juni 1859. Bij de reeds genoemde veiling van 21 september 1859 van een deel van de Mortierepolder werden de boven bedoelde schorren en slikken verkocht. De eigenaar werd H. P. den Bouwmeester te Middelburg voor f 40480. Deze had de plicht de gronden te bedijken, (af te dammen). De bedijking die in 1860 werd uitgevoerd kreeg de naam Schorerpolder (50 ha). De kosten van inpoldering bedroegen f 10837.⁵⁸⁾

Evenals aan de zuidzijde een doodlopende inham was ontstaan door afdamming van het Arnemuidsche Gat bij Nieuwland in 1818, zo was eenzelfde situatie geschapen in 1872 toen aan de noordzijde een dam door hetzelfde vaarwater werd gelegd. Er was een ca 1 km lange inham ontstaan, deels eigendom van de Staat.

Elizabeth
(fig. 50)

Een eerste verzoek tot afdamming van de inham werd reeds in 1877 ingediend, maar niet ingewilligd omdat de aanslibbing nog niet hoog genoeg was.⁵⁹⁾ Er werd voorgesteld baggerspecie uit de voorhaven van Veere, welke specie in het Sloe werd gestort, voortaan in het Arnemuidsche havenkanaal te storten, zodat de gronden sneller voor bedijking geschikt konden komen. De besturen van de aangrenzende polders Suzanna en Wilhelmina wilden een spoedige afdamming want de dijksverdediging gaf hun grote financiële zorgen. Zij droegen dan ook voor tweederde deel bij in de kosten van de aanvoer van de baggerspecie.

In 1884 werd opnieuw een verzoek tot afdamming ingediend, maar door de minister opnieuw afgewezen. De Staat zou pas mee willen werken aan de afdamming zodra de gronden voldoende rijp zouden zijn. Een verzoek tot bedijking ingediend in 1888 had meer succes. De minister van Financiën was toen ook niet bereid om mee te werken tot afdamming, maar wel om de gronden toebehorende aan de Staat, aan de belanghebbende

polders te verkopen. De ingelanden van de Suzannapolder besloten de gronden van de Staat (ca 3,85 ha) aan te kopen. Dit geschiedde bij akte van 13 september 1890 voor een prijs van f 2200.

Op 21 mei 1891 werden de aangekochte gronden overgedragen aan mr J. P. R. Tak van Poortvliet, die toen eigenaar werd van al de gronden tussen de Suzanna- en Wilhelminapolders. Het octrooi tot bedijking werd verleend op 18 juni 1891. Het afdammingswerk duurde van 13 tot en met 29 juli 1891. In november d.a.v. was de dam op hoogte ondanks een kleine afschuiving, die tijdens de uitvoering van het werk optrad. De afdamming, die de naam Elizabethpolder kreeg was de laatste bedijking in het Arne-Welsingebied.

§ 7. DE SLOEPOLDERS.

**Sebastiaan
de Lange-
polder
(fig. 51)**

Tussen Walcheren en Zuid-Beveland lag aan de noordelijke ingang van het Sloe en de Schenge, de Oranjeplaat, die evenals de Oranjepolder tot het Kroondomein behoorde. Door D. Dronkers te Middelburg, die bekend werd om zijn afdammings- en bedijkingsactiviteiten, werd op 12 oktober 1846 het eiland de Oranjeplaat voor f 4500 aangekocht. Al spoedig schijnt Henri Dignus Fock te Middelburg mede-eigenaar te zijn geworden.⁶⁰⁾ De plaat was rijp voor bedijking; een aanvraag daartoe werd goedgekeurd bij Z.M. besluit nr 82 van 26 februari 1847. Op het eind van datzelfde jaar was de bedijking voltooid. De zeedijk (een ringdijk) was ruim 3 km lang; de bedijking kostte f 52000 en kreeg de naam Sebastiaan de Langepolder (ca 67 ha), naar de Veerse admiraal Sebastiaan de Lange. Op 22 mei 1572 had deze admiraal in die omgeving een zeeslag geleverd tegen vier Spaanse schepen; daarbij werd zijn schip geënterd. Inplaats van zich over te geven stak hij de brand in het buskruit en vloog met vriend en vijand de lucht in.

Bij K.B. van 7 oktober 1848 werd de polder voorlopig en in 1877 definitief onder bestuur van Arnemuiden gebracht. Men had vertrouwen in de bedijking; spoedig waren een tiental woningen en een landbouwschuur gebouwd. In 1858 werd een steenbakkerij vanuit Biervliet overgebracht; de plaatselijke klei bleek echter ongeschikt, zodat de bakkerij reeds in 1861 werd afgebroken.

De bedijking was geen lang leven beschoren. Aan de tegenoverliggende zijde van de Zuidvliet lag de Goudplaat, die eertijds door het Spieringgat van Noord-Beveland was gescheiden. Het Spieringgat verzandde. De Spieringpolder (zie fig. 51) werd in 1856 bedijkt en de Goudplaat bleef als één grote zandvlakte over. Door zandtransport over de Goudplaat en door bochtwerking van de Zuidvliet groeide de Goudplaat zuidwaarts aan en drongen de geulen Veersegat-Zuidvliet op naar de

Bastiaan de Langepolder. De gevolgen bleven niet uit. In 1882 moest de eerste inlaagdijk worden gelegd, waarmee ca 6 ha grond werd buitengedijkt; de kosten hiervan waren ca f 12.000. In mei 1884 brak de zeedijk door; de inlaag werd overstroomd; een tweede inlaag werd gelegd in 1887. Op 27 augustus 1888 trad een dijkval op; de zeedijk werd plaatselijk tot in de kruin weggeslagen. Om de dijk te ontlasten liet de polder-eigenaar deze doorsteken zodat de tweede inlaag vol zeewater liep. Opnieuw waren enkele ha prijsgegeven; de inlaagdijk werd toen tot zeedijk verzawaard. Hiermee was men echter niet gelukkig; tijdens het dijkwerk trad bij de stormvloed van 8/9 februari 1888 een dijkbreuk op in de nog niet geheel afgewerkte dijk. Het gevolg was dat de polder inundeerde. Na enkele dagen was het overtollige water weer geloosd.

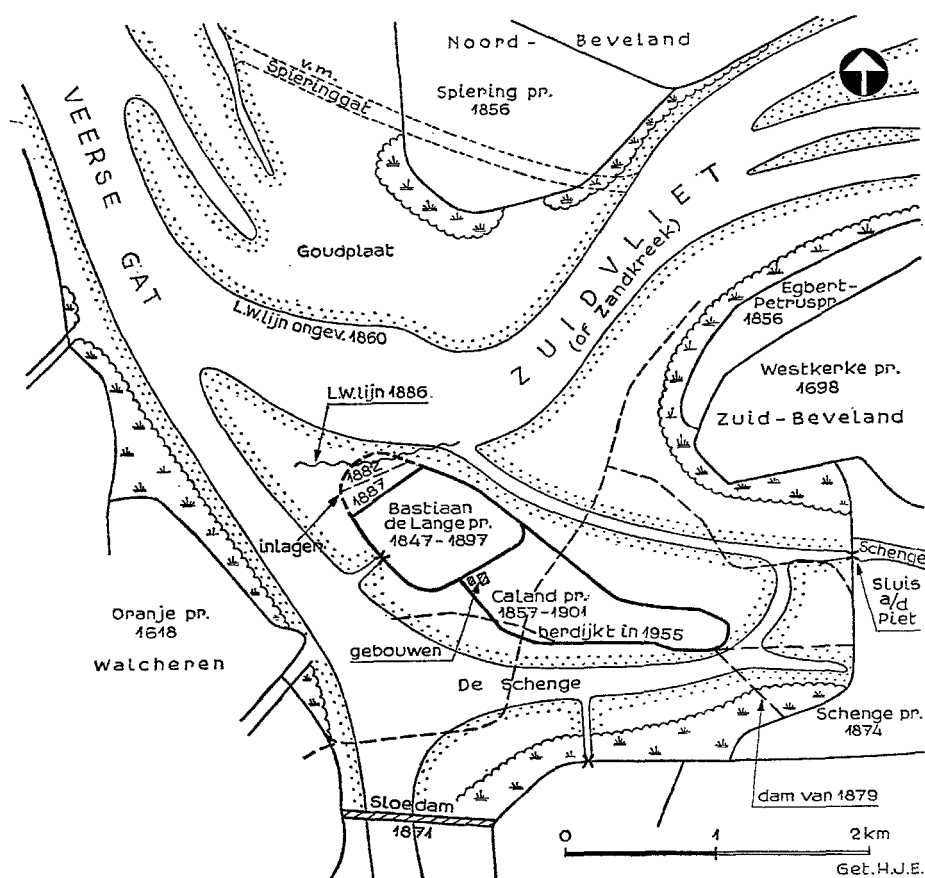

fig. 51. Situatie van Bastiaan de Langepolder en van de Calandpolder. Na de afsluiting van het Veerse Gat in 1961 zijn de dijken van de Calandpolder afgegraven. De dijken van de Bastiaan de Langepolder waren al verdwenen. Nadat reeds enige jaren in dit gebied de landbouw was beoefend, kwamen in 1967 nieuwe wegen (---) gereed, zodat een groot gedeelte van het Noord-Sloer werd ontsloten voor de recreatie.

Maar behalve de stroom eiste ook de storm een tol. Bij de stormvloed van 19 juni 1897 werd het lot van de Bastiaan de Langepolder bezegeld. De in begin 1897 ontstane oeverafschuiving had de zeedijk zo verzwakt dat de storm deze dijk over ca 300 m deed bezwijken. Na deze overstroming is de polder niet meer herdijkt zodat hij slechts 50 jaar heeft bestaan. Er kan nog vermeld worden dat de gronden (met de hierna vermelde Calandpolder) in 1874 waren verkocht aan de familie Dorzée uit België en op 28 april in het openbaar waren geveild voor f 36.000. Koper was Gustave André Boël te Brussel.⁶¹⁾

Caland-
polder
(fig. 51)

Ten zuiden van de Bastiaan de Langepolder werd de Oranjeplaat steeds verder rijp voor bedijking. Die gronden waren in 1856 voor f 72.000 overgegaan aan J. B. Thomaes te Biervliet die daarvan in 1857 ca 63 ha bedijkte. De bedijking kreeg de naam Calandpolder naar de bekende waterbouwkundige Abraham Caland. Hij was ook mede-eigenaar van de gronden. De bedijking heeft ca f 72.000 gekost, evenzoveel als voor de koop van de Oranjeplaat was betaald. Men was ook met deze polder niet gelukkig. Het eerste najaar na de bedijking bracht een stormschade aan de zeedijk voor ca f 30.000, het volgende jaar moest nogmaals f 25.000 worden betaald. Ondanks deze tegenslagen werden in 1858 enkele kapitale gebouwen zoals: een herenhuis, een boerenwoning, twee landbouwschuren en een bergschuur voor landbouwmachines in de polder gebouwd. De stenen hiervoor werden gebakken in de steenbakkerij, die in hetzelfde jaar in de Bastiaan de Langepolder was gesticht.⁶²⁾

De Calandpolder, die in 1877 definitief bij de gemeente Arnhem was gevoegd, inundeerde bij de stormvloed van 28 november 1901. 's Middags om vijf uur bezweek de suatiesluis, die onderloops was geworden zodat een dijkdoorbraak van ca 20 m lang ontstond. De eigenaar liet toen de polder aan zijn lot over. In 1906 werd nog een laatste poging gedaan om een deel van de gronden te exploiteren. Rond de gebouwen werd een dijkje gelegd; toen dit bijna klaar was kwam de stormvloed van 12 maart 1906, die het geheel vernielde. De laatste bewoners van de Oranjeplaat zijn toen naar Arnhem vertrokken; de gebouwen werden voor afbraak verkocht. Tot 1955 bleven de gronden met de zee gemeen liggen. Met de afdamming van het Veerse gat en de Zandkreek in het vooruitzicht werd de Calandpolder in dat jaar op particulier initiatief (van J. van 't Westeinde te Nieuwdorp) van een waterkerende dijk voorzien. Het tracé van de vroegere zeedijk, die deels nog aanwezig was, werd gevolgd en opnieuw was ca 75 ha landbouwgrond voor de produktie beschikbaar. De verbinding van deze polder met Zuid-Beveland geschiedde over de in 1879 gelegde dam over de schorren vóór de Schengepolder. In 1956 werd opnieuw in de Calandpolder geogst. In 1966 werden in dit gebied recreatie-

wegen aangelegd zodat zowel met Zuid-Beveland als met Walcheren nieuwe verbindingen tot stand kwamen.

In deel II van deze serie zijn aan Caland zijn ambtsvoorganger, de van Schouwen afkomstige Andries Schraver, enkele pagina's gewijd; hier willen we van Abraham Caland enige bijzonderheden vermelden. Abraham Caland werd op 22 maart 1789 als zoon van een dijkwerker geboren te Westkapelle. Opgetroeid achter de Westkappelse zeedijk - en in die tijd vanzelfsprekend al vroeg meewerkend aan de dijkwerken - wou hij onderwijs genieten.⁶³) Op zijn 14e jaar werd hij geplaatst op het instituut in de Abdij te Middelburg, dat een opleiding gaf aan toekomstige technici op waterbouwkundig gebied. De docent J. de Kanter Phz, noemde de jonge Caland „één van zijn bekwaamste élèves”.⁶⁴)

Abraham
Caland

In oktober 1806 werd Caland door het Departementaal Bestuur - voorzien van kleding en zakgeld - gedetacheerd bij de Polder Walcheren aan de Noordwatering onder toezicht van de oppercommissies. Hij kwam te wonen in 's Lands Kamer te Westkapelle. Van beide zijden beviel deze verbintenis, hetgeen resulteerde in een „uitkering ineens” van tien Zeeuwse rijksdaalders. Op een salaris van f 400 per jaar werd hij toen overgeplaatst naar de Zuidwatering. Maar de Franse overheersing bracht verandering. Caland kwam als conducteur (opzichter) ter beschikking van de Waterstaatsdienst onder de bekende Inspecteur Andries Schraver. Walcheren bleef zijn werkterrein waar hij na de terugtocht der Fransen conducteur 2e klasse werd. Spoedig daarna werd hij als opzichter tewerkgesteld bij de havenwerken van Middelburg; (in die tijd werd n.l. het nieuwe havenkanaal gegraven van Middelburg naar het Veerse gat).

In 1815 kreeg Caland de directie van het 1e en 2e perceel der havenwerken overgedragen. In hetzelfde jaar trad hij in het huwelijk met Catharina Wilhelmina van der Plas, dochter van een oud-kapitein van de Oost Indische Compagnie. Na de organisatie van de Waterstaatsdienst volgde op 25 december 1816 zijn benoeming tot ingenieur 2e klasse; zijn eerste standplaats in die functie werd Breskens. Met de hoofdingenieur van Diggelen stond hij daar voor de zware taak om de in de Franse tijd verwaarloosde zeekeringen te herstellen en een goede oeververdediging aan te brengen. In 1818 volgde overplaatsing naar Hoofdplaat, van waaruit hij diverse verdedigingswerken leidde.

In 1826, het geboortejaar van zijn zoon Pieter Caland, die in 1863/72 de Nieuwe Waterweg liet graven, volgde overplaatsing naar Zierikzee, waar hij arrondissementsingenieur van Noord-Zeeland werd. In zijn woonplaats Zierikzee was hij van 1833-1837 tevens lid van de gemeenteraad. Ook in Zierikzee verschijnt in 1833 zijn bekend boekwerk „Handleiding tot de kennis der Dijkbouw en Zeeweringskunde”.

In 1837 volgde zijn benoeming tot Hoofdingenieur van de Waterstaat in het district Zeeland, hetgeen hem naar Middelburg deed verhuizen. In deze functie heeft hij nog vele waterkeringen in Zeeland doen verbeteren. Zijn pensioenering volgde op 1 juli 1854; zijn werkzaamheden waren echter nog niet ten einde. Hij werd hetzelfde jaar namelijk benoemd tot President van de Centrale Directie van de Polder Walcheren. Zijn tegen-candidaat, mr W. C. de Jonge van Ellemeet, die liever deze functie door een deskundige vervuld zag, heeft deze benoeming krachtig gesteund.⁶⁵) In deze functie heeft hij zijn technische en organisatorische kwaliteiten nog meermalen getoond, evenals bij zijn werk als lid van de Middelburgse gemeenteraad. Waardering werd o.a. uitgesproken in 1862 toen hij, bij een bezoek van koning Willem III aan Zeeland, benoemd werd tot commandeur in de orde van de Eikenkroon (Luxemburg). Tot het laatst van zijn leven is hij werkzaam geweest voor diverse waterstaatsobjecten. Voor zijn zoon Pieter was hij een steun wanneer de Nieuwe Waterwegplannen tegenslagen ondervonden. Op 11 april 1869 kwam het definitieve einde.

Landaan-
winnings-
werken

Na de aanleg van de Sloedam in 1871, die in hoofdstuk IV wordt behandeld, had aanslibbing plaats in het schorren- en slikkengebied ten zuiden en ten noorden van de dam.

Tot 1924 werd de aanwas aan de natuur overgelaten. Na een onderzoek aan de zuidkust van Engeland, dat werd verricht door ir. A. G. Verhoeven (destijds ingenieur van de Dienst der Domeinen) en door dr. J. P. Lotsy, werden in dat jaar planten van het z.g. Engels slijkgras (*Spartina Townsendii*) uit Engeland ingevoerd en in het Zuid-Sloe uitgeplant. Wat de aanslibbing betreft werden hiermee schitterende resultaten verkregen. De natuurlijke schorbegroeiing kreeg hier echter minder kans. Het Spartinagrass, dat een uitstekende slibvanger is, breidde zich snel uit en thans vindt men het op vele schorren en slikken in Zeeland terug, waarbij zij vermeld dat in 1924/25 behalve in het Sloe ook op andere plaatsen in de provincie Zeeland uitplant heeft plaats gehad.

De aanslibbing werd nadien nog verder bevorderd door de aanleg van dammetjes in de overgebleven kleinere geulen van het Sloegebied zoals b.v. in 1927 langs de Bijleveldpolder en in 1934 langs de Suzannapolder. Daarna kwam de periode van meer systematische landaanwinning. Hiertoe werden op regelmatige afstanden rijzen dammen geplaatst, die bepaalde velden omsloten waarop het achterblijvende slib kon bezinken. In 1936 werden de eerste velden aangelegd langs de Zuid-Kraaiertpolder aan de Zuid-Bevelandse kant en langs de Nieuw-St. Jooslandpolder aan de Walcherse zijde. De resultaten waren zo bevredigend dat men met dit systeem is voortgegaan totdat in 1961 de grote industriële ingreep in het Sloe is begonnen.

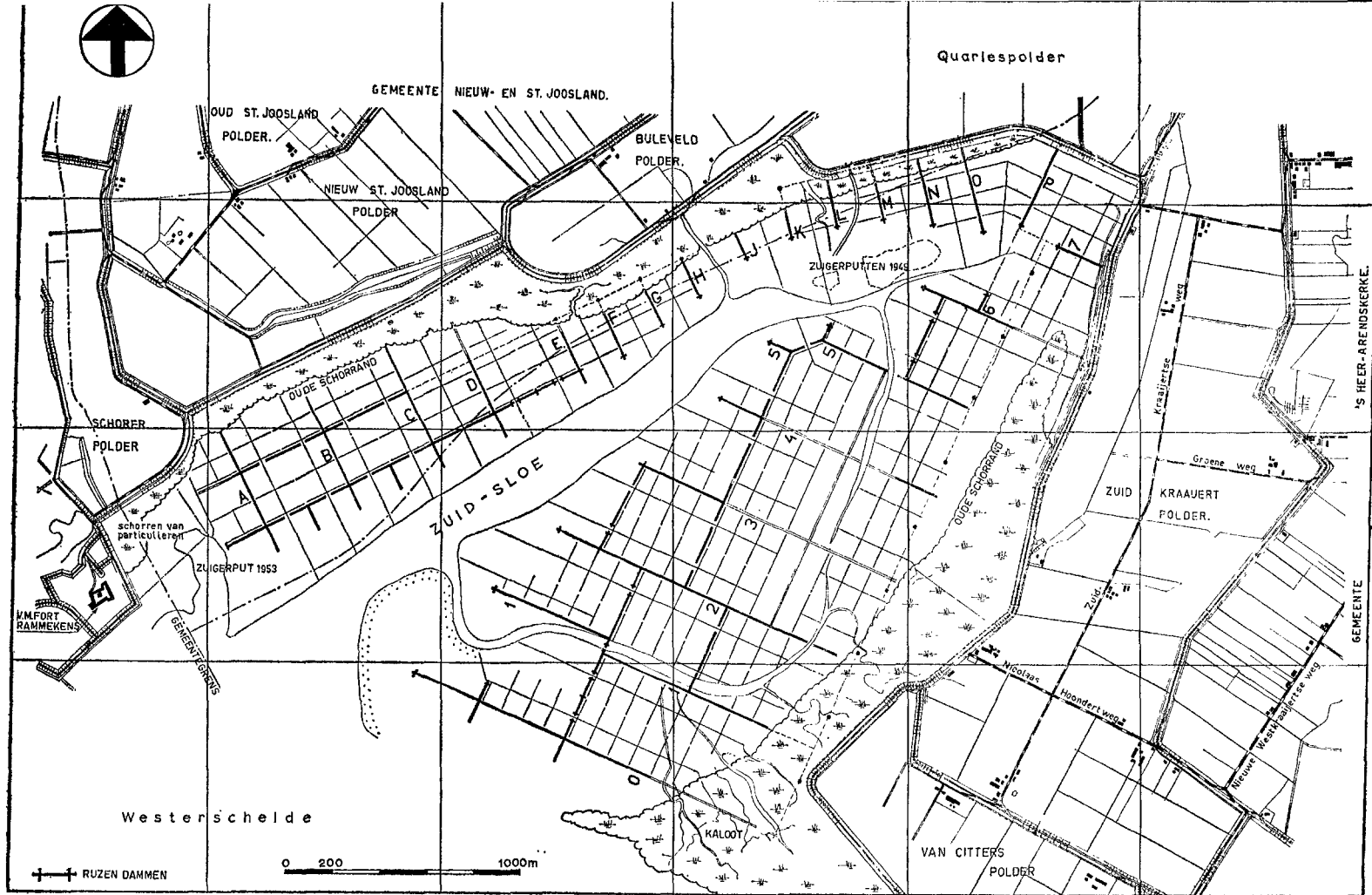

fig. 52. Overzicht landaanwinningswerken in het Zuid-Sloe, voor de havenaanleg begon.

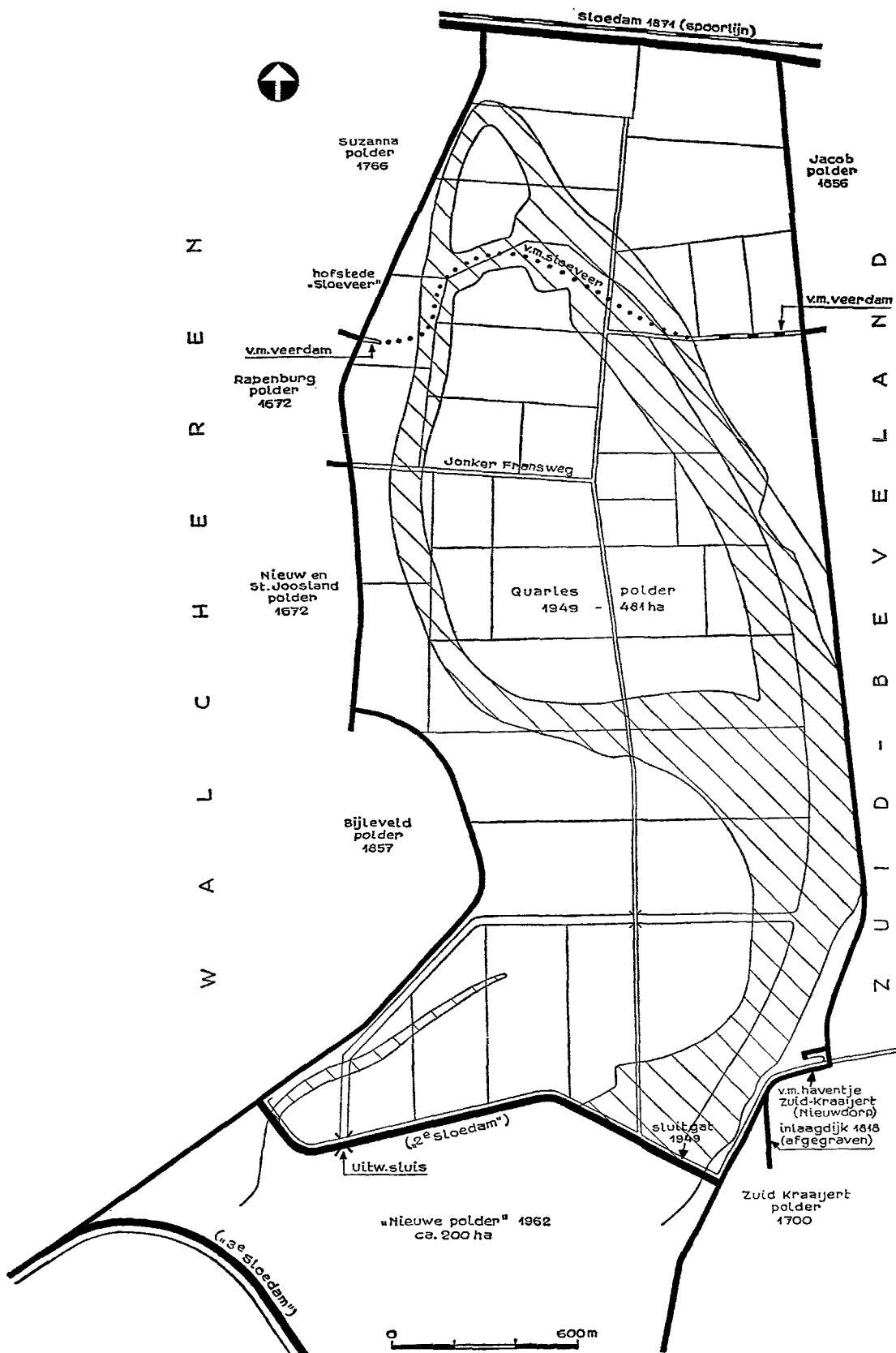

fig. 56. De Quarlespolder met verkaveling. Het gearceerde gebied geeft aan de Sloegeul omstreeks 1930.

In fig. 52 is een overzicht gegeven van de landaanwinningswerken, die kort voor de uitvoering van de Sloehaven, aanwezig waren; in de fig. 53 t.m. 55, p. 71, worden enkele opnamen van de rijzen dammen getoond.

Met behulp van het genoemde Spartinagrass was ten zuiden van de Sloedam een uitgebreid schorregebied ontstaan, dat men bij het begin van de tweede wereldoorlog rijp achtte voor inpoldering. Verschillende plannen werden gemaakt, waarvan tenslotte het plan werd uitgevoerd tot bedijking van de in fig. 56 aangegeven Quarlespolder (fig. 56)

Op 7 april 1949 werd een aanvang gemaakt met het bedijkingswerk, dat allereerst bestond uit het opwerpen van perskaden over het schor. Tussen de perskaden werd het zandprofiel gespoten waarna de klei van de perskaden werd benut voor de dijkbekleding; het zand werd ontleend aan één van de geulen in het Sloe. De „zuigerputten” zijn in fig. 52 aangegeven. De dijk kruist twee geulen, een westelijke en een oostelijke geul. De westelijke geul, die betrekkelijk klein van afmeting was gaf bij de blokkering geen moeilijkheden. Anders was het gesteld met de oostelijke geul. Fig. 57 geeft een dwarsprofiel van de dijk („tweede Sloedam”) ter plaatse van het sluitgat in die geul.

Op 11 mei 1949 werd met een kraan begonnen om de slappe specie

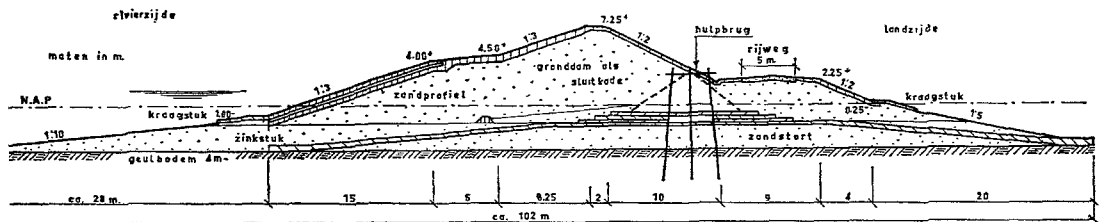

fig. 57. Dwarsprofiel van de dijk van de Quarlespolder ter plaatse van het sluitgat.

van de geulbodem te verwijderen, waarna een grondverbetering werd toegepast door met onderlossers, zand te storten. De geulbodem lag ongeveer op N.A.P. — 4.00 m. Na de grondverbetering werd op de bodem een zanddempel opgestort, die op een hoogte van N.A.P. — 1.50 m werd afgedekt met zinkstukken. Deze z.g. beteugelingsdam kreeg een bovenbreedte van 25 m en een bodembreedte van 100 m. Er was ca 20.000 m³ zand voor nodig.

De zinkstukken, met grootste afmetingen van 25 m x 75 m, werden gemaakt bij de mond van het Sloe op de zate ten oosten van het v.m. fort Rammekens. Op 1 juni 1949 werd het eerste stuk gezonken om de zanddempel te beschermen. Er werd ca 8000 m³ zinkstuk gezonken met een bestorting van ca 0,8 ton/m². Op de drempel of z.g. beteugelingsdam

werd ten behoeve van de blokkering van het sluitgat een houten brug gebouwd.

Het zandsputten voor het dijkslichaam was op 15 juni 1949 aangevangen met de win- en perszuiger „Hoek van Holland”, waarvan de capaciteit kon worden opgevoerd tot 500 m³ per uur. De werkzaamheden verliepen vlot totdat men het westelijk landhoofd van het sluitgat naderde; daar kwamen aan de zuidzijde telkens afschuivingen voor, die niet waren voorzien. Ze stagneerden het werk en beschadigden de bezinking van de drempel in het sluitgat; tenslotte kon men het westelijk landhoofd stabiliseren op een hoogte van N.A.P. + ca 3.00 m.

Een en ander had tot gevolg dat de blokkering van het sluitgat, die men op 20 juni dacht te verwezenlijken, werd verschoven naar 20 juli. Op die datum vond men de situatie nog te onstabiel om de sluiting te doen plaats hebben. De oorspronkelijke sluitingsplannen werden radikaal gewijzigd. Aan weerszijden van de hulpbrug werd op 15 augustus begonnen met het opzinken van twee rijzen dammen waartussen men zand zou spuiten om daarna vanaf de brug de sluitkade verder op te storten.

Dat ging niet zonder tegenslagen gepaard; mist en technische onvolmaaktheden, zoals verankering van de zinkstukken in de slappe bodem, speelden parten. Eén zinkstuk verdween in 2 gedeelten het Sloe in; de stukken werden met een motorvlet opgehaald en nogmaals in het gat gezonken. Na nog verdere strubbelingen kon men eindelijk beginnen met het zandsputten. Bij vloed ging de stroom met een snelheid van 3,5 m per seconde als een waterval over de rijzen dammen, die ondanks sombere verwachtingen stand hielden.

Een nieuwe tegenslag dook toen op in de vorm van een zolderbak met stortsteen; door het breken van een sleeptros stootte de bak tegen de brug en vernielde deze aan de oostzijde. Het lot van de brug was daarmee bezegeld; door een van zijn plaats weggedrukt zinkstuk werd de brug verder op enkele jukken na, opgeruimd. Het zandsputten ging inmiddels regelmatig door. Door dag- en nachtwerk, met extra inzet van arbeiders en met behulp van een grijperkraan, is het tenslotte gelukt om op vrijdag 19 augustus 1949 om 9 uur 20 het sluitgat te blokkeren. Bij een hoogte van N.A.P. + ca 1.60 m stroomde geen water meer over de dam en was weer een polder op de zee veroverd. Het mooie weer van die week en de toen heersende oostenwind, die ervoor had gezorgd dat de normale hoogwaterstanden niet werden bereikt, hebben er mede toe bijgedragen dat de extra inspanning werd bekroond. In de dijk werd ca 180.000 m³ zand en ca 23000 m³ klei verwerkt.

De bouw van de uitwateringssluis was gelijk met de dijksbouw begonnen. Van 4 tot 13 juli 1949 werden de betonpalen geheid en op 21

fig. 78.

De Oude Stelscheweg in de Nisse-Stellepolder bij winterdag.

fig. 79.

De „Eerste Zwakedam” gelegd in 1445, gezien in de richting van 's Gravenpolder. Links is de Middezwakepolder, rechts is de Oosterzwakepolder. Op de achtergrond rechts „'t Hof Zwake”.

fig. 80. Het z.g. wiel „De Brillietjes” tussen Heinkenszand en Baarsdorp langs de „Grote Dijk” in de polder De Breede Watering Bewesten Yerseke. Voor situatie, zie fig. 66, p. 119. foto: Dokumentatiecentrum Zeeuws Deltagebied.

58 is het dwarsprofiel van de waterkerende dijk getekend; fig. 59, p. 72 geeft een opname van de dijk in aanleg.

Ter plaatse van de Sloegeul werd het sluitgat geblokkeerd. Na het storten van een mijnsteendrempel was het sluitgat vernauwd tot een breedte van 40 m. De stroomsnelheid bedroeg toen max. 1.5 m/sec., hetgeen toelaatbaar bleek.

Met behulp van bulldozers werd de drempel verder opgehoogd met mijnsteen uit een aan weerszijden van het sluitgat aangelegd depôt. Fig. 60, p. 72 toont het sluitgat vier dagen vóór de sluiting en fig. 61, p. 72 hetzelfde gat op de dag van de sluiting. Men was het opkomende water steeds enkele decimeters voor gebleven. Donderdag 13 juli 1962 om dertien minuten over tien reed een z.g. halftruck waarop een platform met een aantal genodigden geflankeerd door de Nederlandse driekleur en de vlag van de fa Hattum en Blankevoort over de mijnsteenkade. De kade hield stand en de sluiting was gelukt. Daarna werd door het spuiten van zand de kade verder verstevigd. Door bovenstaande activiteiten was tevens ca 160 ha land op de zee veroverd. Een gedeelte daarvan kon in het najaar van 1963 worden ingezaaid.

§ 8. ORGANISATIE EN BESTUUR.

Oorspronkelijke bestuursvormen

Tot in onze tijd heeft de Polder Walcheren, met enkele kleine „satellieten”, een afzonderlijke bestuursorganisatie gekend, naast de besturen van de jongere polders.

Reeds aan vorige onderzoekers is gebleken dat van de organisatie en het bestuur van de Polder Walcheren uit de middeleeuwen niet erg veel bekend is. Meerkamp van Embden⁶⁷⁾ vermeldt een drietal oorkonden van graaf Willem V, hertog van Beieren, van 19 oktober 1355, van graaf Albrecht, van 11 februari 1396 en van graaf Willem VI, van 1405, die alle betrekking hebben op „de zorg voor de dijkage van Walcheren”. In elk der oorkonden wordt gesproken van de gebrekkige dijkage.

Graaf Albrecht stelde in 1396 over de watering van Walcheren een college van oppertoezicht in, omdat het beheer en onderhoud der dijken veel te wensen overliet. Het college van oppertoezicht was toen samengesteld uit de abt van Middelburg, de rentmeester bewesten Schelde, de magistraat van Middelburg en de heer van Veere. Dit college van vier commissarissen is slechts tijdelijk een centraal bestuur van Walcheren geweest.⁶⁸⁾

Over het ontstaan van het wettelijk gezag van de Polder Walcheren zijn deskundigen het overigens niet helemaal eens. Fockema Andrea⁶⁹⁾, die de oorkonde van 1396 ontdekte is met Fruin⁷⁰⁾ van mening dat daarin de oorsprong van Walcherens bestuur moet worden gezocht. Meerkamp

van Embden en de Bruin⁷¹⁾ spreken in hun studies als hun mening uit dat dit reeds in 1355 aanwezig was. De Bruin meent dat bedoeld college in 1396 is uitgebreid.

In de 15e en 16e eeuw werd dan gesproken van opperdijkgraaf, dijkgraaf en/of wateringgraaf, (deze laatste kennelijk verband houdend met de indeling in Wateringen). De bestuurders van de kloosters hadden een belangrijke stem in het benoemingsbeleid.

Op 4 oktober 1559 werd de organisatie en het bestuur van de Polder Walcheren „gereorganiseerd” toen Philips II te Brussel de „Groote Ordonnantie” deed uitvaardigen. Nieuwe bestuurders werden aangesteld, waaronder vertegenwoordigers van de „breede geërfden” (ingelanden) naast de stadsbestuurders waren ingedeeld om samen hun belangen te verdedigen tegen de geestelijkheid en de adel, die achtereenvolgens vertegenwoordigd waren door de abt (later de bisschop) van Middelburg en door de afgevaardigden van de Prins van Oranje (de markies van Veere)⁷²⁾. Eén van de gevolgen was dat het toezicht op het financieel beheer werd verscherpt.

Maar de goede opzet van het bestuur werd gedésorganiseerd door de troebelen van de tachtigjarige oorlog (1568-1648). Het gevolg was dat de zeekeringen werden verwaarloosd; het duurde enkele decennia eer men de achterstand weer ingehaald had. Pas op het eind van de 17e eeuw was men weer zover dat de „algehele gemeenmaking” van het dijkonderhoud op Walcheren een feit was geworden. De dijk- en waterpenningen tezamen zijn vanaf die tijd het geschot of dijkgeschot genoemd.⁷³⁾

Het bestuur werd toen centraal geregeld. De Staten van Walcheren bestonden aanvankelijk alleen uit vertegenwoordigers van de geestelijkheid, de adel en de steden. In 1667 werd een college van commissarissen benoemd als vertegenwoordigers van de „breedste geërfden”. De Staten van Walcheren moesten voor de belangrijke zaken het college van commissarissen horen. Eeuwenlang heeft het waterschapsbestuur van de Polder Walcheren zich als een regentenbestuur gehandhaafd. In 1739 werd Walcheren zelfs als voorbeeld gesteld bij een poging, alle Zeeuwsche eilanden onder „een dijkage” te brengen.⁷⁴⁾ Er vond echter slechts op beperkte schaal samenvoeging van polders plaats.

Kennelijk een uitvloeisel van het falen tot samenvoeging was dat de Staten van Zeeland in 1763 een fonds stichtten, waaruit de calamiteuze waterkeringen een bijdrage zouden kunnen krijgen.

Op het eind van de 18e eeuw kwamen de Franse verwickelingen, die het waterschapsbestel niet ongeroerd lieten. Volgens Gallé was het te danken aan de onbekendheid van de Fransen met onze waterschapsorganisatie dat de besturen hun taken konden blijven vervullen. Zeeland werd verdeeld in vijf polderarrondissementen waarvan Walcheren en Zuid-

Beveland elk één arrondissement vormden. Ze waren gegrond op de Keizerlijke decreten van 11 januari en van 28 december 1811.⁷⁵⁾ De Polder Walcheren kreeg toen een centrale directie. Een Algemene Vergadering werd ingesteld, die bestond uit de centrale directie, 12 commissarissen en de hoofdingenieur van de Waterstaat. Deze bestuursvorm duurde tot de invoering van de wet van 29 juli 1870 waarbij een regeling werd getroffen voor de calamiteuze polders. Walcheren had de wens te kennen gegeven niet meer bij de calamiteuze polders te worden gerekend. Een nieuw reglement werd ingevoerd op 21 juni 1870. De Polder Walcheren werd van toen af bestuurd door de Algemene Vergadering, die bestond uit een voorzitter, 4 raden en 18 commissarissen, die later werden uitgebreid met 6 commissarissen voor de gebouwde eigendommen; dat laatste aantal is in 1959 nog éénmaal uitgebreid van 6 tot 9 commissarissen.

De Polder Walcheren omvatte in die bestuursvorm de polders: Walcheren, Beekshoek, Gerste, Vrouwe, Noorder-Nieuwland, Ooster-Nieuwland, Goede, Boone, Oranjesbosch, Barradots of Molen, Katte, Welzinge, Oude Haven en Molen (Arnemuiden) en de gronden tussen de v.m. Keetdijk en het zijkanaal naar Arnemuiden, totaal ca 19281 ha. Behalve bovengenoemde groep bestond op Walcheren nog een 18-tal zelfstandige polders of poldertjes. Het opmerkelijke is dat Walcheren tot 1965 nimmer de bestuursvorm van waterschappen heeft gekend, en dat na 1870 daar evenmin sprake is geweest van calamiteuze waterkeringen.

**Samen-
voeging**

Op 19 december 1964 werd de laatste Algemene Vergadering van de Polder Walcheren in het polderhuis te Middelburg gehouden. Na een ruim 150-jarig bestaan was aan een, vooral sinds 1870, onafhankelijk bestaan, een einde gekomen. De voorzitter memoreerde op die vergadering dat Walcheren in het Nederlandse waterschapsbestel een uitzonderingspositie had ingenomen, wat niet altijd door iedereen was beseft.

Ingaande 1 januari 1965 werden alle polders op Walcheren samengevoegd tot het nieuwe Waterschap Walcheren (ca 20740 ha). De goedkeuring hiertoe was verleend bij K.B. van 8 december 1964, nr 44. Op 22 januari 1965 werd het bestuur geïnstalleerd door gedeputeerde J. M. A. C. van Dongen in tegenwoordigheid van diverse autoriteiten; de concentratie was een feit. Als eerste dijkgraaf van het nieuwe waterschap werd benoemd jhr mr G. C. D. Rutgers van Rozenburg, die reeds vanaf 1956 voorzitter van de Polder Walcheren was geweest.

Nadat de bekende Zeeuwse waterbouwkundige Abraham Caland van 1854-1868 het presidentschap van de Polder Walcheren had bekleed, hebben de volgende personen die functie als president of voorzitter waargenomen.

1868-1874 H. D. van Brucken Fock,
 1874-1899 D. A. Dronkers,
 1899-1913 H. P. den Bouwmeester,
 1913-1918 A. W. Berdenis van Berlekom,
 1918-1948 mr H. F. Lantsheer,
 1948-1956 mr dr R. W. Graaf van Lijnden,
 1956-1965 jhr mr G. C. D. Rutgers van Rozenburg.

Het waterschap Walcheren is verdeeld in vier bestuursdistricten, (zie fig. 37). Het bestuur wordt gevormd door de dijkgraaf, zes gezworenen en 24 hoofdingelanden, voor elk district zes. Het bijzondere van de samenstelling van dit eerste bestuur is, dat alle kandidaten die aanbevolen waren, bij acclamatie werden aangewezen. Niet één stemming is nodig geweest, iets wat nog nooit is gebeurd, zo verzekerde bij die gelegenheid de Commissaris der Koningin, wijlen jhr mr A. F. C. de Casembroot die op 8 okt. 1964 de leiding van de betreffende vergadering had.

Het polderhuis van Walcheren dat „sedert mensenheugenis” in het **Polderhuis** Abdijcomplex te Middelburg was gevestigd werd bij het bombardement van 17 mei 1940 verwoest. Het kantoor werd tot 28 oktober 1940 ondergebracht in „Ter Hooge”, daarna werden enkele lokalen gehuurd in het nieuwe kantoorgebouw van de P.Z.E.M., vanwaar men na de inundatie van 1944 een heenkomen moest zoeken en dit aanvankelijk vond in het toenmalige kantoor van de Rijkswaterstaat te Middelburg en later in een barak. De grond waarop het polderhuis in het abdijcomplex stond werd ten gunste van de gemeente Middelburg onteigend voor f 8060. Herbouw op dezelfde plaats was dus niet mogelijk. Daarom werd door de stichting „Herbouw Middelburg” een terrein aan de Groenmarkt aangewezen.

Op 19 december 1941 kon de herbouw van het polderhuis, volgens een ontwerp van architect J. F. Berghoef te Aalsmeer, worden aanbesteed. De aannemer werd B. Hubers te Dordrecht voor f 142.970. Door het Rijk werd een bijdrage van f 100.000 verleend. De bouw, die in juni 1942 werd aangevangen, werd gestagneerd door een bouwstop; men mocht voorlopig niet verder bouwen dan de begane grondverdieping.

Het duurde tot 1949 eer men de bouwplannen verder kon uitvoeren. In mei van dat jaar kon de aannemer fa. Hubers de bouw hervatten; de aannemingsom was inmiddels gestegen tot f 229.610. Op 7 december 1950 was het polderhuis zover voltooid dat de eerste poldervergadering daarin kon plaats hebben. Twee weken later, op 21 december werd het gebouw in tegenwoordigheid van de minister van Verkeer en Waterstaat mr D. G. W. Spitzen en van diverse vertegenwoordigers van overheidsinstanties en van vele genodigden door de wnd Commissaris der Koningin in Zeeland officieel in gebruik gesteld.

ZUID-BEVELAND.

§ 9. DE BREEDE WATERINGEN.

Onder de Breede Wateringen verstaan we de (grotendeels verloren gegane) „Breede Watering Beoosten Yerseke” en de huidige polder De Breede Watering Bewesten Yerseke.

Oost-
watering
(fig. 62 en
63)

Van de Breede Watering Beoosten Yerseke, kortweg Oostwatering genoemd, die zoals reeds eerder is vermeld in 1530 en volgende jaren onder water is verdwenen, is in fig. 62 een situatie getekend, waarop tevens de tegenwoordig aanwezige, merendeels herwonnen polders zijn aangegeven. De Oostwatering is dus thans voor een groot deel een gebied van slikken, geulen en zandplaten, dat bekend is als het verdronken land van Zuid-Beveland of van Reimerswaal.

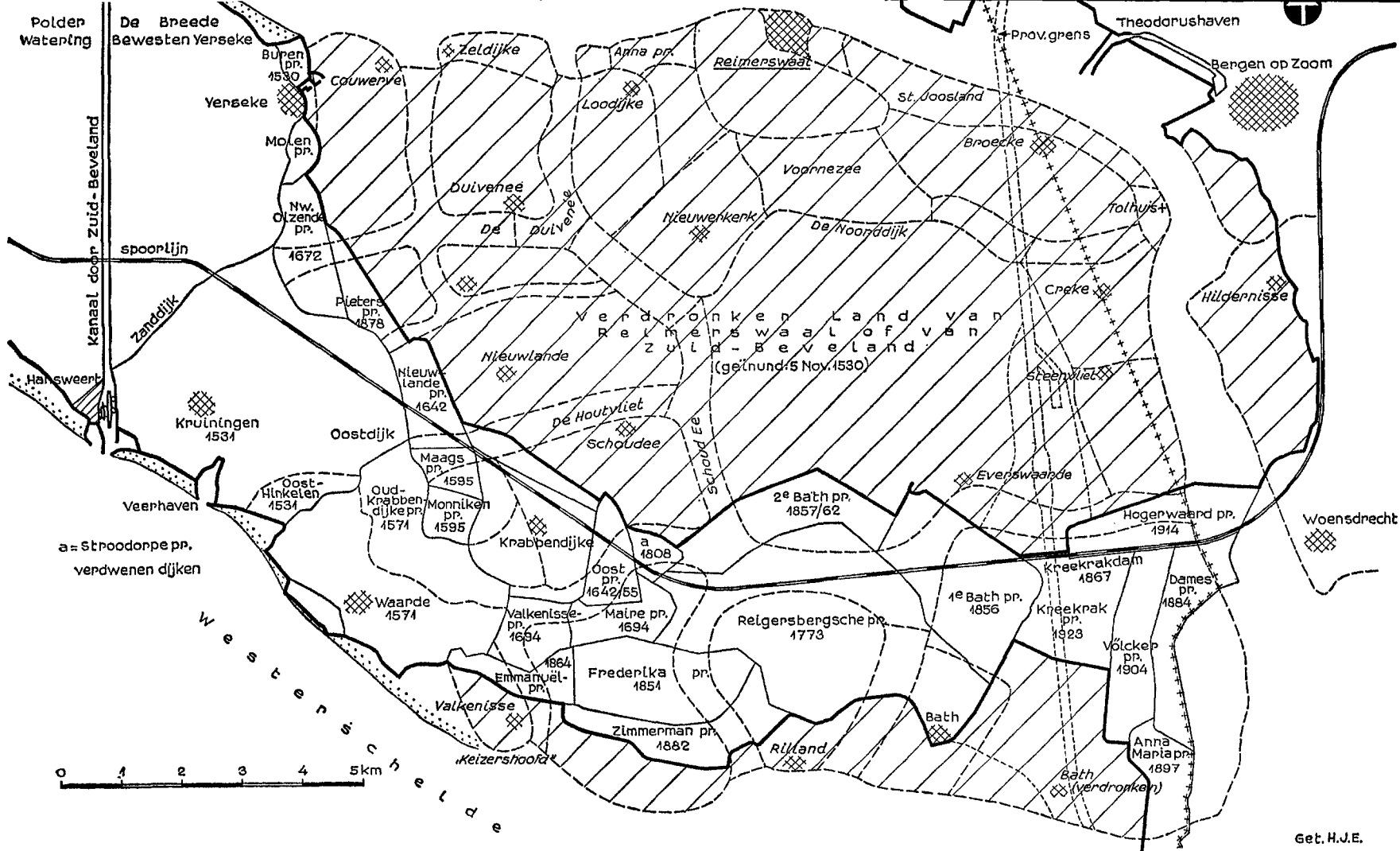
Reimerswaal was in de Oostwatering een belangrijk handelscentrum geworden, dat „de derde stad van den Lande” werd genoemd. De stad, die in 1374 van wallen was voorzien, stond onder jurisdictie van de bisschop van Utrecht; in 1449 werd zelfs de gehele jurisdictie van Zuid-Beveland in Reimerswaal gevestigd.⁷⁶⁾ Voor nadere details van de stad Reimerswaal wordt verwezen naar hoofdstuk V.

Momenteel worden de geïnundeerde landen voor een deel in beslag genomen door de mosselteelt, oesterteelt en weervisserij. Dit is mede mogelijk omdat het verdronken land na de inundatie sterk is verlaagd door erosie. De bovengrond werd weggespoeld. Voor wat betreft de laatste honderd jaar is uit peilingen gebleken dat na de aanleg van de Kreekrakdam (in 1867) nog een verlaging van gemiddeld 0.45 m heeft plaats gehad; daarmee was (omstreeks 1930) het „oppervlakteveen” bereikt. Dit z.g. Hollandveen is vrij goed bestand tegen erosie. Van 1930-1952 werd een lichte aanzanding van totaal ca 0.15 m geconstateerd; dat betekent een aanzanding van ca 1 miljoen m³ in een gemiddelde laagdikte van 0.7 cm per jaar. Voor de gemiddelde hoogteligging van het verdronken land kan thans globaal ca 0.80 m onder N.A.P. worden aangenomen.

In fig. 63, p. 89 is een reproductie afgebeeld van de „Pas-caert van de ghelegètheyt van de Schans te Santvliet”; enz..... waarop ook de verdronken landen van Reimerswaal voorkomen.

West-
watering

De polder de Breede Watering Bewesten Yerseke (ca 9275 ha), kortweg Westwatering genoemd is evenals de polders Walcheren en Schouwen één van de oudste en grootste door dijken omringde eenheden. De Westwatering, omringd door ca 50 km dijk, is vermoedelijk ontstaan door bedijking of omkading van kleinere gedeelten. De oostelijke grens daarvan is de Zanddijk met de Molendijk tussen Hansweert en Yerseke. Beide dijken werden na de stormvloed van 1530 versterkt tot zeekering;

Get. H.J.E.

fig. 62. De verdrinken polders van Reimerswaal en de huidige polders. De tegenwoordige zeevering is met dikke lijn getekend. Bij de Kreekrakdam zijn momenteel de werken van de Schelde-Rijnverbinding in uitvoering. Het gearceerde gebied is sinds 1530 geïnnundeerd gebleven.

toen werd n.l. het oostelijk daarvan gelegen poldergebied (de Oostwatering) overstroomd (zie hoofdstuk III).

Van de oorspronkelijke 50 km ringdijk doet momenteel nog ruim 10 km aan de noordzijde tussen Kattendijke en Yersekendam, en bijna 3 km ten westen van Hansweert, dienst als eerste waterkering, resp. tegen het water van de Oosterschelde en van de Westerschelde. Beide dijks-gedeelten behoren tot de belangrijkste waterkeringen in Midden-Zeeland. Calamiteiten aan deze zeevering zouden belangrijke woon- en industrie-centra in gevaar kunnen brengen; ook de verbindingslijnen tussen Zeeland en Brabant (spoorweg en Rijksweg) lopen midden door de polder.

In 1860/70 werd de Westwatering topografisch „gevierendeeld” door het noord-zuid lopende kanaal van Hansweert naar Wemeldinge en door de in oost-west richting aangelegde Zeeuwse spoorlijn. De zuidwestelijke hoek heeft lang een zelfstandige positie ingenomen. Die hoek stond eertijds bekend als de Oud-Nissepolder. Oud-Nisse zorgde voor zijn eigen dijken en voor zijn eigen afwatering. De grens met het overige deel van de Westwatering werd gevormd door de z.g. „Vijfzodendijk”, die op grond van het suatiecontract van 1511 verhoogd was.⁷⁷⁾ Deze verhoging behoevde Oud-Nisse in 1532 voor overstrooming, terwijl toen het overige deel van de Westwatering werd geïnundeerd. In 1582 boette die bijzondere positie veel aan belang in na een langdurig proces van het Hof van Holland.⁷⁸⁾ Wel bleef een apartè status ten aanzien van de suatie nog bestaan. Nadat in 1838 en daarop volgende jaren in de suatie grote wijzigingen waren aangebracht kwam de „apartheid” van Oud-Nisse eind 1852 geheel te vervallen.

**Storme-
zande**

In de 14e eeuw lag ten noordwesten van Wemeldinge een opwas, die volgens Beekman door hertog Albrecht van Beijeren op 14 april 1390 ter bedijking als een nieuwe ambachtsheerlijkheid was uitgegeven voor de helft aan Hendrik van Borssele, heer van Veere en voor de andere helft aan de heer van Kruiningen en zijn vrouw.⁷⁹⁾

De stormvloed van 27 september 1509 deed de polder overstromen, het z.g. „Nieuwland bij Wemeldinge” brak in. Na gedeeltelijke herdijking ging omstreeks 1700 nog een groot deel van Stormezande verloren. Slechts een dwergpoldertje van ca 11 ha bleef over. Oorspronkelijk omvatte de polder ruim 200 ha, op het eind van de 16e eeuw was dat nog ca 100 ha. In fig. 64 is de Stormezandepolder uit de 17e eeuw aangegeven. De westelijke leidam van de uitwateringssluis tussen Wemeldinge en Kattendijke (bij dijkpaal 21) is een restant van de voormalige zeedijk.

In dezelfde omgeving lagen destijds ook de ambachtsheerlijkheden Sichuit (ca 50 ha) en Nieuwland die beide geheel verloren gingen, vermoedelijk ook in 1509. In fig. 65, p. 89 is de situatie weergegeven van de Stormezandepolder in 1809, die sindsdien niet meer is veranderd.

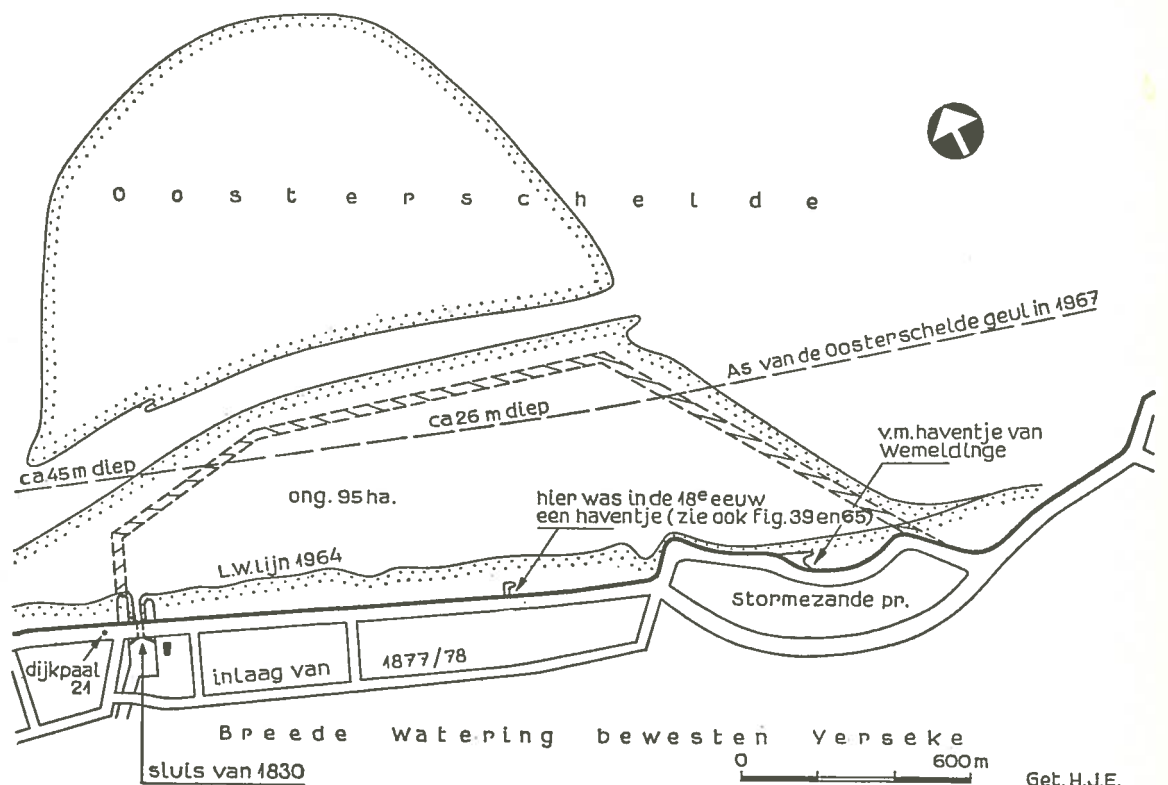

fig. 64. De Stormezandepolder. Het gearceerde tracé geeft de situatie van die polder in de 17e eeuw.

De drie dwergpoldertjes Kaars (ca 4 ha), Koude (ca 15 ha) en Snoodijk (ca 11 ha) liggen ten oosten van Wemeldinge langs de Oosterschelde. Ze doen denken aan inlagen of z.g. kuipen. Nu blijkt uit de historie dat de Snoodijk-, ook wel genoemd Verderfpolder, een grotere bedijking is geweest. Omstreeks 1700 zou de Snoodijkpolder gelijk met Stormezande zijn overstroomd. In 1649 was reeds een inlaag gelegd, zodat hetgeen men thans de Snoodijkpolder noemt inderdaad een inlaag is van het gebied van de Breede Watering Bewesten Yerseke.

Van de Kaarspolder is geen bedijkingsjaar bekend. We ontkomen niet aan de indruk dat ook dit poldertje als een inlaag is ontstaan. De Koudepolder zou reeds in 1545 als bedijking zijn ontstaan. Overigens vormen Koude en Kaars sinds enkele decennia één geheel, omdat de scheidingsdijk tussen beide is afgegraven.

Tot het v.m. waterschap de Breede Watering Bewesten Yerseke behoorden tevens de Burenpolder (ca 27 ha), ten noorden van Yerseke en de Molenpolder (ca 42 ha), ten zuiden van Yerseke. De Burenpolder wordt ook wel genoemd Schaapsolder, de Molenpolder ook wel Poppendijkschepolder.⁸⁰⁾

Haventje van Biezelingepolder Een dwergpoldertje, dat ook tot het waterschap de Breede Watering behoorde, was het Haventje van Biezelingepolder (ca 4 ha). De bedijking is geschied op octrooi van de Staten van Zeeland van 2 juli 1717. Het was het laatste restant van de v.m. haven van Biezelingepolder.

§ 10. DE POLDERS ROND HEINKENSZAND.

Ouweland met 21 aanwassen (fig. 66) Tussen Walcheren en het oude Zuid-Beveland (de Breede Watering Bewesten Yerseke) lag in de 13e eeuw een uitgebreid gebied (ca 10 km breed) van geulen, schorren, slikken en zandplaten. De twee scheidingsgeulen waren de Loo-yve en een zuidelijke tak van de Schenge; daartussen lag een opwas. Als eerste polder in dit gebied, werd omstreeks 1289 door de ambachtsheren van Schengen⁸¹), deze opwas als de Ouwelandpolder (ca 136 ha) bedijkt. Met het leggen van een ringdijk van ca 44 km was aan de toenmalige reeks Middenzeeuwse eilanden een eiland toegevoegd. De huidige hoogteligging is ca 1.20 m + N.A.P. Ofschoon nergens vermeld staat dat de Ouwelandpolder is overstroomd zal dit waarschijnlijk toch het geval geweest zijn omdat aan de zuidzijde een „wiel” aanwezig is, het overgebleven kenteken van een dijkdoorbraak.

Het eiland werd in het noordoosten spoedig vergroot door de bedijking van de Oosterlandpolder (ca 115 ha) waarvan de dijk ook omstreeks 1289⁸²) is gelegd. In het zuidoosten werd in 1300 de Oude Kamerpolder (ca 204 ha) bedijkt. In het zuidwesten volgden de polders Vlaanderen (ca 32 ha), Nieuwe Kamer (ca 56 ha) en Zuiderland (ca 52 ha), die alle drie in 1358 werden bedijkt. Gezien de ligging der dijken moeten in dezelfde eeuw d.w.z. tussen 1289 en 1370 de polders Westerguite (ca 49 ha) en Oosterguite (ca 35 ha) resp. in het noordwesten en het noordoosten bedijkt zijn. De daarvoor liggende Noordlandpolder (ca 44 ha), die aansluit op Wester- en Oosterguite volgde n.l. in 1370. In bijna honderd jaar was het „eiland van Heinkenszand” uitgegroeid van ca 136 ha tot ca 723 ha. Omstreeks 1400 volgde aan de oostzijde nog de bedijking van de Platepolder (ca 47 ha).

De zuidelijke tak van de Schenge was snel aan het verzanden. Aan de noordoostzijde van deze geul was in 1395 de St. Pieterspolder (ca 41 ha), onder 's Heer-Arendskerke bedijkt. Aansluitend aan de St. Pieterspolder bevond zich zuidwaarts langs de Breede Watering bewesten Yerseke een ca 300 m brede strook schorren waarvan we vermoeden dat deze reeds op het eind van de 14e eeuw in gebruik was door afscheiding met een kade. Deze strook is bekend als de Noord- en Zuid-Daniëls polder (ca 67 ha). Ten zuiden daarvan ligt het Prooiepoldertje (ca 11 ha) waarvan nog dijkrestanten zijn terug te vinden en dat omstreeks 1400 zou zijn bedijkt.

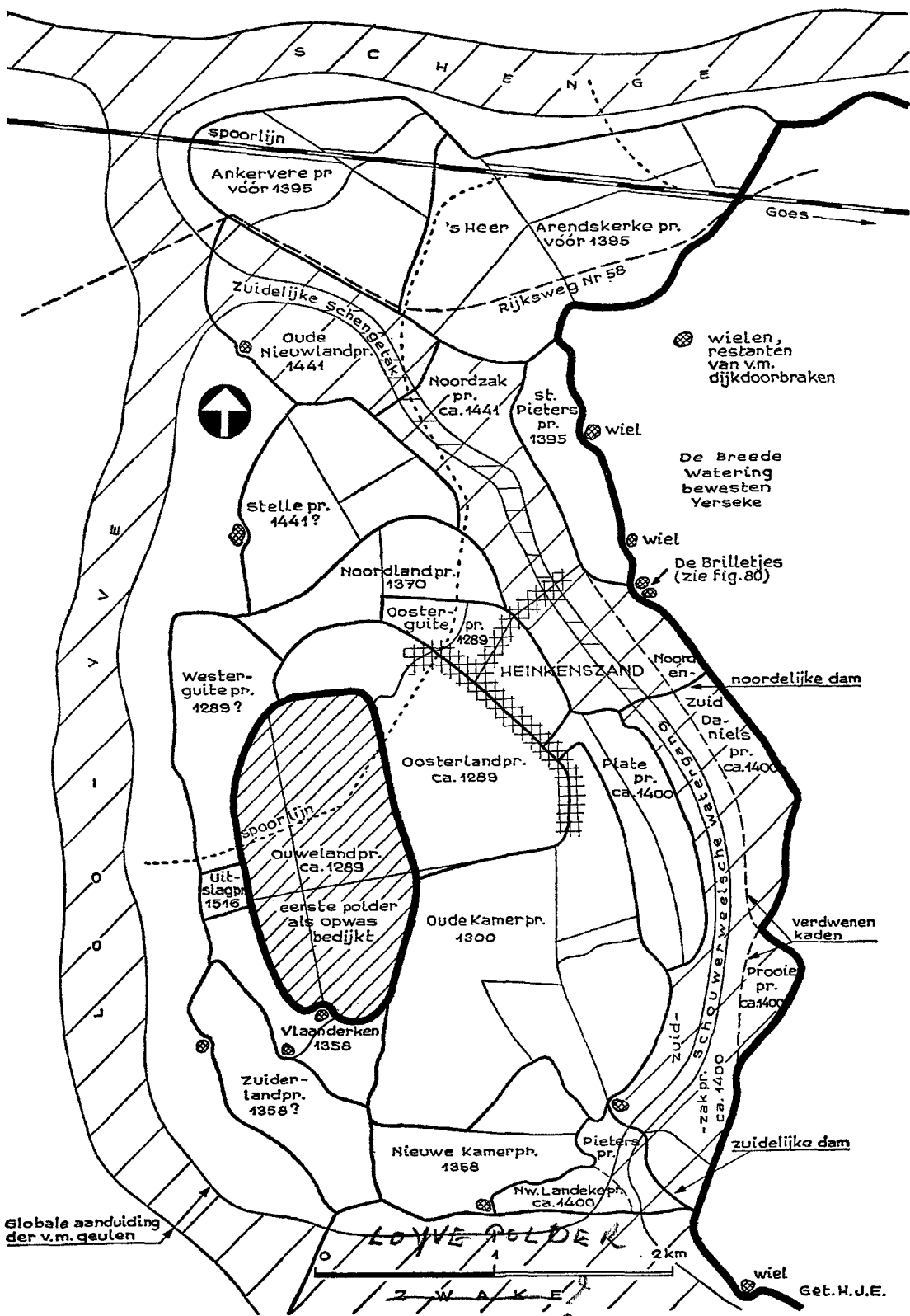

fig. 66. De polders rond Heinkenszand. Rond de opwas van de Ouwelandpolder werden bedijkingen uitgevoerd, uiteindelijk (ca 1400) tot aan het oude Zuid-Beveland.

De overgebleven zuidelijke Schengetak was toen nauwelijks 300 m breed; afdamming volgde dan ook spoedig. Ook omstreeks 1400 werd de zuidelijke en de noordelijke dam gelegd, (zie fig. 66). Het afgedamde gedeelte heet de Zuidzakpolder (ca 81 ha). Het restant van de Schengegeul is nu in het middengedeelte van de polder terug te vinden als de Schouwerweelsche watergang. Het eiland Heinkenszand had opgehouden afzonderlijk te bestaan.

Al sprak men destijds nog niet van deltadijken - zeedijken die op deltahoogte zijn gebracht - toch werkte men op het eind van de 14e eeuw wel met afsluitdammen. Het verschil met de afsluitdammen van 1953-1978 bestaat daarin, dat ze nu in hoofdzaak voor de veiligheid moeten dienen, terwijl ze in voorgaande eeuwen tot samenvoeging van kleinere eilanden en tot verbetering van de communicatie bestemd waren. Uiteindelijk zal de veiligheid er ook door verbeterd zijn.

Aan de zuidzijde van het poldercomplex werd omstreeks 1400 de Nieuw-Landekpolder (ca 26 ha) toegevoegd. Het oostelijk deel van deze polder staat ook bekend als Pieterspolder (ca 13 ha). Inmiddels waren reeds eerder aan de noordzijde ten westen van 's Heer-Arendskerke, de 's Heer-Arendskerkepolder (ca 170 ha) en de Ankerverepolder (ca 100 ha) bedijkt. De Ankerverepolder wordt reeds genoemd in de brief, bij welke hertog Albrecht op 10 oktober 1395 de ambachtsheren van 's-Heer-Arendskerke aanzienlijke voorrechten schonk. De bedijking had veel van de ten noorden ervan stromende Schenge te lijden. Na inundatie werd de polder herdijkt in 1661.⁸⁹⁾ De afgedamde Schengetak bleef zodoende een doodlopende inham, die omstreeks 1441 in drie etappen werd ingepolderd in de volgorde, Stallepolder (ca 77 ha), Noordzakpolder (ca 101 ha) en Oude Nieuwlandpolder (ca 73 ha). In het jaar 1441 was tussen de Schenge in het noorden en de Zwake in het zuiden, ongeveer 1530 ha schor bedijkt, een complex van 21 polders. De 22e polder is het ca 4 ha grote poldertje Uitslag, dat ca 2 km ten zuidwesten van Heinkenszand tussen de Westerguite- en de Vlaanderkenpolder is gelegen. De naam en de vorm doen denken aan eertijds „uitgeslagen” (buitengedijkte) gronden van de Vlaanderkenpolder. Zekerheid daaromtrent bestaat niet. De hoogteligging van ca 1.20 m + N.A.P. zou daarentegen kunnen wijzen op aangeslibde gronden na een doorbraak. Volgens v. d. Aa's woordenboek zou de herdijking in 1516 hebben plaatsgehad.

§ 11. DE POLDERS ROND WOLFAARTSDIJK.

„In Wolphartsdijk stont op dees tijt (1304) aen de west zijde een schoon „dorp, de Piete genaemt. De sommigen seggen dattet een Landt-stadt „geweest is, met noch drie schoone Polders die haer bij na aen Walcheren

„streckten, over Arnemuyen, de welke twee Polders buiten gedijkt werden „met een schoon Dorp Ter Muyden genaemt.⁶⁴⁾

Bovenstaande is in het kort een beschrijving van het voormalige eiland Wolfaartsdijk, dat uit de drie ambachtsheerlijkheden Sabbinge, Westkerke en Oostkerke bestond, zie fig. 67. Het eiland kon de 14e eeuwse stormvloeden niet weerstaan. Alleen een deel van Sabbinge bleef behouden. Na vele jaren van bedijking, herdijking en inundatie werd tenslotte een gebied van ca 1836 ha (11 polders) aan het water ontrukkt. Deze polders noemen we de polders rond Wolfaartsdijk. De situatie daarvan is getekend in fig. 68.

De geschiedschrijvers spreken ook van herdijking van een drietal poldertjes Hardebolleke, Zichuyt en Bezoeken, waarvan echter de juiste plaats niet is aan te geven. Enige vage gegevens wijzen in de richting, buitendijks ten noorden van Oud-Sabbinge. Het bestaan moet niet van lange duur zijn geweest. Ze zijn waarschijnlijk bij de vloed van 1509 en 1530/32 verloren gegaan. Alleen bij Aardebolleweg die de Oostlandpolder in de richting west-oost doorkruist is een herinnering aan één dier verdronken poldertjes.

De Oud-Sabbingepolder (ca 128 ha) is het restant van één van de oudste bedijkingen in Zeeland en het enige overgebleven deel van het vroegere eiland Wolfaartsdijk; de andere delen zijn wel herdijkt, maar hebben korte of lange tijd „gedreven”. De bedijking van Sabbinge zou

Oud-Sabbinge
(fig. 68)

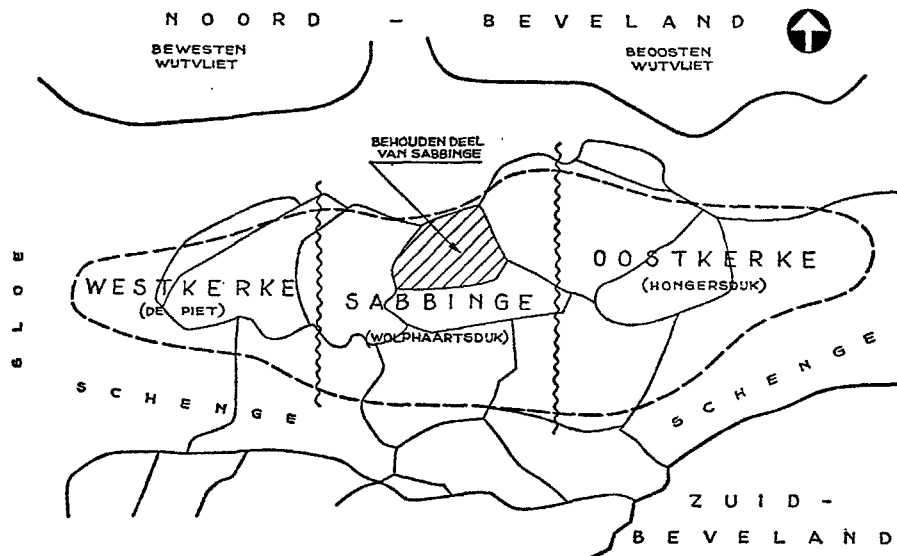

fig. 67. Schets van het eerste eiland Wolfaartsdijk, (streeplijn). Alleen het gearceerde deel bleef behouden. De nieuwe polders (dunne lijnen) zijn bedijkt tussen 1359 en 1874, zie fig. 68. De golflijnen zijn figuratieve grenzen der v.m. drie ambachten.

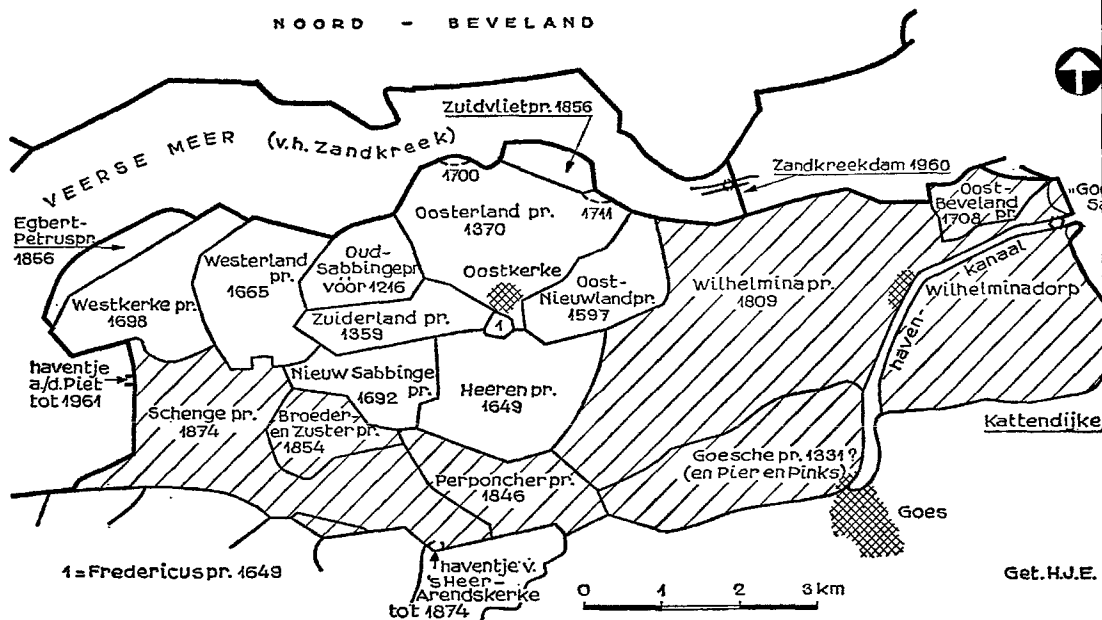

fig. 68. De polders rond Wolfaartsdijk (niet gearceerd) en de Schengepolders (gearceerd). Met de inundaties van de Middeleeuwen was alleen Oud-Sabbinge overgebleven.

reeds vóór 1216 hebben plaats gehad.⁸⁵) Bij de stormvloed van 23 november 1334 ging aan de oost- en aan de zuidzijde een deel verloren. De polder bleef echter na latere grondverliezen met een oppervlakte van ca 128 ha behouden. Afgezien van de overstroming van 1953 wordt omtrent de Oud-Sabbingepolder, na het verlies in de middeleeuwen geen gewag gemaakt van inundaties. Volgens de bodemkundigen moet de Oud-Sabbingepolder toch overstroomd zijn geweest, omdat in het bodemprofiel een overslibd oud-cultuurvlak wordt gevonden.

Sabbinge was één van de drie oudste ambachten in het land van Wolfaartsdijk en behoorde aan de heren van Sabbinge. Cornelis en Willem van Sabbinge worden in 1449 als bezitters van het ambacht van Sabbinge genoemd in de domeinrekening van dat jaar. Door huwelijk werd de familie verwant aan de geslachten van der Boede, van Schenge en van der Werve en anderen. Door huwelijk, in 1457, van ene jkvr. van Sabbinge met Wolfert van Cats („den rijken heer van Wolfaartsdijk, Cats enz”), die in bezit was van het ambacht Oostkerke, werden de beide ambachten Sabbinge en Oostkerke verenigd.⁸⁶)

Zuiderland
(fig. 68)

Op 5 januari 1358/59 verkregen „Janne van Zabbinghen ende sinen neven” vergunning van Hertog Albrecht om hun verloren gronden „den polre in Wolfaartsdijk” te herdijken. Een voorwaarde was, dat het werk

vóór St. Maarten (11 november) 1359 gereed moest zijn.⁸⁷ De bedijking kreeg de naam Zuiderlandpolder (ca 140 ha).

Na de herdijking in het zuiden, gaf Hertog Albrecht op 15 april 1370 octrooi tot bedijking van Oosterland, aan Willeman Rengersz. van Cats⁸⁸). Oosterland behoorde grotendeels tot het vroegere ambacht Oostkerke (overstroomd in 1334); het westelijke deel behoorde tot het in 1334 verloren gedeelte van het vroegere ambacht Sabbinge. De grens met Sabbinge was de oude veerweg (Helleweegsche weg), even ten westen van de later (in 1772) aangelegde veerweg van Wolfaartsdijk naar het veer op Noord-Beveland. De bedijking kreeg de naam Oosterlandpolder (ca 386 ha).

Oosterland
en Hongers-
dijk
(fig. 68)

Men heeft in 1700 en 1711 resp. aan de westzijde en aan de oostzijde, langs de Zandkreek, een inlaag gelegd omdat men bevreesd was voor dijkvallen vanwege de opdringende stroom uit de Zuidvliet of Zandkreek. Er zijn echter geen gronden van de Oosterlandpolder verloren gegaan. Alleen in 1953 werd de polder tijdelijk overstroomd.

De polder Hongersdijk was mede een deel van het ambacht Oostkerke. De polder ging in 1334 met het dorp Hongersdijk ten onder. De gronden, die bij het octrooi van Oosterland op 15 april 1370 ter bedijking waren uitgegeven, zijn toen niet alle ingepolderd. Het land bekend als „het uitgors van Hongersdijk” was inmiddels verkocht aan Claes van Borssele van Brigdamme. Diens dochter Aleid, huwde met Hector van Voorhoutte. Beide verkregen met de heren van Oostkerke op 24 juni 1429 octrooi tot bedijking van Hongersdijk.⁸⁹) In hetzelfde jaar werd de bedijking gerealiseerd. Een nieuw dorp Hongersdijk werd gebouwd. Maar het bestaan duurde slechts tot 1551. Bij de Pontiaansvloed van 14 januari 1551 verdwenen de gronden met het dorp andermaal in de golven. Alleen een hofstede genaamd „Hongersdijk” gelegen in de Wilhelminapolder is een herinnering aan de toenmalige bedijking.

De polder van Hongersdijk was door vererving in 1540 in eigendom gekomen van Maximiliaan van Bourgondië. Na diens overlijden, op 4 juni 1558, werden zijn bezittingen in Zeeland, waaronder de (inmiddels verdronken) landen van Hongersdijk volgens decreet van den Grooten Raad van Mechelen d.d. 24 december 1566, verkocht. De nieuwe eigenaar werd Hieronymus van Tuijll van Serooskerke.

Oost-Nieuw-
land
(fig. 68)

Het westelijk deel van de Hongersdijkse schorren werd op 29 juli 1593 verkocht aan Cornelis Gilleszoon Brouwer, Heer van Watervliet, Burgemeester van de stad Goes.⁹⁰) Deze kreeg met zijn mede-eigenaren op 10 mei 1597 octrooi tot bedijking van het genoemde deel van die schorren, grenzende aan de Oosterlandpolder. Zo ontstond in datzelfde jaar de

Oost-Nieuwlandpolder (ca 175) ha). Men sprak ook wel van Nieuw-Oosterland.

Bij een oktoberstorm in 1631 brak de zeedijk aan de oostzijde langs de Schenge door en overstroomde de polder. De dijkbreuk werd spoedig hersteld, maar ca 2 ha land moest worden prijsgegeven voor het leggen van een inlaag (in 1809 teruggewonnen). Bij de stormvloed van 14 januari 1808 stroomde het water over de zeedijk naar binnen. Er ontstond veel schade maar de zeedijk bleef intact. Het jaar daarop volgde de bedijking van de Wilhelminapolder zodat Oost-Nieuwland tot 1961 (ontstaan Veerse Meer) slechts een korte waterkering langs de Zandkreek overhield. De Oost-Nieuwlandpolder heeft tot de polderconcentratie van 1959 een eigen bestuur gehad.

Fredericus
(fig. 68)

Op de driesprong waar de polders Zuiderland, Oosterland en Oost-Nieuwland samen komen lag in de 15e eeuw de enige haven van het eiland Wolfaartsdijk. Men sprak ook van de Oosterlandsche haven. Aangezien in 1649 door de bedijking van de Heerenpolder genoemde driesprong van het buitenwater werd afgesloten verviel de haven. Vermoedelijk was deze toen reeds lang onbruikbaar als gevolg van opslibbing. De afgedamde haven kreeg de naam Frederiks- of Fredericuspolder (ca 6 ha). De naamsoorsprong meent van der Baan af te kunnen leiden uit het feit, dat toentertijd onder de ambachtsheren van Wolfaartsdijk, jhr Frederik van Watervliet voorkwam.

De haventoeegang — het Garnalengat — is op de topografische kaart terug te vinden terwijl het zuidoostelijk deel van het dorp Wolfaartsdijk of Oostkerke nog lang bekend is geweest als de „Oude Kaai”.

Heeren-
polder
(fig. 68)

In het begin van de 17e eeuw was het eiland Wolfaartsdijk van Zuid-Beveland gescheiden door de Schenge. Dit was toentertijd een vrij groot vaarwater, welks breedte varieerde van 2 tot 2,5 km. Tengevolge van de natuurlijke gedragingen van eb en vloed ontwikkelen zich in een breede stroom eb- en vloedgeulen, gescheiden door zandbanken of zandplaten. In de Schenge deed zich dit verschijnsel o.a. voor tussen 's Heer-Arendskerke en Wolfaartsdijk (Oostkerke). Daar was een zandplaat, genaamd de Hooge Plaat, opgewassen, die door de nevengeulen het Garnalengat (west) en het Noorderdiep (oost) van Wolfaartsdijk waren gescheiden. Deze plaat, die uitgroeide tot een schor werd in 1596 door de Staten van Zeeland voor 14 jaar verpacht aan Adriaan Soetaert voor f 18 per jaar. Dit meenden de Staten te kunnen doen omdat een schor als opwas rechte toebehoorde aan de Grafelijkheid van Zeeland. Dit was niet naar de zin van de ambachtsheren van Wolfaartsdijk, die op grond van de „Keure van Zeeland” van graaf Floris van 1259 en latere privileges van oordeel waren dat de opwas aan hen toekwam.

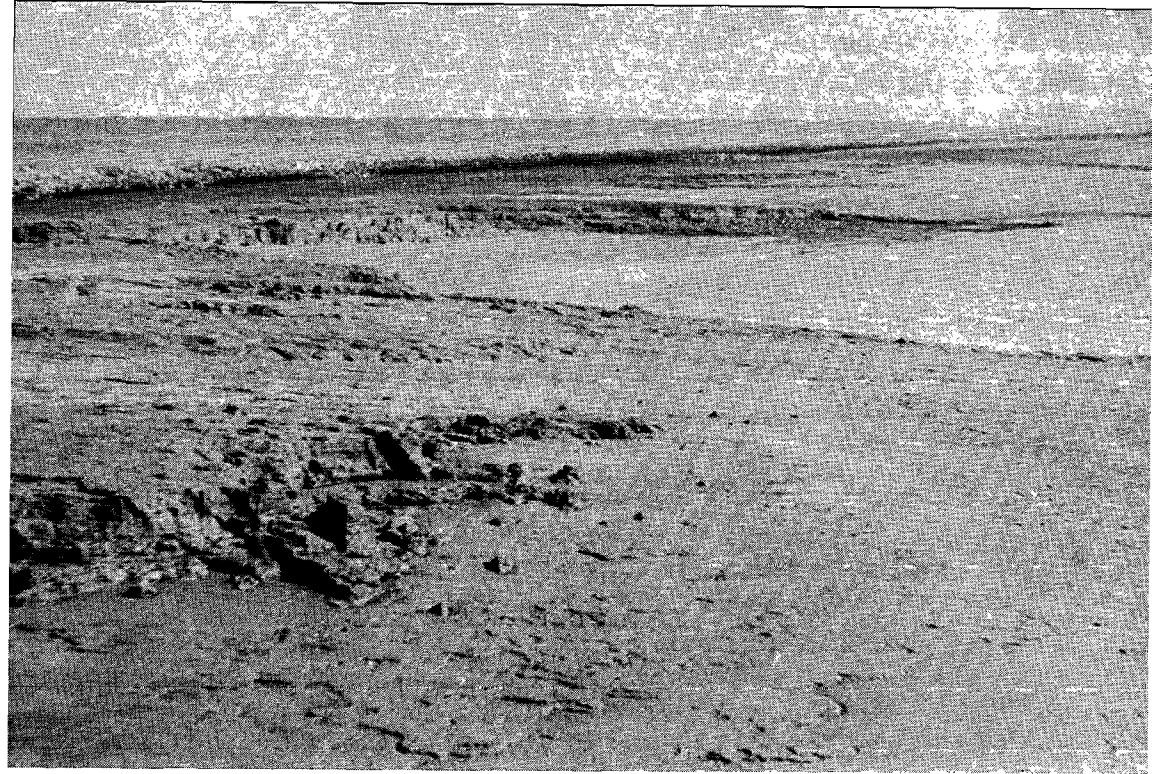

fig. 92. Oeverafschuiving van juli 1961 aan Everinge bij Ellewoutsdijk.

fig. 93. Oeverafschuiving van 2 november 1960 ten zuiden van de Ruigendijk bij Hoedekenskerke in de z.g. „Kleine Ham”.

fig. 99.

Dijkval aan de Willem-Anna polder op 14 december 1936. De gestorte steenrug is nog juist boven de waterlijn zichtbaar.

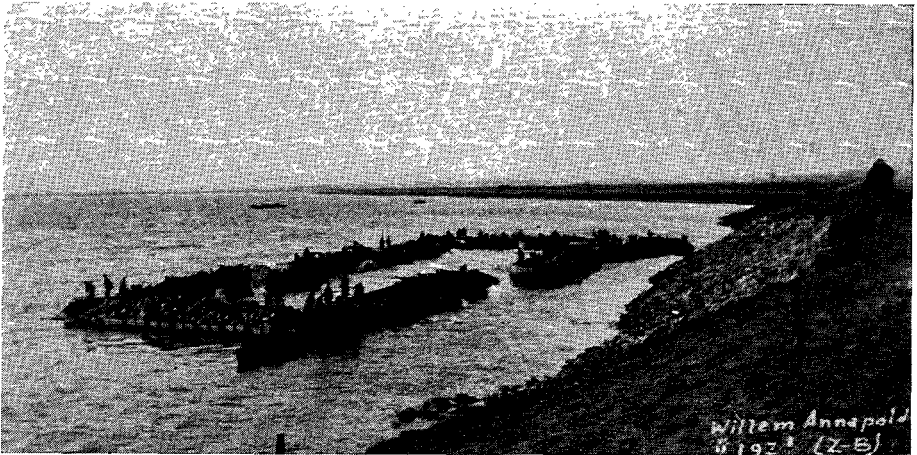

fig. 100. Zinkwerk in de dijkval voor de Willem-Annapolder in 1936. (Zuid-Beveland, rechteroever Westerschelde).

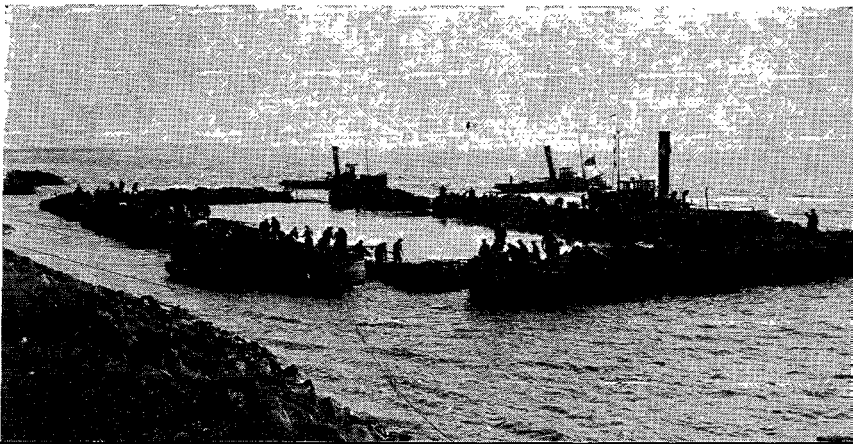

fig. 101.

Het zinken van één der zinkstukken i.v.m. de dijkval in 1936 aan de Willem-Annapolder.

Een proces tussen de Rentmeester-generaal van Zeeland Bewesten Schelde en de ambachtsheren van Wolfaartsdijk was het gevolg. De uitspraak viel ten gunste van de ambachtsheren. Bij vonnis van 11 juni 1609 moest de Rentmeester afstand van de Hooge Plaat doen en daarbij de reeds over 11 jaren genoten pachtsom aan de ambachtsheren uitbetalen.

Na enkele tientallen jaren achtte men de Hooge Plaat rijp voor inpoldering. Na onderzoek, of de toekomstige bedijking mogelijk nadelige gevolgen voor de scheepvaart kon teweegbrengen, werd op 24 augustus 1647 het bedijkingsoctrooi verleend. De inpoldering liet echter nog op zich wachten zodat op 16 juni 1649 een nieuw octrooi werd uitgegeven. Nog in hetzelfde jaar werd de bedijking voltooid. Door afdamming van de Garnalenkreek en van het Noorderdiep werd de Hooge Plaat met het eiland Wolfaartsdijk verbonden. De bedijking kreeg de naam Heerenpolder (ca 320 ha).

Hoewel de polder nimmer door het zeewater werd overstroomd moest in 1736 aan de zuidzijde toch een inlaagdijk worden gelegd. De kosten waren bijna f 10.000. De oppervlakte van de inlaag omvatte ca 29 ha. De oorzaak was dat op 27 februari 1736 aan de westzijde van de polder het z.g. Nieuwjaarshoofd was weggezonden door een val, die tot in de kruin van de zeedijk viel.⁹¹ Men was daar reeds op 4 september 1735 voor gewaarschuwd toen het voorland ter plaatse tot aan de teen van de dijk was weggevallen. Enkele jaren later inundeerde de driehoekige inlaag.

De Heerenpolder die daarna nog ca 291 ha groot was, bleef waterkerend tot 1846, toen door de bedijking van de Perponcherpolder opnieuw een gedeelte van het Schengegebied van het buitenwater werd afgesloten.

Na het verlies van het oostelijk deel van het eiland Wolfaartsdijk in 1334, werd het westelijk deel op 16 november 1377 eveneens zwaar geteisterd. Het dorp Westkerke en het slot Muiden of de Piet gingen verloren. De ruïne van het slot stond lange tijd als een bak in zee; ze werd op 19 november 1512 door een storm opgeruimd.⁹²) Enige hoog gelegen gronden konden nog worden gebruikt voor de moertering; in 1477 werd dat echter door de ambachtsheren verboden.

In de 15e eeuw werd een deel van Westkerke herdijkt (ca 170 ha). Na driemaal overstroomd te zijn geweest verdween de zo genoemde Westlandsche polder bij de Allerheiligenvloed van 1 november 1570 opnieuw en voor lange tijd onder water; het polderland werd weer schorregebied, men sprak van het Westergors. In 1605 werd het verpacht voor beweiding met schapen. Over het eigendomsrecht van het schor ontstond verschil van mening tussen de Staten van Zeeland en de ambachtsheren. Na jarenlang getwist viel de uitslag ten gunste van de ambachtsheren.

Ze kregen dan ook op 13 januari 1665 het bedijkingsoctrooi voor Westerland (ca 236 ha). De bedijking werd in 1665 uitgevoerd. Maar de

Westerland
(fig. 68)

storm van 5 januari 1666 deed de nieuwe zeedijk reeds bezwijken. Met het leggen van een kleine inlaag werd de tegenslag hersteld. Een volgende tegenslag kondigde zich aan bij de stormvloed van 26 januari 1682. De zeedijk bezweek opnieuw en de polder overstroomde. Nogmaals volgde herstel waarvoor d.d. 26 maart 1682 een nieuw bedijkingsoctrooi werd uitgegeven. Daarbij werden voor het leggen van een inlaag enkele ha land prijsgegeven. Sindsdien heeft de polder geen rampen meer gekend.

Nieuw-Sabbinge (fig. 68)

Tussen de Heerenpolder en de Westerlandpolder lag het Garnalengat, sinds 1649 een doodlopende inham, die steeds verder verlandde. De eigenaren-ambachtsheren verzochten in 1686 octrooi tot bedijking van deze inham. Op 13 oktober 1690 werd het octrooi uitgegeven. De bedijking, genoemd Nieuw-Sabbingepolder (ca 162 ha) kwam in 1692 gereed. Het was een kleine en niet al te dure inpoldering. Er was ca 15 m dijk nodig per ha land, dat is slechts weinig meer dan het gemiddelde van Midden-Zeeland en van Noord-Zeeland.

Maar de ongelukkige ligging van de zeedijk op de Z.W. stormstreek langs de stroomgeul de Schenge, heeft de polder parten gespeeld. Toen de zeedijk nauwelijks gereed was brak hij bij de storm van 10 juni 1692 door. Het werd 1693 eer de dijken hersteld waren. Behalve door stormen werd Nieuw Sabbinge ook door dijkvallen bedreigd. Daarom werd in 1715 aan de zuidoostzijde een inlaag gelegd; hiervoor was ca 20 ha land nodig. De inundatie daarvan had enkele jaren later plaats.

De oorzaak van de stroomaanval moet gezocht worden in de ontwikkeling van het zandplatengebied in de Schenge. Er vond n.l. afzetting van zand plaats op de tong van de zandplaat tegenover de Nieuw-Sabbingepolder, met gevolg dat de geul naar de dijk werd opgedrongen. Een soortgelijke situatie leidde bij de Bastiaan de Langepolder ook tot verlies van gronden.

Aan Nieuw-Sabbinge traden vallen op in april en juni 1747 en in januari, februari, maart, augustus en december 1748. De verdediging, die men toentertijd toepaste (rijswerken), bleek daarna toch wel te helpen want na het prijsgeven van de inlaag is door de stroomaanval geen land meer verloren. Maar toch werd 1808 vooral voor de Nieuw-Sabbingepolder een rampjaar.

Door de stormvloed van 14 januari van dat jaar ging de polder namelijk voor 13 jaar verloren. Er werden wel plannen gemaakt tot dichting van de doorbraak. Er werd zelfs met de herstelwerkzaamheden begonnen, doch door een niet juiste aanpak daarvan, liep dit uit op een mislukking.

Het duurde daarna tot 1818 eer er opnieuw herdijkingsplannen werden gemaakt. In 1819 namen deze vastere vormen aan. Er werd door heer Jan Hendrik Verschoor van Nisse en de andere eigenaren financiële steun van de aangrenzende polders gevraagd en verkregen. Bedoelde polders zouden

door bedijking van Nieuw-Sabbinge n.l. ontlast worden van de extra kosten die zij tijdens de „drijvende” toestand van Nieuw-Sabbinge moesten opbrengen voor hunne toen waterkerende dijken.

Bij K.B. van 2 augustus 1820 werd het bedijkingsoctrooi verleend. Spoedig werd toen de herdijking aanbesteed. De aannemer, die inmiddels mede-eigenaar van de verdrongen polder was geworden was G. van Asperen te Ellewoutsdijk. De aannemingssom bedroeg f 24.000. In 1821 werd de herdijking voltooid. Joos Bilo, die door erving een deel van de polder in bezit had verkregen, werd in 1825 directeur en beheerder van de herdijking. Het eigendom van de heer Verschoor van Nisse werd na diens overlijden op 1 augustus 1845 te Goes publiek geveild. Dezelfde Bilo werd koper en alzo eigenaar van de gehele polder.⁹⁸ Het spreekt vanzelf dat de bedijking sindsdien meermalen in andere handen is overgegaan. De Nieuw-Sabbingepolder bleef waterkerend tot 1874, toen de Schengepolder werd bedijkt.

In 1694 vonden de ambachtsheren van Wolfaartsdijk dat de schorren tegen de Westerlandpolder, aan de westzijde van het eiland Wolfaartsdijk, rijp waren voor bedijking. De vergunning tot bedijking werd moeizaam verkregen. De Staten van Zeeland wilden namelijk hun vermeende rechten op de betreffende aanwassen niet voetstoots prijsgeven. Evenals dat bij de herdijking van Westerland het geval was trokken de ambachtsheren echter opnieuw aan het langste eind; zij verkregen een bedijkingsoctrooi op 25 maart 1698. Vanwege de kwetsbare ligging op de stormstreek werden bijzondere vrijdommen verleend. De bedijking kwam in 1698 gereed, haar naam werd Westkerkepolder (ca 232 ha), genoemd naar het voormalige aldaar gelegen Westkerke-ambacht. De eerste boerderij werd in 1700 gebouwd.

Westkerke
(fig. 68)

Evenals vele andere polders in Zeeland overstroomde de Westkerkepolder bij de vloed van 14 januari 1808; de inundatie duurde 14 dagen. Ondanks de ongunstige ligging is Westkerke daarna niet meer geïnnundeerd.

Zuidvliet
(fig. 68 en
69)

Ten noorden van Oosterland lag, omstreeks 1750 in de Zuidvliet, een zandplaat, die door een klein nevengeultje van het eiland Wolfaartsdijk was gescheiden, zie fig. 69. We kunnen niet nalaten erop te wijzen dat met het aanwassen van deze zandplaat (zandtransport bij vloed), de Zuidvlietgeul naar de tegenoverliggende Jonkvrouw Annapolder op Noord-Beveland werd gedrongen (zie pijl); daardoor moest in 1742/52 ca 15 ha aan de zuidwestzijde van die polder worden prijsgegeven. Na verdediging van de overgebleven dijkshoek kwam de achteruitgang tot stilstand en werd de geul ter plaatse dieper. (eenzelfde situatie is behandeld bij de Nieuw-Sabbingepolder en bij de Bastiaan de Langepolder).

In het midden van de vorige eeuw was de zandplaat inmiddels tot

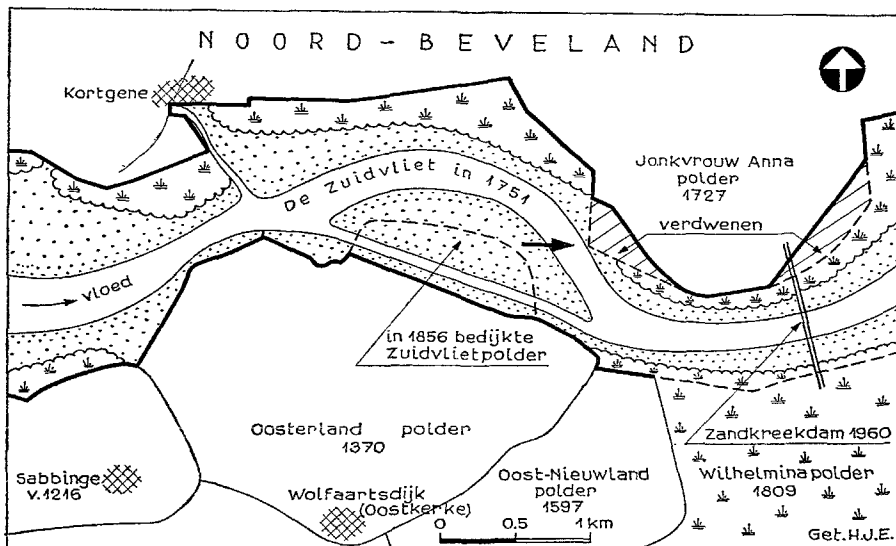

fig. 69. Situatie van de zandplaat in de Zuidvliet ten noordoosten van Wolfaartsdijk, omstreeks 1751.

schor opgewassen. In 1821 werden die schorren door de Domeinen verpacht. Op 1 september 1851 werden dezelfde schorren in het openbaar te Middelburg verkocht. Voor f 4100 werd Dirk Dronkers (bekend van diverse Zeeuwse waterstaatsobjecten uit die tijd), de eigenaar. Hij kreeg voor het zogenaamde Zuidvlietschorre een bedijkingsoctrooi bij Z.M. Besluit van 10 juli 1855, nr 59. De bedijking kwam in 1856 gereed. De kosten bedroegen ca f 20.000. In 1857 werd D. A. Dronkers (zoon van Dirk Dronkers) tot beheerder van de polder benoemd. De naam van de bedijking werd Zuidvlietpolder (ca 44 ha); de eerste hofstede werd in 1862 gebouwd. De polder had een zelfstandig bestuur tot 1959.

Egbert
Petrus
(fig. 68)

Aan de noordwestzijde van Westkerke hadden de ambachtsheren van 's Heer-Arendskerke een strook schorren in eigendom. Ze kregen daarvoor een bedijkingsoctrooi d.d. 21 februari 1856.⁹⁴ Eer het bedijkingswerk tot uitvoering was gekomen, verkocht men op 5 april 1856 het schor voor f 28800 in openbare veiling te Goes. Kopers waren B. P. G. van Diggelen (in 1858/60, hoofdgenieur van de Rijkswaterstaat in Zeeland) en drie andere personen. De bedijking kwam hetzelfde jaar (1856) gereed. Bij de verkoop was één van de voorwaarden, dat de bedijking Egbert Petruspolder (ca 60 ha) zou worden genoemd.

Het eerste gewas, het traditionele koolzaad, werd op 2 juli 1857 verkocht. Een poging van de eigenaars om de polder in openbare veiling op 17 juni 1863 te Goes te verkopen, mislukte. Het hoogste bod van f 74.000 werd niet geaccepteerd.⁹⁵ De Egbert Petruspolder is de jongste polder

van het eiland van Wolfaartsdijk, dat ten tijde van deze inpoldering overigens reeds bijna een halve eeuw (sinds 1809) met Zuid-Beveland was verbonden.

De polder, die waterkerend was tot 1961 (sluiting Veersegat), behoort thans aan één eigenaar en had tot 1959 een zelfstandig bestuur.

§ 12. DE SCHENGEPOLDERS.

Nauw verwant aan de polders rond Wolfaartsdijk zijn de bedijkingen in het Schengegebied. Door die bedijkingen werd het eiland Wolfaartsdijk met Zuid-Beveland verenigd. Zoals in het voorgaande reeds is gebleken was de Schenge een vaarwater tussen enerzijds het Sloe en het Veersegat en de Oosterschelde anderzijds. Ten noorden van de Schenge lag het eiland Wolfaartsdijk. Nadat in 1649 aan de zuidzijde van Wolfaartsdijk de Heerenpolder was bedijkt, was de overgebleven Schenge daar op z'n smalst (ca 900 m).

De Goessche polder heeft, tot de bedijking van de Wilhelminapolder in 1809, min of meer een verdedigende rol gespeeld tegen het verder zuidoostwaarts opdringen van de Schengegeul. De restanten van de v.m. Schenge zijn dicht langs de nog zo geheten „Oude Zeedijk” terug te vinden; om die reden is deze polder ook onder de Schengepolders gerekend.

De Goessche polder (ca 362 ha) ligt direct ten noordwesten van Goes en behoorde tot de Heerlijkheid van 's Heer-Hendrikskinderen en Wissekerke.

„De Goessche polder wordt voor het eerst vermeld in een akte d.d. 4 mei 1331 als „de oudste zoon van graaf Willem III, de latere graaf Willem IV van Henegouwen-„Holland, die toentertijd burggraaf van Zeeland was, uitspraak doet tussen Floris „van Borssele, Jan van der Maelstede en die van Goes ter ene en de vrouwe van „Wissekerke, haar zoon Wolfert en die van Wissekerke ter andere zijde omtrent de „bedijking van de „Goespolre”. Dat de bedijking nog in hetzelfde jaar heeft plaats-„gevonden blijkt uit een post in de 7e rekening van Jan Heinricx, rentmeester van „Bewesten-Schelde over 1331/32”.⁹⁸⁾

Door grondonderzoek van de Stichting voor Bodemkartering werd in vrijwel de gehele polder de oppervlakteveenlaag gevonden. Wij kunnen daaruit vaststellen dat de betreffende gronden gelijk zijn aan die van de polder De Breede Watering Bewesten Yerseke (De Poel).

Mede gezien het duidelijk verschil in dijkprofiel van de noordelijke (Oude Zeedijk) en de zuidelijke dijk (Rijksweg), doet de Goessche polder sterk het vermoeden rijzen, oorspronkelijk een grote inlaag te zijn geweest, ontstaan door de aanleg van de zuidelijke dijk in 1331. Ook het feit dat een eeuw na de dijkaanleg nog geen sprake was van een zelfstandig bestuur zou in dezelfde richting kunnen wijzen. Vóór de 16e eeuw werd het bestuur gezamenlijk uitgeoefend door de ambachtsheren van 's Heer-Hendrikskinderen en Wissekerke en door de magistraat van Goes, die

Goessche
polder met
Pier en
Pinks
(fig. 68)

daarbij de boventoon voerde. Eerst vanaf 1534 spreekt men over een eigen dijkgraaf.

Bij dr Vlam⁹⁷) deed de aanwezigheid van een vluchtberg in de Goessche polder ook twijfel opkomen of de polder wel in 1331 zou zijn bedijkt. Zij vond het waarschijnlijker dat de Breede Watering, die aan de Schenge grensde, door een dijkbreuk gedeeltelijk was ingelopen. De geulrug van Wissekerke kan het water tot stilstand hebben gebracht en daarna tot waterkering zijn opgehoogd. Bedoelde geulrug is de tegenwoordige 's Heer-Hendrikskinderendijk ten westen van Goes, waarop dus de Rijksweg is aangelegd.

De Pier en Pinkspolder (ca 12 ha) ligt direct ten noordwesten van Goes en ligt onder „één dijkage” met de Goessche polder. Het poldertje (of deze poldertjes), „Cooman Huijgens of Jan Piersenspolder ende Pinxpolder” - zo genoemd in een akte uit 1591⁹⁸) - ressorteerde(n) onder de jurisdictie van Goes.

In 1570 inundeerde de „Goessche dijkage”; er kwamen daarop moeilijkheden met de herdijking. Een verzoek om met de Breede (west)watering onder één bestuur te komen werd niet ingewilligd. Tot 1959 is de Goessche polder met Pier en Pinks onder een zelfstandig bestuur gebleven.

Oost-
Beveland
(fig. 68)

Aan de oostelijke uitmonding van de Schenge was in de 17e eeuw een opwas ontstaan, genaamd Katsche of Katteplaat. Door de heren van het ten westen daarvan liggende Hongersdijk werd die opwas in 1623 in gebruik genomen. De Staten van Zeeland brachten daar in 1644 verandering in, omdat de schorren als nieuw opgewassen gronden waren ontstaan, en daarom hun toebehoorden. Tot 1704 werden de gronden door de Staten verpacht; op 15 december van dat jaar besloten deze tot verkoop over te gaan. De kopers hebben de opwas in 1708 bedijkt. De naam van de polder werd Oost-Beveland (ca 106 ha). Bij de verkoop was bedongen dat de opwas een afzonderlijk ambacht zou uitmaken, n.l. de ambachtsheerlijkheid Oost-Beveland. Aan de zuidzijde van het poldereiland was een haventje met een spuikom en suatiesluis. De polder werd in 1812 verkocht aan Willem Suermondt c.a., de eigenaren van de in 1809 bedijkte Wilhelminapolder.

Als opwas lag de nieuwe bedijking rondom door schorren ingesloten. In 1750 was het voorland ca 1 km breed. Maar toch bleven de calamiteiten voor de Oost-Bevelandpolder niet uit; de Oosterschelde drong op tegen de oevers van Zuid- en Noord-Beveland.

Volgens een „Protoquol van leveringen, tauxatiën, rakende de griffie van Oost-Beveland” werd in 1789 besloten tot het leggen van „een inlage uitgeslagen, 10 gemeten 185 roeden”,⁹⁹) (ca 4,5 ha). Dit betrof een inlaag, die zeer waarschijnlijk aan de zee werd prijsgegeven na de inundatie door de stormvloed van 14/15 januari 1808.

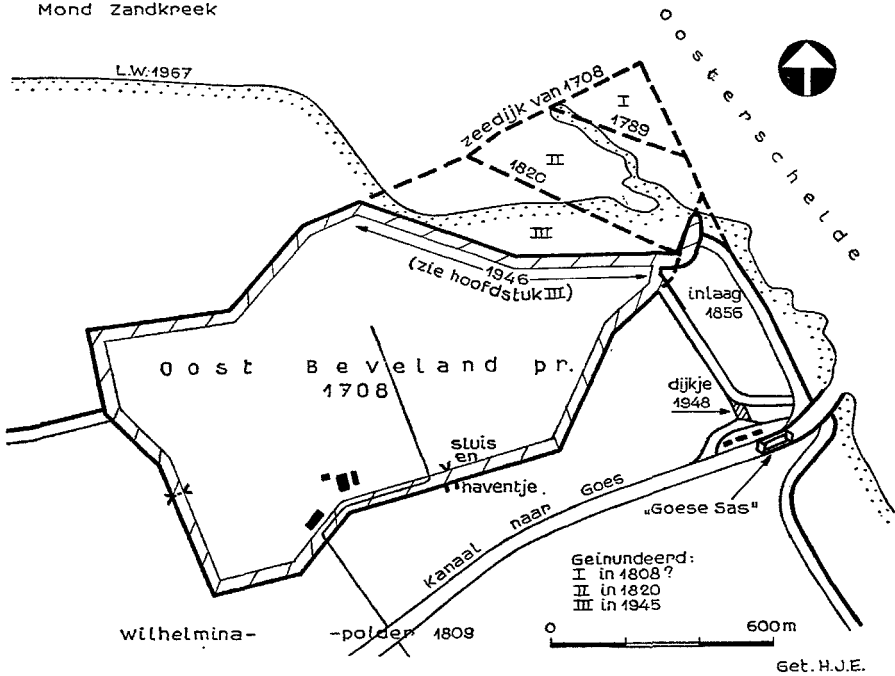

fig. 70. De Oost-Bevelandpolder met verloren gebieden.

In de nacht van 2/3 maart 1820 inundeerde de polder door „een ver-zinking des zeedijks die 150 ellen bewesten de noordoosthoek van Oost-„Beveland en 130 ellen in de coupure gemeten lang is”. De doorbraak werd niet hersteld, doch een nieuwe dijk werd gelegd waardoor ca 11,5 ha werd buitengedijkt. Een verlies van dergelijke omvang deed zich nog-maals voor toen de polder inundeerde door de oever- en dijkval van 21 januari 1945. Met het leggen van een derde zeedijk werd toen ca 11 ha land aan de zee prijsgegeven. De oppervlakte van de Oost-Bevelandpolder is nu nog ca 79 ha; bij de bedijking was dit ca 106 ha. In fig. 70 zijn de verloren poldergedeelten aangegeven.

De inundatie in het begin van de 19e eeuw had blijkbaar zodanige financiële gevolgen gehad dat de Oost-Bevelandpolder volgens K.B. van 5 oktober 1815 calamiteus werd verklaard wat hij tot heden is gebleven.

In fig. 71, pagina 90, is een situatie gereproduceerd van de slikken en schorren, die rond 1800 waren gelegen tussen de eilanden Wolfaartsdijk, Oost-Beveland en Zuid-Beveland. In dat gebied waren enige opwassen ontstaan als „De Onbekende”, de „Mosselbank” en de schorren van Goenje. De schorren van Hongersdijk lagen toen als verdronken landen ten noorden daarvan.

Evenals de schorren van Oost-Beveland werden de schorren van Goenje in 1704 door de Staten van Zeeland te koop aangeboden. Deze

Wilhelmina
(fig. 68)

verkoop kon door de ambachtsheren, die meenden op deze schorren ook rechten te kunnen laten gelden, worden voorkomen; zij namen de Goenjeschorren in bezit. Het duurde tot 1745, voor de Staten van Zeeland opnieuw in actie kwamen, ditmaal mede vanwege de verondieping van het vaarwater naar Goes. Om dat te verbeteren waren maatregelen nodig. Van de twee hoofdgeulen de Puije of het Goesse Diep en het Wolfaartsdijkse Gat (zie fig. 71, pagina 90) werd laatstgenoemde geul afgedamd bij de inlaag van de Oost Nieuwlandpolder; ook de geul Noord-Oord tussen Oost-Beveland en Hongersdijk werd afgedamd. Men dacht hiermee het water meer langs de haven van Goes te leiden en door uitschuring de toegang beter op diepte te houden. Voorts werden langs de Mosselbank belangrijke rijswerken aangelegd. Het effect van al deze werken was niet wat men ervan verwacht had.

Inmiddels verpachtten de Staten van Zeeland de schorren voor het beweiden met schapen. De ambachtsheren beklaagden zich over de gang van zaken. In 1765 dienden zij een request in met een verklaring van enige gezaghebbende personen, die op 28 mei 1764 een voettocht van 4½ uur, droogvoets over de schorren hadden gemaakt. Daarmee wilde men aantonen dat het omstreden gebied niet als een aan de Staten toekomende opwas kon worden beschouwd, maar wel degelijk als een aanwas, die hun rechtens zou toekomen. Deze stappen der ambachtsheren hadden in eerste aanleg geen enkel succes. Na langdurig onderzoek brachten de leden van de Rekenkamer op 7 juni 1773 advies uit waarbij de gronden aan de Staten van Zeeland werden toegewezen. Dit gaf weer aanleiding tot een langdurige procedure. Door „de Hove van Holland” werden uiteindelijk de rechten van beide partijen in een proces op 17 januari 1793 vastgesteld en het gebied tussen beide partijen verdeeld. Vanwege de ambachtsge-rechtigden was de familie De Perponcher-Sedlnitzky de grootste aandeelhouder.

Door de omwenteling van 1795 en de daarop gevolgde Franse overheersing kwam men niet tot het bedijken van de gronden. Eerst op 29 april 1808 werd op last van de „Directeur-Generaal over den Waterstaat van het Koninkrijk Holland” een plan voor de bedijking ontworpen, dat in fig. 71, pagina 90 is aangegeven. Volgens het besluit van 10 december 1808 van koning Lodewijk Napoleon zou de toekomstige bedijking de naam Lodewijkspolder dragen. Op 6 april 1809 werden de schorren en slikken met inbegrip van de Heerlijkheid Oost-Beveland te Amsterdam geveild. Acht dagen later volgde verkoop bij afslag, waarbij de gronden voor f 650.000 werden toegewezen aan een uit 23 leden bestaande sociëteit te Rotterdam w.o. de heren Mees, Schadee, van Hoboken en van Stolk met de heer Willem Suermondt aan het hoofd. Ze hadden het recht en de verplichting de bedijking te réaliseren en tevens de werken uit te

voeren, die in de voorwaarden waren genoemd. Zo moesten zij o.a. door de schorren van de Mosselbank en door het z.g. Hondegat een haventoe-gang voor de stad Goes graven en aan het einde van die toegang aan de Oosterschelde een schut- of kolksluis van bepaalde grootte bouwen en een buitenhaven aanleggen. Na enige tegenslag tijdens de landing der Engelsen in 1809 werd de bedijking in hetzelfde jaar voltooid en kostte ca f 500.000. De aannemers Theunis Blanken en Jacobus Bosdijk, die de bedijking met ca 1500 man uitvoerden kregen van de 37 aandelen elk twee als extra beloning. De eerste oogst met koolzaad, die in 1811 op de Rotterdamse landbouwbeurs f 100.000 opbracht, was geen slecht begin.

De naam Lodewijkspolder werd bij K.B. van 8 maart 1815 veranderd in Wilhelminapolder (ca 1663 ha), genoemd naar Koningin Frederica Louisa Wilhelmina, de gemalin van Koning Willem I. Het in 1812 in de polder gestichte dorp kreeg bij hetzelfde besluit de naam Wilhelminadorp. Bij de viering van het jubileum van het 150-jarig bestaan van de polder, op 10 juni 1959, kreeg de „Maatschap tussen eigenaren van gronden in de Wilhelminapolder en de Oost-Bevelandpolder” het predicaat „Koninklijke”.

In 1633 was aan de zuidelijke oever van de Schenge bij 's Heer- **Perponcher**
Arendskerke het Leeuwerkenpoldertje of Calispolder (ca 10 ha) bedijkt. (fig. 68)
Door de stormvloed van 1682 is dat poldertje verloren gegaan.

Na de afdamming van de Schenge in 1809 voltrok de verlanding in het gebied van de toen ontstane westelijke inham zich in sneller tempo. In 1845 werd een akte van dading aangegaan tussen de Domeinen (Staat der Nederlanden) en de rechthebbende ambachtsheren, waarbij laatstge-noemden alle rechten van de Staat op de betreffende schorren hebben afgekocht.

De ambachtsheren - leden van de familie De Perponcher - vroegen toen octrooi tot bedijking van dit tot schor aangewassen gebied. Daarbij was het geïnundeerde Leeuwerkenpoldertje alsmede de omstreeks 1738 verloren inlaag van de Heerenpolder inbegrepen. Het bedijkingsoctrooi werd op 17 februari 1846 uitgegeven.

De nog onbedijkte schorren werden in publieke veiling op 19 juni 1846 verkocht voor f 113.000 aan een combinatie van zes personen waar-onder J. C. Kakebeeke, burgemeester van de toenmalige gemeente 's Heer-Hendrikskinderen.¹⁰⁰) Deze gemeenschap van zes personen werd aange-gaan voor de duur van 9 jaar; de kopers volbrachten het bedijkingswerk in 1846. Zo was de Perponcherpolder (ca 196 ha) ontstaan.

De naam Perponcher is afkomstig van het Pools-Frans adellijk geslacht De Perponcher-Sednitsky, dat door huwelijk en koop in het bezit van het grootste deel van de ambachtsheerlijkheid Wolfaartsdijk was gekomen.

Alleen mr Jacob Arent Baron Perponcher Sedlnitsky voerde in het midden van de 18e eeuw de titel van heer van Wolfaartsdijk.¹⁰¹⁾

Tot 1856 was J. C. Kakebeke de eerste beheerder van de Perponcherpolder. Na afloop van de aangegane termijn van 9 jaar werd de combinatie ontbonden en werd de polder verdeeld. De akte van scheiding dateert van 3 februari 1855. Toen werd een polderbestuur aangesteld met als dijkgraaf E. P. Lenshoek en als ontvanger-griffier mr C. de Witt Hamer.¹⁰²⁾ De hofstede „Landlust” was de eerste binnen deze bedijking gebouwde boerderij.

Broeder en
Zusterpolder
(fig. 68)

De ambachtsheren van Wolfaartsdijk zetten hun bedijkingsactiviteiten in de afgedamde Schenge voort. Bij Z.M. Besluit van 18 maart 1854¹⁰³⁾ werd octrooi verleend voor het bedijken van ruim 100 ha schorren gelegen voor de Nieuw-Sabbingepolder. Zoals in de 19e eeuw meestal gebruikelijk was, werd ook dit schor vóór de bedijking, in het openbaar geveild en wel op 26 mei 1854. De koper had de plicht de bedijking te doen uitvoeren. Een Franse associatie ten name van Henri Lenssen, koopman te Wambrechies bij Rijssel kocht het schor voor f 40.000. De eerste aanbesteding van het bedijkingswerk leidde niet tot gunning. De laagste inschrijver was D. A. Dronkers met f 72.800; dit bedrag vond men te hoog. Een dag later werd het werk onderhands gegund voor f 64.500.

In september 1854 was de dijk gereed. De bedijking kreeg de naam Broeder- en Zusterpolder (ca 135 ha). De eerste boerderij (Zwaluwenoord) werd in 1857 gebouwd naar het model van een Franse kasteelboerderij; stallen, schuur en woonhuis, die een besloten ruimte vormen. Een andere bijzonderheid is, dat de Franse eigenaren de hofstede lieten bouwen met stenen die ter plaatste in een tijdelijk voor dat doel gestichte steenbakkerij waren gebakken.¹⁰⁴⁾

Schenge-
polder
(fig. 68)

Na de bedijking van de Broeder- en Zusterpolder was de breedte van de Schenge plaatselijk nauwelijks 350 m. De verlanding ging steeds sneller. Over het eigendomsrecht van de in de Schenge resterende schorren en slikken was met het niet eens. De ambachtsheren van 's Heer-Arendskerke c.a. hadden daarover verschil van mening met de dienst der Domeinen. De Domeinen hadden in 1860, ca 160 ha van de betreffende schorren en slikken voor zeven jaar in het openbaar verpacht. De oostelijke hoek van de Schengepolder komt thans op de topografische kaart nog voor onder de naam Domeinplaat; de hoogteligging is ca 1.30 m + N.A.P.

In december 1872 werd vergunning gevraagd voor het bedijken van ca 600 ha schor in de Schenge en de Piet; bij K.B. van 17 november 1873, nr 17 werd de concessie verleend. De bedijking, die de naam Schengepolder kreeg, kwam in 1874 gereed. De kosten voor het maken van de ca 2,5 km lange dijk met een suatiesluis en de aanleg van een haventje bedroegen f 240.000. Daarbij kwamen nog f 74.800 voor het graven der

waterleidingen, het bouwen van duikers en voor de aanleg van wegen, die in 1875 gereed kwamen.¹⁰⁵) Het voornoemde haventje werd aangelegd ter vervanging van de haven van 's Heer-Arendskerke, die toen in de oostelijke hoek van de Schengepolder kwam te vervallen. Behalve 3 ha laag gelegen grond zijn al de bedijkte gronden in de Schengepolder op 23 juni 1875 in het openbaar verkocht voor f 975.765. Het aandeel van de Staat in de opbrengst was f 628.277, het Staatsaandeel in de kosten had f 193.000 bedragen.¹⁰⁶) Ook het Rijk heeft wel eens een meevallertje.

§ 13. BORSSELE EN DE KRAAIJERTPOLDERS.

In het Zuid-Bevelandse deel van de „Zeeuwse Archipel” lagen oorspronkelijk, in het zuidwesten, de beide eilanden van Borssele, gescheiden door een stroom, de Yve. Men sprak van West-Borssele of Borssele be- Borssele
(fig. 72)westen de Yve en van Oost-Borssele of Borssele beoosten de Yve. (zie fig. 19). Door afdamming van de Yve werd Oost-Borssele, ook genoemd „Hellewout”, met West-Borssele verbonden.

In West-Borssele lagen de zes dorpen Monster, St. Catharina, Oostkerk, Westkerk, Wolfersdorp en Te Wijk.¹⁰⁷) Door de Valentijnsvloed van 14 februari 1374 werden de zes parochies overstroomd. De vijfde Marcellusvloed van 16 januari 1375 bracht de inmiddels herstelde parochies opnieuw zware schade toe. Dat was voor hertog Albrecht van Beijeren in 1376 aanleiding om de zes parochies te verenigen.¹⁰⁸ In het laatst van de 15e eeuw was Borssele verbonden met de toenmalige eilanden Heinkenszand en Ovezande. Dat gebied vormde toen één geheel met Zuid-Beveland. Door de St. Felixvloed van 1530 werd West-Borssele overstroomd evenals vele andere delen in Zeeland. De herdijkingspogingen werden gevolgd door de „tandem”vloed van 12 november 1532, die evenals elders in Zeeland, het herstelwerk vernietigde. West-Borssele (ruim 2500 ha) bleef 84 jaar „drijvende”.

De toenmalige bezitter Antonie van Lalain (achterneef van Frank van Borssele) deed na de mislukte herdijking afstand van het gebied. Door de Staten van Zeeland werden de gronden in 1599 aan Prins Maurits geschonken.¹⁰⁹) Toch moet daarna Filips Lalain, of zijn zoon Karel, graaf van Hoogstraten, baron van Borssele, in 't bezit van de gronden gesteld zijn, want door deze werd de betreffende ambachtsheerlijkheid in 1615 verkocht aan de stad Goes. Deze stad kreeg op 16 september 1615 octrooi tot herdijking. De nieuwe Borsselepolder kwam in 1616 gereed. Op 8 maart 1750 ging het eigendomsrecht door verkoop over op Jan van Borssele (van der Hooge), destijds Eerste Edele van Zeeland.¹¹⁰) De heerlijkheid, die reeds vanouds tot het geslacht van Borssele had behoord was dus na een „Goese” periode van 135 jaar weer teruggekomen aan een lid van deze familie.

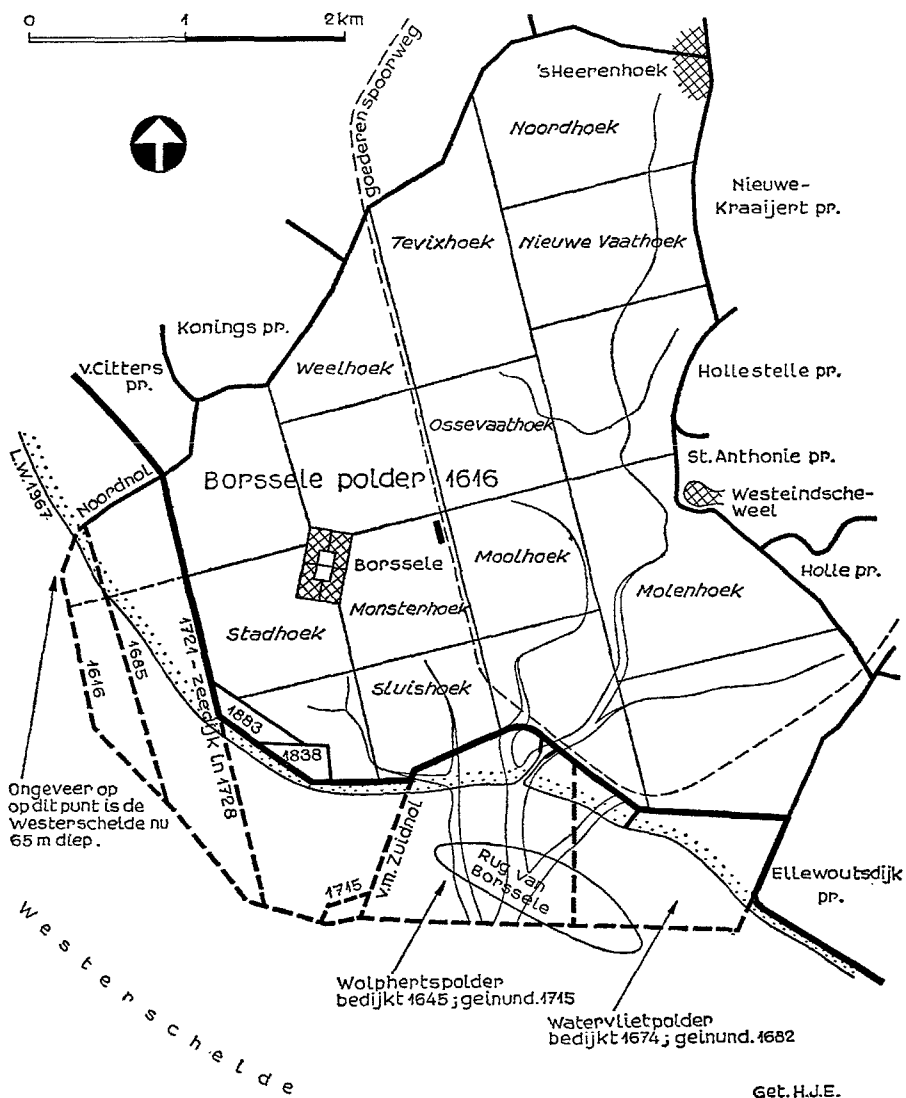

fig. 72. De Borsselepolder van 1616 en van 1968 met de daarvoor gelegen verloren gebieden (volgens Conrad). - - - - verdwenen dijken.

Ook de nieuwe Borsselepolder had met tegenslag te kampen. De oorspronkelijke bedijking van 1616 is aangegeven in fig. 72. De herdijking werd in het zuidoosten in 1645 uitgebreid met de Wolphertspolder, waarvoor op 17 april 1643 octrooi tot bedijking was verleend. Op 23 september 1673 volgde octrooi voor bedijking van nog ca 90 ha schor, dat in 1674 bedijkt werd, waarmee de Watervlietpolder was ontstaan, die grensde aan Ellewoutsdijk.

Beide polders was geen lang bestaan toebedeeld. Door bochtwerking

van de Scheldeestroom was het voorland spoedig opgeruimd. Na het leggen van enkele inlagen inundeerde de Watervlietpolder in 1682 bij de stormvloed van 26 januari. De Wolphertspolder onderging hetzelfde lot in 1715. Opvallend is dat de hoofdstroom nimmer volledig door de geïnundeerde poldergebieden heeft gelopen. Fig. 72 geeft ook de tegenwoordige situatie ter plaatse. Een zandplaat, de z.g. Rug van Borssele, houdt thans de hoofdstroom uit de oever. De nevengeul is overigens plaatselijk ca 20 m diep. De ondergang van beide genoemde polders betekende voor Borssele niet veel goeds. Nadat men in 1685 reeds een vrij grote inlaag had gelegd moest in 1715 op de scheiding met de toen geïnundeerde Wolphertspolder een kleine afsnijding worden gemaakt. Maar de rampen konden niet worden gekeerd. Dijkgraaf en gezworenen van Borssele verzochten in 1721 octrooi voor het leggen van een nieuwe inlaagdijk, met de volgende toelichting op hun verzoek:

„dat zij ten jare 1715 een inlage hebben moeten leggen maar tegenwoordig door de „aannaderende dieptens en zeer sware stormen soodaig in perijkel zijn van te „inunderen dat de opgesetenen haar niet langer veilig aghten binnen de voorz. „dijkagie, maer verscheijde reijzen haare goederen hebben gepakt, haare beesten „in de naburige polders hebben gedreven en met hare beste meubelen zijn gevlugt; „dat zij tusschen den 18den en 19den October 1720, wederom door den swaaren „storm en hoogen vloed, zulke exessive schaden hebben gehad, dat niet alleen een „groot gedeelte van de rijswerken zijn weggeslagen, maar dat de zeedijk van Borssele „van de oude inlage, gelegd in den jaare 1685, van het een tot het ander einde „soodanig is weggeslagen, dat zij in de grootste benauwtheit van de weereld hebben „geweest, zoodat indien er nog soo een vloed op hadde gekomen, de polder voor- „zeker in een zouten polder soude hebben verandert, en dat zij tegenwoordig naar „alle gedaane devoiren nog niet buijten perijkel konnen komen.

„Dijkgraaf en gezworens meenen dus, dat zij, hoe eer hoe beter eene derde af- „snijding moeten maken door het leggen van eenen zeer zwaren inlaagdijk, welks „voet tusschen 800 à 900 roeden lang moet zijn, en die omtrent 50000 gulden zal „kosten. Zij deelden verder mede „dat zij buiten vermogen zijn die som uit te „geven, te meer omdat men ofschoon de gemelde inlage al legt, nog eenige jaren, „tot dat de nieuwe inlaag zal bestorven wesen, de oude zeedijk nog met sware „kosten zal moeten onderhouden.”

Hierop werd als volgt beslist:

„De staten, na verkreegen advies der lands inspecteuren G. Alvarez en C. Crabben- „dijke, verleenden bij resolutie van 7 februari 1721 aan dijkgraaf en gezworens van „de watering Monster en Borssele octrooi tot het leggen van eenen nieuwen in- „laagdijk, lang ruim 710 Putsche roeden, hoog 15 voet en breed in aanleg $7\frac{1}{2}$ r. „en op de kruin 12 v. Deze inlaagdijk is gelegd tusschen den Zuider- en Noordernol „van Borssele, die voorkomen op de in 1747 door Hattinga opgemeten kaart van „Zuid-Beveland.”^{110a)}

De inlaagdijk van 1721 is de tegenwoordige zeedijk van de Borsselepolder. Die inlaag is in 1728 doorgebroken waarbij ca 120 ha land verloren ging. De ca 700 m lange z.g. Noordnol aan de zuidwestzijde is het overblijfsel van het v.m. Scheldefront van de Borsselepolder. Een tweetal kleinere inlagen werd nog nodig geacht in 1838 en 1883, (zie fig. 72). Waarschijnlijk mede dank zij de inmiddels toegepaste oeververdediging, zijn die inlagen droog gebleven.

De naam „Kraaijer” komen we ook tegen op het verdronken land van Zuid-Beveland tussen Bergen op Zoom en Yerseke. Daar liggen de Lage **Oude Kraaijert (fig. 74)**

Kraaijer en de Hooge Kraaijerplaten, als restanten van het gebied „De Wilde Moer”, dat op 5 november 1530 is geïnnundeerd. Het „Diep van de Kraaijer” vormt als vloed-schaar de noordelijke begrenzing van die platen. Kennelijk worden met Kraaijer bedoeld tamelijk hoog gelegen zanderige gronden. Wij kunnen ons voorstellen dat in de 16e eeuw ten westen van 's Heer-Arendskerke en Heinkenszand en ten zuiden van de Schenge een dergelijk gebied van „Kraaijer”platen was gelegen.

Deze gedachte vond steun, toen we een kaart zagen van Levinus Ruta uit 1568, afgebeeld in fig. 73, pagina 107.¹¹¹) Daarop wordt het betreffende schor betiteld als „Craijer” en het slik als „Craije Zand”. Op die kaart ziet men ook het „drijvende Borssele” en het „drijvende” Hongersdijk ten oosten van Wolfaartsdijk alsmede een deel van het „drijvende” Noord-Beveland, alle overstroomd in 1530 en 1532.

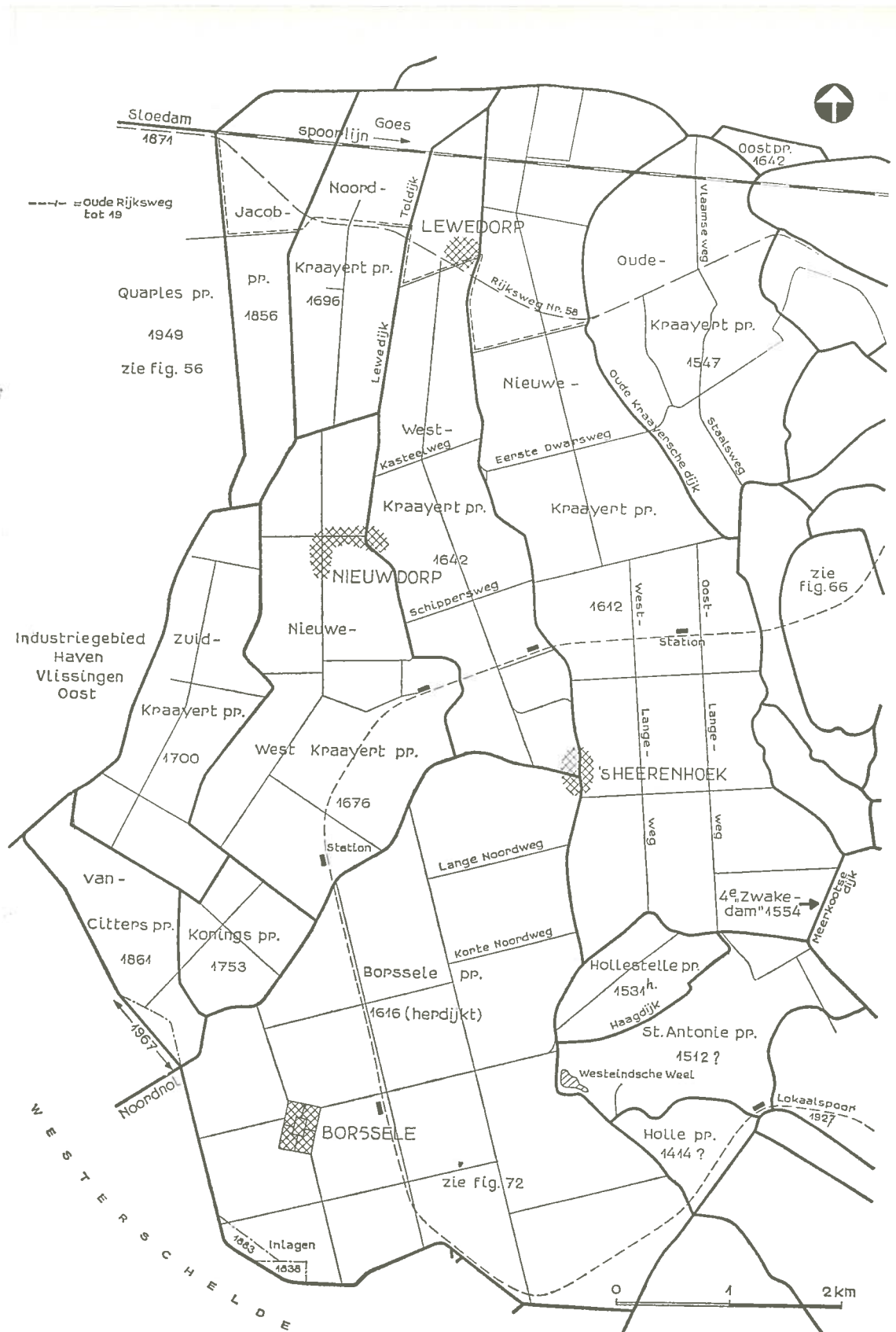
Nadat omstreeks 1400 de zuidelijke tak van de Schenge was afgedamd en in 1441 de Oude Nieuwlandpolder was ontstaan (zie fig. 66) lag het voor de hand dat de z.g. „zanderige Kraaijerplaten” in een rustiger milieu kwamen te liggen zodat hierop vruchtbaar slib kon worden afgezet. Het resultaat was dat „volgens een oorkonde van 20 november 1546, Karel „V aan de ambachtsheren van 's Heer-Arendskerke, octrooi tot bedijking „had gegeven”.¹¹²) Men sprak in dat octrooi van „schorren ende uijtgorssingen” die nooit bedijkt zijn geweest. De Bruin¹¹³) meent echter dat dit laatste onjuist is. Volgens archiefonderzoek van dr A. W. Vlam kwam de bedijking in 1547 gereed. Men sprak van de (Oude) Kraaijertpolder (ca 448 ha) of van de Zelnissepolder. De bedijking werd in 1561 overstroomd, maar spoedig herdijkt.¹¹⁴)

**Nieuwe
Kraaijert
(fig. 74)**

Het recht op de aanwassen tussen Walcheren, Zuid-Beveland en Borssele, dat op 10 oktober 1395 door hertog Albrecht van Beijeren, graaf van Holland en Zeeland, aan enkele ambachtsheren in leen was gegeven, werd in de 17e eeuw, evenals bij de bedijking van Nieuwland op Walcheren, meermalen betwist.

Zo ontstond er ook een langdurig proces, toen enige ambachtsheren in 1604 het plan hadden, om ca 1200 ha schorren, die als aanwas tegen de Oude Kraaijertpolder lagen, te bedijken. In 1611 eindigde het proces in het voordeel van de ambachtsgerechtigden. Het bedijkingsoctrooi werd verstrekt op 10 juni 1611.

Enkele passages¹¹⁵) uit de bedijkingsinstructies en condities van uitgifte en verkoop luiden: De polder zou bestuurd worden door een dijkgraaf en vijf gezworenen. De landmeter moest als richtlijn „de mate van Schouwen” gebruiken. Hij moest beginnen met het stellen van de palen waar de dijk gelegd zou worden. Landen en kavels dienden getrouwelijk gemeten te worden „ende alsdan daarvan maecken ses caerten op de behoorlijke mate naer de conste der geometrie”. In maart 1612 moest met de indijking begonnen worden. Aan het noordeinde moest een zeesluis besteed worden om het overtollige water naar de Schenge te voeren. Op de dijk, „eenmaal volmaect, mocht geen timmeragie 't zij van huysen, schuyren ofte diergelycke” gezet worden. De penningmeester moest een waarborgsom van 10.000 gulden storten en moest te

Goes kantoor houden. Hem was verboden deel te nemen aan levering van materiaal en levensmiddelen.

Zowel in de hoofd- als „springwatergangen” mocht geen vis gevangen worden door fuiken te stellen ten einde belemmering van de loop van het water te voorkomen. Eigenaars of pachters moesten bermen en herenwegen tegen hun land gelegen, effenen en op behoorlijke hoogte onderhouden.

Eten en drinken voor de dijkwerkers moest worden geleverd door „zoetelaars”, die alleen met schriftelijke toestemming van dijkgraaf en gezworenen hutten of keten mochten zetten. Zij moesten over de gehele dijkage hetzelfde gewicht „als te weten het gewichte van de stad Goes” gebruiken. Zelfs de prijs van het bier was vastgesteld. Het waren maatregelen om prijsopdrrijving en misbruik te voorkomen.

Om de „stillicheydt ende ruste” onder het werk te bevorderen en om ongelukken te voorkomen mochten de dijkwerkers met geen wapenen als „roers, pistoletten, rapieren” enz. op het werk komen. Dijkshaken mochten niet langer zijn dan acht voeten voor de stokken en twee duimen voor de pinnen. Broodmessen mochten maximaal vijf duimen lang zijn. Oproer was ten strengste verboden.

Op 11 mei 1612 kwam de bedijking, - genaamd Nieuwe Kraaijertpolder - gereed. Het was één van de grootste bedijkingen en tevens één van de goedkoopste. Met de aanleg van ca 10 km zeedijk werd ca 1195 ha land gewonnen; het dijkgetal was 8,4 (meters dijk per ha land). Hoewel de polder aan de noordzijde waterkerend bleef tot 1874 werd nimmer van overstromingen of van rampen gewag gemaakt.

Overige
Kraaijert-
polders en
Oostpolder
(fig. 74)

Het ging kennelijk voorspoedig met de z.g. Kraaijertplaten. Het gevolg van de afdammingen van de (Zuid) Schenge en de Zwake was, dat een groot gedeelte van de zandplaten met vruchtbaar slib werd overdekt. De resultaten daarvan werden geboekt in de 17e eeuw. In 1642 werd n.l. de West Kraaijertpolder (ca 494 ha) bedijkt. In hetzelfde jaar volgde nog een klein poldertje, de Oostpolder (ca 19 ha), dat aan de noordzijde van de Oude Kraaijertpolder werd gewonnen.

In 1676 bedijkte men de Nieuwe West-Kraaijertpolder (ca 561 ha). Deze polder bestond tot 1 mei 1920 uit twee administratieve eenheden, hoewel de gronden geografisch één geheel vormen en binnen één dijkage liggen. Men sprak ook van de Groote polder (ca 438 ha) - die tot het ambacht van 's Heer-Arendskerke en van de Kleine polder (ca 123 ha), die tot het ambacht van Borssele hoorde. De natuurlijke grensscheiding tussen beide delen was de overgebleven geul van het bedijkte schor.

De aanleiding tot de samenvoeging van beide polderdelen was de aanleg van het lokaalspoor door Zuid-Beveland. Daarbij moest de gemeenschappelijke watergang (de administratieve grens) worden verlegd. De samenvoeging geschiedde tegen de wens van de ingelanden van de Kleine polder. Van Rijks- en Provinciale zijde werd de vereniging toegejuicht als een „eerste schrede op de vereenvoudiging van de waterstaatkundige indeling op het eiland Zuid-Beveland”. De goedkeuring werd verleend bij K.B. van 22 september 1919, nr 16.

In 1696 werd nogmaals ca 279 ha land aan het Kraaijertcomplex toegevoegd in de vorm van de Noord-Kraaijertpolder. De serie Kraaijert-

fig. 104.

De doorbraak van de Wijnbergsche kaai te Vlissingen bij de stormvloed van 15 januari 1808.

DOORBRAAK DER WIJNBERGSCHER KAAI EN DE DAAR DOOR AANGERICHTE VERWOESTEN
TE VLISSINGEN 15 JANUARI 1808.

fig. 105.

Nog een beeld van de overstroming bij de stormvloed van 15 januari 1808 in Vlissingen. Gezicht op de Palingstraat.

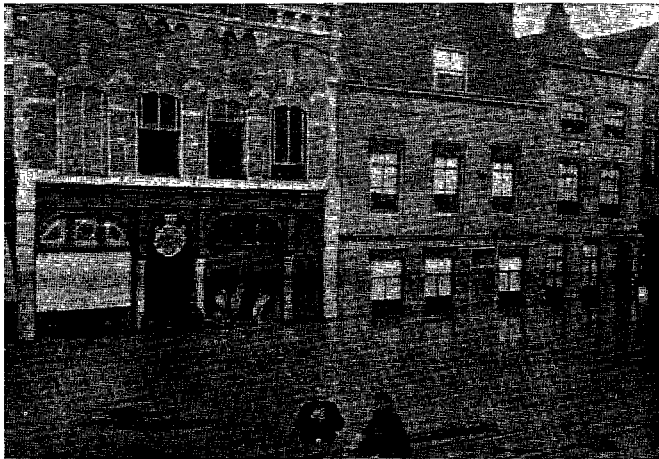
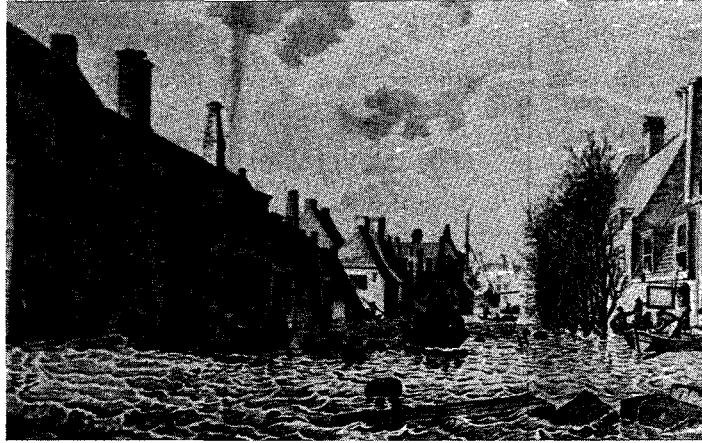

fig. 106.

De overstroming van Vlissingen bij de stormvloed van 12 maart 1906. Omgeving Walstraat-Kleine Markt.

foto: Dert.

fig. 107.

De overstroming van Vlissingen bij de stormvloed van 1 februari 1953. Evenals in fig. 106 omgeving Walstraat-Kleine Markt.

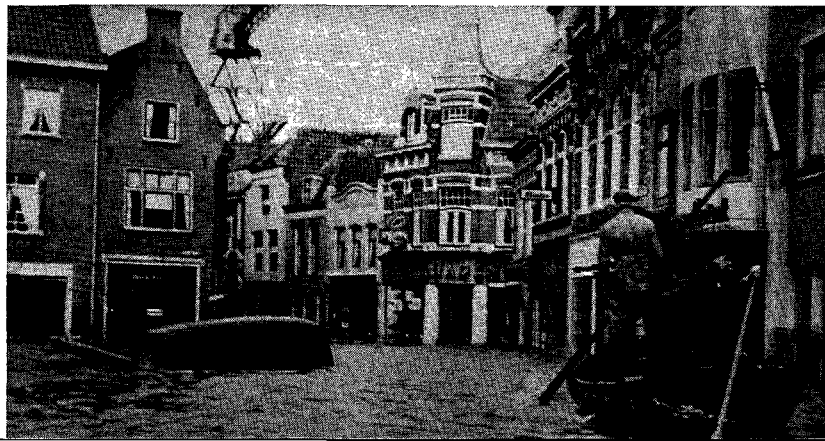

fig. 108.

Vloedmerk van de stormvloed van 26 januari 1682 aan het z.g. „Vischhuisje” aan de haven te Goes.

(Kleine Kade)

De hoogte van „de Linie”, (zie streep) is 3.68⁶ m + N.A.P.

fig. 112.

Herinnering aan de stormvloed van 30 september 1911, aan de Tweede Bathpolder (Z.-Bev.) bij de z.g. Rattekaai.

De hoogte van de bout is 6.089 m + N.A.P.

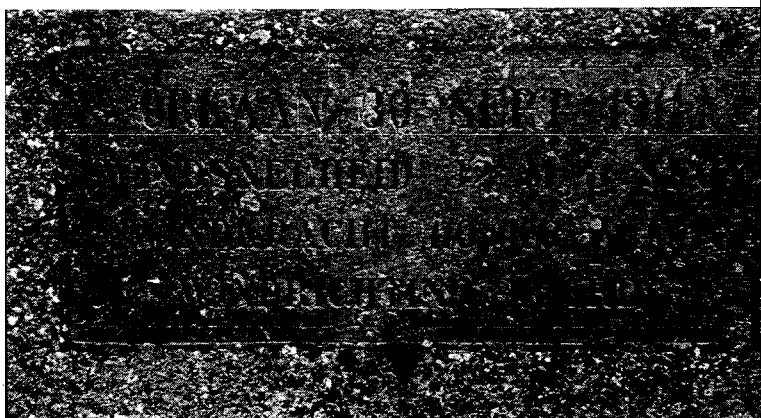

fig. 113.

Het Westeindsche Weel in de St. Anthoniepolder (Zuid-Bev.) vanuit het zuid-oosten gezien. Restant van een vroegere dijkdoorbraak. Links is de dijk van de Borsselepolder.

fig. 114.

Het wiel „Schouwerweel” of „Doolman” ten zuiden van Heinkenszand en ten westen van Nisse in Zuid-Beveland.

inpolderingen werd in 1700 besloten met de bedijking van de Zuid-Kraaijerpolder (ca 295 ha). De zes Kraaijerpolders omvatten samen een oppervlakte van ca 3272 ha. Tegenwoordig zou de verkoopwaarde van deze oppervlakte grond op rond 35 miljoen gulden kunnen worden gesteld. De gouden eeuw deed voor wat betreft de ambachtsheren van 's Heer-Arendskerke haar naam wel eer aan. De oorkonde van 1395 waarbij graaf Albrecht van Beieren alle gronden en aanwassen tussen Walcheren, Borssele en Zuid-Beveland aan genoemde ambachtsheren schonk had dus drie eeuwen later goede vruchten afgeworpen.

Met de Zuid-Kraaijerpolder was de westelijke bedijkingsgrens van Zuid-Beveland bereikt. Hoewel in 1750 nog een breedte van ca 600 m schor voor de Zuid-Kraaijert lag, verplaatste de meanderende geul van het Sloe zich naar de Zuid-Bevelandse wal. Zelfs kwamen een 13-tal over-en dijkvallen voor (zie hoofdstuk III) zodat in 1818 een inlaagdijk moest worden gelegd. Enkele zinkwerken werden uitgevoerd. Maar de kritieke periode van Zuid-Kraaijert ging, zonder calamiteiten in de vorm van landverlies, voorbij. Landaanwinningswerken werden op de slikken aangelegd. De inlaagdijk werd zelfs opgeruimd. Waar schepen voeren en zinkstukken werden gezonken liggen nu landbouwgronden (Sloepolders) en industrieterreinen (Haven Vlissingen Oost).

Aan de zuidwesthoek van de Kraaijerpolders hadden nog een paar kleinere uitbreidingen plaats. Tussen de latere Zuid-Kraaijerpolder en Borsselepolder was in 1676 met de bedijking van de Nieuwe West-Kraaijerpolder een kreek afgedamd. Het buitendijks gebleven gedeelte kon toen verzanden. Toch was in 1700, toen de Zuid-Kraaijerpolder werd bedijkt, de aanslibbing van dat kreekgebied nog niet voldoende gevorderd om ook dit gebied mede in te polderen. Gezien de ligging van de toen ontstane inham zal deze daarna in sneller tempo zijn verzand. Althans in 1753 werd door „zijne Excellentie den Heer van Borssele, representeren den den Eersten Edelen dezer Provintie, en de gemeene Ambachtsheeren van 's Heerarentskerke enz., tusschen den Polder der Baronie van Borssele en den Zuid-Kraaijert”¹¹⁶) ca 101 ha schor bedijkt. De bedijking kreeg de naam Koningspolder en van Citterspolder (fig. 74)

Enkele instructies uit de bedijkingsvoorwaarden waren:

„De dijkagie moet gemeten worden met de Putsche roede. De bestedingen zullen „elk 25 roeden lang zijn. De aannemers, arbeiders of soetelaars mogen met geen „wapens of geweren, maar alleen met het nodige gereedschap op het werk verschijnen. De keeten zullen daartoe door de Helle baardijsers mogen worden onderzocht. De soetelaars mogen het bier niet duurder verkoopen dan 5,— per ton. „Het werk dat met kruiwagens wordt opgemaakt moet één voet hooger aangelegd „worden dan met karwerk. Alle geulen, krekken en laagten moeten ook één voet „hooger zijn.”¹¹⁷)

Op 15 juni 1757 hebben de ambachtsheren van 's Heer-Arendskerke het hun toebehorende deel verkocht met behoud van de ambachtsrechten.

Ruim een eeuw later werd bij K.B. van 15 juni 1860, nr 67 octrooi verleend aan de ambachtsgerechtigden van 's Heer-Arendskerke en Borssele voor bedijking van ca 134 bunder schorren gelegen ten zuiden van de Zuid-Kraaijertpolder. Die schorren vormden één geheel met de in het Zuid-Sloe gelegen en tot 's Rijksdomein behorende zandplaat „De Kaloet”.

Ca 116 bunder werd openbaar verkocht voor f 71.300; de schorren werden in 1861 bedijkt. De kosten van de bedijking, die de naam van Citterspolder (ca 137 ha) kreeg, waren f 68.900.¹¹⁸⁾

Uit waterstaatkundig oogpunt gezien is de ruim 100-jarige van Citterspolder een voorspoedige bedijking gebleken. Ondanks het feit dat de zeedijk sinds de inpoldering als eerste waterkerende dijk langs de Westerschelde heeft dienst gedaan en nog doet, zijn geen rampen of tegenslagen voorgevallen. Zelfs zijn de buitendijks gelegen schorren verder aangewassen en vond daarop duinvorming plaats. (zie daarover § 1 van hoofdstuk I).

Jacobpolder
(fig. 74)

In 1854 waren ten noorden en ten zuiden van de toenmalige oostelijke veerdam van het Sloe hoge en rijpe schorren opgewassen. Op 6 december 1854 werd door de eigenaren, de ambachtsheren van 's Heer-Arendskerke, aan de Koning een verzoek gericht, om deze ca 250 ha schorren langs de oostzijde van het Sloe te mogen bedijken. De concessie daarvoor werd verleend op 17 december 1855; daarbij was mede gelet op de belangen van het Sloeveer en op die van de haven van 's Heer-Arendskerke. Op 30 april 1856 werden de schorren onder voorwaarde van bedijking verkocht aan een combinatie van Belgische eigenaren, n.l. C. Breijdel de Brock, L. en G. Gilliodts en E. van der Hofstad-du Jardin, allen uit Brugge.¹¹⁹⁾

De ambachtsheren, die bij de verkoop het recht van naamgeving hadden behouden, besloten de toekomstige polder te noemen naar Jacob Kakebeeke, één der Commissarissen die, toen 83 jaar oud, nog geregeld de poldervergaderingen van de ambachtsheerlijkheid 's Heer-Arendskerke bezocht.

Het bedijkingswerk werd aanbesteed voor f 88.800.¹²⁰⁾ In 1856 was de bedijking van de Jacobpolder (ca 242 ha) voltooid. De polder werd in 1862 voor f 135.000 verkocht aan de Belgische grondeigenaar Felix Guillaume Wittouck te Sint Pieter Leeuwen. Het grootste deel van de polder werd in 1888 opnieuw verkocht aan de Belgische industrieel Eduard Remy te Leuven. Nogmaals volgde verkoop in 1912, waarbij de polder in Nederlands bezit kwam en wel van een Zeeuwse combinatie (van Nieuwenhuijzen-van Gorsel-de Vlieger).

Hollestelpolder
(fig. 74)

Aan de zuidzijde van de Kraaijertpolders ligt de Hollestelpolder. Deze polder thans ca 91 ha groot was oorspronkelijk een opwas, ingepolderd in de 15e eeuw(?) op één der zandplaten ten noordoosten van

Borssele. Omstreeks 1512 werd die opwas door de bedijking van de St. Antoniepolder met het toenmalige eiland Borssele verbonden. Maar met de overstroming van 1530 van Borssele, vloeide ook de Hollestelpolder onder; herdijking had plaats in 1531. Tot 1616 bleef de nieuwe bedijking waterkerend omdat eerst toen Borssele werd herdijkt.

§ 14. DE POLDERS ROND ELLEWOUTSDIJK EN OVEZANDE.

De situatie van bovengenoemde polders is aangegeven in fig. 75. Elewoldesdike (1216), Elewoudsdike (1318), Elwoutsdijk en tenslotte Ellewoutsdijk zijn zo ongeveer de namen, die in de loop der jaren ter plaatse werden gebruikt. Onder de naam Hellewout was de Ellewoutsdijkpolder reeds vanouds bekend. Het was één van de vijf delen van het eiland Borssele en behoort mede tot de oude kerngebieden. Het werd toen ook wel Oost-Borssele genoemd. De ca 826 ha grote polder is een bedijking, al of niet in delen bedijkt, die tot voor kort nog de oude verkaveling bezat. Het westelijk deel van de Ellewoutsdijkpolder heet Coudorpe.

Ellewoutsdijk
(fig. 75)

De heerlijkheid Ellewoutsdijk behoorde aan het geslacht van Borssele, dat nauw verbonden was aan het geslacht van Everinghe. In 1385 werd het ambacht door hertog Albrecht van Beijeren, die door de dood van Wolfert van Everinghe de bezitter was geworden, aan Raes van Borssele verkocht, „mits het huis 's graven openhuis bleve”.¹²¹⁾ Sindsdien is het ambacht op vele geslachten overgegaan; we noemen Frederik van Renesse, jhr. de Lutiano, C. G. B. van Watervliet en de Perponchers. In 1875 wordt als ambachtsheer genoemd notaris Johannes Tobias Prumers Jr.¹²²⁾ Na het overlijden van J. T. Prumers ging de helft van het schor van Ellewoutsdijk met aanwas, bij akte van scheiding van 3 november 1876, over op de deelgenoot Jan Christiaan van Hattum, schoonzoon van voornoemde Prumers. Beiden hadden in 1868 bij openbare veiling te Goes het genoemde schor voor f 3000 gekocht. J. C. van Hattum werd op 12 november 1881 tevens eigenaar van het ambacht van Ellewoutsdijk voor de som van f 17.000.¹²³⁾ Daaraan was ook het recht van aanwas verbonden. De ca 50 ha schor, die na de dijkverzwaring en dijk aanleg van 1957 ten oosten van het dorp werden ingepolderd, werden dan ook, na oplossing van de gerezen verschillen over het eigendomsrecht, aan de familie van Hattum toegewezen.

In de 13e eeuw lag midden in de toen nog zeer brede Zwakegeul, ten noorden van Ellewoutsdijk, een zandplaat, die werd betiteld met de naam Avesand. De (Oud)-Ovezandepolder (ca 61 ha) is de bedijking (in 1280?) van deze plaat en dus één van de Zuid-Bevelandse opwassen. Een ringdijk van ca 3 km was nodig om de zandplaat te veranderen in een polder. Het dijkgetal was 50 (m/ha). In aanleg was het dus een dure

Oud-Ovezande, Verloren Kost en O. L. Vrouwe (fig. 75)

polder, maar daar staat tegenover, dat nimmer van rampen en overstromingen gewag werd gemaakt. Omgekeerd zijn goedkoop aangelegde polders dikwijls duur geworden door herhaalde inundaties en landverliezen of door de kosten van dijk- en oeververdediging.

Het door deze bedijkte opwas ontstane poldereiland werd in de volgende eeuw vergroot met de Verloren Kostpolder (ca 25 ha), die omstreeks 1395 aan zijn zuidzijde en met de Onze Lieve Vrouwepolder (ca 7 ha), die ongeveer terzelfde tijd aan zijn oostzijde werden bedijkt.

Noord, Driewegen, Kamer en Langemare (fig. 75)

Ellewoutslijk en Ovezande groeiden naar elkaar toe. Dit werd vooral bevorderd nadat Borssele, Ellewoutsdijk, Baarland en Hoedekenskerke tot één eiland (Borssele) verenigd waren, door de afdamming van de Yve (west en oost) en de Dierik. (zie fig. 19). Tegen de westelijke afdamming had aanslibbing plaats. Zodoende kon, ten noorden van Ellewoutsdijk, omstreeks 1300 de Noordpolder (ca 84 ha) worden bedijkt, die dus een opgeslibde inham is. De dam of dijk waarmee de Noordpolder tot stand kwam is de Weldijk. De inpoldering schijnt plaats gehad te hebben door de ambachtsheer van Ellewoutsdijk.

Het duurde een halve eeuw eer de doorgaande verzanding van de geul ten noorden van Ellewoutsdijk en Coudorpe (Hollestelle noemt die geul de Laraha), rijp was geworden voor verdere inpoldering. Dat gebeurde in 1351 toen de Driewegenvpolder (ca 226 ha) werd bedijkt. Die polder vormde een aparte heerlijkheid; hij bestond uit de delen Noorder Hoogland, Zuider Hoogland en Korte Hoogland. De zuidwesthoek is thans bekend als Paulushoek. De noordelijke dijk heet de Schoondijkse dijk.

Nadat in 1351 aan de noordzijde van Baarland enkele kleine polders waren bedijkt (zie volgende paragraaf) werd omstreeks 1400 de Kamerpolder (ca 31 ha) gewonnen. De Kamerpolder ligt ongeveer midden tussen de dorpen Ellewoutsdijk en Ovezande en vormt een restant van de verzande geul de Kamer, zijtak van de Zwake.

Tegen de Schoondijkse dijk lag een strook schorren wat de vraag zou kunnen doen rijzen: „Kon die strook niet gelijk met Driewegen zijn bedijkt?” Hun inpoldering vond echter eerst ca 1400 plaats toen een langgerekte, ca 200 m brede polder was ontstaan. De naam Langemarepolder (ca 43 ha) is wel toepasselijk, (mare is zee).

Nieuw-Ovezande en Zakpolder West (fig. 75)

De eigenaren van Oud-Ovezande kregen eerst in 1935 - ruim honderd jaar na de inpoldering - erkenning van de eigendomsrechten van die bezitting.¹²⁴ Dit was voor hen aanleiding om andere inmiddels aangewassen schorren of verzande geulgebieden aan het buitenwater te onttrekken. Zo werd in datzelfde jaar (1395), die opwas aan Ellewoutsdijk en Baarland (eerder betiteld als Oost-Borssele) vastgehecht.

Met het leggen van een westelijke dam (nu genoemd de Achterdijk)

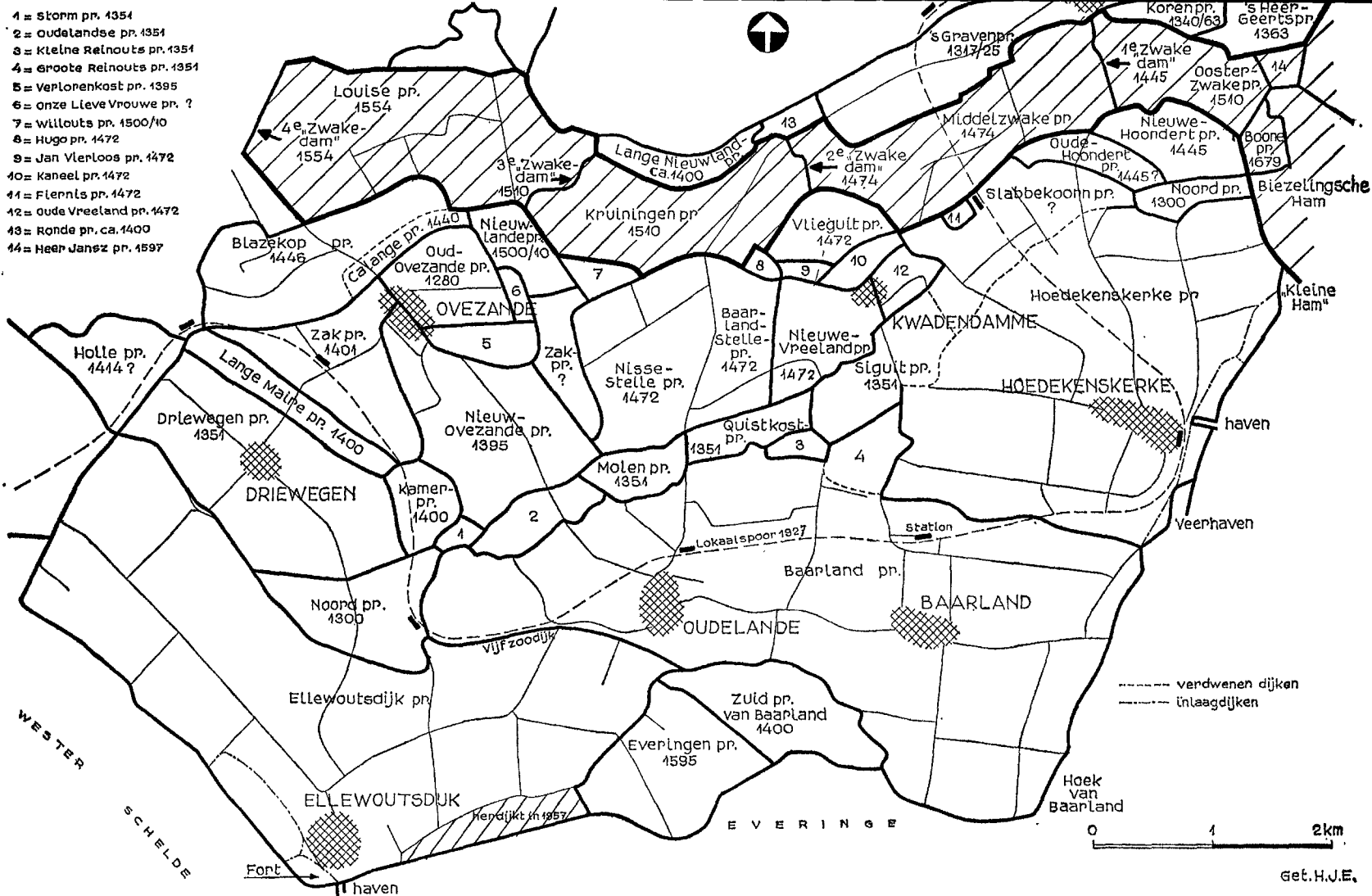

fig. 75. De polders tussen Ellewoutsdijk en 's-Gravenpolder. Zie de 4 afdammingen van de Zwake.

en met een oostelijke dam (Platschorse dijk) ontstond zodoende de Nieuw-Ovezandepolder (ca 159 ha).

Als men eenmaal aan een dergelijk geul- en krekengebied met inpolderen is begonnen, dan volgt vrijwel altijd de ene bedijking op de andere. Zo werd in 1401 de Zakpolder tussen Ovezande en Driewegen aan de reeks toegevoegd. Met het leggen van de Zaksche dijk was ca 97 ha land gewonnen.

Holle, Calange, Blazekop en Antonie (fig. 75)

De Hollepolder was oorspronkelijk de Zellingepolder, die reeds in de 14e eeuw (vóór 1381) was bedijkt. De Zellingepolder (ca 185 ha) inundeerde bij de stormvloed van 19 november 1404. Hij werd gedurende tien jaren één van de „drijvende” polders in Zeeland. In 1414 verzocht Philips van Borssele concessie om de gronden te herdijken. Deze werd verleend en we kunnen aannemen dat de herdijkte landen (ca 59 ha), die nu de naam van Hollepolder dragen, een deel van de voormalige Zellingepolder zijn. De Hollepolder vormt een driehoek die ontstond door afsluiting met een dijk van ca 1,5 ha aan de basis.

Aan de noordwestzijde van Ovezande werd het poldergebied in 1440 vergroot met een smalle strook, ca 18 ha groot. Die bedijking kreeg de naam Calangepolder.

Zes jaar later volgde een grotere bedijking. Toen werd in 1446 de Blazekoppolder (ca 126 ha) als aanwas tegen de Langemarepolder, de Zak- en de Calangepolder bedijkt. Midden door Blazekop loopt de Ovezandsche watergang, een overblijfsel van het voormalige geulstelsel in dit gebied. Op de kaart van Hattinga is de polder verdeeld in West-Blazekop en Noord-Blazekop. De bedijking behoort grotendeels tot de gemeente Ovezande. Een kleiner deel (ca 15 ha) in het zuiden behoort tot de gemeente Driewegen.

De volgende bedijking in dit gebied was vermoedelijk de St. Antoniepolder (ca 219 ha); volgens van Empel en Pieters wordt die bedijking genoemd in een stuk van 1521, (bedijkt 1512?). Volgens de topografie der dijken is die polder dan bedijkt, toen de Hollestellepolder (zie vorige paragraaf) nog een eilandje was. Ook wordt 1531 na de overstroming van Borssele als bedijkingsjaar genoemd.¹²⁵) Dat moet dan een herdijking zijn geweest.

Everinge c.a. (fig. 75)

De eerste Everingepolder lag tussen Borssele en Ellewoutsdijk. Die bedijking, Oud-Everinge genoemd, was ontstaan door afdamming van de westelijke Yve. Men sprak in 1503 ook van de Coudorpepolder, als behorende tot het aangrenzende deel van Ellewoutsdijk. De ambachtsheer van Coudorpe zou de Everinge- of Coudorpepolder in de 13e eeuw hebben bedijkt. Zwaar heeft Oud-Everinge het te verduren gehad; vele

stormen beukten de zeedijk, inlagen moesten worden gelegd. In 1525 werden te Rotterdam voor diezelfde polder, „gelegen in 't quartier van Coudorpe”, ca 258 dijkhorden aangekocht voor het beslaan van de steile kanten van ontstane grondbraken. Nadat veel grond was buitengedijkt onderging Oud-Everinge in 1530 hetzelfde lot als de polder (West) Borssele en inundeerde. In 1592 werden de ontstane schorren verpacht voor 5 ponden Vlaams per jaar. Slechts een klein gedeelte werd in 1673 herdijkt als de Watervlietpolder die vervolgens in 1682 in de Westerschelde verdween.

Meer voorspoedig, hoewel ook door menige ramp geteisterd, was de (Nieuw) Everingepolder, die in 1595 ten oosten van Ellewoutsdijk tegen Baarland werd aangewonnen en waarvan het grootste deel de nog bestaande Everingepolder (ca 111 ha) vormt. Het is één van de negen polders of poldertjes die in het geulgebied van de Dierik tussen Ellewoutsdijk en Baarland waren ontstaan. Met een deel van Everinge zijn de volgende acht polders in de rivier verdwenen n.l. Vogelsang, St. Jacobs, Dierik, Stuijvesant, Zuid, Quistgeld en de twee dwergpoldertjes Pap-

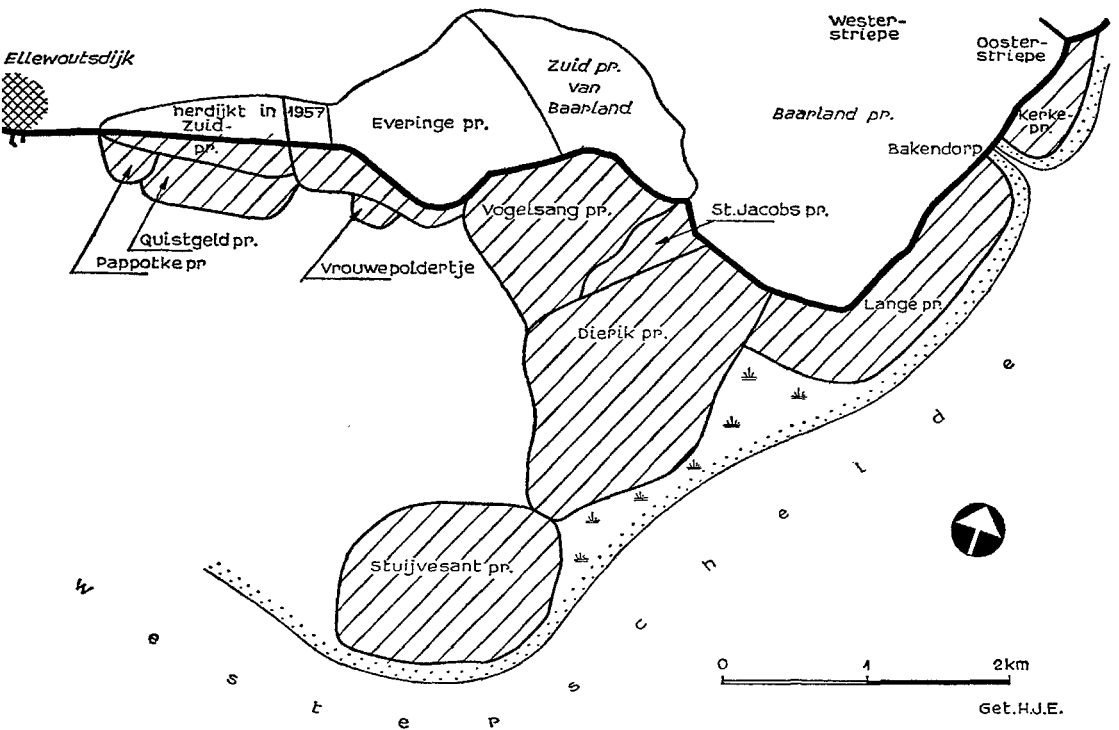

fig. 77. De verloren polders voor Ellewoutsdijk en Baarland. De dikke lijn is de tegenwoordige zeedijk.

potke (ca 5 ha) en het Vrouwepoldertje (ca 2 ha), zie fig. 76, p. 107 en fig. 77. In dezelfde omgeving moet ook nog de Lutianopolder hebben gelegen. Deze zou ook in 1595 zijn bedijkt en wel door jhr. Frederik de Lutiano, destijds ambachtsheer van Ellewoutsdijk, Coudorpe en Everinge.

Van de acht overstroomde polders was ongetwijfeld Stuijvesant de belangrijkste. Stuijvesant was als een opwas bedijkt en vormde aanvankelijk een eigen parochie met kerkdorp. Het werd later tot Baarland gerekend. Door „grondbraken” is Stuijvesant tenslotte in de diepte verdwenen.

§ 15. DE POLDERS VAN BAARLAND EN HOEDEKENSKERKE.

Baarland c.a.
(fig. 75)

De polder Baarland (ca 931 ha) is, evenals de Ellewoutsdijkpolder en eertijds daarvan gescheiden door de Dierik, een oud kerngebied. Het stond bekend als West-Baarland en omvatte oorspronkelijk drie heerlijkheden t.w. Baarland, Bakendorp en Oudelande. Lange tijd waren de ambachten gezamenlijk bezit van de edelen van Baarland. Op 18 januari 1737 kwam Baarland en Bakendorp in één hand; bij „transport” werd het gebied verheven op Jan van Eck. Omstreeks 1840 vormden de drie ambachtsheerlijkheden met het Nieuwland of Stuijvesant één heerlijkheid, die gezamenlijk eigendom was van Cornelis Adrianus van Bols-Es te Schiedam en mr Jacobus Bakker te Rotterdam.¹²⁶⁾ In 1855 werd Baarland c.a. voor f 65835 verkocht aan Antonie van Hoboken te Rotterdam.¹²⁷⁾

De Baarlandpolder, momenteel ingesloten door één ringdijk, bestond eertijds uit drie aaneengesloten polders, die de bovengenoemde ambachten vormden. Daarbij was Baarland met Hoedekenskerke verbonden door afdamming van de daartussen gelegen Yve (de zuidelijke dijk van die afgedamde geul is inmiddels verdwenen). De beide langgerekte gebieden, nu bekend als Wester-Striepe en Ooster-Striepe, vormen in wezen de verzande Yve geul. Merkwaardig is dat zowel de scheidingsdijk van Baarland met Ellewoutsdijk als die van Baarland met Hoedekenskerke als Vijfzoodijk betiteld wordt.

Aan de zuidzijde van Baarland, op de verzande Dierik, is het niet naar wens gegaan; een achttal polders verdween onder water (zie vorige paragraaf). Aan de oostzijde, langs de Westerschelde, verdwenen tevens de Langepolder en de Kerkepolder, zie fig. 77. Maar de Baarlandpolder bleef, ondanks verscheidene calamiteiten, de oorspronkelijke oppervlakte behouden. Aan de noordwestzijde, langs de Zwake, werd het poldercomplex zelfs uitgebreid; de Westerschelde nam wel in vermogen toe, maar de Zwake was gelijktijdig aan het verzanden. Zo ontstonden daar omstreeks 1351 een serie kleine polders als: Oudelande (ca 32 ha), Molen (ca 26

ha), Storm (ca 6 ha), Grootte Reinouts (ca 32 ha), Kleine Reinouts (ca 8 ha), Siguit (ca 68 ha) en Quistkost (ca 31 ha). De Grootte Reinouts en Siguit sloten toen grotendeels aan op de watering van Hoedekenskerke. Na de afgraving van de scheidingsdijk tussen de Baarlandpolder en Grootte Reinouts werd deze laatste bij Baarland gevoegd.

De Zuidpolder van Baarland (ca 85 ha) ligt tussen Everinge en Baarland. De polder is omstreeks 1400 grotendeels ontstaan op de bodem van de Dierik, de meergenoemde scheidingsgeul tussen de voormalige eilanden Ellewoutsdijk en Baarland. Enkele calamiteiten hebben deze polder geteisterd. De zeer ongelijkmatige strekking van de zeedijk is daarvan het bewijs. Bekend zijn de overstromingen van 1682, 1808 en 1953. Voor de herverkaveling van 1953/62, waren langs de zeedijk een zestal wielen, als restanten van dijkdoorbraken, terug te vinden. In dit verband willen we wijzen op het feit, dat in het Deltagebied zeer vaak de dijkdoorbraken zijn voorgevallen op die plaatsen waar de zeedijk over verzande geulen is gelegd. De conclusie is dat die dijk-geul kruisingen, wanneer geen extra voorzieningen zijn getroffen, de zwakste schakels in een waterkering vormen.

Het oostelijk deel van het eertijds zo genoemde eiland Borssele is de polder Hoedekenskerke (ca 622 ha). In diverse charters spreekt men van Oidekenskerke. Het gebied werd ook wel Oost-Baarland genoemd ter onderscheiding van Baarland (West) waarvan het gescheiden was door de Yve (Oost); de Zwake was de scheidingsgeul met overig Zuid-Beveland. Ook Hoedekenskerke bestond (evenals Baarland) eertijds uit drie heerlijkheden n.l. Hoedekenskerke, Oostende en Vinninge. (mogelijkerwijze oorspronkelijk afzonderlijke bedijkingen).

Het land van Hoedekenskerke heeft aan verschillende ambachtsheren toebehoord. In het midden van de 18e eeuw was het grootste deel van het ambacht in bezit van Johan Frederik de Mauregnault, rentmeester Bewesten Schelde. Zijn dochter Johanna huwde in 1754 met mr Johan Lodewijk Vogel, die daardoor ambachtsheer van Hoedekenskerke werd. Latere eigenaars waren o.a. Arnoldus van Tilburg en Willem Emmerij de Perponcher. In 1875 noemt men als eigenaar W. A. de Laat de Kanter.¹²⁸⁾

De polder Slabbekoorn, een aanwas van ca 104 ha, schijnt al vroeg deel van Hoedekenskerke te hebben uitgemaakt; de scheidingsdijk tussen beide polders is reeds lang verdwenen. De voormalige zeedijk langs de Zwake van Slabbekoorn heeft het kennelijk moeten ontgelden. Een aanduiding daarvan is de Fiernispolder (ca 4 ha), die tegen het middengedeelte van de v.m. zeedijk van Slabbekoorn (de Zwaakse dijk) ligt. Dat poldertje is mogelijk een inlaag, ontstaan in de tijd van bedreiging door het water uit de Zwake.

De Hoedekenskerkepolder draagt de sporen van de aanval van het

Zuidpolder
(fig. 75)

Hoedekenskerke c.a.
(fig. 75)

Scheldewater. Aan de zuidzijde ligt de Kapuinhoek („Coppen Heijnenhoek”), waar de geïndeerde inlaag als veerhaven wordt benut. Aan de noordzijde ligt de Ruigendijk, waar eveneens een klein deel van de polder moest worden prijsgegeven. Van noord tot zuid is de Scheldedijk langs Hoedekenskerke vrijwel overal van inlaagdijken voorzien; die ten zuiden van de gemeentehaven noemde men wel de „boeierds”. „Boeierds” is de plaatselijke naam van inlagen, die waren uitgegraven om de grond voor dijkverzwaring te benutten. Ze zijn thans vrijwel geheel in beslag genomen door de jongste (1965/66) dijkverzwaring tot deltahoopte.

Zoals reeds opgemerkt ging de toeneming van het vermogen der Westerschelde samen met verzanding van de Zwake. Het gevolg was dat, evenals bij Baarland, aan de noordwestzijde van Hoedekenskerke een aantal kleinere aanwassen werden bedijkt. Aan de noordzijde, in de mond van de Zwake (bekend als de Biezelingsche Ham), waren dat de Noordpolder (ca 20 ha) in 1300, de Oude Hoondert (ca 28 ha), ook genoemd Hoonardpolder of Middelhoekpolder en de Nieuwe Hoondertpolder (ca 49 ha), die beide ca 1445 zijn bedijkt.

De Nieuwe Hoondertpolder heeft aan de noordkant een forse dijkdoorbraak ondergaan. Het zogenaamde wiel, restant van de doorbraak, werd buitengedijkt en ligt nu dichtgeslibd in de Oosterzwakepolder. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de doorbraak is ontstaan tijdens de stormvloed van 27 september 1477, omdat er daarna sprake is van „veel land dat bij Baarland werd buitengedijkt”. Ook daar was dus kennelijk een zwakke plaats in de waterkering, die ter plaatse op de ondergrond van de verzande Zwake rust.

Aan de zuidwestzijde van Hoedekenskerke werden de polders Oude Vreeland (ca 21 ha) en Nieuwe Vreeland (ca 66 ha) omstreeks 1472 toegevoegd. In dezelfde periode volgden nog een drietal dwergpoldertjes - de Kaneelpolder (ca 14 ha), Jan Vierloos (ca 5 ha) en Hugo (ca 5 ha) - en de iets grotere polder Vlieguit (ca 38 ha). Laatstgenoemde bedijking wordt in een stuk van 19 februari 1472 genoemd.¹²⁹⁾

De westelijke dijk van Oud-Vreeland werd de „Kwaden dam” genoemd.¹³⁰⁾ Vermoedelijk heeft de inpoldering of mogelijke herdijking, bij die dam veel hoofdbreken gekost. Aan de westzijde van dezelfde dam werd in de Nieuw-Vreelandpolder het dorp Kwadendamme gesticht. Dat Vreeland afgeleid zou zijn van „vrij land” naar aanleiding van de vermoedelijk door Nicolaas de Vrieze gestichte ridderhof „Aurea Libertas” (thans naam van hofstede in de Slabbekoornpolder) zoals door Hollestelle wordt verondersteld, is niet onmogelijk, maar duidelijke bewijzen ontbreken.

De Stel-
polders
(fig. 75)

Voordat de laatstgenoemde drie poldertjes Jan Vierloos, Hugo en Vlieguit zijn aangewonnen zijn eerst nog de Steldepolders bedijkt. Onder

de Stelepolders verstaan we de twee polders Baarland-Stelle (ca 95 ha) en Nisse-Stelle (ca 107 ha). Beide vormen één „dijkage”: de Stelsche dijk, ruim 3 km lang is voor die bedijking omstreeks 1472 aangelegd. De Stelsche watergang of Zaksche watergang kan beschouwd worden als de grensscheiding tussen beide polders; hij is een restant van de v.m. geul de Kamer, één van de zuidelijke aftakkingen van de Zwake. De oostelijke polder behoort bij de gemeente Baarland (Baarland-Stelle), de westelijke (Nisse-Stelle) hoort bij de gemeente Nisse.

Om in de „Stelsche trant” te blijven zij vermeld dat de weg, die dwars door Nisse-Stelle loopt, als de Oude Stelsche weg wordt aangeduid. Fig. 78, pagina 108 geeft een idee van de landelijkheid in dat poldergebied.

Door de bedijking van Nieuw-Ovezande in 1395 en van de Stellepolders omstreeks 1472 was tussen beide polders een „zak” ontstaan, waarvan niet anders verwacht kon worden dat deze als slib- en zandvanger dienst zou doen. Ofschoon het bedijkingsjaar niet bekend is, moet toch daar de ontstane Zakpolder op het eind van de 15e eeuw zijn bedijkt. Met het leggen van ca 500 m zeedijk werd ca 38 ha land gewonnen. De aldus uit een kreekgebied ontstane polder behoort tot de drie gemeenten Ovezande, Nisse en Baarland.

Zakpolder en Nieuwlandeke (Ovezande)
(fig. 75)

De volgende stap voor de landwinning deed men door aan de oostzijde van Ovezande ca 34 ha nieuw land te bedijken, waarmee dan omstreeks 1500/10 de Nieuwlandekepolder was ontstaan.

§ 16. DE ZWAKEPOLDERS.

Langs de noordzijde van de Zwake werd tussen 1317 en 1325 de 's Gravenpolder (ca 260 ha) bedijkt. In 1317 zou „het Nieuweland van Vortrap” (omgeving 's Gravenpolder) bezaaid zijn geweest en de pacht aan de graaf zijn verantwoord. In 1325 stelde de graaf de pachtswaarden vast voor „denghenen, die ghedijct hebben ant nieuwe lant, dat „nu bedijct es an onser polre van Vortrappe”.¹³¹) Ten westen daarvan werden omstreeks 1400 de Rondepolder (ca 10 ha) en de Lange Nieuwlandpolder (ca 13 ha) aangewonnen.

's-Gravenpolder, Ronde, Lange Nieuwland, Koren en Heer Geerts
(fig. 75)

In dezelfde eeuw werden ten zuidoosten van 's Gravenpolder de ongeveer 20 ha grote Korenpolder tussen 1340 en 1363 en de Heer Geertspolder (ca 41 ha), omstreeks 1363 bedijkt. De Heer Geertspolder werd eertijds ook Gerardspolder genoemd.

Door de opslibbing, die gevolgd werden door de genoemde kleine bedijkingen ten noorden en ten zuiden van de Zwake werd de bedding van die geul tot een smallere kreek gereduceerd. Kort voor het midden van de 15e eeuw was de Zwake met ca 800 m breedte, bij het dorp 's Gravenpolder, op z'n smalst. De eerste afdamming van de Zwake had daar plaats.

Middelzwake
(fig. 75)

Op 20 juni 1445 gaf Philips van Bourgondië aan de dijkgraaf en gezworenen van de Breede Watering Bewesten Yerseke bevel om „een dam „te slaen in de Zwake, tusschen 's Gravenpolre en Borssel, so groot ende „zwair, dat men die kon gebruiken met wagens ende pairde”.¹³²⁾ Met de voltooiing van die dam was het eiland van Borssese met Zuid-Beveland verbonden. Zoals hiervoor reeds beschreven werd de Hoedekenskerkepolder destijds als Oost-Borssese betiteld. Fig. 79, p. 108 geeft een afbeelding van de Zwake-dam in 1968.

De Zwake was een doodlopende geul geworden. Het natuurlijke proces van dichtslibbing vond daarna versneld plaats. Het resultaat was dat in 1474 de Middelswakepolder (ca 193 ha) werd bedijkt.¹³³⁾ Het was een goedkope inpoldering, eigenlijk de tweede afdamming van de Zwake.

Willouts,
Kruiningen,
Oosterzwake
en Louise
(fig. 75)

Nadat eerst in 1500/10 een dwergpoldertje, de Willoutspolder (ca 12 ha), ten oosten van Ovezande was bedijkt, werden ook de restanten van de Zwake ingepolderd. In het westen werd de Kruiningenpolder (ca 175 ha, niet te verwarren met Kruiningen tussen Hansweert en Waarde) en in het oosten de Oostzwakepolder (ca 85 ha), beide in 1510 gewonnen.

De Kruiningenpolder werd bedijkt door de heren van Kruiningen, die in 1461 reeds rechten op deze gronden hadden gekregen. De hiertoe aangegede „derde Zwakedam” werd ca 800 m lang; veertig jaar deed deze dam dienst als zeedijk (1510-1550). Maar die korte periode is niet voorbijgegaan zonder lidtekens achter te laten. Drie grote „wielen” aan de binnenkant van de Brilletjesdijk, duiden op een grote overstroming. De stormvloed van 5 november 1530, op „St. Felix quade Saterdag”, zal daar waarschijnlijk niet vreemd aan zijn. De dam, gelegd op een ondergrond waar eens de Zwake stroomde, bleek niet bestand tegen de natuurkrachten van het stormgetij. Na het herstel had de dijk een sterk kronkelend tracé (zie fig. 75).

Ondanks een aantal overstromingen van polders kon toch door aanslibbing land gewonnen worden. In 1554 werd opnieuw een deel van de Zwake ingepolderd. Aan de westzijde werd een „vierde Zwakedam” gelegd, tussen de St. Anthoniepolder bij Borssese en de Zuiderlandpolder ten oosten van 's Heerenhoek. Zo ontstond de Louispolder (ca 269 ha) of Loyvepolder.

Heer Jansz
en Boone
(fig. 75)

Aan de oostelijke monding van de Zwake werden nog enkele kleine bedijkingen tot stand gebracht. In 1597 werd het dwergpoldertje Heer Jansz (ca 8 ha) aan de bestaande reeks toegevoegd. In dezelfde tijd (1596) werd octrooi verleend voor de bedijking van het schor in de toen zo genoemde Vinningsche Ham (Biezelingsche Ham). De ontstane polder werd genoemd naar de eigenaar; Corn. Jansz Boone'spolder; men sprak ook van de polder van Oostende. Het ging de Boonepolder (ca 42 ha) niet voorspoedig. Op 26 januari 1628 werd hij „geheel door de golven bedekt”,

doch in het volgende jaar weder beverscht".¹⁸⁴) In 1656 was de polder „drijvende". Herdijking volgde, maar eveneens inundatie in 1666. Een soortgelijk „proces" herhaalde zich in 1682 en in 1705. Daarna werd in 1711 een inlaagdijk gelegd; inundatie daarvan volgde in 1715. Dijkvallen traden op in 1716 en 1718, waarbij het zuidelijk polderdeel moest worden prijs gegeven. Van de oorspronkelijke polder was toen slechts ca 15 ha overgebleven. En zelfs dat restant moest nog twee inundaties ondergaan, n.l. in 1808 en in 1825.

Het is opmerkelijk dat een polder, die met de zeedijk aan de luwzijde ligt, zoveel calamiteiten moest incasseren. Wij menen dat de ondergrond, de verzande Zwakemonding, hierin grote parten heeft gespeeld. Een bewijs van de slechte ondergrond is, dat men b.v. achter de zeedijk in de 's Gravenpoldersche Weel, een vijfmeterlat zonder moeite geheel in de bodem wegdrukt.

Toen het gebied van de Zwake grotendeels in polderland was her- schapen, werden in het midden van de 18e eeuw, de schorren aan de overgebleven oostelijke Zwakemonding rijp geacht voor bedijking. De Staten van Zeeland verleenden daarvoor octrooi op 23 december 1755. Het jaar daarop kwam de bedijking gereed en kreeg de naam Willem-Annapolder (ca 300 ha), genoemd naar de stadhouder Willem IV (1711-1751) en zijn Engelse gemalin Prinses Anna van Hannover, dochter van koning George II van Groot Brittannië.¹⁸⁵)

Willem-
Anna c.a.

Er dient nog vermeld te worden dat, eer de Willem-Annapolder gewonnen was, aan de noordoosthoek daarvan, in 1717 het haventje van Biezeling was afgedamd. Het octrooi daarvoor was door de Staten van Zeeland verleend op 2 juli 1717 aan de ambachtsheren van Kapelle.¹⁸⁶) Zodoende was daar een dwergpoldertje van ca 4 ha ontstaan; het gebied staat nu nog bekend onder de naam Smokkelhoek. Daar het ontduiken van invoerrechten en accijnzen nogal eens pleegt te geschieden in havengebieden zal de naamsafleiding niet moeilijk zijn.

Aan de oostzijde ligt in de Willem Annapolder de Simonshoek. Dat gedeelte herinnert aan de v.m. Simonspolder, die in 1352 door Simon van Bruëlis werd bedijkt. Het bedijkingsoctrooi werd verkregen van hertog Willem van Beijeren op 28 oktober 1352.¹⁸⁷)

§ 17. DE POLDERS VAN KRUININGEN EN WAARDE.

De Zanddijk, de oostelijke grens van de polder De Breede Watering Bewesten Yerseke, loopt van Hansweert in noordoostelijke richting. Ten oosten van deze dijk ligt de Kruiningenpolder (ca 1292 ha), die grotendeels bestaat uit oude kerngronden. Kruiningen zou eertijds een eiland zijn geweest dat langs de genoemde Zanddijk door een geul (de Yersekéé) werd begrensd. Aan de oostzijde stroomde de Hinkelée. In de middel-

Kruiningen
en Oost-
Hinkelen
(fig. 81)

eeuwen waren de heren van Kruijningen de bezitters van die streek. Bij de stormvloed van 1530 werd Kruijningen overstroomd. Volgens de *Zelandia Illustrata* werd de polder „terstond herdijkt”.

Vele eeuwen was de polder in het bezit van het geslacht „van Cruiningen”. Maximiliaan van Cruiningen die op 15 januari 1612 op het kasteel te Heenvliet overleed, was de laatste eigenaar uit die familie.¹³⁸⁾ Omstreeks 1648 schijnt eigendomsverwisseling van het ambacht van Kruijningen te hebben plaats gehad. Via het geslacht van der Nisse kwam het gebied aan de familie de Huijbert. Daarna kwam Kruijningen door verkoop in eigendom bij heer Willem Prins, wiens erfgenamen op het eind van de 19e eeuw de bezitters waren.

De stormvloed van 15 januari 1808 is voor de polder een ramp geweest, zie hierover en over de gevolgen van de ramp van 1953 hoofdstuk III.

Ten oosten van de polder Kruijningen ligt binnen dezelfde dijkkring de Oost-Hinkelenpolder (ca 119 ha), ook genoemd Onze Vrouwenpolder, deze polder is ontstaan, door de geul genaamd Hinkelée, af te dammen. Volgens de Nooyer¹³⁹⁾ is de afdamming van de Hinkelée geréaliseerd door het leggen van drie dammen, de eerste in 1263 bij Gawege, vervolgens een in 1269 tussen Kadijk en Lavendeldijk en tenslotte de derde in 1317(?) langs de Westerschelde (zie fig. 82). De scheidingsdijk met Kruijningen werd geslecht (op de kaart van Hattinga staat nog „geslegten Saidijk”). Dit had tot gevolg dat Oost-Hinkelen moest delen in de ramp van Kruijningen van 1530. De derde dam heeft men tussen 1595 en 1632 moeten prijsgeven. Mogelijk was dat reeds het geval in 1604, omdat wordt vermeld dat in 1598 en 1604 zware vallen voor de Oost-Hinkelenpolder plaats hadden. Een nieuwe dam (inlaagdijk) werd of was reeds gelegd ter plaatse van de huidige zeedijk. Het lag voor de hand dat de doodlopende inham in de periode 1269-1317 (?) geheel verlandde. De bedding van de kreek, die tussen de eerste en de tweede dam duidelijk in het terrein is terug te vinden, was tot 1953 tussen de tweede dam en de v.m. inlaagdijk niet meer zichtbaar. De toen ontstane dijkbreuken (zwak punt in de waterkering op de verzande Hinkelée) deed de voormalige geul in enkele dagen zijn loop hernemen (fig. 82).

Waarde,
Oud-Krab-
bendijke en
Westveer
(fig. 81)

Evenals Kruijningen is ook Waarde een poldergebied dat tot de oudste bedijkingen in Zeeland gerekend kan worden. „In 1251 sloot Jan van Waarde een verdrag met de abt en het convent van Duinen, over het „land van Waarde, liggende in het land van Scoudée, Hekelinghe, Honte en „Hinkelingen, dat hij van dien prelaat in leen hield”.¹⁴⁰⁾

In 1269 bestond Waarde uit een oostelijke en een westelijke polder, (zie fig. 82). De scheidingsdijk (Kerkedijkje) tussen beide polderdelen is geslecht. Het oude Waarde is echter geïnuundeerd, waarschijnlijk in

fig. 116.

Grote stormschade aan de Boulevard Evertsen te Vlissingen op 1 febr. 1953.

foto: Rijkswaterstaat.

fig. 117.

Grote stormschade aan de Boulevard de Ruijter op 1 februari 1953.

foto: Rijkswaterstaat.

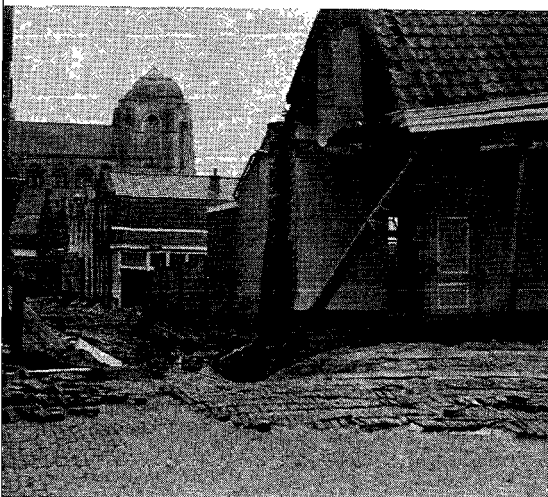

foto: Dert - Vlissingen.

fig. 118.

Twee indrukken van de stormschade te Veere aangericht door de stormvloed van 1 febr. 1953.

fig. 119.

Het dijksgat ontstaan aan de Suzannapolder op Walcheren bij de stormvloed van 1 februari 1953. De doorbraak werd met een ringdijk gesloten.

foto: M. L. D. Valkenburg.

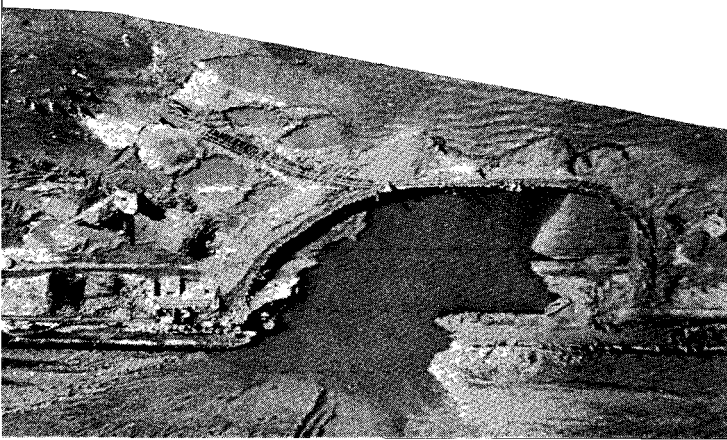

fig. 120.

Stroomgeul in de zeedijk van de Everingepolder bij Ellwoudsdijk, ontstaan door de stormvloed van 1 februari 1953. Links op de foto is de Everingepolder.

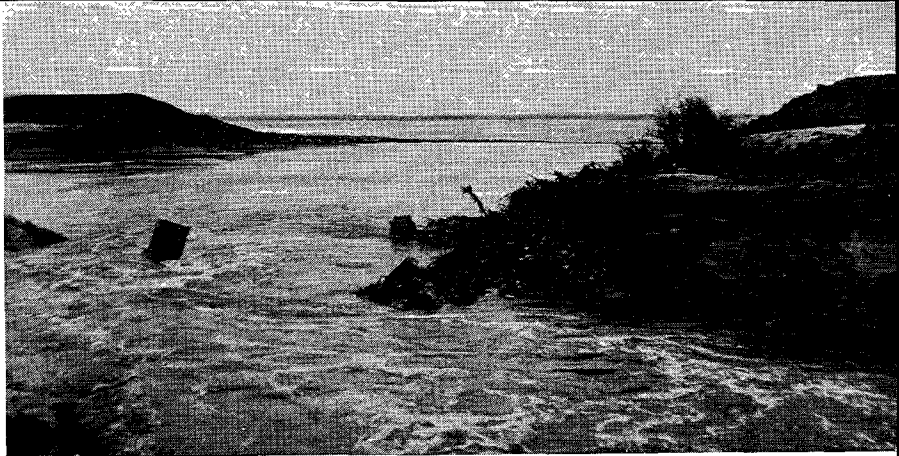

foto: Rijkswaterstaat D.D.Z.

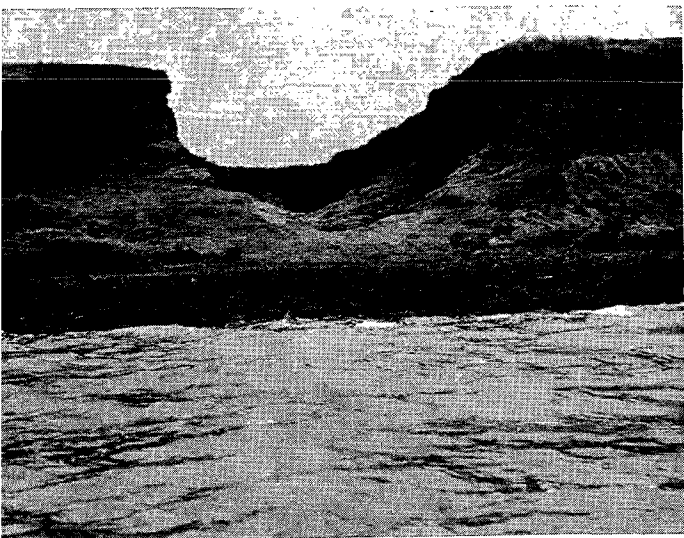

fig. 121.

Grote afschuiving aan de zeedijk van Baarland langs de Westerschelde bij de stormvloed van 1 februari 1953.

foto: Rijkswaterstaat D.D.Z.

foto: M. L. D. Valkenburg.

fig. 122.

De doorbraak van de veerhavendammen te Kruiningen. Opname 8 februari 1953. Links op de foto is de overstroomde Kruiningenpolder. Midden op de foto, de aanleg-inrichting van de veerboten. Eén der veerboten (de Willemsdorp) ligt ver in de polder (niet op de foto te zien).

fig. 123.

Eén der stroomgeulen in de z.g. Kadijk, de scheidingsdijk tussen Kruiningen en Waarde. Op de achtergrond de doorgebroken Westerscheldedijk. Opname 14 april 1953.

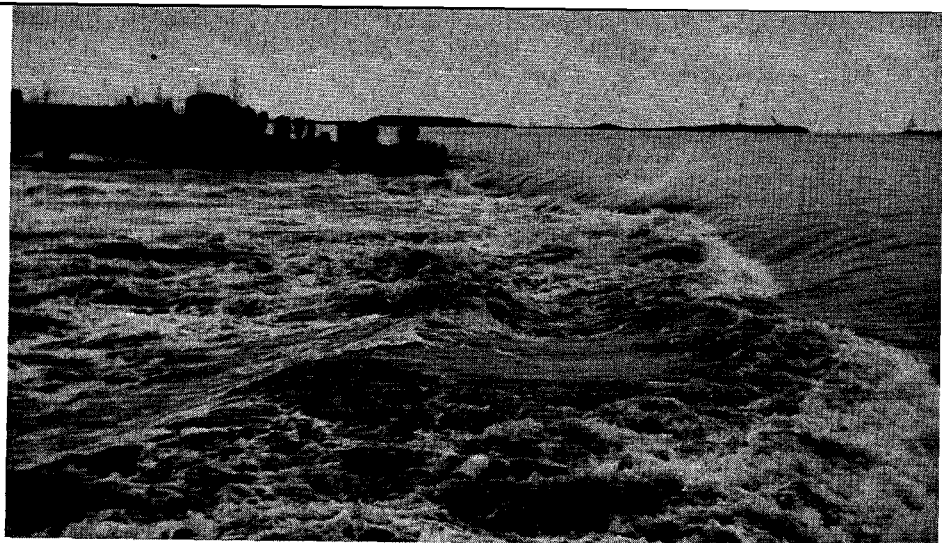

foto: Rijkswaterstaat D.D.Z.

fig. 124.

Dichting van één der doorbraken in de Kadijk met z.g. NL pontons, afkomstig van het korps pontonniers te Dordrecht. Opname 20 april 1953.

foto: Rijkswaterstaat D.D.Z.

fig. 126. De sluiting van het westelijk dijkgat (1e gat) te Kruiningen op 9 mei 1953.

Met zes gekoppelde caissons werd het gat geblokkeerd.

foto: M. L. D. Valkenburg

fig. 125. Dijkdoorbraak op 1 februari 1953 ten westen van de Veerhaven Kruijningen in Zuid-Beveland.

fig. 127. Dijkdoorbraak op 1 februari 1953 ten oosten van de Veerhaven te Kruijningen in Zuid-Beveland.

foto: M. L. D. Valkenburg

eerder zijn herdijkt dan in 1571, hetgeen wij hiervoor ook reeds voor mogelijk hielden.

Het bovenvermelde poldercomplex, tot 1959 bekend als het waterschap Waarde (ca 809 ha), heeft na de inundatie van 1953, evenals Kruiningen, een grote gedaanteverandering ondergaan door de daarop gevolgde herverkaveling.

Aan de noordoostzijde van Kruiningen werd in 1642 de Nieuwlandepolder (ca 149 ha) herdijkt. Het is één van de polders, die teruggewonnen zijn van het op 5 november 1530 verdronken land van Zuid-Beveland. De polder is genoemd naar het voormalige dorp Nieuwlande, dat ca 1 km rivierwaarts lag.

Aan de noordwestzijde van de Kruiningenpolder ligt de Nieuw-Olzendepolder ook wel Tholseindepolder genoemd, dat een herdijkt gedeelte is van het oude Tholseinde (ca 700 ha), dat in 1530 was overstroomd. In 1616 werd een deel (ca 150 ha) hiervan herdijkt, dat echter in 1671 reeds vijfmaal was geïnundeerd. Opnieuw volgde in 1672 herdijking (ca 174 ha, de huidige oppervlakte). De plaats Tholsende lag een paar km meer oostwaarts dan de herdijkte polder. In de 300 jaar dat de polder zijn huidige vorm heeft is hij nog driemaal ondergelopen, n.l. in 1682, 1808 en 1906.

Nieuwlande,
Nieuw-Olzende en St.
Pieters
(fig. 81)

Tussen Nieuwlande en Nieuw-Olzende lag een strook schorren, die in 1878 werd ingepolderd. Bij K.B. van 4 februari 1878, nr 9 werd aan L. Calmeijn te Brussel concessie verleend voor de bedijking, waarvan de kosten f 99.500 bedroegen¹⁴³). De bedijking, genaamd St. Pieterspolder (ca 87 ha), wordt meermalen vermeld als zijnde bedijkt in 1395. Gezien de ligging van de zeedijk, aansluitende op de twee eerstgenoemde polders, kan dat bedijkingsjaar niet juist zijn. Mogelijk heeft men deze bedijking verwisseld met de St. Pieterspolder onder 's Heer-Arendskerke, die wel omstreeks 1395 is bedijkt.

Men had met deze herdijking van 1878 kennelijk op dit oevervak de grens van landaanwining bereikt want in hetzelfde jaar werd ca 22500 m² vilvoordse steenglooiing op een gevleide puinlaag aangelegd voor f 3500. Tijdelijke inundatie had plaats in 1906.

§ 18. DE KRABBENDIJK- EN VALKENISSEPOLDERS.

De heerlijkheid Krabbendijk, bestaande uit de Monnikenpolder (ca 64 ha), de Maagspolder (ca 66 ha) en de Nieuw Krabbendijkpolder (ca 341 ha) was een geestelijk goed, dat in 1187 door Hendrik van Schoten aan de abdij van Ter Doest bij Brugge is geschonken. Nadat het betreffende gebied in 1530 was geïnundeerd en in 1595 was herdijkt kwam de ambachtsheerlijkheid in bezit van Catharina van Nassau, dochter van

Monniken,
Maags,
Nieuw-Krab-
bendijk en
Oostpolder
(fig. 81)

Prins Willem I. Daarna kwam de heerlijkheid door vererving, huwelijk en verkoop in handen van verschillende adellijke families. In het midden van de 19e eeuw is het ambacht in het bezit van jhr mr C. J. Versluijs. De Nieuw-Krabbendijkpolder werd toen het centrum van die heerlijkheid. Daar werd het dorp Krabbendijke gesticht.

In laatstgenoemde polder lag in het begin van de 17e eeuw de oostelijke verdedigingsgrens van Zeeland. In de noordoosthoek en de zuidoosthoek van de Nieuw-Krabbendijkpolder waren n.l. het Noordoostfort en het Zuidoostfort aangelegd. Reeds voor de herdijkingen van 1595 waren in die omgeving forten aanwezig. In het bedijkingsoctrooi werd n.l. bepaald, „dat de indijkers de fortificatiën die aan den Oostdijk voorseght „liggen, gehouden sijn te verleggen op hun nieuwen dijk”. Tussen deze schansen waren kwartieren en wachthuizen aangelegd.¹⁴⁴) In de huidige verkaveling is de plaats van de voormalige forten nog terug te vinden. De topografische kaarten vermelden de namen Noordschans (bij haven Roelshoek) en de Zuidschans. Bovengenoemde verdedigingslinie heeft niet lang dienst gedaan.

Op 25 maart 1655 was aan de ambachtsheren van Krabbendijke octrooi verleend voor bedijking van een partij schorren ten oosten van Krabbendijke met de voordelen als door 's Lands Rekenkamer toegestaan. De „Nieuwe Polder” van Krabbendijke kwam in 1656 gereed en kreeg de naam Oostpolder (ca 119 ha). De hiervoor genoemde forten waren toen van hun schootsveld „berooft”. De noordelijke hoek van de Oostpolder vormt een in de rivier vooruitspringende punt, waar naderhand het haventje van Roelshoek werd aangelegd.

Met de bedijking van de Oostpolder was weer één van de vele na 1530 ontstane krekken en geulen van het buitenwater afgesloten. In dit geval was het de Piermans- of Pietermanskreek die was afgedamd, (zie fig. 83). Om die reden werd de polder eertijds ook Piermanpolder genoemd.

Valkenisse,
Maire en
Stroodorpe
(fig. 81)

De Pietermanskreek was de noordoostelijke uitloper van de voormalige Hinkelée of Hinkeling. Na de inundatie van 1530 trachtte die kreek zijn oorspronkelijke loop te hernemen. Na de eerste afdamming (Oostpolder) werd door de verdere dichtslibbing van het resterende deel, de rijpheid van de omliggende schorren bevorderd. Het gevolg was dat in 1694 de Valkenispolder (ca 121 ha) en de Mairepolder (ca 120 ha) werden bedijkt. Beide polders liggen onder één dijkage. De zo genoemde Kromme weg (zie fig. 81) is de administratieve scheiding tussen beide polders.

Van 1694 tot 1773 vormde de Mairepolder de uiterste hoek aan de oostzijde van Zuid-Beveland. De breedte tot het vaste land van Noord-Brabant bedroeg toen ca. 8 km. Door de bedijking van de Reigersbergsche

polder in 1773 (zie volgende paragraaf) werd die afstand tot ca 3 km ingekort.

Daarna volgde in 1808 bedijking van het schor van Stroodorpe. In 1802 had de landbouwer Jacob Rottier uit de Oostpolder onder Krabbendijke het schor laten opmeten door de landmeter J. Kooiman te Cats. De naam van dit schor zou ontleend zijn aan de strohutten, die de polderjongens bij de indijking van de Reigersbergsche polder in 1773 aldaar hadden gebouwd.^{144a}) Maar op de kaart van Hattinga (1747/48) wordt reeds de naam Stroodorpshoek vermeld. Het lijkt er daarom meer op dat die strohutten geplaatst waren ten behoeve van de dijk aanleg van de Mairepolder in 1694. De naam van de bedijking werd Stroodorpepolder (ca 43 ha), al sprak men ook wel van de Molenpolder. Waar de dijk van de Stroodorpepolder aansluit aan de Oostpolder plaatste n.l. Hattinga de naam Spinnewiel, hetgeen doet denken aan een soort wateropvoerwerktuig of watermolen, wat zou duiden op een afwatering. Op die plaats was ook de uitmonding van de Pietermanskreek; de naam Molenpolder zou hiermee verband kunnen houden.

Langs de polders Waarde, Valkenisse en Frederika lag in 1860 een strook schorren, die rijp waren voor bedijking. Bij Z.M. besluit van 17 juli 1861 werd aan Emmanuël Constantinus Primus Ghislinus baron van de Linden d' Hoogvorst c.s., eigenaren der ambachtsheerlijkheden Maire en Valkenisse, vergunning verleend voor het indijken van ruim 95 bunder van bovenbedoelde schorgrond. Eerst in 1863 had de aanbesteding van het bedijkingswerk plaats voor f 69.500. In 1864 werd de zeedijk, lang 2345 m. voltooid.¹⁴⁵) De bedijking kreeg de naam Emmanuëlpolder (ca 104 ha). De eerste voornaam van bovengenoemde hoofdpersoon is daar niet vreemd aan.

**Emmanuël-
en Karel-
polder**
(fig. 81)

Aan J. C. Dominicus van den Bussche c.s., destijds eigenaren van de heerlijkheid Krabbendijke, werd op 5 mei 1877 octrooi verleend voor het bedijken van een strook schorren ten noorden van Krabbendijke. In hetzelfde jaar werd een begin met de bedijking gemaakt; de kosten bedroegen f 86.000. Op 29 juli 1878 had de oplevering van het werk plaats en was de zogenaamde Karelpolder (ca 85 ha) een feit. Bij het octrooi van bedijking was één der voorwaarden, dat de polder geen aanspraak zou kunnen maken op calamiteusverklaring.

Na de overstromingen van 1906 en 1911 maar vooral de stormvloed van 7 april 1943 bracht die voorwaarde voor de Karelpolder, toen daar omvangrijke stormschade ontstond bepaalde consequenties mee. De herstelkosten waren in 1943 n.l. zo hoog, dat deze onmogelijk door de polder gefinancierd konden worden. Door allerlei oorzaken, waaronder de oorlogsomstandigheden, liepen de geraamde herstelkosten van f 415.000 op

tot bijna 1½ miljoen gulden. Tenslotte weigerde het polderbestuur na de oplevering van het herstelwerk, de dijk van de Provincie — die het herstel had uitgevoerd — over te nemen. Als oorzaak werd aangevoerd de slechte kwaliteit van het werk. Na diverse onderhandelingen betaalde het Rijk tenslotte 50 %, de Provincie 20 % met daarna nog een aanvullend bedrag, zodat voor de Karelpolder nog f 100.000 te betalen overbleef¹⁴⁶).

§ 19. DRIE POLDERS BIJ RILLAND.

Reigers-
bergsche-
polder
(fig. 83)

Na vele beraadslagingen kwam men in 1772 met de landwinst een flinke stap voorwaarts, toen op 9 september aanbesteding plaats had voor het bedijken van ruim 1000 ha schorren aan de oostzijde van Zuid-Beveland. Weer zou een deel van de verdrinken landen van Reimerswaal worden teruggewonnen. Het werk begon in maart 1773; dank zij een buitengewoon droog voorjaar kwam de bedijking — de Reigersbergschepolder (ca 1087 ha) — in hetzelfde jaar gereed. Dit betekende echter niet dat de inpoldering zonder moeilijkheden was verlopen. Het was voor die tijd een groot werk; ca 14 km dijk moest worden aangelegd. De polderwerkers, meer dan drieduizend man, merendeels afkomstig uit Oost-Friesland, gingen op 25 mei in staking hetgeen een grote wanorde teweegbracht. Een twaalfstal soldaten zou de orde gaan herstellen, maar zonder succes; ze werden zelf ontwapend. Toen rukten honderdvijftig militairen uit Bergen op Zoom op en bedwongen de oproer. Daarna werd het werk hervat.

Er moest echter een voorbeeld gesteld worden. De hoogbaljuw en rentmeester Bewestenschelde kwam met enige schepenen van Middelburg, als vertegenwoordigers van de graaf, naar het werk. Er werd een galg opgericht, de voornaamste leider van het verzet werd daar streng geselsd. Een groot deel (ca 300) der oproerkraaiers werd onder militaire geleide in schepen naar Oost-Friesland teruggezonden.

Na hervatting van het werk kon op 8 juli het sluitgat — het Vinkenissegat, een secundaire verbindingsgeul tussen Ooster- en Westerschelde — gesloten worden. Door storm en hoge vloed brak op 20 augustus de dam in het sluitgat door; de schade kon evenwel spoedig worden hersteld. De eerste directeur van de polder was Johan Pieter Dassevael.¹⁴⁷)

De bedijking kreeg een moderne verkaveling met een rechthoekig patroon van wegen. De Hoofdweg van Rilland naar Bath wordt rechthoekig gekruisd door de Eerste, Tweede, Derde en Vierde weg en door de Krukweg, zie fig. 83. In 1867 werd het kavelpatroon scheef door sneden door de aanleg van het gedeelte van de spoorlijn Roosendaal-Vlissingen door de Reigersbergsche polder, waarlangs in 1916 de Rijksweg werd aangelegd.

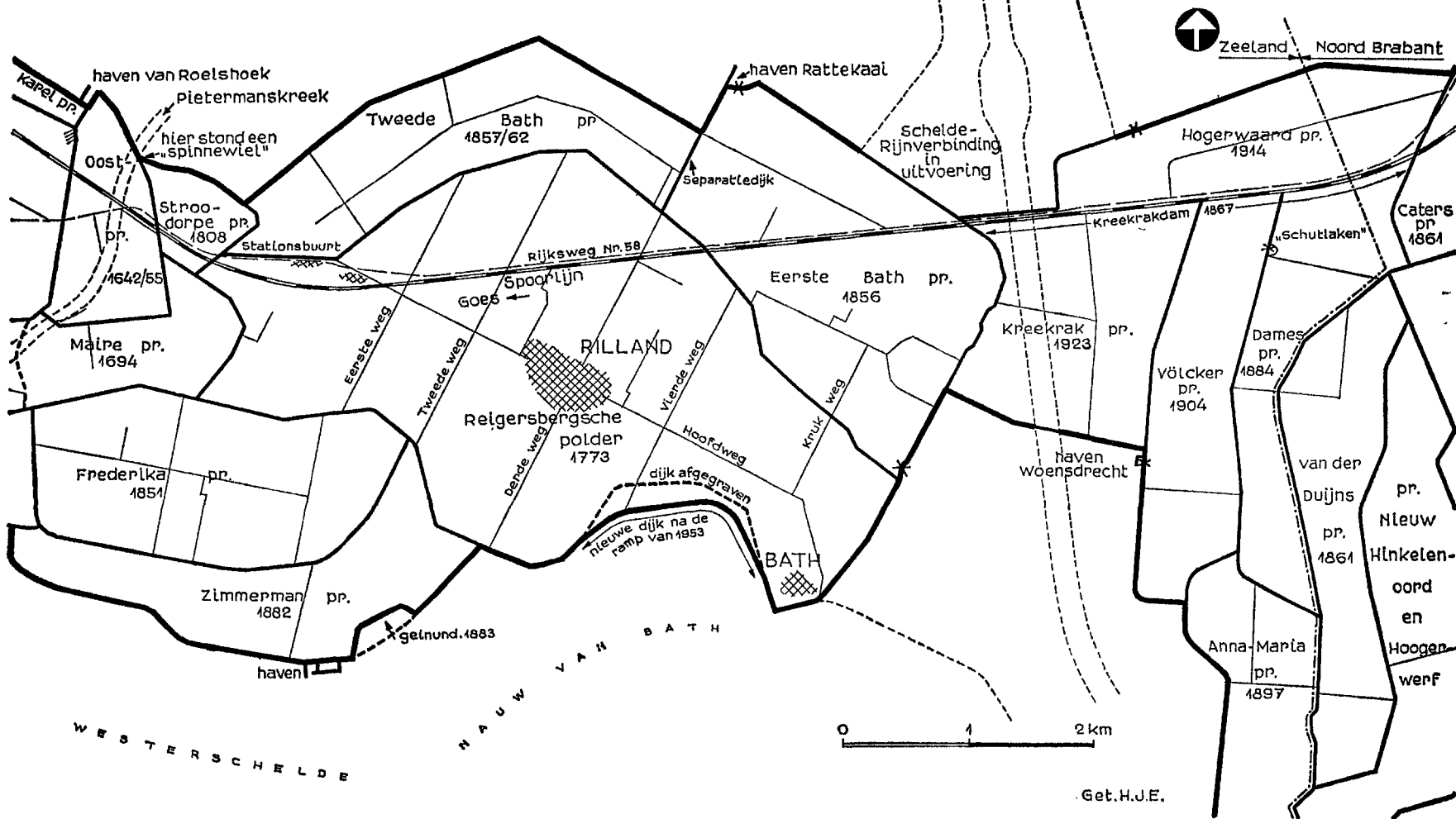

fig. 83. De polders bij Rilland-Bath en omgeving. Het tracé van de Schelde-Rijn verbinding (in uitvoering) is gestippeld.

De polder is overstroomd geweest in 1906 en 1953. Het gevolg van de jongste overstroming was dat de polder met enige ha werd uitgebreid, omdat een nieuwe dijk over de schorren werd gelegd.

Frederika en
Zimmerman-
polder
(fig. 83)

Na de grote bedijking van de Reigersbergsche polder in 1773 werd de zuidkust van Zuid-Beveland in 1851 uitgebreid met de Frederikapolder (ca 319 ha). De ambachtsgerechtigden hadden de schorren in maart 1851 voor f 110.000¹⁴⁸) verkocht aan de drie Belgische families Leirens, Goffinet en Gheldolf te Gent. Met de bedijking van die schorren werd de geul Oudemansgat (zie fig. 39), afgesloten.

De jongste polder tussen de Sloedam en Rilland-Bath is de Zimmermanpolder (ca 238 ha). De bedijking waarvoor octrooi was verleend bij K.B. van 13 maart 1882, nr 17, werd grotendeels gerealiseerd als aanwas tegen de Frederikapolder. Het bedijkingswerk kwam gereed in 1882. Door de storm van 18 oktober 1883 is de zeedijk aan de oostzijde doorgebroken, (zie fig. 83). Men heeft moeite gehad om de dijkbres te dichten. De herstelkosten à f 32000 waren nog voor niets geweest ook; de vloed van 12 december 1883 sloeg n.l. op dezelfde plaats een groot gedeelte van de dijk weg. Met het leggen van een inlaagdijk waarbij ca 12 ha land werd prijsgegeven werd de doorbraak het volgend jaar gedicht; de kosten bedroegen f 66.000.

§ 20. DE „ENGELSCHE” POLDERS.

Eerste en
Tweede
Bathpolder
(fig. 83)

In het midden van de vorige eeuw lagen de verdrongen landen van Zuid-Beveland voor het grootste deel nog in open verbinding zowel met de Ooster- als de Westerschelde. Het Kreekrak was de verbindingsgeul die tussen Bath en Hinkelenoord het smalst was.

De afdammingsplannen tussen Zuid-Beveland en Brabant uit de eerste helft van de 19e eeuw zijn nimmer tot uitvoering gekomen. De destijds in Zeeland bekende aannemer Dirk Dronkers kreeg in 1846 concessie tot aanleg van een spoorlijn van Brabant naar Middelburg en Vlissingen (zie ook §1, hoofdstuk IV).

Bij K.B. van 16 mei 1847 werd tevens aan Dronkers en Co het erfpachtsrecht toegestaan voor 99 jaren, „tegen een pacht van f 5 voor elke „ingepolderde bunder na droogmaking van de aan- en opwassen aan het Rijk toebehorende en zullende ontstaan in het Sloe en de Oosterschelde”. Om verschillende redenen — vooral financiële — stagneerden de werkzaamheden. Het gevolg was dat de spoorwegconcessie op 6 oktober 1849 werd ingetrokken en dat Dronkers vergunning kreeg tot afdamming van de Oosterschelde (Kreekrak), met de verplichting, vóór de aanvang van dat werk een kanaal door Zuid-Beveland te graven. De concessie van voorwaarden is gedateerd op 8 oktober 1849.

Door propaganda voor de plannen te maken kwam Dronkers o.a. in relatie met een Belgische aannemer Adolphe Dubois-Nihoul uit Brussel. In 1851 werd zelfs de Oosterschelde Polder Maatschappij opgericht. Bij K.B. van 31 mei 1852, nr 47 werd de concessie overgedragen aan de nieuw opgerichte „Nederlandsche Maatschappij tot indijking der op- en aanwassen in de Oosterschelde”. Daarbij waren zowel Franse, Belgische en Engelse als Zeeuwse deelnemers betrokken; ook de aannemer Dronkers was mededeelnemer. De uitvoering werd een groot en langdurig drama. De berichten over de voortgang der werkzaamheden luiden op 16 juli 1852: „dat benoorden de Reigersbergsche polder 2700 man en 300 vletters aan het werk waren, terwijl bij het graven van de sluisput te Hansweert slechts 150 man werkten”. De drang om land te winnen, hetgeen uiteindelijk het doel van de maatschappij was, bleek groter te zijn dan de neiging de verplichtingen tegenover het Rijk (het graven van een kanaal en het maken van sluiswerken) na te komen. De invloed van de Engelse deelnemers was blijkbaar overheersend: de naam „Netherlands Land Enclosure Company” zegt genoeg.

De Engelsman John Rennie, die de leiding had, wou de bedijking zo veel mogelijk uitbreiden, door behalve de schorren, ook onrijpe gronden als slikken, af of niet uit zeezand bestaande, in te polderen. Het waren opnieuw financiële moeilijkheden, die de zaak stagneerden. In oktober 1852 staakten 2 à 3000 man het werk, wegens wanbetaling door de aannemers (de Engelse aannemer was in staat van faillissement). Toch was in februari 1853 een polder van ca 580 ha van het buitenwater afgesloten. Maar het noodlot sloeg spoedig toe; bij de storm van 23/24 februari 1853 brak de nieuwe zeedijk op drie plaatsen door. De maatschappij moest de werkzaamheden in hetzelfde jaar stopzetten en de hulp van de Regering inroepen. Inmiddels werd het werk door de storm van 26 september 1853 vrijwel geheel vernietigd. De vloed van februari 1854 completeerde de vernieling met de opruiming van de nog aanwezige keten, die — kenmerkend — namen droegen als „The duke of Wellington”, „The Queen of England” en „The London tavern”.

De employé-journalist, Van der Bilt La Motte, in dienst van de maatschappij, schreef na de ramp: „ik zag eenmaal dien grond als voor mijne „oogen en onder mijne voeten wegzinken en waar ik des morgens mijne „inspectiereis te voet aanving, kliefde des namiddags het ranke vlet- „scheepje 't welk mij naar het naburig fort Bath terugvoerde, de schuimende golven, die zich boven de nieuwe schepping, den betwisten eigendom en het nu verloren geld van John Bull en consorten, hadden gesloten”.¹⁴⁹⁾

De afdamming van de Oosterschelde en de bedijkingsplannen waren tot dan toe, een en al teleurstelling. De aannemer Dronkers, die zich al

eerder uit de maatschappij had teruggetrokken, kwam ondanks de teleurstellende gang van zaken weer terug. De concessie van 1849 werd in maart 1855 gewijzigd. Voorwaarde was toen dat het kanaal door Zuid-Beveland vóór of op 1 januari 1859 voltooid moest zijn.

De eerste Bathpolder (ca 453 ha), waarvan de bedijking in september 1855 was begonnen, kwam in de zomer van 1856 gereed. In 1857 werd de Tweede Bathpolder (toen nog ca 700 ha) voltooid. De bedijkingskosten bedroegen f 720.000. Maar nieuwe tegenslagen kondigden zich aan; de stormvloed van 1 februari 1858 deed de Tweede Bathpolder inunderen. De werkzaamheden werden andermaal gestaakt. Het ongeluk was dat de uitvoering der spoorweg- en kanaalwerken aan de bedijkingswerken was gekoppeld.

Bij de wet van 19 augustus 1861 werd een dading tussen de maatschappij en de Staat der Nederlanden goedgekeurd. De maatschappij werd ontslagen van de verplichting tot het graven van het kanaal door Zuid-Beveland en tot het afdammen van de Oosterschelde. Aan de maatschappij bleef niets anders over dan de Eerste en Tweede Bathpolder met aanwassen ter breedte van 300 m, zonder recht op verdere aanwas; de Tweede Bathpolder was toen overigens nog geïnundeerd. De herdijking kwam gereed in oktober 1862, maar de oppervlakte was nu slechts ca 285 ha.

De stormvloeden van december 1862 en van januari 1863 brachten grote schade aan beide Bathpolders. Het nog in 1863 voltooide herstel vergde een uitgave van ca f 85.000. Nogmaals werd de Tweede Bathpolder geïnundeerd bij de stormvloed van 22 december 1863; de dichting van die doorbraak werd in april 1864 voltooid.¹⁵⁰) De beide Bathpolders, — destijds ter plaatse bekend als de Engelse polders — hebben daarna de stormvloeden ruim 40 jaar kunnen doorstaan. De Engelse maatschappij had echter moeite met het produktief maken van het gewonnen land.

Toen kwam de stormvloed van 1906, waarbij het water te Bath tot een hoogte van N.A.P. + 3.84 m. (2.61 m. verhoging) steeg. Beide Bathpolders inundeerden via verschillende dijkdoorbraken. (zie daarover in hoofdstuk III). De maatschappij was niet bij machte het herstel te financieren en wendde zich daarom tot de regering om hulp. Vanwege het algemeen belang en om het bezwijken van de spoorwegdam, die door de Eerste Bathpolder loopt, te voorkomen, werd door het Rijk een subsidie van f 250.000 verleend voor het herdijken van die polder. Een en ander werd geregeld bij de wet van 9 juli 1906.

De Engelsen hadden inmiddels van verdere exploitatie van de Bathpolders afgezien en alle bezittingen voor f 100.000 verkocht aan een combinatie van personen, bestaande uit de heren J. M. Kakebeke, J. E. Mulock Houwer, H. A. Hanken, W. F. K. Lenshoek en W. Kakebeke.

Het initiatief daarvoor ging uit van de heer J. A. van Heel te Goes. Namens de toen in liquidatie verkerende „Nederlandsche Maatschappij van op- en aanwassen in de Oosterschelde” (de Engelse mij) werd de overdracht ondertekend door de president F. B. Morgan, wonende te Haywards Heath en door de secretaris E. F. Whaite wonende te Muswell-hill, Londen.¹⁵¹)

De nieuwe eigenaren namen de herdijking, zowel van de Eerste Bathpolder, deels gefinancierd met behulp van de verkregen rijkssubsidie, als van de Tweede Bathpolder (voor eigen rekening) ter hand. De herdijking van de Tweede Bathpolder werd aangenomen voor f 285.000. Op 15 juni en 15 augustus 1906 waren resp. de Tweede en de Eerste Bathpolder herdijkt. Het jaar daarop werd, goedgekeurd bij K.B. van 24 januari 1907, de N.V. „Landbouwmaatschappij de Bathpolders” opgericht, nadat het voor de exploitatie benodigde kapitaal à f 600.000 geheel was geplaatst. Op 7 februari 1907 werd de akte van oprichting gepasseerd.

De eerste directeur was W. Kakebeeke te Goes. Hij vervulde deze functie 2 jaar en werd later president-commissaris († 1940). Op 1 mei 1942 werden de Eerste en de Tweede Bathpolder samengevoegd tot het waterschap De Bathpolders dat vervolgens sinds 1 januari 1959 is ondergebracht bij het Waterschap „De brede Watering van Zuid-Beveland”.

§ 21. DE KREEKRAKPOLDERS.

Na vele tegenslagen was dan tenslotte de ca 3,5 km lange Kreekrakdam in 1867 gereedgekomen waarmee men eigenlijk al in 1846 was begonnen. Dat waterbouwkundig gebeuren, voor de verbinding van Zeeland met overig Nederland van eminent belang, had mede tot gevolg dat flinke schorgebieden konden ontstaan, vooral ten zuiden van die dam.

Anna-
Maria
(fig. 83)

Na bedijking van de Damespolder, vermeld in de volgende paragraaf, werd bij K.B. van 19 maart 1896, aan H. G. J. Völcker van Soelen en Alderhagen (te Wansveld) c.s., vergunning verleend voor het bedijken van ruim 200 ha buitengronden in de Westerschelde, gelegen voor de polders Nieuw-Hinkelenoord, Van der Duijn (twee Brabantse polders) en de Damespolder.¹⁵²) De bedijking met de werken voor de afwatering kostte f 173.000. Zodoende was in 1897 de Anna-Mariapolder (ca 212 ha) een feit geworden.

Bij K.B. van 23 augustus 1902 nr 44 werd aan dezelfde eigenaar H. G. J. Völcker van Soelen en Alderhagen, concessie verleend voor het be-rakdam, waren niet voldoende rijp voor inpoldering. Maar de afwaterings-Bath. Die schorren, gelegen tussen de Anna-Mariapolder en de Kreekrakdam, waren niet voldoende rijp voor inpoldering. Maar de afwateringsbelangen waren toen beslissend; de suatie via de sluis van de Damespolder,

Völcker
(fig. 83)

bij het „Schutlaken”, stagneerde; de buitengeul werd te lang en slibde daardoor te snel dicht. Behalve de bouw van de suatiesluis waardoor de suatiegeul met ca 2 km werd ingekort, werd tevens op dezelfde plaats een tijhaventje (haven van Woensdrecht) aangelegd. De bedijking, die gereed kwam in 1904 kostte ca f 253.000 en kreeg de naam Völckerpolder (ca 208 ha).¹⁵³)

**Kreekrak
(fig. 83)**

De gronden ter weerszijden van de Kreekrakdam waren in 1867 eigendom van de Domeinen, uitgezonderd een strook van 300 m langs de Bathpolders en de aanwassen langs de Brabantse zijde. In 1921 waren de schorren ten zuiden van de Kreekrakdam zover gerijpt, dat vanwege de Administratie der Domeinen, op 14 december van dat jaar aanbesteding plaats had om die schorren te bedijken. Het bedijkingswerk werd aanbesteed voor f 298.310.¹⁵⁴) De ca 2400 m lange afsluitdam, die daarvoor gelegd moest worden, kwam in 1923 gereed; de polder kreeg de naam Kreekrakpolder (ca 257 ha).

Het voornemen van de Minister van Financiën om na de traditionele eerste oogst van koolzaad de gronden te verkopen is blijkbaar niet doorgegaan, want de polder bestaat nog grotendeels uit domeingronden. In 1925 werd een polderbestuur aangesteld. De eerste dijkgraaf was W. Koning, de laatste J. A. W. van Liere, beide te Rilland-Bath. Sinds 1959 is de polder ondergebracht bij het Waterschap „De brede Watering van Zuid-Beveland”.

§ 22. INTERPROVINCIALE WATERSCHAPPEN.

Toen aan de oostzijde van Zuid-Beveland in 1856 de Eerste Bathpolder was bedijkt lag daar tussen Brabant en Zeeland een schorren-, slikken- en krekengebied van ca 2,5 km breed. De laatste inpolderingen aan de Brabantse zijde waren de Caterspolder en de van der Duijns­polder in 1861. Verbinding van beide provincies kwam tot stand in 1867 door de meergenoemde Kreekrakdam.

**Dames-
polder
(fig. 83)**

Bij K.B. van 27 juli 1883 werd aan de erven Van der Duijn concessie verleend tot bedijking van ca 200 ha schorren en slikken gelegen vóór de Brabantse Van der Duijns­polder, in het noorden aansluitend aan de Kreekrakdam. Ter vervanging van de daarbij ingepolderde haven van Woensdrecht werd bij de suatiesluis van de nieuwe polder een havenkom met losplaats aangelegd. De bedijkingswerken, die f 186.000 kostten, kwamen in oktober 1884 gereed.¹⁵⁵)

Op een ingemetselde steen van de suatiesluis staat het volgende vermeld:
Damespolder 1884
Bedijkt door: A. G. M. Hombach
ing. N. A. M. van der Thoorn
opzichter: A. Hollestelle.

Van de Damespolder ligt ca 189 ha in de provincie Zeeland en ca

21 ha in Noord-Brabant. Bij K.B. van 19 augustus 1887, nr 15 werd goedgekeurd de oprichting van het interprovinciale waterschap de Damespolder.

Hoewel ten noorden van de Kreekrakdam het aanwassen zich in minder snel tempo voltrok dan ten zuiden van de dam, was in 1910 toch een beperkt schorregebied ontstaan dat rijp was voor bedijking.

Hoogerwaardpolder
(fig. 83)

Door het Ministerie van Financiën — de schorren waren Staatseigendom — had in dat jaar de aanbesteding plaats voor het bedijken van ruim 200 ha schorren liggende ten noorden van de spoorwegdam te Rilland-Bath; de aannemingsom was f 298.000. In 1911 werd de bedijking uitgevoerd, maar de geschiedenis van menige polder herhaalde zich. Bijna voltooid, werd vrijwel de gehele waterkering boven de steenglooiing vernield door de stormvloed van 30 september 1911. Een groot deel van het uitgevoerde werk was verloren.¹⁵⁸) In 1912 werd de bedijking opgeleverd. De polder kreeg de naam Hogerwaardpolder (ca 229 ha), genoemd naar het eerste hoofd van de in 1881 opgerichte Provinciale Waterstaatsdienst in Zeeland.

M. B. G. Hogerwaard was eerst ingenieur bij de Rijkswaterstaat in Zeeland en ging op 1 januari 1882 over naar de Provinciale Waterstaat in Zeeland. Hij bleef in die functie tot zijn pensioenering op 1 oktober 1907. Na Hogerwaard stonden achtereenvolgens aan het hoofd van de Provinciale Waterstaatsdienst:

Ir. J. A. J. Sibmacher Zijnen	1907-1921
Ir. J. J. van Leeuwen	1921-1944
Ir. H. D. J. Swaters	1945-1962
Ir. J. G. Snip	1962-1963
Ir. W. de Beijl	1963-heden

Van de hand van Hogerwaard verscheen het standaardwerk „De oeververdediging in Zeeland” sedert 1860, bestaande uit 12 delen, met 6 atlassen en de „Memorie over de verdediging van de Zeeuwsche oevers.” Van genoemde werken, die in waterstaatskingen thans nog geregeld worden geraadpleegd, zijn 100 ex. uitgegeven. Men heeft voor deze verdienstelijke waterstaatsfunctionaris een passende nagedachtenis gevonden in bovengenoemde naamgeving.

Van de Hogerwaardpolder ligt ca 155 ha in de provincie Zeeland, gemeente Rilland-Bath en ca 74 ha in de provincie Noord-Brabant, gemeente Woensdrecht. Bij K.B. van 22 februari 1916 werd goedgekeurd dat het interprovinciale waterschap „De Hogerwaardpolder” werd opgericht.

§ 23. ORGANISATIE EN BESTUUR.

Reeds in paragraaf 9 van dit hoofdstuk is opgemerkt dat van de vroegere organisatie en het bestuur van de oudste polders weinig bekend is. Een feit is evenwel, dat zodra een schor of bepaalde buitendijkse gronden van het buitenwater werden afgesloten, de alsdan ontstane waterkering moest worden onderhouden. Men moest op zijn minst het buitenwater tegenhouden en het overtollige binnenwater afvoeren.

Oorsprong

Bij een bedijking waren eertijds meestal de ambachtsheren betrokken. Betrof het een opwas dan ontstond in vele gevallen een nieuwe ambachts-

heerlijkheid. Bij bedijking van aanwassen werd de nieuwe polder in den regel bij het aangrenzende ambacht ingedeeld. Het recht van aanwas behoorde vrijwel altijd aan de aangrenzende heerlijkheid.

Men sprak ook van wateringen, waarbij meer polders waren betrokken. De dijkgraven of wateringgraven, die door de graaf of landsheer waren benoemd, hadden de leiding van het bestuur. In de 13e eeuw kon men, hoewel tijdelijk bijzondere bestuurscolleges optraden, nog niet spreken van volwaardige waterschapsbesturen.¹⁵⁷) Bij de Grote Ordonnantie van Philips II op 4 oktober 1559 te Brussel uitgegeven, werden vele toenmalige polderzaken geregeld.

Op Zuid-Beveland waren reeds vóór het midden van de 15e eeuw twee grote waterschappen geformeerd n.l. „De Breede Watering Bewesten Yerseke” en „De Breede Watering Beoosten Yerseke”. In 1323 was het dijkgraafschap tussen Honte en Hinkelée ingesteld.¹⁵⁸) Dikwijls brachten de gevolgen van de stormvloed reorganisatie van polder- of waterschapsbesturen teweeg. Zo'n vloed was zeer zeker de bekende St. Elizabethsvloed van 1472.

Deze summiere gegevens geven slechts een vage indruk van de oorsprong van ons huidige waterschapsbestel. Een uitgebreide verhandeling over deze materie is in 1963 verschenen in de vorm van het proefschrift over het waterstaatsrecht van dr P. H. Gallé, getiteld „Beveiligd Bestaan”. Terecht vinden wij daarin vermeld dat de aloude regel „Wie water deert, die water keert” niet meer kan dienen als basis voor een betoog over kosten van het dijkonderhoud.

Na de ramp van 1953 is inderdaad bij de wet geregeld dat heel Nederland moet bijdragen, niet alleen aan het herstel, maar ook aan de verzwaring van alle zeekeringen; dat is dus een Rijksaangelegenheid geworden.

De v.m.
water-
schappen

In Zuid-Beveland bestonden tot 1959 acht waterkerende waterschappen t.w.:

- a. waterschap Baarland, ca 1440 ha, bestaande uit de polders: Baarland, Baarland-Stelle, Groote Reinout, Kamer (ged.), Kleine Reinout, Molen, Nieuw-Ovezande (ged), Noord, Oudelandsche, Quistkost, Storm, Zak (ged.) en Zuid.
- b. waterschap De Bathpolders, opgericht 1 mei 1942, ca 738 ha, bestaande uit de polders: Eerste Bath en Tweede Bath.
- c. waterschap De Breede Watering Bewesten Yerseke, ca 9727 ha, bestaande uit de polders: Buren, De Breede Watering Bewesten Yerseke, Haventje van Biezelinghe, Kaars, Koude, Snoodijk en Stormezande.
- d. waterschap Hoedekenskerke, ca 980 ha, bestaande uit de polders: Hoedekenskerke, Nieuwe Hoondert, Nieuw Vreeland, Noord, Oude Hoondert, Oude Vreeland, Siguit en Slabbekoorn.

- e. waterschap Kruiningen, ca 1468 ha, bestaande uit de polders: Kruiningen en Oost-Hinkelen.
- f. waterschap Ooster-Zwake. ca 95 ha, bestaande uit de polders: Heer Jansz en Oosterzwake.
- g. waterschap Oud Wolfaartsdijk, ca 661 ha, bestaande uit de polders: Fredericus, Oosterland, Oud-Sabbinge en Zuiderland; het werd opgericht in 1577 vanwege de deernisvolle toestand door oorlogsgewoel en overstromingen.¹⁵⁹⁾
- h. waterschap Waarde, ca 830 ha, bestaande uit de polders: Oud-Krabbendijke, Waarde en Westveer.

Daarnaast bestonden negen waterschappen, die niet waterkerend waren n.l.:

- a. waterschap de Buitenpolders van Nisse c.a., ca 362 ha, bestaande uit de polders: Kruiningen, Lange Nieuwland, Noord- en Zuid-Daniël, Prooie, Ronde en Zuidzak met Schouwerweel, opgericht 26 april 1847.
- b. waterschap Goessche c.a., ca 387 ha, bestaande uit de polders Goessche en Pier en Pinks.
- c. waterschap Krabbendijke, ca 405 ha, bestaande uit de polders: Monniken en Nieuw-Krabbendijke.
- d. waterschap Middel-Zwake, ca 261 ha, bestaande uit de polders: Fiernis, Hugo, Jan Vierloos, Kaneel, Middel-Zwake en Vlieguit.
- e. waterschap Nisse-Stelle, ca 163 ha, bestaande uit de polders: Nieuwlande (ged.), Nisse-Stelle, Willouts en Zak (ged.).
- f. waterschap Nieuwe West-Kraaijert, ca 562 ha, bestaande uit de polders: Nieuwe West-Kraaijert in de gemeenten Borsssele, 's Heer-Arendskerke en 's Heerenhoek, (zie ook § 13 van hoofdstuk II).
- g. waterschap Ovezande, ca 755 ha, bestaande uit de polders: Blazekop (ged.), Calange, Holle, Hollestelle, Nieuwlande (ged.), Onze Lieve Vrouw, Oud-Ovezande, St. Antonie, Verloren Kost en Zak (ged.).
- h. waterschap 's Gravenpolder, ca 322 ha, bestaande uit de polders: Heer Geerts, Koren en 's Gravenpolder.
- i. waterschap 's Heer-Arendskerke, ca 1770 ha, bestaande uit de polders: Ankervere, Louise, Nieuwe Kamer, Nieuw Landeke, Noordland, Noordzak, Oosterguite, Oosterland, Oude Kamer, Oude Nieuwland, Ouweland, Pieters, Plate, 's Heer-Arendskerke, Stelle, St. Pieters, Uitslag, Vlaanderken, Westerguite en Zuiderland. Dit waterschap werd opgericht bij K.B. van 2 maart 1880, nr 6, door vereniging van de polders 's Heer-Arendskerke en Ankervere met de waterschappen St. Pieter en Heinkenszand.¹⁶⁰⁾ Behalve de genoemde waterschappen waren er in Zuid-Beveland nog 36 zelfstandige polders.

Calamiteuze polders

In tegenstelling tot Walcheren kent men op Zuid-Beveland nog de status van calamiteuze waterkeringen. De wet van 19 juli 1870, waarin de belangen van de calamiteuze polders zijn vastgelegd, is daarbij nog steeds van toepassing.

De calamiteuze waterkeringen, de z.g. „buitenbeheren”, worden in de regel bestuurd door een Dijkbestuur onder toezicht en medewerking van een Dijkraad. In Zuid-Beveland wordt dit Dijkbestuur thans gevormd door het Dagelijks Bestuur van het in 1959 opgerichte waterschap De brede Watering van Zuid-Beveland.

Momenteel zijn in Zuid-Beveland de volgende calamiteuze waterkeringen aanwezig, alle bij K.B. ingesteld:

- a. waterkering van de calamiteuze Borsselepolder (sinds 25 augustus 1871).
- b. waterkering van de calamiteuze polders Oost-Beveland en Wilhelmina (sinds 17 september 1949). Oost-Beveland werd reeds calamiteus in 1815. Na invoering van de wet van 1870 werd die status gecontinueerd bij K.B. van 16 augustus 1871. De Wilhelminapolder had reeds eerder een calamiteuze periode doorgemaakt van 1818-1870.
- c. waterkering van de calamiteuze Willem-Annapolder (sinds 16 augustus 1871).
- d. waterkering van de calamiteuze Zimmermanpolder (sinds 24 oktober 1901).

De totale oppervlakte van deze vier waterkeringen is ca 3540 ha.

De volgende polders of waterschappen, die in de vorige eeuw een calamiteuze periode doormaakten, werden in de daarachter vermelde jaren vrij verklaard.

Hoedekenskerke	1864
Kruiningen	1865
Nieuwlande	1865
Molenpolder (Yerseke)	1865
Waarde	1881
Ellewoutsdijk	1905

Samenvoeging

Op 1 januari 1959 zijn, goedgekeurd bij K.B. van 20 december 1958, de waterschappen en polders op Zuid-Beveland samengevoegd met uitzondering van vier polders beoosten de Kreekrakdam (de Anna Maria-polder en de Völckerpolder en de twee interprovinciale waterschappen De Damespolder en de Hogerwaardpolder). De overige polders en waterschappen vormen sindsdien het waterschap „De brede Watering van Zuid-Beveland” met een kadastrale oppervlakte van ca 35240 ha.

Op 26 januari 1959 werd het bestuur van het nieuwe waterschap in Hotel de Korenbeurs te Goes in tegenwoordigheid van vele autoriteiten geïnstalleerd. De dijkgraaf P. J. J. Dekker herhaalde daarbij in zijn toespraak, hetgeen zijn 14e eeuwse voorgangers ook reeds op het oog hadden n.l., dat hij tot de belangrijkste taken van het waterschap rekende, de

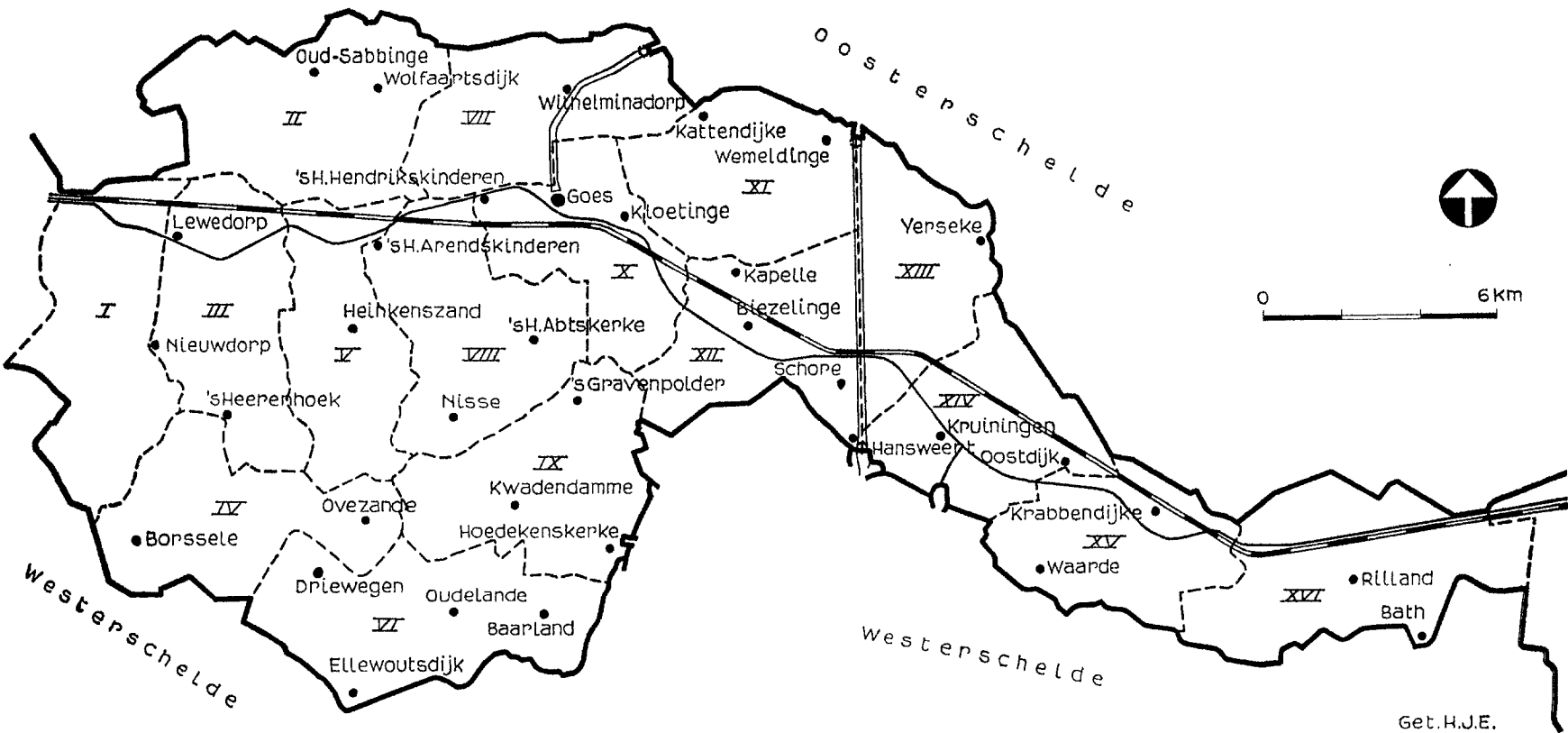

fig. 84. De 16 bestuursdistricten van het Waterschap „De brede Watering van Zuid-Beveland”.

Get. H.J.E.

beveiliging en bescherming van Zuid-Beveland en zijn bewoners tegen het buitenwater.

Het waterschap is verdeeld in 16 districten zoals in fig. 84 is aangegeven. Het bestuur wordt gevormd door de dijkgraaf, 16 gezwoeren en 80 hoofdingelanden. Door de Provinciale Staten is inmiddels besloten om ook de polders Anna-Maria en Völcker daarbij te voegen. Het district XVI zal daarmee ca 420 ha groter worden. Bij de samenvoeging in 1959 werden deze polders daarin niet opgenomen omdat toen nog overleg gaande was met het Provinciaal bestuur van Noord-Brabant om beide polders met de twee interprovinciale waterschappen op te nemen in een te stichten groot interprovinciaal waterschap. Dat waterschap is echter niet tot stand gekomen.^{160a)}

* *
*
*
*

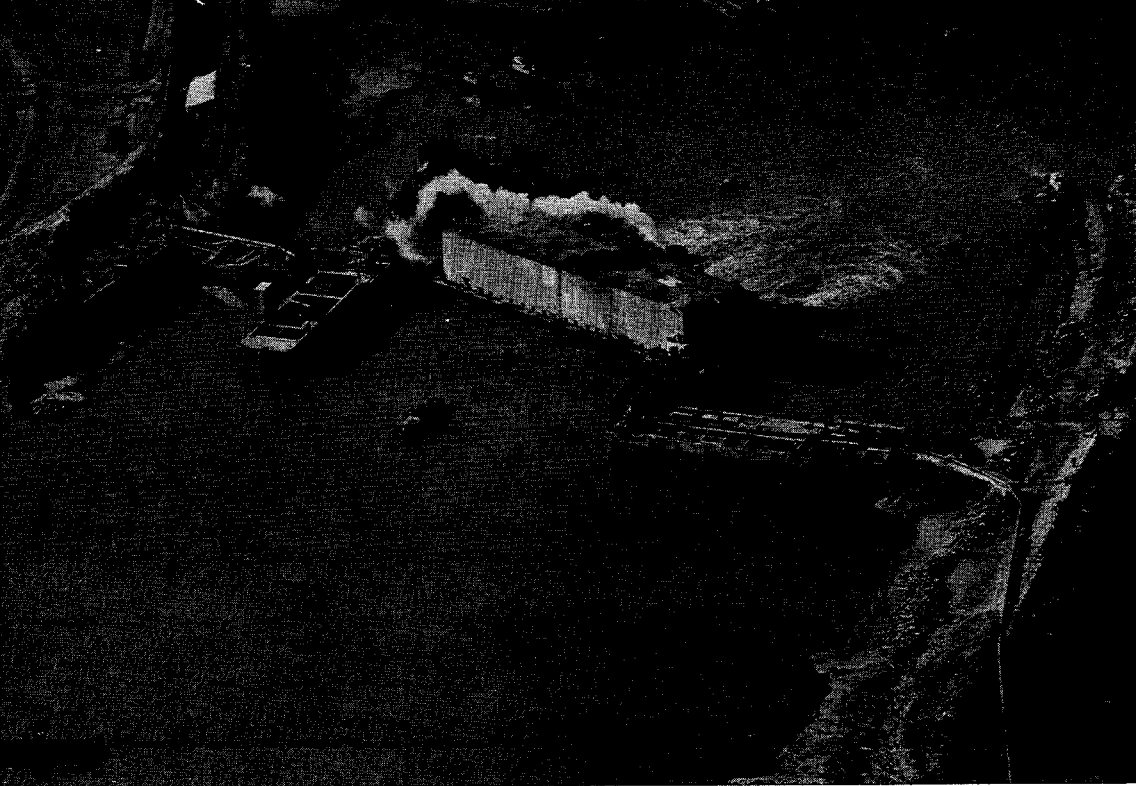

foto: K.L.M.-Aerocarto.

fig. 129.

Op 24 juli 1953 werd de dijkdoorbraak van 1-2-1953 in de Veerhaven van Kruiningen gesloten. De sluiting geschiedde met een Ax-caisson. Op de foto de caisson enkele minuten voor „de deur” dichtgedraaid is.

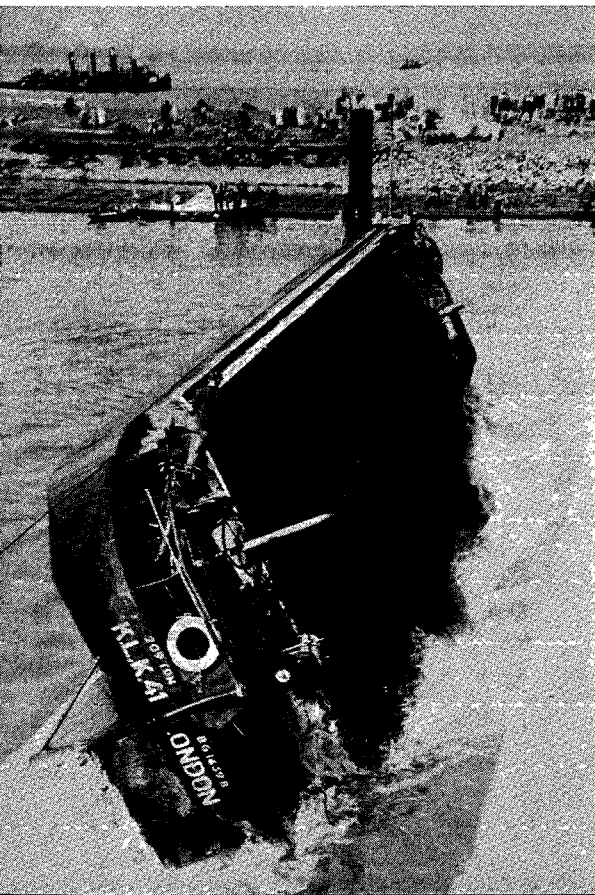

fig. 130.

De K.L.K. 41 (Kobus Leendert Kalis 41) in zijn uiterste stand. Een kantelbak met Boomse klei wordt op 24 juli 1953 gelost om onderloopsheid van de Ax-caisson die zojuist geplaatst is voor de sluiting van het dijkgat in de veerhaven Kruiningen tegen te gaan. Bij steenbelasting staat de bak bij het lossen minder steil.

foto: Rijkswaterstaat D.D.Z.

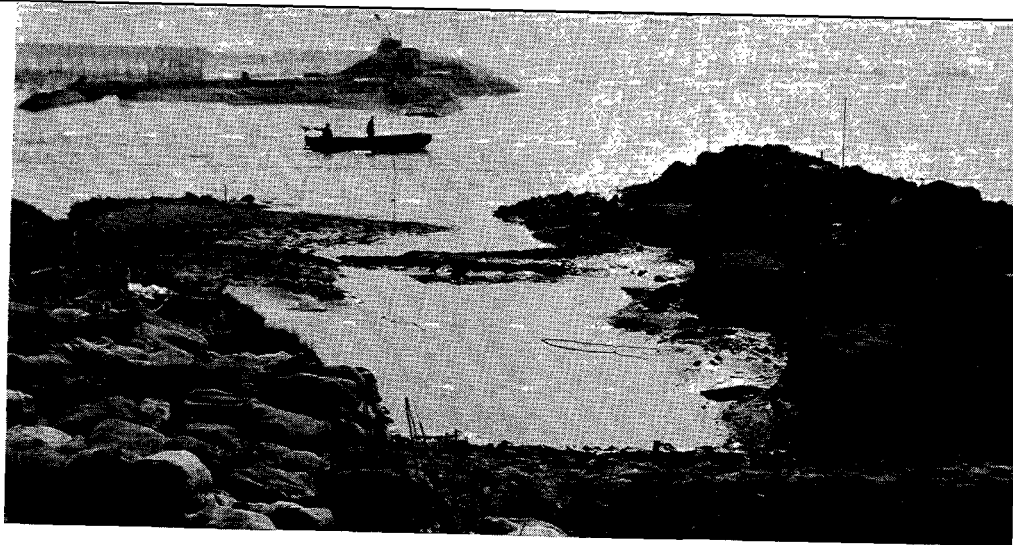

foto: Rijkswaterstaat D.D.Z.

fig. 131. De dijkdoorbraak van 1 februari 1953 in de Reigersbergse polder ten westen van Bath (Zuid-Beveland). Op de achtergrond rechts de Westerschelde.

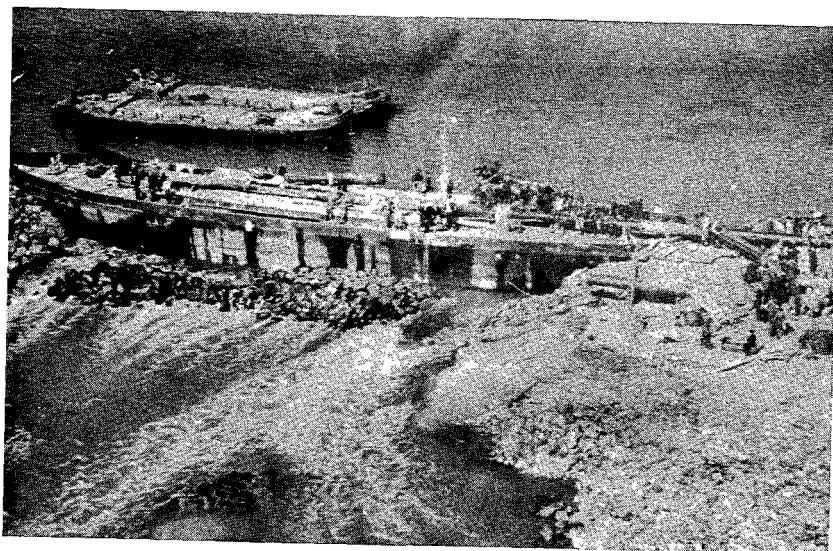
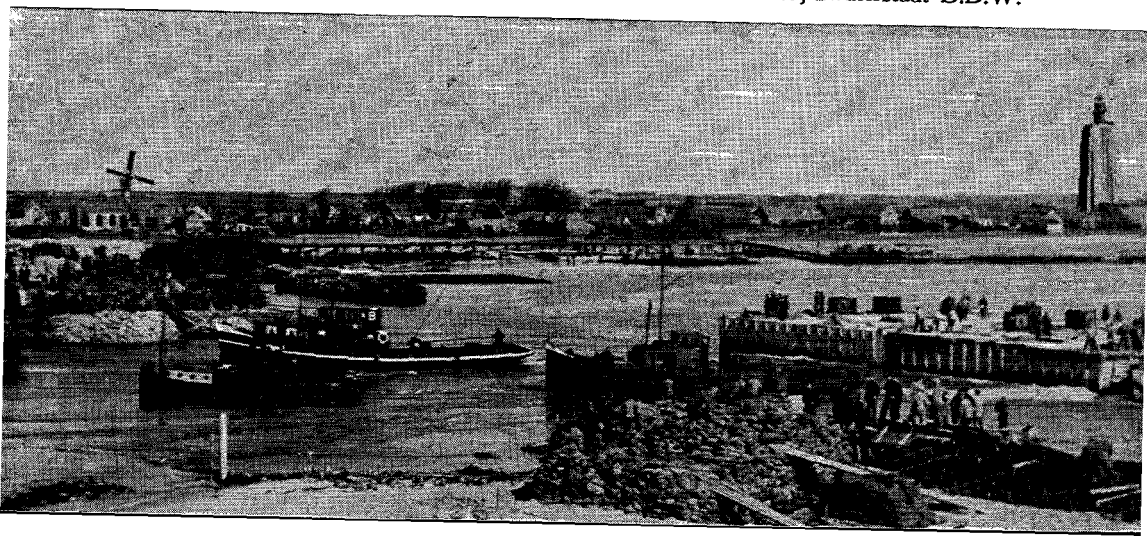

fig. 132.

Het stroomgat bij Bath werd op 21 april 1953 gedicht met een casco van een oud schip.

fig. 135. Bedrijvigheid rond de sluiting van het stroomgat bij Westkapelle in oktober 1944.

foto: Rijkswaterstaat D.D.W.

III. MIDDEN ZEELAND

— Landverlies —

§ 1. VALLEN EN AFSCHUIVINGEN.

Hieronder volgt een overzicht van de vallen en afschuivingen, die sinds 1825 langs de oevers van Walcheren en Zuid-Beveland zijn geregistreerd. Overzicht

Walcheren:

Oostwatering (vanaf 1856)	60
Rijkszeewering Veere	11

Zuid-Beveland:

Oost-Beveland- en Wilhelminapolder	30
Brede Watering Bewesten Yerseke (noordzijde)	28
Noord- en Zuid-Sloe	20
Borsselepolder	3
Ellewoutsdijk- en Everingepolder	22
Baarlandpolder	2
Hoedekenskerkepolder	8
Willem-Annapolder	17
Kruiningen- en Westveerpolder	8
Zimmermanpolder	7
Reigersbergschepolder	2

Totaal	218
--------	-----

In fig. 85 zijn deze vallen en afschuivingen schematisch aangegeven.

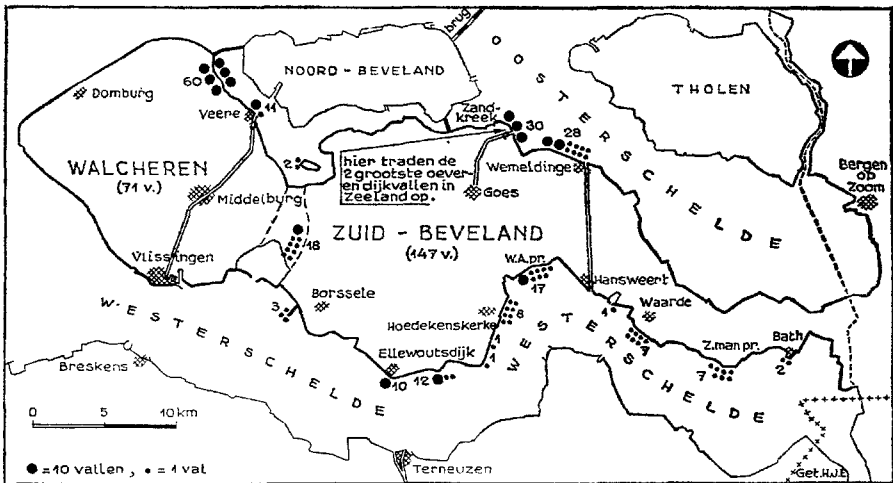

fig. 85. Schematisch overzicht van de oever- en dijkvallen en afschuivingen in Midden-Zeeland.

Zoals daaruit blijkt, liggen in Midden-Zeeland de meest aangetaste oevers, langs de Oostwatering van Walcheren, langs de noordkust van Zuid-Beveland tussen de mond van de Zandkreek en Wemeldinge en aan de zuidkust van Zuid-Beveland bij Ellewoutsdijk en de Willem-Annepolder. Ongetwijfeld zijn meer ontgrondingen opgetreden dan hierboven zijn genoemd. We komen ze in de kronieken en oude stukken tegen, meestal vermeld als „grondbraken”.

Grondbraken
c.a.

Enkele „grondbraken of grondbrexemen” uit Midden-Zeeland willen we memoreren. De oudste vallen waarvan melding wordt gemaakt zijn o.a. die van 1438, waarbij een gedeelte van Oud-Arnemuïden in de diepte wegzonk; vier jaren later ontstond opnieuw een val bij die toenmalige stad. In 1483 zakte tussen Arnemuïden en Veere de gehele dijk weg. In 1494 had er in de zeevering van Walcheren ten noorden van Veere een grote val plaats waardoor ruim 78 ha land buitengedijkt moest worden. In 1506 ontstond een val bij Veere waardoor ca 25 m. van de stadsmuren in het water verdween. In 1630 veroorzaakte een val bij Veere dat de kruittoren geheel in de diepte zonk en het grote Noorderhoofd „weggeslingerd” werd.

Een eeuw later, in 1732, had een val plaats aan de Stormezandepolder bij Wemeldinge, waarbij een gedeelte van de zeedijk in de diepte zonk. De plaats waar deze calamiteit ontstond, heet nog altijd „de Wemeldingse val”.¹⁶¹⁾ Ook op 23 december 1646, op 16 januari 1649 en in 1717 zijn vallen opgetreden aan de Stormezandepolder; die van 1717 viel tot in de kruin van de dijk. Het dijkrestant werd daarna met een noordwesterstorm doorbroken zodat de polder werd geïnundeerd.

De „Tegenwoordigen Staat van Zeeland”¹⁶²⁾ meldt:

„De veelvuldige en zwaare Grondbraaken en Vallen hebben de Watering van „Ellewoutsdijk, Koudorpe, Everinge en Driewegen menigmaal tot dat uiterste „gevaar gebragt dat, indien de Edel. Mog. Heeren Staaten deezer Provincie de- „zelfde niet menigmaal met groote onderstanden hadden te hulp gekomen, niet alleen „deez Watering, maar insgelijks de daar bij leggende Heerlijkheden, waarschijnlijk „reeds met de Zee gemeen zouden gelegen hebben. Want het is bijna onbegrijpelijk, „als men de zwaare diepte van de Hont of Westerschelde, die aldaar genoegzaam „tot aan de tee van de Dijk komt, naspeurt, hoe dat deeze Dijk de woede der Zee, „door de Zuidwesten stormwinden gaande gemaakt kan wederstaan. In den jaare „1732 kwam ook op zekere plaats aan den Zeedijk deezer Wateringe een Grond- „braak, waar door meer dan de helft van de dijk wegviel”.

Verder wordt vermeldt:

„Deze Heerlijkheid (Kruiningen) ligt aan de zuidwestkant geheel bloot voor 't „water van de Westerschelde zodat de Zuidwesten stormwinden met de Grond- „braaken en Vallen, waaraan de Dijk van deeze Watering onderhevig is, derzelver „onderhoud zwaar maken”.

Van de Heerlijkheid Waarde wordt, voor het gedeelte van de Westveerpolder, eveneens van „grondbraaken” gesproken. Zo ook in 1750, „heeft zij wederom „door een zwaare grondbraak aan den dijk van den Westveerpolder veel schade „geleden en een groot gevaar van overstroming uitgestaan”.

Op een kaart van 1805 van de Zuidwatering tussen Vlissingen en Rammekens, komen de aanduidingen „Groote Val” en „Kleine Val” voor. Het zijn kentekenen van ontgrondingen, die in de 17e eeuw deden besluiten tot het leggen van de inlaagdijk van 1678. Bedoelde inlaag ligt langs de Westerschelde tussen het v.m. fort Zoutman en de Schoone Waardin, (zie fig. 14).

Het ontstaan van de 60 vallen en afschuivingen aan de Oostwatering van de Polder Walcheren tussen 1856 en 1961 staat in verband met de ontwikkeling van de stroomgeulen in het Veerse Gat, waarbij de afsluiting van het Sloe in 1871 een belangrijke faktor is geweest. Immers, na de Sloe-afdamming werden het Veerse Gat en de Zandkreek alleen gevuld vanuit het noorden, terwijl dit voordien ook voor een deel via het Sloe gebeurde. Bovendien is de ondergrond van de noordoosthoek van Walcheren grotendeels samengesteld uit jong zeezand, dat uiteraard gevoelig is voor het ontstaan van vallen. Vóór 1871 waren in dit gebied ook reeds een tiental ontgrondingen opgetreden.

Ontgronden
Oostwatering
Walcheren

De ontgrondingen langs de Oostwatering zijn te onderscheiden in twee groepen n.l.: een serie van 25, die is opgetreden tussen de strandpalen 41 en 58 en eigenlijk betiteld kan worden als strandvallen of strandafschuivingen. De meeste traden op ca 500 m. ten zuiden van het v.m. fort „De Haek” bij strandpaal 47. De betreffende hoek lag reeds in de eerste helft van de 19e eeuw in de stroomaanval, waarvan de aanleg van een inlaagdijk in 1843 het bewijs is. De eerste ontgroning werd daar geregistreerd op 24 februari 1897 en de laatste op 10 februari 1959; de afmetingen waren over 't algemeen beperkt. Behalve de weggevoelde massa van de val van 23 november 1957, die ca 28000 m³ bedroeg, werden geen grotere grondmassa's weggeschoven dan enkele duizenden m³. Het is dus geen toeval dat de betreffende plaats ook bekend is als de „Hoek van de Val”.

In fig. 86 is de situatie rond strandpaal 47 getekend met daarbij een dwarsprofiel van één der vallen; het bijgetekende boorprofiel geeft de grondgesteldheid aan. In een periode van 60 jaar (1897-1957) viel op dezelfde plaats het zandmateriaal 16 keer weg en zandde de val weer even zovele keren aan.

De tweede groep, die 35 vallen en afschuivingen van de Oostwatering omvat, kwam voor ten zuidoosten van het duingebied langs de zeedijk van de Oosternieuwlandpolder. De eerste daar geregistreerde val dateert uit 1856. De grootste ontgroning in die reeks had een grondverplaatsing van ca 78000 m³ en „manifesteerde” zich op 9 januari 1882 tussen de dijkpalen 2 en 4. Overigens bleven ook in dit gebied de afmetingen van de ontgrondingen beperkt. Van de bovengenoemde 35 ontgrondingen traden er slechts 7 op vóór 1871. De laatste in die serie dateert van 14 november 1958 en vond plaats bij dijkpaal 13.

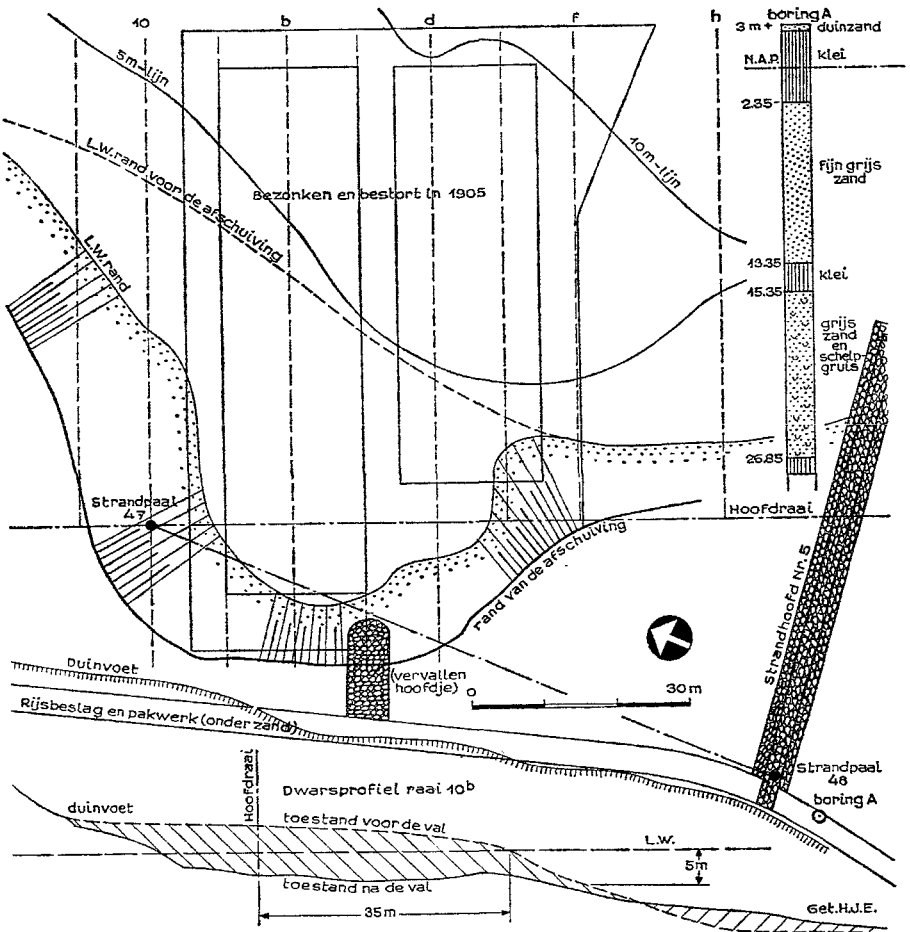

fig. 86. Situatie en dwarsprofiel van de ontgraving van 5 april 1947 aan de Oostwatering van Walcheren bij strandpaal 47.

Ontgroningen bij Veere

Zoals hiervoor vermeld, werd reeds in 1506 en 1630 melding gemaakt van „vallen” bij Veere. Na een paar eeuwen van rust kwam de Rijkszeewering te Veere evenals de hiervoor genoemde oostkust in de stroomaanval te liggen. De ontgroningen voor Veere traden op in 1882, 1883, 1886, 1889, 1902, 1903, 1904, 1905, 1957 en 1959. In fig. 87 is de oever van de Rijkszeewering te Veere met de plaats van de ontgroningen getekend. Het diepste punt van het Veersegat ter plaatse was in 1883 ca 10 m. en in 1959 ca 15 m. onder N.A.P.

De ontgroningen bij Veere zijn (behalve in de 16e en 17e eeuw) nooit gevaarlijk voor de zeewering geweest; de grondverplaatsing bedroeg nooit meer dan enkele duizenden m³.

VEERSE GAT (sinds 1961 Veerse Meer)

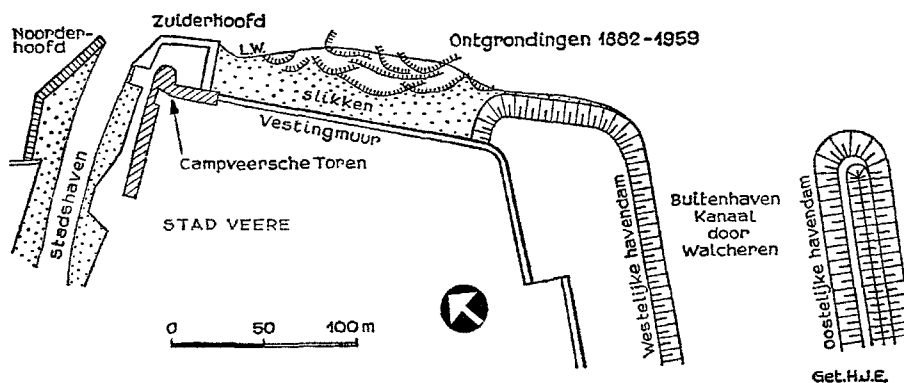

fig. 87. De Rijkzeeewering te Veere met aanduiding van de ontgrondingen van 1882-1959.

Minstens tienmaal luidde het officiële ambtsbericht daarover, ongeveer als volgt: „..... dat op 30 augustus 1882, op 7 februari 1883 enz., „een oeverafschuiving „heeft plaats gehad voor de zeemuur te Veere, tussen de Campveersche toren en de „Westhavendam. Deze afschuiving, die vermoedelijk veroorzaakt is door de neer „van de vloedstroom, heeft een lengte van ca 20 m en strekt zich uit tot ca 10 m „binnen de vroegere laagwaterlijn. De diepte in het afgeschoven gedeelte bedraagt „2 à 3 m onder laag water, het beloop staat ongeveer 4:1. Tot het nemen van „voorzieningen bestaat alsnog geen aanleiding.“¹⁶³⁾

Wel heeft de ontgroning van 1903 ertoe geleid, dat van het in 1902 opgemaakte plan, om voor de vestingmuur een glooiing aan te leggen, waarvan de teen ca 15 m voor de voorkant van de muur zou komen te liggen, werd afgezien.

Voor Walcheren rest ons nog te vermelden, dat op 29 januari 1910, bij kalme zee en zuidenwind, een oeverafschuiving ontstond langs het later (in 1944) door oorlogsbombardement verdwenen gedeelte van de Westkappelse zeedijk (tussen dijkpaal 4 en 5). De afmetingen van deze ontgrondingen waren 10 m x 85 m, de diepte bedroeg ca 6 m; een gedeelte basaltglooiing verdween in de diepte. Het is de enige ontgroning, die langs de Walcherse noordzeekust, van Vlissingen tot Vrouwenpolder, is voorgekomen. De afschuiving was te wijten „aan uitkolking van de voor-oever benoorden de steenbestorting“.¹⁶⁴⁾

Afschuiving Westkappelle

Door het storten van zakken zand en oude steen, door het inheien van paalrijen en door het aanbrengen van riet- en rijsbeslag gelukte het de afslag van grond tot staan te brengen. Met enkele ladingen stortsteen werd de ontstane put gedempt. De herstellkosten bedroegen evenwel nog bijna f 50.000.

Langs Zuid-Beveland zijn ontgrondingen zowel aan de noordkust als aan de zuidkust opgetreden. Tot 1871 kwamen ze ook aan de westkust

Vallen in het Sloe

(Sloe) voor. Zo geeft fig. 88 een schets van de dijkval van 31 juli 1843, tussen de dijkpalen 8 en 10 van de Zuid-Kraaijertpolder. Deze val viel tot in de kruin van de dijk. Waar ,vóór het ontstaan van de val, de teen van de dijk lag, peilde men kort daarna ca 10 m water. (de Sloegeul was ter plaatse toen ca 20 m diep). Volgens de huidige topografie zou men nu dezelfde plaats moeten zoeken aan de noordoostzijde van het industrie-terrein Haven Vlissingen Oost, ca 500 m noordwest van de hoeve „Schelpkreek”.

Verder ontstond op 19 april 1863 een belangrijke dijkval bij het haventje van Nieuwdorp (het haventje is in 1949 bij de bedijking van de Quarlespolder vervallen). Van de noordelijke dijk van dat haventje viel ca 70 m in het water. De zeedijk werd over ca 90 m aangetast, zodat een daarop staand gebouw met instorting werd bedreigd. Onmiddellijk werd tot overhaling van de dijk met opruiming van het gebouw en tot plaatsing van een kraagstuk aan de teen van de dijk overgegaan. Met de daarna genomen maatregelen, die o.a. bestonden uit het plaatsen van drie zinkstukken, (4700 m²), bedroegen de herstelkosten ca f 27.000.¹⁸⁵)

Verder zijn langs de Zuid-Kraaijertpolder en de Jacobpolder tussen 1830 en 1868 nog een 16-tal ontgrondingen geregistreerd. De laatste viel aan de Jacobpolder op 4 november 1868, ongeveer 800 m ten noorden van het genoemde haventje. De schade werd hersteld door het storten van 168 ton brikken (puin). Voor het Noord-Sloe is bekend, dat aan de v.m. Bastiaan de Langepolder in 1882 twee oevervallen zijn opgetreden.

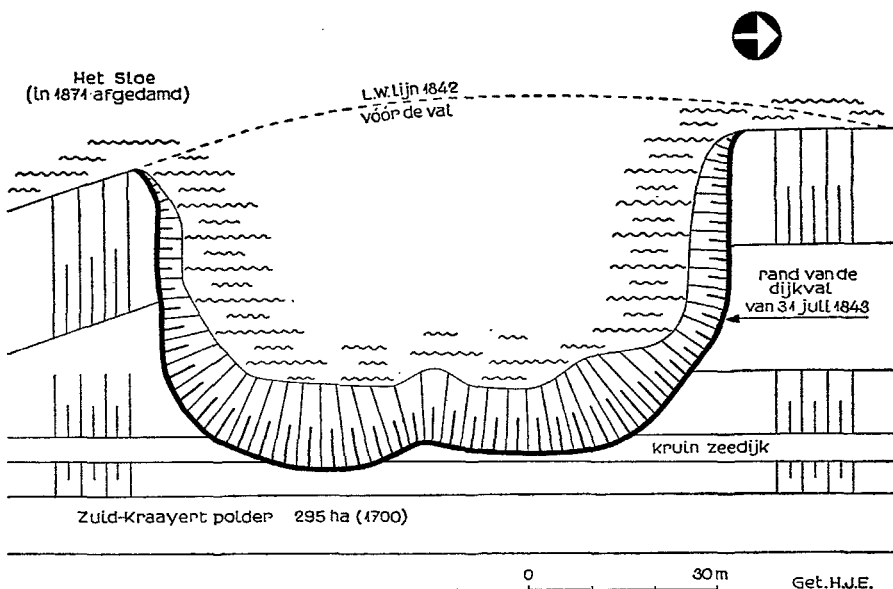

fig. 88. Schets van een dijkval van 31 juli 1843 aan de Zuid-Kraaijertpolder aan de oostzijde van het toenmalige Sloe.

Aan de cal. Oost-Beveland- en Wilhelminapolders zijn sinds 1815, ca 30 vallen en/of afschuivingen voorgekomen. In 1815 wordt het eerst melding gemaakt van oevervallen aan de Oost-Bevelandpolder, op 27 maart en 14 april. Zij werden gevolgd door twee afschuivingen op ca 100 m uit elkaar, aan de noordoosthoek van de polder, op 20 maart en 14 mei 1816. De ontgrondingen van 1815 waren de aanleiding tot de calamiteusverklaring van de Oost-Bevelandpolder in hetzelfde jaar.

Inmiddels was in 1809 de Wilhelminapolder bedijkt. De noordoostelijke zeedijk had men ca 100 m meer rivierwaarts gelegd dan volgens het oorspronkelijke plan van 1808. Wij ontkomen niet aan de indruk, dat deze wijziging, het ontstaan van vallen op dit oevergedeelte heeft bespoedigd. Reeds op 23 december 1814, nauwelijks vijf jaar na de bedijking werd de eerste val aan de Wilhelminapolder waargenomen. Op 7 maart 1817 volgde een afschuiving.

Nadat aan beide polders telkens vallen en afschuivingen optraden, ontstond in de late avond en nacht van 9 op 10 februari 1856 plotseling een grote dijkval bij een buitengewoon lage buitenwaterstand. De nol ten oosten van de doorbraak van 1820, aan de Oost-Bevelandpolder, „begon „plotseling weg te vallen met zodanige snelheid dat het kustlicht, drie „huizen en het poldermagazijn mede in de Oosterschelde verdwenen.” Door het in allerijl aanleggen van noodkaden kon inundatie van de polder worden voorkomen. In fig. 89 is de situatie van die val getekend. Precies een maand later ontstond een nieuwe val ten westen van die van februari. Andere vallen volgden in 1859 en 1860.

Dat een ontgronding voordelen oplevert komt sporadisch voor. Zo'n geval ontstond in april 1865 toen een onderzeese oeverafschuiving (oppervlakte ca $\frac{1}{4}$ ha) recht voor de buitenhaven aan het Goese Sas optrad. Daar was de scheepvaart mee gebaat, omdat op dat punt, „bij laag water vele schepen en ook meermalen stoomboten aan de grond raakten”.¹⁶⁶) Voorzieningen tegen deze ontgronding waren dan ook niet nodig.

Na een rustperiode vanaf 1865 werd op 12 maart 1876 de aandacht gevestigd op een zwakke plaats in de oeververdediging door het optreden van een middelgrote val. Aan de westzijde van de Oost-Bevelandpolder viel over een oppervlakte van ruim 6 ha, ongeveer 375.000 m³ grond in de diepte.

Twee kleinere vallen volgden in 1879 en 1881. Die van 1881 had een verplaatsing van ca 28.000 m³ grond voor de havenmond van het Goese Sas. De inscharing bedroeg, loodrecht op de oever, ongeveer 200 m. Het merkwaardige van laatstgenoemde val was dat deze ontgronding optrad in een zeer smal (ca 50 m) onverdedigd oevergedeelte. Dat gebeuren vormt mede één van de bewijzen, dat men op aangevallen oevers met beweeglijke zandgronden (jong zeezand), veelal een aaneengesloten ver-

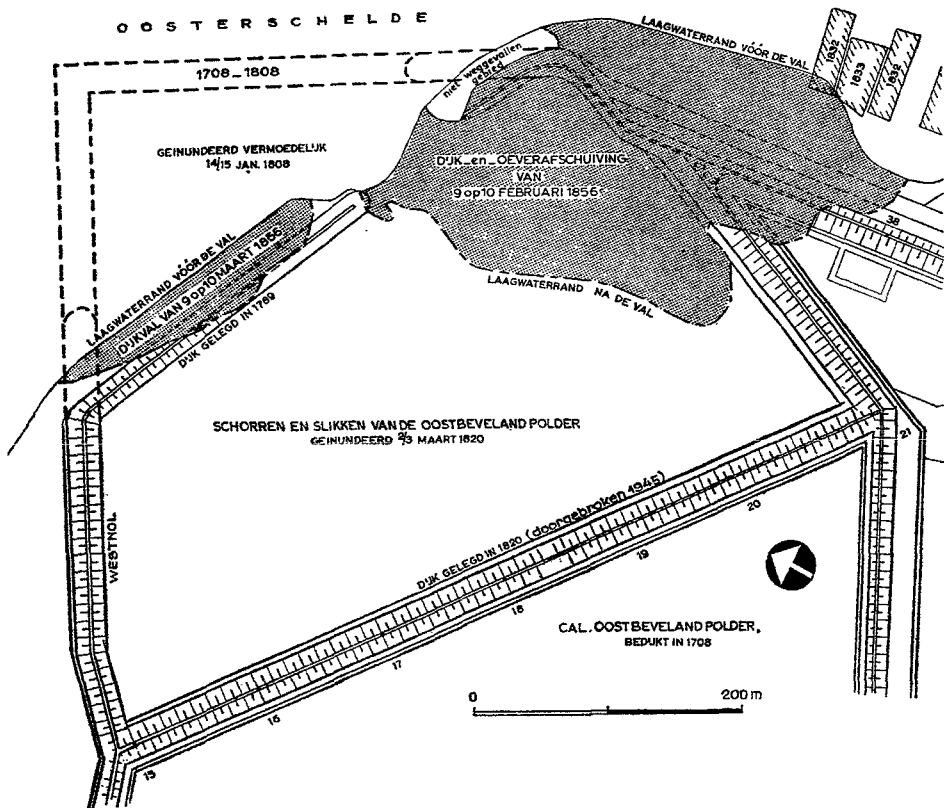

fig. 89. Situatie van de ontgrondingen van 1856 aan de cal. Oost-Bevelandpolder ten westen van het Goese Sas aan de Oosterschelde.

dediging nodig heeft om een volledig succes in het tegengaan der vallen te boeken.

Van 1881-1943 zijn, behalve een kleine minder belangrijke afschuiving in 1906 en een vrij grote oeverval (500.000 m³), die in 1934 op de grens met de Brede Watering Bewesten Yerseke plaats had, geen calamiteiten langs de Oost-Beveland- en Wilhelminapolders voorgekomen. De oeververdediging was toen kennelijk bestand tegen de stroomaanval, die overigens niet was verminderd.

Dat duurde totdat op 9 april 1943, één van de grootste oever- en dijkvallen langs de Zeeuwse oevers plaatsvond, vlak ten zuidoosten van het Goese Sas. Zeven op het voorland liggende strandhoofden, een deel van het naastliggend oeverwerk en 170 m zeedijk met daarop staande betonnenmuur verdwenen in de diepte. De afmetingen van de val waren 280 m x 600 m; de grondverplaatsing bedroeg ca 2 miljoen m³. Ter plaatse van de weggevallen zeedijk peilde men na de val 14 m diepte onder laag water. Met een ijlings opgeworpen noodbade rond de dijkbres, trachtte men de

polder droog te houden. De val breidde zich echter verder uit, met hoog water werd de noodkade doorbroken en stroomde het Oosterscheldewater in de Wilhelminapolder zodat ca 550 ha land onder water kwam te staan. Door aanleg van een noodkade meer landwaarts (tot kruinshoogte N.A.P. + 2.50 m) werd het geïnundeerde gebied beperkt. In hetzelfde jaar werd een nieuw gedeelte zeedijk aangelegd. Het landverlies bedroeg globaal 10 ha.

Curieus is dat men alle moeite heeft moeten doen om de toen aanwezige Duitse autoriteiten ervan te overtuigen dat dit voorval een natuurverschijnsel was en niet door sabotage was veroorzaakt. In fig. 90 is een situatie van genoemde val getekend.

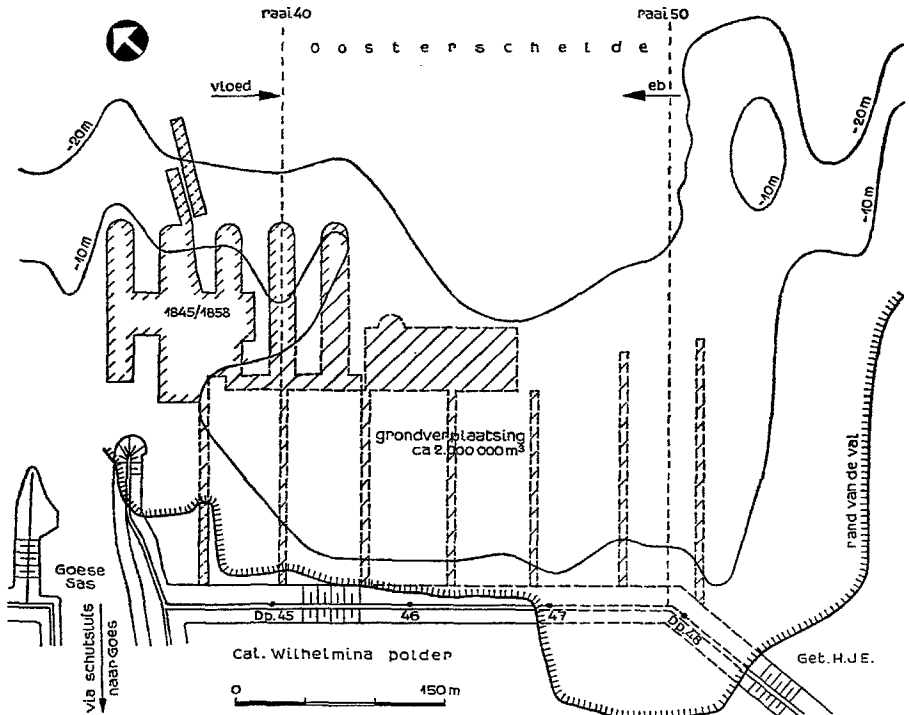

fig. 90. Situatie van de oever- en dijkval van 9 april 1943 aan de Wilhelminapolder bij het Goese Sas aan de Oosterschelde. Eén der grootste vallen aan de Zeeuwse oevers. Grondverplaatsing ca 2 miljoen m³.

Dat op dit gedeelte van de noordelijke oever van Zuid-Beveland zeer grote oevervallen (supervallen) kunnen voorkomen is te wijten aan de aanwezigheid van een massaal pakket jong zeezand in het verzande Schengegebied, dat in § 12 van hoofdstuk II behandeld is. De beweeglijkheid van bedoelde zandlagen werd nogmaals „gemanifesteerd” in de nacht van 20 op 21 januari 1945 toen ca 1200 m noordwest van het Goese Sas

de grootste oever- en dijkval ontstond, die tot heden aan de Zeeuwse oevers is voorgekomen.

Die val, die optrad aan de Westnol van de Oost-Bevelandpolder, werd in de morgen van 21 januari ontdekt nadat de polder reeds was geïnundeerd. Ca 400 m zeedijk en de gehele Westnol waren verdwenen. De totale grondverplaatsing bedroeg ca 3 miljoen m³; de lengte van de val was ca 650 m en de inscharing viel tot 290 m binnen de laagwaterlijn (of 120 m binnen de zeedijk). Ter plaatse van het op de Westnol staande kustlicht, dat mede in de diepte was verdwenen, peilde men 18 m water. De dieptegrens van de val lag op ca 24 m onder laag water. Op 15 februari 1946 werd een nieuw dijksgedeelte aanbesteed. In juni 1946 was de polder weer droog, zij het dat ca 11 ha bouwland was buitengedijkt. Bijna 1½ jaar was de polder na het ontstaan van die val blootgesteld geweest aan de werking van eb en vloed.

Tussen Kattendijk en Wemeldinge

Aan het overige deel van de noordkust van Zuid-Beveland vond alleen een serie ontgrondingen plaats tussen Kattendijk en Wemeldinge. Van 1850 tot 1899 zijn daar minstens 27 ontgrondingen opgetreden. Over het algemeen bleven de afmetingen daarvan beperkt. Van de meeste bedroeg de verplaatste grondmassa niet meer dan 84.000 m³. Van een viertal bedroeg de verplaatsing 114.000 tot 215.000 m³. Op 28 mei 1899 trad de grootste val aan dit oevervak op met een verplaatsing van 750.000 m³ grond. Daarbij zij vermeld dat deze val plaats had bij Kattendijk op de grens met de Wilhelminapolder, dus in het meergenoemde verzande Schengegebied. Dat de overige ontgrondingen in omvang, ondanks de vrij diepe stroomgeul (35 à 40 m — N.A.P.), beperkt bleven is toe te schrijven aan het feit dat de erosie het oude kerngebied van de Breede Watering Bewesten Yerseke bereikt had. Daarom ook bleef de inscharing beperkt tot enkele tientallen meters. De eenmaal ingeleide afschuivingen vonden een einde in de oudholocene veen- en kleilagen, die daarbij hoogstens een afbrokkeling vertoonden. Van een tweetal ontgrondingen bedroeg de inhoud 200.000 en 215.000 m³.

Mede door de omstreeks 1842 op dit oevervak aangevangen en in 1900 voltooide oeververdediging kon het gebeuren dat, afgezien van een tweetal kleine afschuivingen (in 1917 en 1949), sinds 1893 geen ontgrondingen meer langs bedoeld oevergedeelte zijn opgetreden.

Drie oevervallen bij Borssele

De zuidelijke oever van Zuid-Beveland — lengte 68 km — is, hoewel plaatselijk bij Borssele een diepte van ca 65 m onder N.A.P. voorkomt, niet het meest door vallen geteisterde gebied.

Kenmerkend is de oeverval van 24 oktober 1874 bij de Noordnol van Borssele. Met een verplaatsing van 1.600.000 m³ grond was dit destijds de grootst bekende val in Zeeland. De omvang bedroeg ongeveer 17 ha, waarvan ca 7 ha binnen de laagwaterlijn (slikken) was weggevallen; in

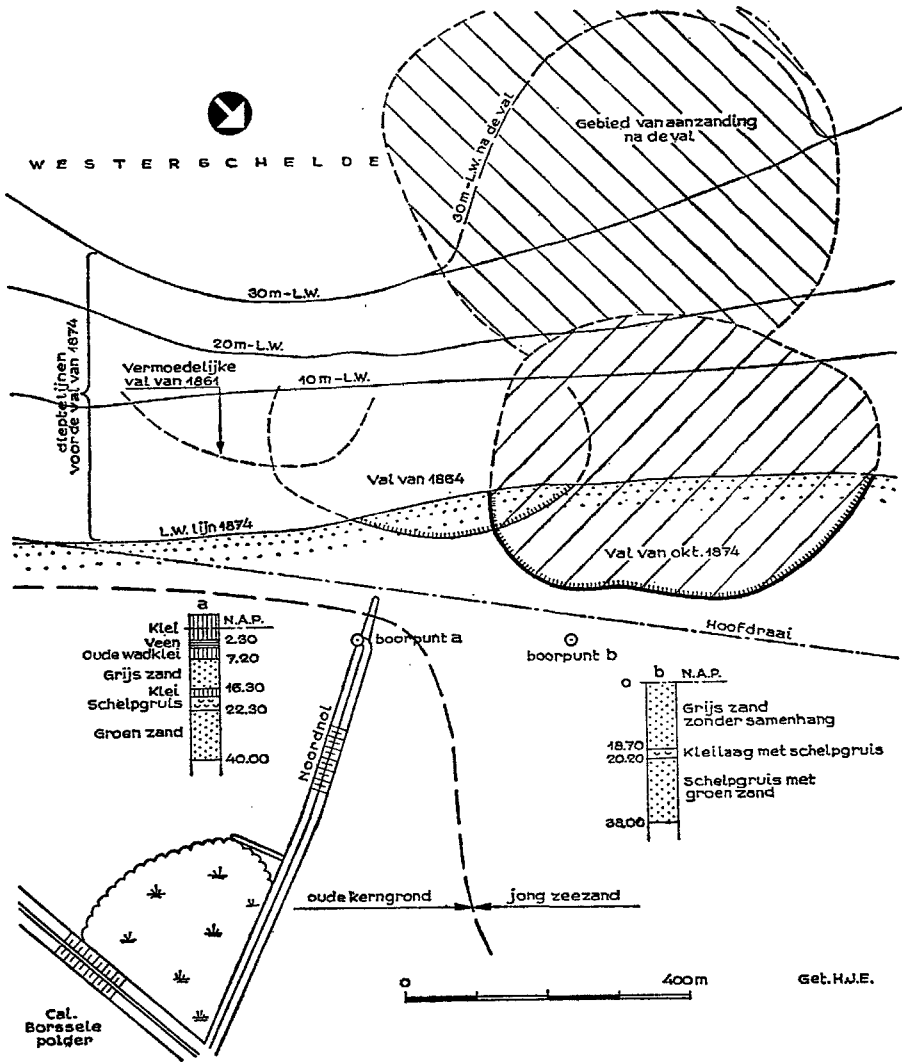

fig. 91. Situatie van de oeverval van 24 oktober 1874 aan de oever bij Borssele. Die ontgronding was destijds de grootst bekende val in Zeeland ontstaan in het jonge zeezand dichtbij de grens van een oud kerngebied; zie het verschil in grondboring a en b.

fig. 91 is de situatie getekend. Daarop is te zien dat de massale ontgronding zich heeft voltrokken op de grens van het oude kerngebied (polder Borssele) met een gebied dat grotendeels bestaat uit jong zeezand (zie het verschil in grondboring a en b in fig. 91). Ten oosten van de val van 1874 heeft zich in 1864 en vermoedelijk ook in 1861 een ontgronding voorgedaan.

Ofschoon de hoofdgeul zich ter plaatse heeft ontwikkeld tot één der

diepste geulen van de Zeeuwse stromen en de stroom langs de oever was gericht, heeft zich langs de oever van Borssele na 1874 nimmer meer een val voorgedaan; wel heeft erosie zich vertoond in de vorm van afbrokkelingen van de oever. Het is één van de meest sprekende bewijzen dat een val alleen optreedt in het jonge zeezand en dat oude kerngronden als veen, oude wadklei en pleistoceen zand niet gevoelig zijn voor massale wegvloeiing.

Overige ontgroningen aan de zuidkust van Zuid-Beveland

De ontgroningen, die opgetreden zijn langs de oever van Ellewoutsdijk droegen weer een heel ander karakter. Deze zijn te onderscheiden in twee groepen. Allereerst een groep van 10 afschuivingen, die tussen 1877 en 1889 rond de koppen van de havendammen van Ellewoutsdijk zijn voorgekomen. Dit waren kleine afschuivingen waarbij telkens een partij zand werd opgeruimd, die in enkele jaren, vooral langs de Westhavendam, was afgezet. De oudere aangrenzende lagen werden daarbij niet aangetast. De verplaatste grondmassa beliep nooit meer dan ongeveer 20.000 m³; de verdiepingen waren maximaal 8 m.

Het verschijnsel is als volgt te verklaren. De oever ten westen van Ellewoutsdijk werd destijds door de stroom aangevallen. Een deel van het door erosie afkomende materiaal werd langs de Westhavendam afgezet. De aanzanding kreeg dan na enkele jaren een te steil talud, waardoor de genoemde ontgroningen konden ontstaan. Sinds de erosie langs de westelijke oever na 1889 ophield zijn geen verdere afschuivingen meer voorgekomen.

De tweede groep ontgroningen aan het voormalig waterschap Ellewoutsdijk traden meer oostwaarts langs het gebied van de Everingepolder op sinds 1830. Het betreft hier kleine oevervallen die, omdat de diepte van de voorliggende geul (wel Boerengat genoemd) gering is, beperkt bleven tot verplaatsing van enkele duizenden m³ grond. Het gebied van de Everingepolder is de aangezande vroegere Everingegeul; het is duidelijk dat de ondergrond in grote mate uit jong zeezand bestaat en dus zeer gevoelig is voor het optreden van vallen. De beweeglijkheid van het voorliggende zandplatencomplex (Platen van Baarland) is daarbij van invloed omdat mede daardoor (optreden vloodschaartjes) het vermogen van het Boerengat op en neer gaat.

De drie jongste ontgroningen ter plaatse dateren van achtereenvolgens 1 juli 1961, 23 juni 1963 en 18 juni 1965. Ze traden op dezelfde plaats op; telkens werd het aangezande materiaal weer opgeruimd. De tot voor kort veel gehoorde mening dat in een val, geen val of afschuiving meer optreedt is o.a. bij Ellewoutsdijk wel onjuist gebleken. Fig. 92, p. 125 geeft een afbeelding van de ontgroning van juli 1961 aan de Everinge.

Ten noordoosten van Everinge ligt het oude kerngebied van Baarland en Hoedekenskerke, dat uiteraard niet valgevoelig is. Langs de oever van Baarland werd wel twee keer melding gemaakt van een kleine ontgroning waarvan de eerste in 1869 even ten zuiden van het toenmalige haventje plaats vond en de tweede op 4 september 1940 bij de z.g. Hoek van Baarland. De grondverplaatsingen bedroegen ca 3.000 m³; uitvloeien van zandmateriaal had niet plaats, zodat hier sprake was van afschuivingen.

Langs de oever van Hoedekenskerke kwamen in de afgelopen honderd jaar een achttal ontgroningen voor, die eveneens van betrekkelijk kleine omvang waren. Omdat het noordelijk oevergedeelte aan de voormalige Zwakegeul grenst is het niet verwonderlijk dat daar enkele afschuivingen plaats hadden, zoals die van 1868, 1873 en 1931. De jongste oeverafschuiving in dit gebied dateert van 2 november 1960; er werd toen ca 5.000 m³ grond verplaatst. Fig. 93, p. 125 geeft een overzicht van die afschuiving, die plaats had direct ten zuiden van de Ruigendijk in de ter plaatse zo genoemde „Kleine Ham” (ter onderscheiding van de ten noorden van de Ruigendijk gelegen — Grote — Biezelingsche Ham).

De oever van de cal. Willem-Annapolder is een uitgesproken vallen-gebied. De grondslag bestaat tot ca 18 m onder N.A.P. uit jong zeezand, dat is afgezet in de breed uitlopende monding van de voormalige Zwakegeul. De Zwake was een grote geul, die tot 1445 als scheepvaartgeul verbinding gaf met de Schenge en het Sloe (zie hoofdstuk II). In de fig. 94 t.m. 97 is het gebied van de Zwake in verschillende stadia getekend; deze figuren tonen duidelijk dat de Willem-Annapolder is ingedijkt op de verzande of toegeslibde Zwakemonding. De z.g. Biezelingsche Ham (inham) is er nog een overblijfsel van.

Bij de bedijking lag een ca 400 m brede strook voorland in de vorm van slikken voor de polder. Nadat de slikken opgeruimd waren ontstond op 12 oktober 1812 de eerste oeverafschuiving aan de zuidoosthoek van de polder. Ze werd aan dezelfde hoek gevolgd door afschuivingen in 1837, 1844, 1853 en 1856. Na een lange rustperiode ontwikkelde zich van 1919 tot 1942 een reeks (12) vallen aan de toen onverdedigde oever van de Willem-Annapolder; de meeste hiervan hadden een grondverplaatsing van enkele tienduizenden m³. Twee vallen ontwikkelden zich tot respectabele afmetingen. Zo groeide de ontgroning van 14 december 1936 uit tot een grote dijkval, die gevaarlijk voor de polder dreigde te worden. De afbrokkeling, die zich voortzette tot in de kruin van de dijk werd ontdekt om 4 uur in de middag, dat was ca 1 uur na hoog water. Het vermoeden is gewettigd dat de val minstens tijdens de voorgaande laagwaterstand is ontstaan. Men had destijds ook de indruk dat de ontgron-

ding vermoedelijk uit vier aaneensluitende vallen ter gezamenlijke lengte van ca 300 m bestond. Omdat de laagwaterlijn vóór het ontstaan van de val, ter plaatse bijna aan de teen van de dijk lag, werd de val pas ontdekt toen een gedeelte van de dijk wegviel. In fig. 98 is een dwarsprofiel van die dijkval getekend. Omdat, zoals gezegd, de toestand voor de polder kritiek was, werd aan de binnenzijde van de dijk een kistdam (lg ca 260 m) geslagen terwijl aan de buitenzijde een ongeveer evenlange steenrug werd gestort. Algehele doorbraak van de dijk en inundatie van de polder werd daarmee voorkomen. De fig. 99 t.m. 101, p. 126 geven een overzicht van de dijkval alsmede een tweetal fragmenten van de daar uitgevoerde zinkwerken.

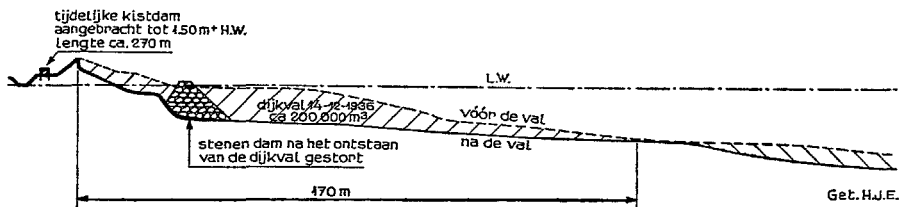

fig. 98. Dwarsprofiel van de dijkval van 14 december 1936 aan de cal. Willem-Annapolder op Zuid-Beveland. De grondverplaatsing bedroeg ca 200.000 m³.

Van het waterschap Kruiningen is slechts één ontgronding bekend. Op 25 februari 1830 ontstond aan de Poldersche Nol (de tegenwoordige oosthavendam van de Veerhaven te Kruiningen is daarvan een restant), een „val”. De „val” zal niet van grote omvang zijn geweest want de „zinking van de stukken voor het herstel geschiedde zonder voorafgaande „plemping des vals.”¹⁶⁷) Mede gezien de grondgesteldheid ter plaatse (oude kern) denken we dan ook aan een afschuiving.

Een zevental ontgrondingen, voorgevallen aan het v.m. waterschap Waarde, draagt hetzelfde karakter als de vorengenoemde afschuiving te Kruiningen. De afschuivingen bij Waarde vonden plaats in 1820, 1830, 1838, 1840, 1841 en 1855, alle aan de meest zuidelijke hoek van de Westveerpolder. Het herstel der beschadigde dijken kostte f 23.937.

Over de laatste ontgronding wordt bericht: „De onderzeesche oever is „kleiachtig met derrielaag erboven, welke laatste, weggeslagen zijnde „oorzaak der oeverafschuiving van 1855 was”.¹⁶⁸) De oever van Waarde bestaat dus ter plaatse uit oude kerngronden en uit dien hoofde zijn daar geen vallen, bij stroomaanval echter wel afschuivingen te verwachten. In de loop der jaren is dit ook bewezen.

Een zevental afschuivingen aan de Zimmermanpolder dateert van 1901—1909. Het opdringen van de betrekkelijk kleine geul, die parallel met de zeekering loopt, was de oorzaak van deze ontgrondingen. De af-

metingen waren: lengte 35—135 m en breedte 12—22 m, dus naar verhouding smalle ontgravingen, wat wijst op afschuivingen (vergelijk de komvormige gedaante van een val).

Het verschijnsel is in overeenstemming met de grondgesteldheid langs de Zimmermanpolder, die hoofdzakelijk uit oude kerngronden bestaat en dus niet ontvankelijk is voor de uitvloeiingsverschijnselen van vallen.

Eénzelfde situatie is aanwezig aan de Reigersbergsche polder bij Bath aan het oostelijk deel van de Westerschelde. Ook daar liggen oude kerngronden en is in 1828 en 1864 een afschuiving opgetreden. Beide polders zijn gedeeltelijke herdikkingen van de in 1530 verdrinken „oude kern”-gronden van de Oostwatering (Reimerswaal).

**Vallen en
waterstanden**

Opmerkelijk bij de dijkval van 14 december 1936 aan de Willem-Annapolder, was de voorgaande zeer lage laagwaterstand. 's Morgens om 9.30 uur was die te Hansweert N.A.P. — 3.25 m, dit is 1.07 m onder de gemiddelde laagwaterstand van de periode 1931-1940. Dat meermalen de zeer lage waterstanden een medeoorzaak voor het optreden van vooral grote oevervallen zijn, moge blijken uit onderstaand overzichtstaatje. Daarin zijn voor Zuid-Beveland van een 12-tal oever- en dijkvallen, die een grondverplaatsing van meer dan 100.000 m³ hebben veroorzaakt, de toen geregistreerde waterstanden vermeld.

Bij negen van de twaalf vermelde vallen was de voorgaande laagwaterstand 16—107 cm lager dan de gemiddelde laagwaterstand. Bij de laatstgenoemde val uit het overzicht was de waterstand vijf dagen tevoren te Vlissingen zelfs 2.53 m — N.A.P., dat is 68 cm onder de normale stand (van de peilschaal te Wemeldinge staan i.v.m. de toenmalige oorsomstandigheden niet voldoende gegevens ter beschikking).

Bij drie vallen, nrs 6, 7 en 10, zou de laagwaterstand ten tijde van de val hoger dan normaal zijn geweest. Maar de data van optreden van deze vallen zijn niet nauwkeurig bekend: ze zijn op genoemde data „ontdekt”. Het is voorstelbaar dat de val reeds eerder onder de laagwaterlijn is ingeleid en pas enkele weken later tot boven laagwater is doorgedrongen. Opmerkelijk is voorts i.v.m. nr 12, de op 19 januari 1945 te Wemeldinge geregistreerde hoge hoogwaterstand van 2.90 m + N.A.P. dat was 1.24 boven het gemiddelde.

De lage waterstanden van resp. 21, 19 en 8 dagen vóór de vallen nrs 6, 7 en 10 werden opgemerkt, zijn eveneens in het overzicht vermeld.

**Plaat-
vallen**

In de delen I en II van deze serie werd reeds gewezen op het verschijnsel van plaatvallen. De grootste bekende plaatvallen zijn in Midden-Zee-land opgetreden.

Omstreeks juni 1956 zijn tegenover de z.g. Noordnol van Borssele enige miljoenen m³ zand van de noordostrand van de Spijkerplaat in de rivier verdwenen. Het zand kwam grotendeels terecht in de toen ca 62

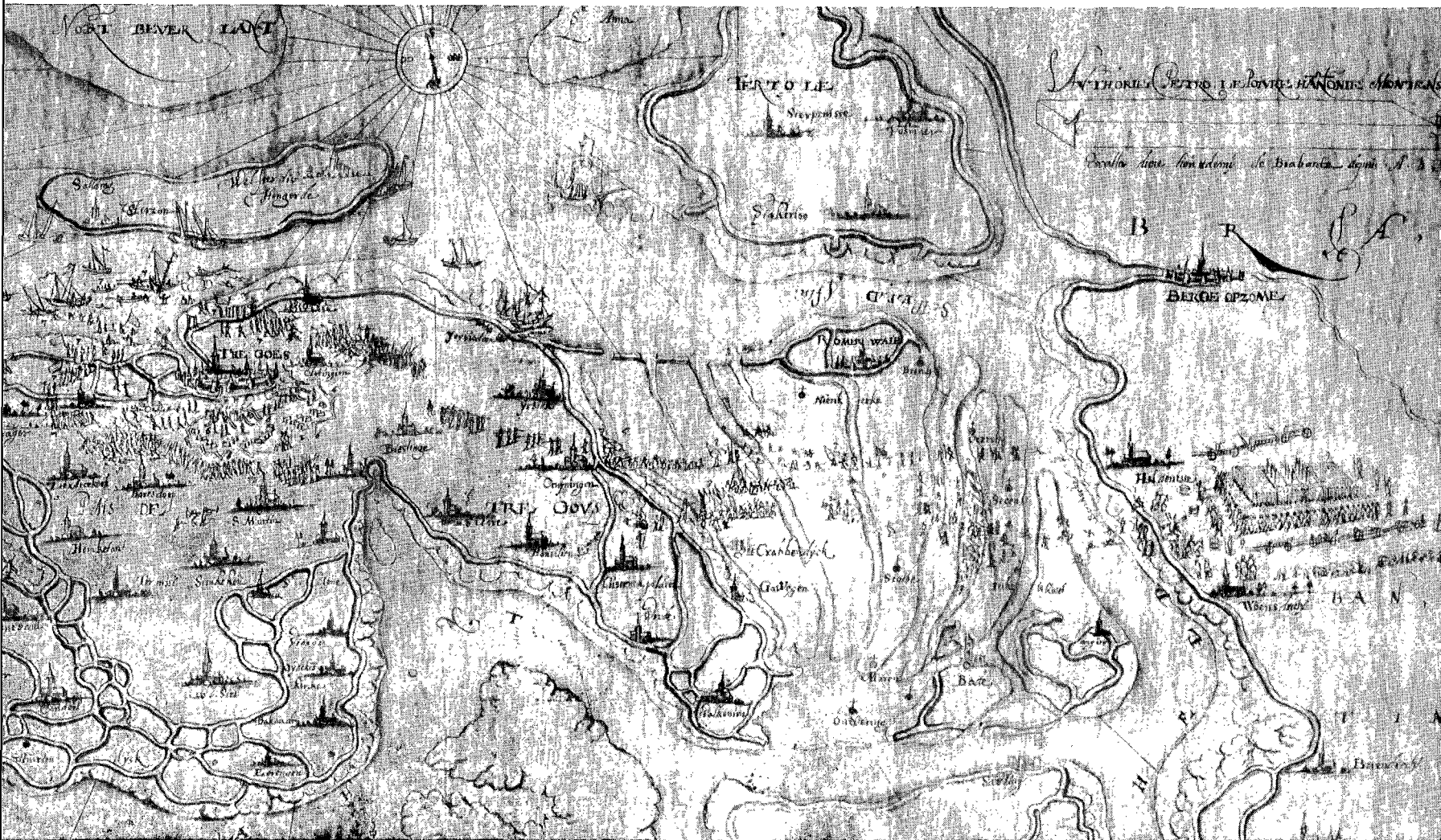

fig. 136. De overtocht van de Spanjaarden in het Kreekrak in 1572.

Ged. kaart van Le Poivre, Kon. Bibl. Brussel.

Archief: Rijkswaterstaat Vlissingen

fig. 140.

De Sloedam in wording, gezien vanaf het westen, juli 1871. De klei werd door vlotschippers aangevoerd.

fig. 143.

Situatie van de Westkappelse dijk met plattegrond van Westkapelle ca 1550 van Jacob van Deventer. (foto: Dok. Centrum Zeeuws Delatagebied).

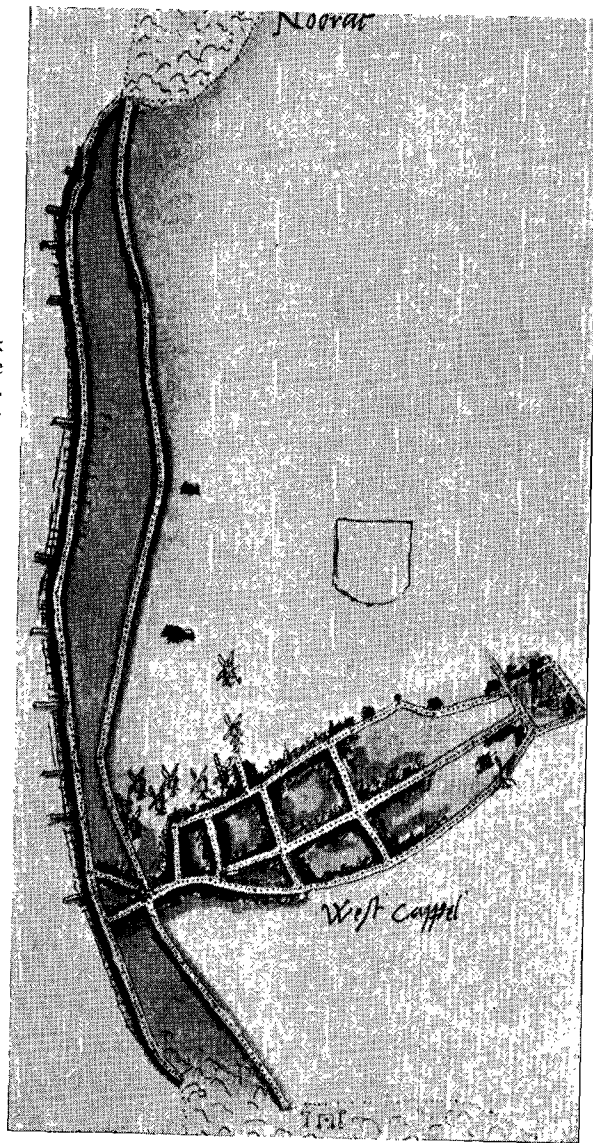
fig. 142.

Oude binnendijk op Walcheren van de Gerstepolder n.w. van Vrouwenpolder.

fig. 141.

Glooting van z.g. „Blacon” steen in 1871 gelegd t.p.v. het sluitgat in de Sloedam. Opname 1962.

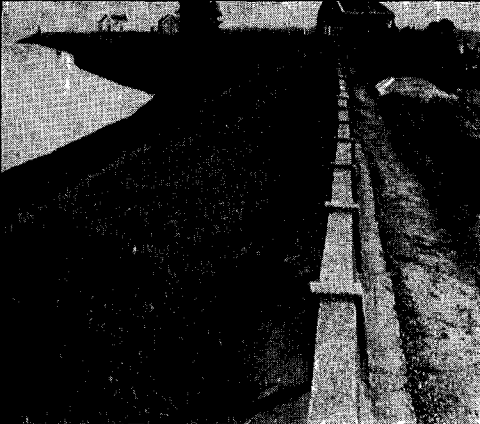

fig. 153.

Onderwateropname van oeverwerken in de Oosterschelde. Begroeide stortsteen.

fig. 147.

De Muralt betonmuur bij Hoedekenskerke van 1927. Op de achtergrond de v.m. veerhuizen. Muur en voorste gebouwen in 1966 opgeruimd.

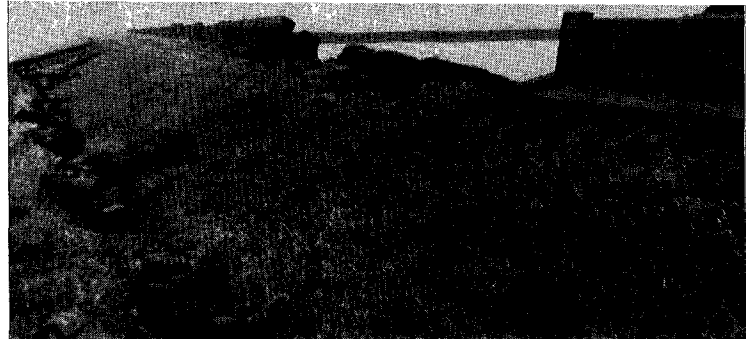

foto: Rijkswaterstaat.

fig. 148.

Betonmuur de Muralt van 1909 te Ellewoutsdijk. Bij de stormvloed van 1953 viel een gedeelte weg.

fig. 151.

Een duiker-kikvorsman gaat naar de bodem van de Westerschelde voor oeveronderzoek.

fig. 149.

Eén der peilvletten van de Rijkswaterstaat waarmee dagelijks rivierlodingen op de Westerschelde worden verricht.

foto: Rijkswaterstaat.

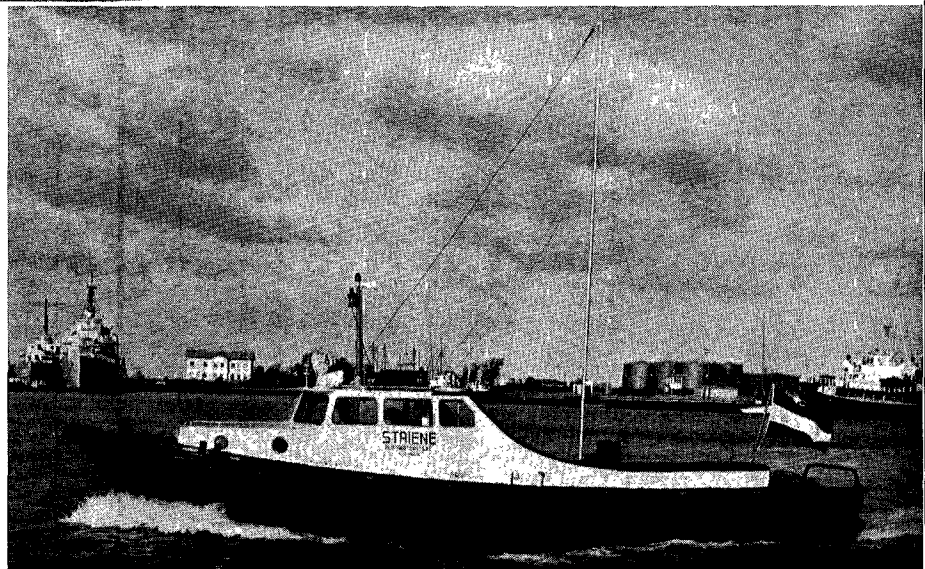

fig. 154.

Aangetaste glasplaatjes, die van 1884 tot 1956 tussen monsters van groenzand hebben gezeten.

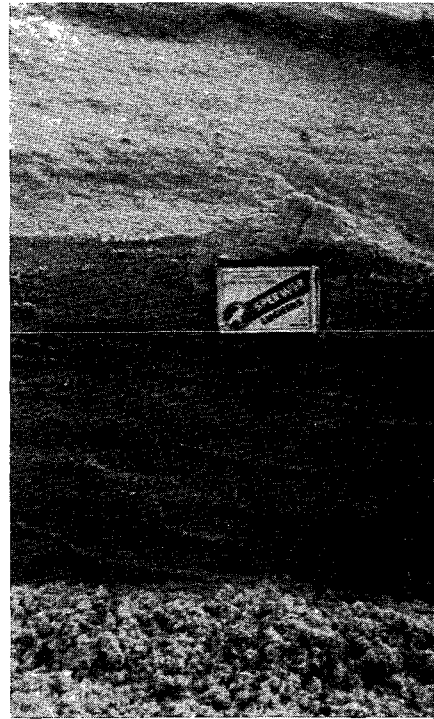
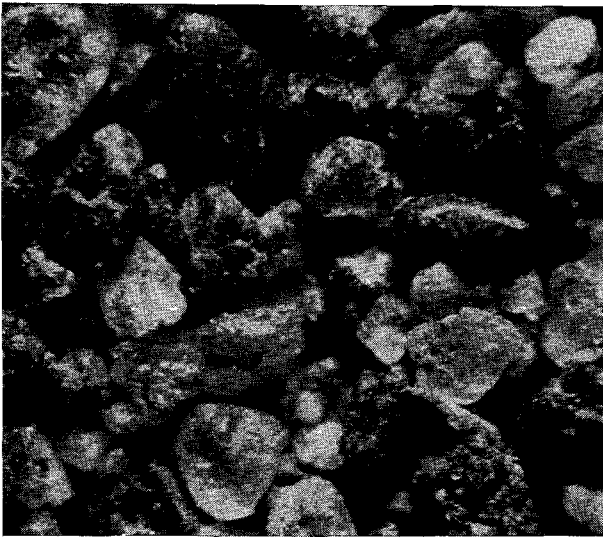

fig. 157.

Granaatzandlagen in het afnemende duin bij Zoutelande.

fig. 155.

Microfoto van groenzand, gevonden te Ellewoutsdijk op ca 40 m diepte. Vergroting ca 25 x.

Foto: Dert.

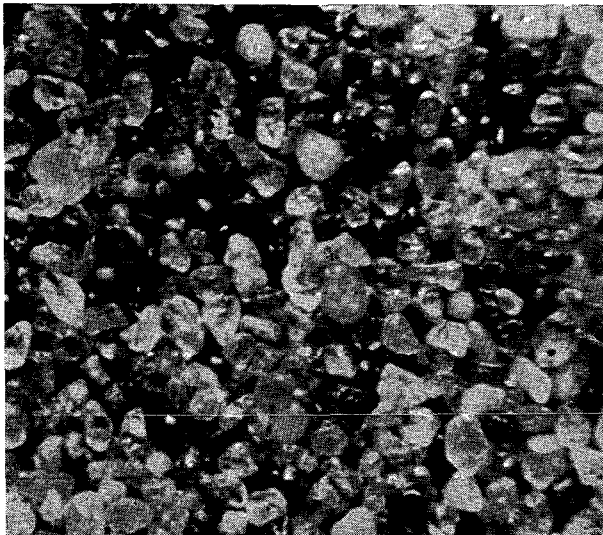

fig. 158.

Microfoto van granaatzand, gevonden op het strand van Vrouwenpolder. Vergroting ca 10 x.

Foto: Dert.

Overzicht van L.W.-standen verband houdende met het optreden van een aantal vallen langs de oevers van Zuid-Beveland.

nr	data optreden val	plaats van de val	verpl. m ³ grond	voorgaande L.W.-stand t.o.v. N.A.P.	gem. L.W.-stand t.o.v. N.A.P.	verschil in cm	plaats van de peilschaal
1	28-10-1874	Borssele	1600000	— 2.30	— 2.03	27	Borssele
2	12- 3-1876	Oost-Bevel.pr	375000	— 2.15	— 1.62	53	Goese Sas
3	9- 4-1876	Kattendijke	145000	— 2.10	— 1.62	48	Goese Sas
4	6-11-1888	Wemeldinge	215000	— 2.50	— 1.77	73	Wemeldinge
5	3- 3-1892	Wemeldinge	200000	— 2.72	— 1.75	97	Wemeldinge
6	29- 5-1899 (ontdekt)	Wilhelminapr	750000	— 1.70 — 2.07	— 1.75	+ 5 32	Oost-Bevel.pr
7	28- 7-1934 (ontdekt)	Wilhelminapr	500000	(op 8/5-1899) — 1.51 — 2.06 (op 9/7-1934)	— 1.73	+ 22 33	Wemeldinge
8	14-12-1936	Willem-Annapr	200000	— 3.25	— 2.18	107	Hansweert
9	24- 1-1938	Wilhelminapr	160000	— 2.00	— 1.73	27	Wemeldinge
10	16- 9-1942 (ontdekt)	Willem-Annapr	140000	— 1.86 — 2.24 (op 8/9-1942)	— 2.14	+ 28 10	Hansweert
11	9- 4-1943	Wilhelminapr	2000000	— 2.06	— 1.70	36	Wemeldinge
12	21- 1-1945	Oost-Bevel.pr	3000000	— 2.01 — 2.53 (16-1-1945)	— 1.85	16 68	Vlissingen

m diepe put van Borssele. Nadat de oorspronkelijke toestand door aanzanding enerzijds en uitschuring anderzijds was hersteld bleek in 1959 opnieuw een dergelijke plaatval te zijn voorgekomen op ongeveer dezelfde plaats; ca 5 miljoen m³ zand moet toen zijn weggevloeid; de verondieping bedroeg max. ca 17 m. Hetzelfde verschijnsel voltrok zich nogmaals in het voorjaar van 1964, toen ca 3,5 miljoen m³ zand van de rand van de Spijkerplaat in de diepte verdween. De put van Borssele verondiepte van ca 62 m tot ca 48 m onder N.A.P. In fig. 102 is de situatie van bovengenoemde plaatvallen aangegeven. De jongste plaatval had plaats in 1967.

Een soortgelijke grondverplaatsing voltrok zich in 1957 tegenover de Zuidwatering van de Polder Walcheren tussen de Schoone Waardin en fort Rammekens. Ruim één miljoen m³ zand vloeide van de plaatszijde in de ca 50 m diepe geul, zodat deze met ca 15 m verondiepte.

Hetgeen in de Westerschelde, tegenover de zuidelijke oevers van Zuid-Beveland en Walcheren is gebeurd heeft ook tegenover de noorde-

lijke oever van Zuid-Beveland, meermalen plaats gehad in de Oosterschelde, even ten noordwesten van het Goese Sas, (zie fig. 103).

In de jaren 1922, 1934, 1945 en laatstelijk in 1958 zijn daar abnormale aanzandingen geconstateerd op de bodem van de voorliggende geul, waardoor zelfs verondiepingen van ca 20 m werden veroorzaakt op plaatsen waar voordien 52 m water werd gepeild. Bij nader onderzoek bleek dit zandmateriaal afkomstig te zijn van de tegenoverliggende Galgeplaat. Deze plaatvallen zijn sinds 1922 klaarblijkelijk periodiek (om de 11 à 13 jaar) opgetreden. De zandverplaatsingen kunnen globaal op enige miljoenen m³ worden geschat.

Het kenmerkende van deze plaatvallen is dat ze ontstaan langs geulwanden (plaatzijde) die in aanwas zijn, dit in tegenstelling tot oever- en dijkvallen, die alleen maar aan afnemende oevers optreden. Een ander kenmerk is dat plaatvallen optreden op plaatsen waar de geul praktisch haar grootste diepte heeft bereikt. Voor Borssele en voor het Goese Sas waren die grootste diepten resp. ca 64 m en ca 52 m. Bij een bepaald gemiddeld getijddebiet is de grootste diepte in een geul bereikt als de bodembreedte theoretisch nul is; zolang dit debiet niet verandert, behoort (bijzondere omstandigheden daargelaten) bij iedere geuldiepte een bepaalde geulbreedte.

Is de landzijde van een geul met een minieme bodembreedte goed verdedigd, dan zal bij aanzanding aan de plaatzijde in het algemeen geul-

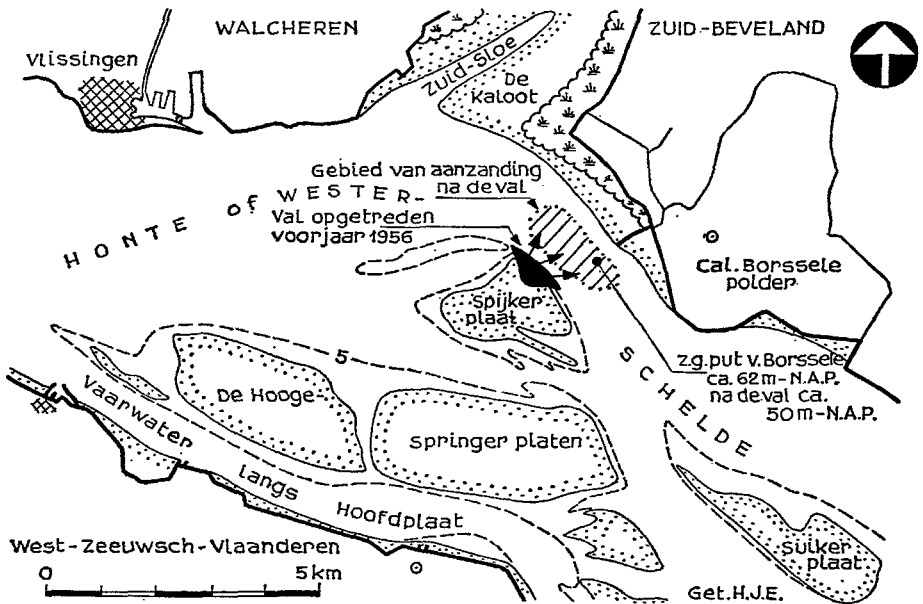

fig. 102. Plaatvallengebied in de Westerschelde t.o. Borssele. Behalve de aangegeven val van 1956 traden op die plaats in 1959, 1964 en 1967 plaatvallen op.

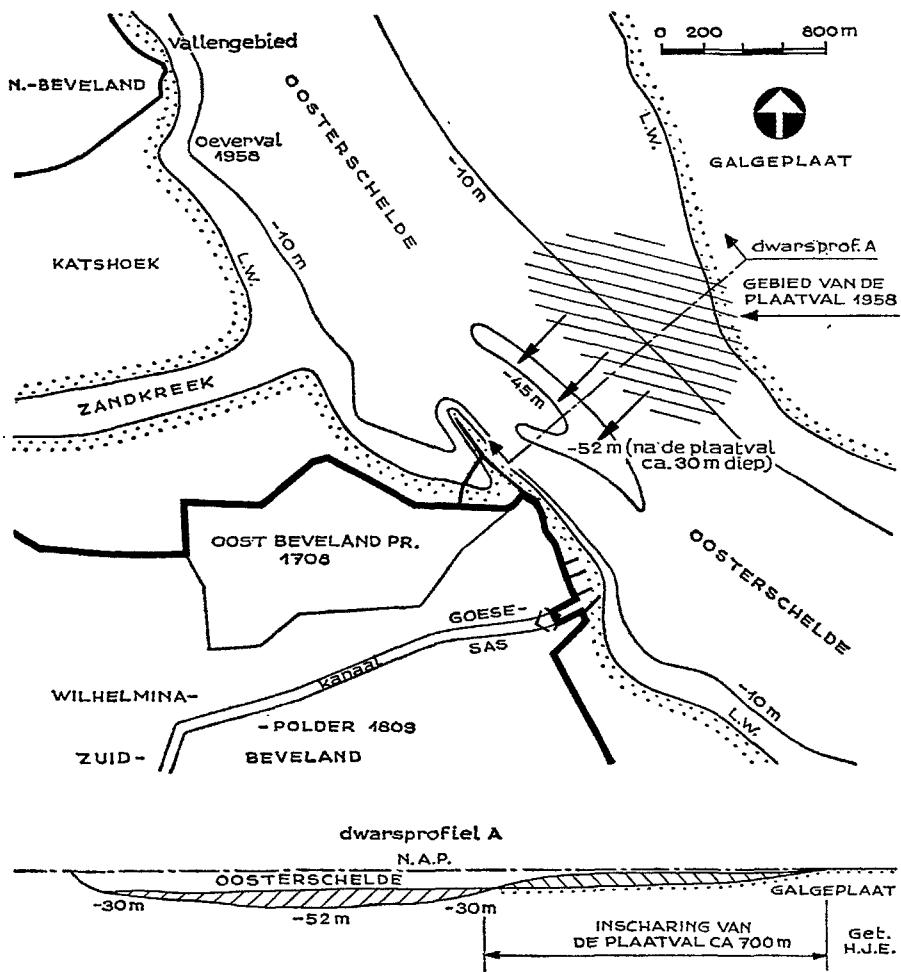

fig. 103. Situatie en dwarsprofiel van de plaatval van 1958 in de Oosterschelde tegenover het Goese Sas.

versmalling optreden. Het plaattalud wordt dan te steil, op een gegeven moment wordt de kritische helling van het zand bereikt en kan een uitvloeiing optreden in de vorm van een plaatval (zie fig. 103).

Treden plaatvallen op dan is dat een bewijs dat de oever daartegenover goed verdedigd is zodat de stroom, die de weg van de minste weerstand zoekt en voldoende krachtig is het surplus van over de plaat aangevoerd zand kan meevoeren. Volgens Åke Sundborg bedraagt de z.g. kritische stroomsnelheid, waarbij zandkorrels van b.v. 0,1 mm en 1 mm diameter en liggende onder een helling van ca 1 : 3 zich gaan verplaatsen, resp. 28 cm en 38 cm per seconde of ca 1 km en ca 1,4 km per uur.¹⁸⁹⁾

§ 2. STORMVLOEDEN.

Behalve het landverlies door oever- en dijkvallen zijn in Midden-Zeeland ook vele ha poldergrond onder water verdwenen door stormvloeden. De data van deze stormvloeden van vóór 1530, die volgens diverse kronieken, schade in Midden-Zeeland toebrachten, zijn hieronder gememo-reerd.

**Enkele
storm-
vloeden
vóór 1530**

14 december 1287: alle eilanden in Zeeland behalve Walcheren en Wolfaartsdijk overstroomd. (Dit houdt dus in dat de overige toenmalige eilanden van Zuid-Beveland zijn geïnundeerd.)

25 november 1304: Walcheren overstroomd door dijkdoorbraken, die echter spoedig gedicht werden.

23 november 1334: het grootste gedeelte van het eiland Wolfaartsdijk overstroomd. Van het ambacht Sabbinge, gelegen tussen Zuidvliet en Schenge, ging een groot deel aan de oost- en zuidzijde verloren. Het ambacht Oostkerke ging met bijbehorende dorpen Oostkerke en Hongersdijk ten onder.

16 november 1377: 's-maandags na St. Maarten was er een grote storm, die o.a. een deel van het eiland Wolfaartsdijk inundeerde; het slot „De Piet” werd buitengedijkt. Ook te Westkapelle werd veel land buitengedijkt.

19 november 1404: - St. Elisabethsvloed - „Die vloet (was) ghegaen in Walcheren”; een gat werd geslagen beoosten de galg aan de Arnedijk; de nieuwe inlaag bij Welzinge liep in, waardoor groot gevaar dreigde voor Walcheren. Ook de Oostdijk (Oostwatering) had het begeven. Op 25 november ging zelfs het stadsbestuur met „de gehele gemeente” aan de dijk te Welzinge werken.¹⁷⁰⁾

27 september 1477: - St. Cosmas en Damianusvloed - het noordoostelijk deel van Walcheren ingevloed. In de buurt van Welsing, Rammekens en Arnemuiden werden veel kleine polders buitengedijkt. In Zuid-Beveland gingen tussen Baarland en Ellewoutsdijk enige polders verloren.

2 januari 1485: een grote storm deed in Walcheren 17 molens omwaaien. Vele dijken braken door.

27 september 1509: in Zuid-Beveland overstroomde 't Nieuwland bij Wemeldinge. Te Westkapelle brak de zeedijk door. In Veere ontstond schade aan sommige woningen op de kade: Bij de oude Middelburgsche haven liepen enkele poldertjes in, die spoedig droog kwamen.

**Storm-
vloeden
van 1530
tot 1906**

De stormvloed die op „St Felix quade Saterdach” — 5 november 1530 — Zeeland teisterde, deed in Midden-Zeeland de eilanden Walcheren, Oost Zuid-Beveland, Borssele en Wolfaartsdijk inunderen. De uitwerking van deze en andere stormvloeden wordt hieronder voor Walcheren en Zuid-Beveland besproken.

WALCHEREN.

Volgens Vierlingh¹⁷¹⁾ werd Walcheren toen via twee dijkbreuken overstroomd. In de Oude haven langs de Arne, stortte het water over de dijk en veroorzaakte een stroomgat, niet ver van Middelburg. Het andere gat, bij het huis Mortiere, was niet ontgrond. Adolf van Bourgondië, admiraal en grootgrondbezitter, lag met Adolf Herdinck, rentmeester en dijkgraaf-generaal van Zeeland bewester Schelde in de buurt voor anker. Beiden fungeerden als keizerlijk commissaris voor de in Zeeland opgelopen schade.¹⁷²⁾ Dank zij deze deskundige leiding en een succesrijk premiesysteem, toegepast door eerstgenoemde, waren beide gaten spoedig gesloten. Volgens Reijgersberch¹⁷³⁾ heeft het land in de omgeving van het

stroomgat drie weken onder water gelegen. De niet tot stroomgaten ontwikkelde dijkdoorbraken zoals aan de stadswallen in Vlissingen, aan de Westkappelse dijk en bij Veere waren reeds snel gedicht. Het poldercomplex dat bij Vrouwenpolder was overstromd werd op last en kosten van Adolf van Bourgondië drooggelegd.

Enkele stormvloedden kunnen worden geboekstaafd als „tandem”vloedden. Zo ook werd de vloed van 5 november 1530 gevolgd door de stormvloed van 2 november 1532. Op Walcheren sloeg deze storm een aantal gaten in de Arnedijken waarvan één „aan de eerste keet en één bij de trappen op het Middeldurpsche gat”. De regering van Middelburg gelastte op 6 november dat alle inwoners de gaten in de zee- en havendijken moesten helpen stoppen vóór de „sprinckstroom” (springvloed) binnen twee dagen zou invallen.

De „pannelieden” moesten hun zoutnering staken en het gat aan de oostzijde van de Arne dichtten. De ingezetenen van Arnemuiden en Nieuwerkerk waren niet al te gewillig. Tenminste één persoon uit elk huis moest zich ter plaatse van de doorbraak bevinden op straffe van boete. De winkels moesten tijdelijk gesloten worden. De inwoners werden ingedeeld in hoofdlieden en vakarbeiders en personen, die toezicht op de sluizen hadden en voor het vervoer van materialen naar de bedreigde punten zorgden. Het kostte de stad Middelburg veel geld.¹⁷⁴) De Zuidwatering liep meer schade op dan de andere waterkeringen. Aan de Westwatering onder Koudekerke moesten zowel in 1530 als in 1532 omvangrijke dijkwerken plaats hebben. Ook bij Vrouwenpolder herhaalde zich het gebeuren van 1530.

Bij de volgende stormvloed die Zeeland trof — de Pontiaansvloed van 14 januari 1552 — kreeg Walcheren wel veel schade aan de dijken, maar het kwam er zonder inundatie af. Reeds op 13 januari werden de Verenaren bij een publikatie opgeroepen „om ter oorzaak van de grote storm „en het onweer een plechtige ommegang te houden. De goede gemeente „werd opgedragen de mis met devotie te horen en de processie te volgen. „Naarstiglijk zal ieder oppassen voor vuur en licht en tegen het brandgevaar dient een ladder klaar te staan. Voor het dijkherstel werd overeengekomen 10 stuiver per gemet om te slaan (totaal ca f 20.000)” zo schreef Maximiliaan van Bourgondië aan de landvoogdes.¹⁷⁵)

De Allerheiligenvloed van 1 november 1570 bracht ook veel schade aan de zeekeringen van Walcheren. Enkele fragmenten uit een inspectierapport aangehaald door de Bruin¹⁷⁶) leveren het bewijs.

Het water liep over de nieuwe haven langs de Gere door de Langevielepoort „brekende of spoelende in de poorten een geweldige diepte uut

„de strate ende werpende neffens de poorte een groot stick van de stadtsmuur omver”. De Nieuwe haven liep dermate over, dat de visbanken (op de huidige Vismarkt), die een respectabele omvang en gewicht hadden, straatinwaarts dreven; men vond ze in de Gravenstraat en Lange Delft.

Op 13 november ging een groot college op weg van Middelburg naar Westkapelle om de „ghebroken ende geschadeerde dijcken” te inspecteren. De duinen waren op sommige plaatsen zo afgenomen, „dat dezelve bijcans deureghespoelt waeren”. Men bleef de nacht in Westkapelle en de volgende dag reisde men over Domburg naar Vrouwenpolder. Langs dit deel der Walcherse kust bleek dat de duinen in redelijke staat verkeerden, maar „commende in de voornoemde polder van Onssre Vrouwe „zijn de dijcken van daere bevonden in diversche plaetsen duereghebroken „te wesene met groote grontgaeten ende andere brexemen, waerdeure „denzelve polder geïnuundeert is gheweest ende waeraen men in diligentie werckende was omme wederomme te recouvreren ende beversschen” (te herstellen en droog te maken).

Ook bij Vere was de schade groot en de zeedijk „biccans deurege- „broken....., maer nochtans met zeijlen ende anderssins wederstaen en „behouden.” Na deze ramp hebben de Staten van Walcheren een plan opgesteld om het herstel te financieren, welk plan op 2 maart 1571 door koning Filips bekrachtigd werd.

In 1612 en 1630 leed Vlissingen veel schade aan zijn muren en bolwerken. In 1622 werden de deuren aan de Waterpoort in stukken geslagen.

Een andere stormvloed, die vooral ook voor Zeeland noodlottig was vond plaats op 26 januari 1682. Op Walcheren ontstond ten zuiden van Westkapelle een gat van ca 75 m breed in de Westkappelse dijk bij de aansluiting met het duin. De toestand was kritiek. De garnizoenen van Vlissingen en Veere werden aangeschreven zich gereed te houden om spoedig naar Westkapelle of andere bedreigde punten te kunnen vertrekken. Voor de vijfde daaropvolgende vloed kon het gat worden gedicht.¹⁷⁷) Vanwege de hoge ligging van het achtergelegen land bleef de schade aan de landerijen beperkt.

Van Vlissingen wordt vermeld dat het zeewater, de Rammekenspoort deed instorten en de kerk instroomde en dat mede driekwart van de stad blank stond.

Het herstel der zeeweringen werd spoedig aangevat. Rijsleveranciers hadden druk werk; voor het repareren van de verschillende hoofden namen men het besluit geen hout uit Dordrecht te laten komen maar „eenigh greinhout van Noorwegen.”¹⁷⁸)

Bij de stormvloed van november 1775 barsten de deuren van het dok te Vlissingen aan stukken en werd grote schade geleden.

Na een periode van vrij goed weer woei er op 13 en 14 januari 1808 een krachtige wind uit het zuidwesten. 's Avonds 14 januari draaide de wind naar het noordwesten en ontwikkelde zich een storm uit het noord-noord-westen, die de gehele nacht bleef aanhouden. Daardoor kon 't water bij eb niet voldoende uit de zeearmen wegtrekken. De laagwaterstand bleef veel hoger dan normaal. Het was tevens springtij, want het was 13 januari volle maan geweest. De gevolgen bleven niet uit. De wind draaide meer naar het noorden en wakkerde de storm aan. Het water steeg snel tot stormvloedstand. Te Middelburg kwam het water 35 cm hoger dan bij de vloed van 1682. De vloedplanken, die op het eind van enige straten waren aangebracht, stroomden over. Te Vlissingen steeg het water 55 cm hoger dan in 1682. De Wijnbergsche kade (bij de v.m. Marinesluis) brak door. Eén van de oorzaken was, dat de Franse ingenieurs (het was toen nog bezet gebied) op de Wijnbergsche kade, de dijk hadden doen afgraven om de nieuwe haven aldaar te verruimen. De resterende dijk brak door en het water stortte zich met geweld in de stad. Verscheidene straten overstromden zodat in veel huizen het water ruim 3 m hoog stond. Er vielen 31 slachtoffers. Vlissingen was toen als het ware een vijver, die tussen zijn wallen vol water stond. De fig. 104 en 105, p. 143 tonen twee reproducties van gravures voorstellende de doorbraak aan de Wijnbergsche kade.

Het stadje Veere kwam eveneens onder water; vier personen verdronken. Ook de Walcherse duinen waren sterk afgenomen. Het Wel-singepolderetje werd overstromd evenals de Molenpolder bij Arnemuiden, de Rapenburgpolder en Waaienburgpolder onder Nw. en St. Joosland.

Van 1808 tot 1953 heeft Walcheren meermalen schade van stormvloed onderzocht. De stormvloed van 3/4 februari 1825 was voor Vlissingen kritiek o.a. door het overlopen van de „maritieme sassluis” en de daardoor in de omgeving ontstane ontgrondingen. Die sluis liep hierdoor gevaar; de daarna genomen maatregelen voorkwamen een ramp. Bij de orkaan van 29 november 1836 „stortten de woedende golven met „donderend geweld over de wallen in de stad en verspreidden als het ware een nevel van zout water over haar heen”.¹⁷⁹⁾ De schade bleef toch beperkt. De stormvloed van 12 maart 1906 betekende op vele plaatsen een nieuwe ramp, zo ook voor Vlissingen; de binnenstad overstromde en in de laagst gelegen huizen stond het water 1.25 m hoog. In een circulaire, die een paar dagen later o.a. in Middelburg werd verspreid om hulp te krijgen, sprak men over Vlissingen als een „Noordsch Venetië”. Fig. 106, p. 143 toont de toestand bij die ramp in Vlissingen op de Kleine Markt en Walstraat. Een merkwaardige overeenkomst toont de foto in fig. 107, p. 143, die genomen is bij de ramp van 1953.

Ook te Veere ondervond men veel schade van de stormvloed van 1906.

ZUID-BEVELAND.

Zoals Gerard Mulert¹⁸⁰⁾ door de landvoogdes Margaretha van Oostenrijk was aangesteld om na de vloed van 1530 de dijken van Zeeland beoosten Schelde te inspecteren, zo was Lambaert van der Brijaerde aangesteld om de inspectie van de dijken van Zeeland bewesten Schelde te verrichten.¹⁸¹⁾ Het daarover door van der Brijaerde samengestelde rapport is echter verloren gegaan.

Zijn ambtgenoot Mulert moest, op reis naar Zierikzee, vanwege een noordwesterstorm, enige dagen in Goes verblijven. Hij deelde in zijn rapport over beoosten Schelde tevens mee wat hij in Goes van de stormramp had gezien. Op 2 december 1530 om ongeveer acht uur voor de middag, toen Mulert uit de kerk kwam, diende de baljuw van Goes zich bij hem aan, met verzoek van de „burgemeesteren” om met hen mee te gaan en de desolate toestand van de omliggende landen te gaan bekijken. Eerst wilde Mulert niet aan dat verzoek voldoen omdat hij dat tot de taak van van der Brijaerde rekende.

Opnieuw verscheen de baljuw met het verzoek. Omdat het weer nog niet geschikt was om naar Zierikzee af te reizen is Mulert meegegaan. Zij kwamen met nog twee of drie ambtenaren bij de Koepoort, waar men zowel oost-, zuid- en westwaarts geen land, maar niets dan huizen, kerken en bomen zag, die in het water stonden. Omdat bij de Koepoort niet te zien was hoe het aan de noordzijde was gesteld werd de toren van het stadhuis beklommen. Toen bleek dat noordwaarts van Goes het land niet erg overstroomd was. Volgens de „burgemeesteren” was er wel meer water geweest.

De ondergang van Reimerswaal c.a.

Op dezelfde stadhuistoren werd Mulert gewezen op de hachelijke situatie van het overstroomde gebied ten oosten van de z.g. „ouden sorchdijck” (Zanddijk), strekkende tussen Yerseke en Hansweert. Beoosten die dijk waren n.l. de Oostwating met Reimerswaal en vele dorpen geïnundeerd.

Er werd gepleit voor versterking van de „sorchdijck” om daarmee „t geheele quartier van der Goes mijt Clotingen en de al dat daeromtrent is, genoemd de Westwatinge” te beveiligen. Het was niet de taak van Mulert om daarover advies te geven, hetgeen hij dan ook niet heeft gedaan. Op 4 december is Mulert sloop gegaan naar Zierikzee om daar zijn inspectietocht te beginnen, (zie deel II van deze serie).

Het bleek dus dat zich op Zuid-Beveland in 1530 een grote ramp had voltrokken. Ten oosten van de genoemde Zanddijk was alles verloren, (zie fig. 63, p. 89). De Keizer heeft toen op 13 februari 1530 bevolen dat er 20.000 pond geleend moest worden tot herdijking van de Wating beoosten Yerseke, terug te betalen binnen vier jaar nadat de Oostwating

vruchten gedragen zou hebben. Tegen de generale contributie tot herdijking van de Oost- en Westwatering en van de watering tussen Hont en Hinkelé dat door de keizer bevolen was, kwamen de ingelanden van de Westwatering in verzet. De commissarissen, die aangesteld waren voor het herdijken van Zeeland bewesten Schelde, Lambaert van der Brijaerde en Adolf Herdinck, trachtten partijen tot overeenstemming te brengen, hetgeen gelukte.

Op 21 november 1530 vaardigde de keizer te Mechelen een ordonnantie uit, waarbij alle vluchtelingen, wie ze ook waren onmiddellijk moesten terugkeren, om aan de dijken te helpen op straffe van verbeurdverklaring van lijf en goed. De „rovers” moesten gevangen genomen worden.

Op 15 januari 1531 volgden maatregelen tegen de „dijkers”, die te hoog loon eisten. Ook op „heiligidagen” moest gewerkt worden zolang het land niet droog was op straffe van één uur aan de kaak gesteld of met roeden geselsd te worden. Bij herhaling van onwilligheid moest de linkerhand eraf. In maart en mei 1531 volgden nogmaals bepalingen tegen profiteurs, zoals schippers die zoden en rijs moesten transporteren en daarbij te hoge prijzen berekenden.

Maar op 30 juni 1531 kon een deel van de geërfden van de Oostwatering niet meer betalen, hetgeen de oorzaak zou zijn geweest van de destructie van de begonnen werken, die tot dan toe goede voortgang hadden gemaakt. Daarom moesten alle ambachtsheren van de grote en kleine Oostwatering en in de watering tussen Hont en Hinkelé, „opbringen bij maniere van leeninghe twee jaren van der waerden van heurlieder ambacht en ambachtsgevolghe binnen 3 weken ende die penningen leveren „in handen van Gillis van Borre, penninckmeester in de selve dijkagie enz.”¹⁸²)

Voorts eisten de geërfden van de Oostwatering dat de ingelanden van „de prochiën van Bade, den Aggere ende Inckelenoort die bij der inundatie „gheen oft luttel schade gehad hebben, maer proffijt mits dat zij huerliedder goeden dierder vercoopen..... oick..... contribuieren souden ge„mets gelijcke. Als de Oostwatering en die te Hont en Hinkelé niet herdijkt worden, gaan genoemde drie parochien er op den duur toch aan of „ze zouden in excessive kosten vervallen van dijkverhoging en versterking”.

Als de herdijking zou lukken zouden ca 35 à 35000 gemeten land gered zijn. Daarin lagen 16 parochiën, n.l. „Brouck, Creke, Steenvliet, Everswert, Auwordinghe, Rijellandt, Meere, Valckenesse, Scaudee, Crabdijcke, Nijenlandt, Tolshende, Duvenee, Cauwerve, Nijeuwkercke en Loodijck”. Men maakte zich bovendien zorgen over de diepte van de rivieren als de herdijking zou mislukken.

De stormvloed van 2 november 1532 verslechterde de situatie aanmerkelijk. Een groot deel van de gemaakte werken werd vernield. Het oostelijk deel van Zuid-Beveland bleef onder water. Wel werden door vermogende Antwerpse kooplieden opnieuw enkele gebieden als Agger, Bath en Hinkelenoord en delen van Everswaard en Rilland herdijkt. Maar de vijf dagen lang durende storm van oktober 1539 vernielde de dijkage. De vloed van 13 januari 1551 maakte de vernieling compleet. Zuid-Beveland had zodoende in een kwart eeuw grote verandering ten ongunste ondergaan. In de Oostwatering stak alleen Reimerswaal als het ware als een rotseiland boven water. Deze situatie kon gevaarlijk worden voor de noordoostelijke oever van Zeeuwsch-Vlaanderen. Daarom verleende Karel V op 2 mei 1552 octrooi tot herdijking van de drie ambachten Hinkelenoord, Bath en Agger (bijna 3000 ha). De zeeweringen waren echter zo radikaal verwoest dat herstel onmogelijk bleek. Met de vloed van 1 november 1570 werden de restanten door het water weggevaagd.

Inmiddels had het ontstane eiland Reimerswaal, dat van dijken was voorzien, in 1555 en 1556 opnieuw van het water te lijden. Dijken braken door, huizen en andere gebouwen werden ondermijnd en stortten in zee. De totale ondergang van Reimerswaal was in zicht.

Andere
storm-
vloeden
in Zuid-
Beveland

Bij de vloed van 1570 braken ook de zeedijken van Waarde op twee plaatsen door, met gevolg dat eveneens Valkenisse overstroomde. Ook de ambachten van Kruiningen en Krabbendijke werden overstroomd. Kruiningen was spoedig weer droog. Krabbendijke werd in 1594 herdijkt. Op 6 september 1571 verleende Philips II octrooi aan de heren van „Waarde „en Valkenisse metten Westveerpolder om hunne ingevloede landen te „beverschen ende bedijcken bij egale contributien, onder éénen zee-„dijck”.¹⁸⁹⁾

Van het eiland Wolfaartsdijk werd bij de vloed van 5 januari 1666 de Westerlandpolder geïnundeerd. In hetzelfde jaar werd de polder onder een verlies van enkele ha land „beverst”.

Op 26 januari 1682 brak tijdens de hevige storm op Zuid-Beveland de zeedijk van Valkenisse door. Daarop volgde een doorbraak van de Groenendijk, een binnendijk tussen Valkenisse en Waarde, zodat ook het ambacht van Waarde overstroomde. Met Krabbendijke, dat ook was geïnundeerd, werd Waarde weer spoedig drooggemaakt. Het dorp Valkenisse, dat zwaar gehavend was, moest worden buitengedijkt. Bij Borssele overstroomde de Watervlietpolder, die niet meer herdijkt werd.

Bij Goes stond het water hoog aan de dijk. Het peil van die hoge waterstand werd vastgelegd met een peilmerksteen in het z.g. „Vischhuisje” aan de haven (Kleine Kade) te Goes. Het opschrift is daar nog te lezen en luidt: „De linie betiejckent den vloedt van den 26 Januaris 1682”, zie fig. 108, p. 144. Een nauwkeurigheidswaterpassing in de pro-

vincie Zeeland heeft aangetoond dat de hoogte van de „linie” 3.686 m + N.A.P. is.

Behalve een overstroming van 16 februari 1683, door een doorbraak in de pas herstelde dijken van Waarde, die veel huizen in het dorp vernielde, heeft Zuid-Beveland tot 1808 diverse stormvloeden zonder schade van betekenis kunnen weerstaan.

Maar bij de vloed van 14/15 januari 1808 steeg het water te Goes 0.12 m hoger dan in 1682. Op het toenmalige eiland Wolfaartsdijk overstromden de polders Nieuw-Sabbinge, Westkerke en Oost-Nieuwland. Nieuw-Sabbinge bleef drijven tot 1821. De polder Kruijningen in Oost-Zuid-Beveland kreeg een grote dijkdoorbraak bij Hansweert, zie fig. 109. De aanleg van een nieuw stuk dijk werd aanbesteed voor f 520.000; ongeveer 39 ha land werd buitengedijkt. Bij dezelfde vloed werden in Zuid-Beveland nog 18 polders overstromd (ze zijn in fig. 110 aangegeven), terwijl de stad Goes veel wateroverlast ondervond.

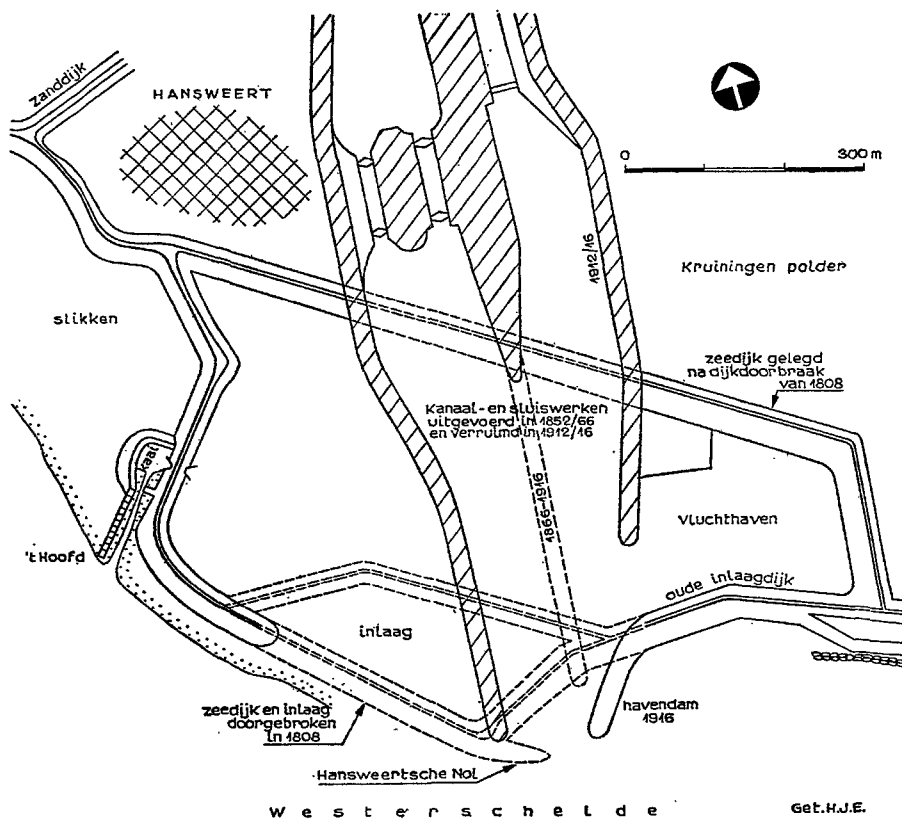

fig. 109. Dijkdoorbraak te Hansweert bij de stormvloed van 1808. De toen gelegde zeedijk (eigenlijk inlaagdijk) werd in 1866 voor de kanaal- en sluiswerken (gearceerd) doorgraven.

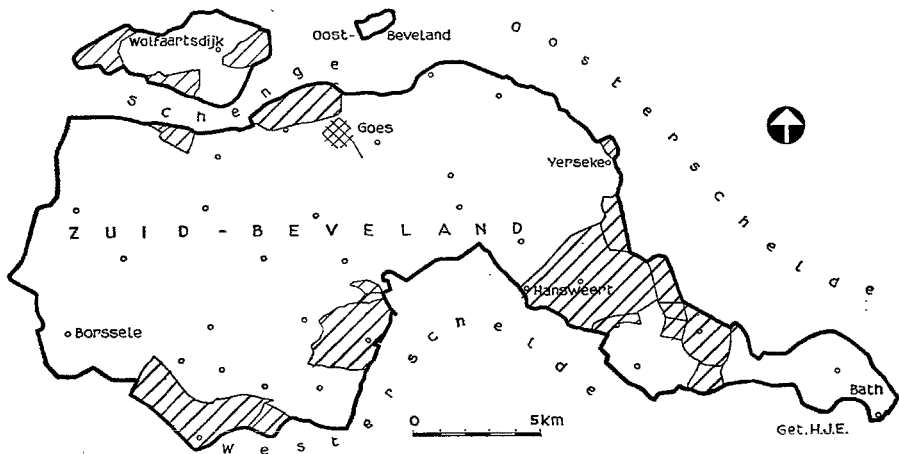

fig. 110. De overstroomde polders (gearceerd) van Zuid-Beveland en van het eiland Wolfaartsdijk bij de stormvloed van 14/15 januari 1808.

Door de stormvloed van 5 februari 1825 werden in de Zak van Zuid-Beveland de polders Ellewoutsdijk, Everinge en Hoedekenskerke met een oppervlakte van 1721 ha tijdelijk overstroomd, evenals de 2 polders Maire en Stroodorpe (162 ha) in Oost Zuid-Beveland.

De stormvloed van 12 maart 1906 was vooral voor Oost Zuid-Beveland ongelukkig. De toen zogenoemde Engelse polders (Eerste en Tweede Bathpolder) overstroomden, alsmede een vijftal kleinere polders. (Molen, Nieuw Olzende, St. Pieters, Karel en Stroodorpe). De situatie is in fig.

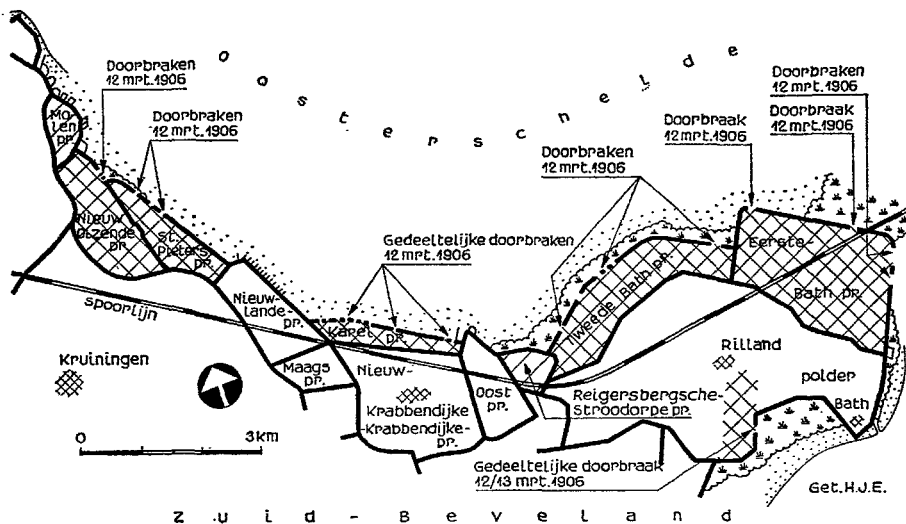

fig. 111. De overstroomde polders (gearceerd) in Zuid-Beveland bij de stormvloed van 12 maart 1906.

111 aangegeven. Er ontstonden 27 dijkdoorbraken waarvan 10 in de zeedijk van de Karelpolder. Eén doorbraak ontstond in de zeedijk van de Reigersbergsche polder, die overigens slechts voor een klein gedeelte overstroomde. Het herstel van de doorbraken, deels gepaard gaande met verhoging der zeedijken, vergde voor de overstroomde polders een bedrag van ongeveer f 877.100.

Tussen 1906 en 1953 zijn een zestal stormvloedën geregistreerd. Voor Zeeland bleven de overstromingen daarbij beperkt. Op 30 september 1911 overstroomde in Midden-Zeeland de Karelpolder (waarbij zelfs twee vissersschepen in de polder werden gedreven) maar een dag later werd het water weer geloosd. De pas voltooide zeedijk van de Hogerwaardpolder kon de stormvloed niet weerstaan en bezweek eveneens.

In fig 112, p. 144 is een herinnering aan de stormvloed van 30 september 1911 afgebeeld. De betreffende hardsteen is ingebetonneerd in de betonmuur op de zeedijk van de Tweede Bathpolder dicht bij de z.g. Rattekaai. Dat is een interessante steen; voor een superstorm is de maatgevende windsnelheid n.b. 31 m/sec. te Vlissingen.^{188a}) Volgens het opschrift op genoemde steen werd 32 m/sec. geregistreerd in 1911.

Aan een rapport¹⁸⁴) over de stormvloed van 1911 ontleen we nog het volgende:

De storm van 30 september 1911 was merkwaardig door zijn hevigheid en zijn lange duur. De orkaankracht toch duurde van zaterdag 30 september 's middags 4 uur tot zondag 1 oktober 's morgens 2 uur. De windrichting was aanvankelijk zuid doch ging geleidelijk door west naar noord-noordwest. Het was doodtij. Door deze storm werd het water met grote kracht op de Zeeuwse kusten gedreven en ontstonden in de avond van 30 september hoge waterstanden, waarbij aan de op de windrichting gelegen kustvakken een buitengewoon hoge golfoploop werd waargenomen. Evenals bij de stormvloed van 12 maart 1906, bleek dat het vloedwater landwaarts in de zearmen sterk was opgestuwd. Op te merken valt dat op de Westerschelde de stormvloed van 30 september 1911 t.o.v. gewoon hoogwaterpeil beduidend lager is geweest dan op de Oosterschelde en de Grevelingen. De schade, die bij deze vloed aan de dijken werd toegebracht, werd mede toegeschreven aan de droge hete zomer van 1911, waardoor in de dijkbekleding scheuren waren ontstaan.

Als kenteken van de vele overstromingen worden in Zuid-Beveland een 50-tal z.g. „wielen” (in geheel Zeeland ca 150) — restanten van dijkdoorbraken — aangetroffen. Landschappelijk gezien vormen de wielen over het algemeen een prettig aandoende afwisseling van het polderlandschap, voorzover ze tenminste niet als vuilnisbelt worden gebruikt. De fig. 113 en 114, p. 144, tonen enkele wielen in Zuid-Beveland, Behalve de

kreken, overgebleven van de bombardementen van 1944, zijn in Walcheren geen duidelijke wielen te vinden.

De ramp
van 1-2-1953
en het dijk-
herstel

Een overzicht van de overstroomde gebieden van Midden-Zeeland in 1953 is in fig. 115 getekend. De stormvloed van 1953, die vooral in Zeeland en Zuid-Holland een grote ramp veroorzaakte, bracht in Walcheren wel veel schade, maar de inundatie bleef beperkt, in vergelijking met de overige rampgebieden.

In totaal kwam op Walcheren ongeveer 1120 ha land onder het zee-water. De hieronder genoemde polders overstroomden; op de daarachter vermelde data waren ze weer watervrij.¹⁸⁵)

Molenpolder (Vrouwenpolder)	2 ha	—	10 februari 1953
Kattepolder (inlaag)	2 ha	—	idem
Polder Walcheren (ged. noordoost van Middelburg)	720 ha	—	15 februari 1953
Zuidwatering (inlaag)	30 ha	—	21 februari 1953
Oranjepolder	118 ha	—	4 maart 1953
Suzannapolder	84 ha	—	idem
Wilhelminapolder	16 ha	—	idem
Elizabethpolder	8 ha	—	idem
Houwerpolder	7 ha	—	idem
Clasinapolder	8 ha	—	idem
Rapenburgpolder	11 ha	—	idem
Nieuwerkerkepolder	112 ha	—	idem

De polder Walcheren bleef grotendeels droog. De duinen waren sterk afgeomen, bij Oostkapelle braken ze door, zodat de bij Oranjezon gelegen prise d'eau van het Waterleidingbedrijf te Middelburg, inundeerde. Bij Domburg gingen badcabines en een cafeterras verloren; de Westkappelse zeedijk werd zwaar beschadigd.

In Vlissingen herhaalde zich de geschiedenis van 12 maart 1906. Behalve het inundatiewater dat via de Vissershaven de laaggelegen kom van de binnenstad van Vlissingen overstroomde (zie fig. 107, p. 143) kwam over de boulevards nog veel water door overslag in de stad terecht. De

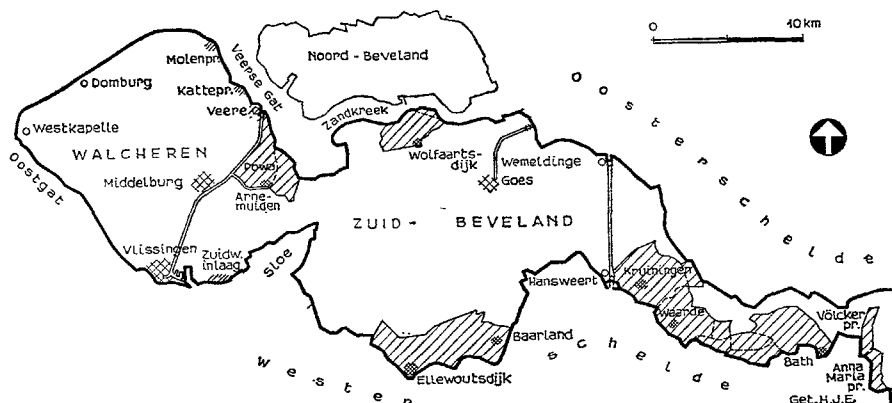

fig. 115. Overstroomd gebied (gearceerd) in Walcheren en Zuid-Beveland bij de stormvloed van 1 februari 1953.

Vlissingse boulevards (Boulevard Evertsen en Boulevard de Ruijter) werden op twee plaatsen ernstig aangetast, zie de fig. 116 en 117, p. 161. Alleen door in allerijl met man en macht voorzieningen te treffen werd Vlissingen voor groter ramp behoed.

De Zuidwatering tussen Rammekens en Vlissingen had het zwaar te verduren. Bij het fort Rammekens ontstonden twee gaten in de zeedijk; via de fortgracht kwam het water in de polder. Door snel ingrijpen konden de gaten na enige tegenslag na een paar dagen worden gedicht door het leggen van een inlaag tussen de oude fortwal en de zeedijk.

Op het gedeelte tussen het v.m. fort Zoutman en de Schoone Waardin werd de zeedijk, waarachter een inlaag (van 1678) is gelegen, met drie gaten geperforeerd; alleen de inlaag inundeerde. De dijkbressen werden met zakken zand gesloten. Na drie weken was het overtollig water uit de inlaag verwijderd. De zeedijk langs het z.g. Eiland te Vlissingen werd over enkele honderden meters vernield.

Ook Veere kreeg zijn deel van de stormvloed; de havenkade overstroomde zodat het water het stadje binnenliep. Fig. 118, p. 161 geeft daarvan een indruk. Op dezelfde dag en op de dag na de ramp werd een kistdam aangebracht. Op 10 februari was Veere van het overtollige water bevrijd.

De Molenpolder bij Vrouwenpolder, waarin een maalterij staat, was geïnundeerd door overloop van de buitenduinregel langs het Veersegat. De Kattepolder (inlaag) kreeg een kleine doorbraak bij de aansluiting van de in 1946 na de oorlogsinundatie van Walcheren gemaakte zeedijk.

De zeedijk van de Oranjepolder kreeg drie doorbraken van ca 105, ca 90 en ca 70 m breed. Wellicht, mede dank zij het voorliggende schor, ontwikkelden zich geen stroomgeulen. De overstroming van de Oranjepolder veroorzaakte zware beschadigingen van en zelfs een kleine doorbraak in de scheidingsdijk met de polder Walcheren. Daar in die dijk tevens twee duikers werden vernield moest het inundatiewater door een kleine intact gebleven duiker van de Oranjepolder op de Polder Walcheren worden geloosd. Het poldergedeelte rond Kleverskerke kwam blank te staan tot een hoogte van ca 0.25 m + N.A.P.

Met trachtte Arnemuiden te beschermen door de daarlangs lopende spoorbaan als noodwaterkering te gebruiken; dit lukte gedeeltelijk. Alleen het lage gedeelte van de stadskom moest worden ontruimd. Met een tijdelijke pompinstallatie was het water na 14 dagen uit dat gedeelte van de Polder Walcheren afgevoerd.

De Suzannapolder kreeg ten noorden van de Sloedam twee dijkbressen ter breedte van ca 60 en 85 m. Eén daarvan ontwikkelde tot een stroomgeul van ca 2.50 m diep. De inundatie van de Suzannapolder had tot gevolg dat een vijftal achterliggende kleine poldertjes (tezamen ca 50 ha)

en de ca 112 ha grote Nieuwerkerkepolder via de betreffende scheidsdijken werden overstroomd.

Nadat de stroomgeul in de zeedijk van de Suzannapolder, door middel van een binnendijks aangelegde ringdijk van zakken zand, op 7 februari was gesloten, zie fig. 119, p. 161, waren de acht polders tussen Sloedam en Arnemuïden op 4 maart 1953 weer droog.

Uit bovenstaande blijkt voldoende duidelijk dat bij de stormvloed van 1 februari 1953 het v.m. eiland Walcheren ternauwernood aan een grote ramp is ontsnapt. Mede door inzet van de dijkwachtpatrouilles, door het in voorraad hebben van zandzakken en met de hulp van vele vrijwilligers en militairen kon erger worden voorkomen.

Zuid-Beveland kwam er op 1 februari 1953 minder goed af; alleen in Oost Zuid-Beveland waren 77 personen verdronken, terwijl 23 polders met een oppervlakte van 7172 ha werden overstroomd (zie fig. 115). Ze zijn in onderstaande staat vermeld; op de daarachter vermelde data waren de polders weer watervrij.

Völcker	208 ha,	5 februari 1953
Valkenisse (dras)	121 ha,	idem
Emmanuël	104 ha,	idem
Zimmerman	238 ha,	21 februari 1953
Zuidvliet	44 ha,	24 februari 1953
Oud-Sabbinge	128 ha,	idem
Oosterland	386 ha,	idem
Zuiderland	140 ha,	idem
Frederikus	6 ha,	idem
Wilhelmina (ged. dras)	20 ha,	5 maart 1953
Nieuwlande	149 ha,	idem
Anna Maria	212 ha,	7 maart 1953
Ellewoutsdijk	826 ha,	12 maart 1963
Everinge	111 ha,	idem
Noord	84 ha,	idem
Baarland	931 ha,	15 maart 1953
Zuid	85 ha,	idem
Westveer	38 ha,	26 maart 1953
Frederika (dras)	319 ha,	idem
Waarde	524 ha,	7 mei 1953
Reigersberg	1087 ha,	12 mei 1953
Kruiningen	1292 ha,	25 aug. 1953
Oost-Inkelen	119 ha,	idem
	<hr/> 7172 ha.	

Hieronder volgt een beknopte beschrijving van de overstromingen en van het dijkherstel.

Van de zeedijk van de Völckerpolder werd aan de zuidwesthoek ca 90 m en iets noordelijker ca 125 m lengte weggeslagen; de gaten konden na enkele dagen worden gedicht. Evenzo verging het de Emmanuëlpolder waar een bres van ca 85 m in de zeedijk was ontstaan; met behulp van burgers en militairen was 5 dagen later deze polder weer watervrij. Ook met de Valkenissepolder, die dras was komen te staan door het overstorten

fig. 163.

Overzicht van strand-
hoofden ten zuiden
van Westkapelle.

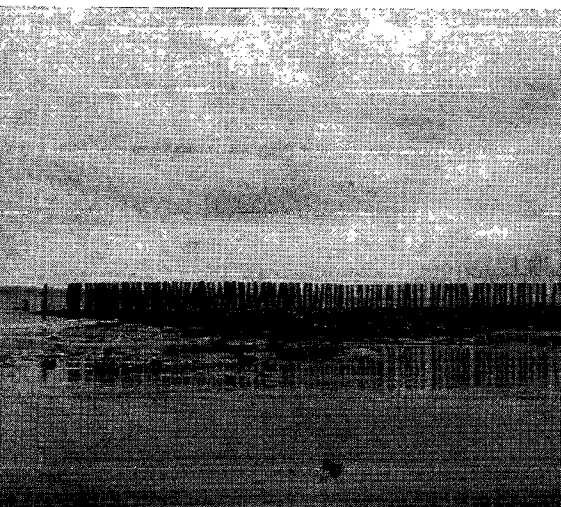

fig. 164.

Strandhoofd nr 8 bij Zoutelande, aan-
gelegd in 1856.

fig. 165.

Eén van de strandhoofden (nr 27)
aan het Zuiderstrand van Wal-
cheren, aangelegd in 1864 en
verbeterd in 1877.

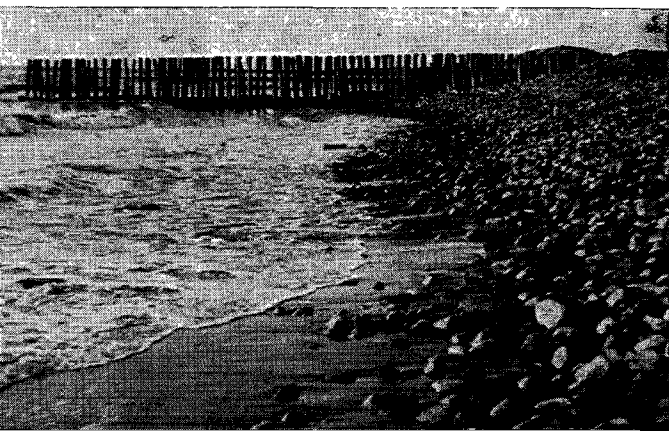

fig. 166.

Een fragment van de rolstenen
ten zuiden van Westkapelle.

fig. 167.

Links:
Paalworm.
Midden:
Stuk hout
met gangen
van Paalwormen.
Rechts: *Lycoris fucata* (ring-
worm).
(Uit: Verslag over den Paal-
worm, 1860, Kon. Akad. van
Wetensch.)

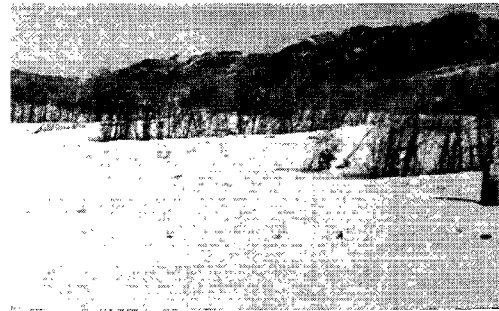
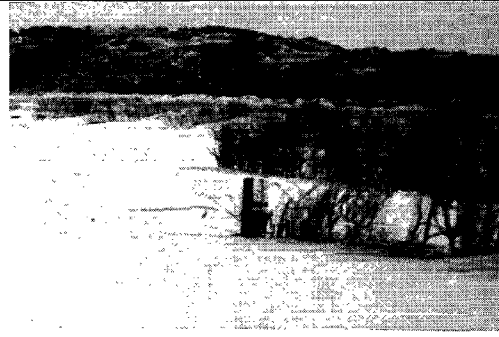

fig. 169.

Twee fragmenten
van een duin in aan-
was aan de Oost-
watering (Breezand)
van Walcheren.

fig. 168. Duin in afname aan het Zuiderstrand bij Zoutelande.

fig. 170. Dijkrestanten aan het strand te Dishoek, te voorschijn gekomen bij de storm van 16 november 1966.

van water uit de Emmanuëlpolder, was dat het geval. Ter herinnering aan de militaire hulp van het bataljon „Johan Willem Friso” besloot de gemeenteraad van Krabbendijke, de Zuidweg om te dopen in Johan Willem Frisostraat; de plechtigheid had op 14 februari 1953 plaats.

Aan de oostzijde van de Zimmermampolder was een stroomgat van ca 60 m lengte ontstaan. Aan de westzijde was over ca 600 m het dijkbeloop tot bijna op de buitenberm weggeslagen. Met hulp van militairen en burgers waren de bressen op 11 februari voorlopig gedicht.

De zeedijk van de Zuidvlietpolder werd over ca 125 m weggeslagen. Met een dam van zakken zand werd het gat op 7 februari gesloten. De Oosterlandpolder onder Wolfaartsdijk werd overstroomd omdat ongeveer 500 m van de zeedijk boven de steenglooiing was weggeslagen. De Oud-Sabbingepolder, de Zuiderlandpolder en de Frederikuspolder inundeerden via coupures vanuit de Oosterlandpolder. De vier polders waren alle op 24 februari weer van het overtollige water bevrijd.

Van de calamiteuze Wilhelminapolder stond de inlaag dras. Deze was op 5 maart weer droog.

Nadat in de zeedijk van de Everingepolder twee doorbraken waren ontstaan, was de polder (ca 111 ha) spoedig volgestroomd. Fig. 120, p. 162 toont één van deze stroomgaten. Het jong holocene materiaal van deze polder bood weinig weerstand zodat twee stroomgeulen ontstonden. Het gevolg was dat daarna de binnendijk met de Ellewoutsdijkpolder bezweek en die polder evenals de aangrenzende Noordpolder onder water kwamen te staan. Ruim 1000 ha was overstroomd.

Bij de herstelwerkzaamheden werden eerst de twee gaten in de Everingsche binnendijk gedicht. De kruin van die dijk werd verhoogd met zakken klein tussen twee rijen perkoenpalen. Van de Everingepolder werd toen het westelijke stroomgat op 19 februari gesloten door middel van een stapeling van rijshout en zakken zand tussen twee dubbele paalrijen. Achter het oostelijke stroomgat, dat recht voor de boerderij Zweemersdam was ontstaan, werd in de polder een kade gelegd. Om deze kade over de stroomgeul door te trekken werden twee landhoofden op 23 m afstand uitgebouwd. Daartussen werd een drempel van zinkwerk en stortsteen aangebracht. Reeds op 8 maart 1953 vond de dichting van het sluitgat plaats. Met stortte een rug van steen, waarop met zakken zand, balen geperst stro met juffers en staken aan elkaar gewarteld en gespijkerd en met zakken vol klei de dichting werd verkregen. Met inzet van alle krachten en met behulp van betrekkelijk eenvoudige middelen was de operatie gelukt. Op 12 maart was weer 1000 ha drooggelegd.

De zeedijk van Baarland was zwaar gehavend. Ca 20 dijkbressen, in breedte variërend van ca 10 tot ca 200 m, waren ontstaan, waardoor de Baarlandpolder en de Zuidpolder van Baarland inundeerden. Fig. 121,

p. 162 toont een van deze zware beschadigingen. Nadat de eerste gaten reeds op 3 februari waren gedicht waren nog geen 14 dagen later alle gaten zover gesloten dat aan het springtij van 16 februari het hoofd kon worden geboden.

Meer inspanning was nodig voor het herstel van de dijken van Kruiningen en Waarde. De stormvloed had het water te Hansweert doen stijgen tot een hoogte van 5.07 m + N.A.P. De zeedijken van Kruiningen werden „geperforeerd”, drie bressen ontwikkelden zich tot stroomgaten, waarvan het grootste ontstond ter plaatse van de veerhaven. De havendammen waren vernield, het veerplein was verdwenen en de aanleginrichting stond geheel ontredderd. Eén van de veerponten (de Willemsdorp) kwam ver in de Kruiningenpolder terecht. Fig. 122, p. 162 toont de veerhaven op 8 februari 1953.

Operatie
Kadijk/
Lavendeldijk

De Kadijk en de Lavendeldijk, de scheidingsdijken tussen Kruiningen en Waarde, konden na het inlopen van de Kruiningenpolder de aanval vanuit het westen niet weerstaan. Op 13 plaatsen werden die binnendijken doorbroken zodat al spoedig beide waterschappen één binnenzee van ca 2200 ha vormden.

Het was in deze situatie zaak om eerst de Kadijk en Lavendeldijk te dichten. Vanaf 17 maart 1953 werd vanuit de Westerschelde met een perszuiger zand gespoten. Door bij laag water perskaden van zakken zand aan te leggen en deze tegen de sterke vloedstroom te beschermen met ingeheide houten palen, waren op 20 april vijf gaten in de Kadijk moeizaam gedicht. De twee gaten in de Lavendeldijk werden met een palendam (2 rijen palen, waartussen een vulling van zakken zand) gesloten, wat niet zonder tegenslag gelukte. Nadat eerst het zuidelijke gat (bij de Rijksweg) op 6 maart op die manier was gedicht, moesten voor het noordelijk gat tussen het paalwerk, behalve zakken zand ook zinksteen, bietenetten met steen en rollen baustahlgewebe (metaaldraadgaas) worden verwerkt om die dijkbreuk (bij de buurtschap Oostdijk) op 12 maart te dichten.

Voor de uitschakeling van de overige zes gaten in de Kadijk werd een bijzondere werkwijze toegepast: tussen de Kadijk en de Rijksweg werd een reeks z.g. N.L.-pontons „afkomstig van het korps pontonniërs te Dordrecht, geplaatst. N.L.-pontons zijn gesloten stalen kisten (afm. 2,12 m x 1.60 m x 1.50 m) met een diepgang van 0.50 m. Ze werden tot series van 12 stuks („ritsen”) gekoppeld, naar de plaats van bestemming gevaren en met de hoogwater-kentering door inpompen van water langs een vooraf geheide palenrij gezonken. Het kostte veel inspanning, improvisatie en stuurmanskunst om een dergelijke pontondam onder die omstandigheden aan te leggen. Door verhoging met houten schotwerk waartussen een klei-

vulling werd aangebracht kreeg men de pontondam op hoogte. Op 20 april werd de dam gesloten met drie ritsen pontons en een dekschuit.

Deze dekschuit (die de toepasselijke naam N.Z.G. = Niets Zonder Gebreken, droeg) werd gebruikt omdat men de vierde rits pontons niet op zijn plaats kon krijgen wegens te weinig diepte. Totaal zijn 156 pontons (13 ritsen) geplaatst. Fig. 123 en fig. 124, p. 163 geven een beeld van één der stroomgaten aan de Kadijk. Drie dagen nadat de pontons waren geplaatst werd op de Rijksweg door middel van een dam van zakken zand, een sluitkade aangebracht, waardoor een doorgaande waterkering tussen Kadijk en Lavendeldijk was verkregen. Op het „sluitstuk” van de Rijksweg werden 14 pijlers van elk 6500 zakken zand met tussenopeningen van 20 m aangebracht. Op 23 april werden bij doodtij met 1000 arbeiders, via een vooraf gemaakte loopsteiger, de zakken zand in de openingen gestort, waarmee een doorgaande waterkering was verkregen tussen Krui-ningen en Waarde. Op 7 mei 1953 was de polder Waarde van het over-
tollige water bevrijd.

Nu was de polder Krui-ningen aan de beurt. Het westelijk gat (zie fig. 125, p. 164), dat niet diep was uitgeschuurd, werd al spoedig van een bodembescherming voorzien. Voor de sluitingen werden kleine caissons (11 m x 7.50 m x 4.12 m) gebruikt, twee als landhoofdcaisson en zes als tussencaisson. Na de plaatsing der landhoofden was het gat ca 55 m breed; op 9 mei 1953 werd de sluitoperatie verricht; sleepboten en twee drijvende kranen moesten daarbij de overige zes, aan elkaar gekoppelde caissons naar de zinkplaats vieren. Op het kritieke moment knapten van één der kranen de draden af; op dat ogenblik kon nog een nieuwe poging worden gedaan, maar daarbij bezweek de koppeling van één der caissons. Toch gelukte de operatie; de zes gekoppelde caissons kwamen drie aan drie in V-vorm te liggen (zie fig. 126, p. 163), een ploeg van 36 man sloeg de afsluitproppen uit de inlaatopeningen van de caissons en de hele rits zonk in tien minuten op de drempel. Met kantelbakken vol steen, bakken met rupelleem, die werden gelost door de kranen en door het direct spuiten van zand werd de sluiting een feit. Dat was zaterdagmorgen 9 mei 1953.

Operatie
Krui-ningen

Het oostelijke gat („derde gat”) zie fig. 127, p. 164 vereiste een andere aanpak. De dijkbreuk was daar ontstaan op de kruising van de zeedijk met de vroegere geul de Hinkelée. Dat had tot gevolg dat de stroom spoedig het losgepakte zandmateriaal uitschuurde waardoor de stroomgeul grotendeels de loop van de Hinkelée volgde. De breedte van de dijkdoorbraak was in enkele dagen 200 m, de diepte ter plaatse van de voormalige dijk ruim 10 m onder N.A.P.

Het aanleggen van een ringdijk over het maaiveld in de polder lag in dit geval het meest voor de hand. De ringdijk werd onder moeilijke omstandigheden opgebouwd uit enkele zinkstukken en rupelleem en uit zak-

ken zand en betonnen manchetten (dat zijn betonnen opzetstukken met afmetingen van 11 m x 7.50 m x 2 m, zonder bodem).

Ondanks tegenslagen door onderloopsheid van de manchetten en andere mislukkingen, kon door stug doorzetten op 13 juni 1953 het derde gat met een sluitcaisson worden gesloten. Door storten van steen en rupelleem en spuiten van zand gelukte het, zij het ternauwernood de onderloopsheid van de scheefgezakte sluitcaisson te bedwingen. De sluiting van de oorspronkelijke zeedijk vond daarna op 8 juli 1953 plaats.

De doorbraak in de veerhaven te Kruiningen had een stroomgeul van 20-25 m diepte teweeggebracht. Mede op grond hiervan werd besloten de sluitdam te leggen door de haven, die t.o.v. het N.A.P. peil „slechts” 8.50 m diep was.

Eerst werd een gat in de Westhavendam gedicht .Dat geschiedde op 20 april 1953. Na het aanbrengen van een bodemverdediging in het sluitgat in de veerhaven werd tussen 4 juli en 24 juli 1953 een caissondam gebouwd, waarvan in fig. 128 een situatie en lengteprofiel is getekend. Op 24 juli werd de achtste caisson — een Phoenix caisson, type Ax — als sluitcaisson geplaatst, zie fig. 129, p. 181. Spectaculair was bij de werken in Kruiningen het gebruik van de z.g. kantelbakken (zie fig. 130, p. 181). Omdat extra zorg was besteed aan een vlakke ligging van de drempel

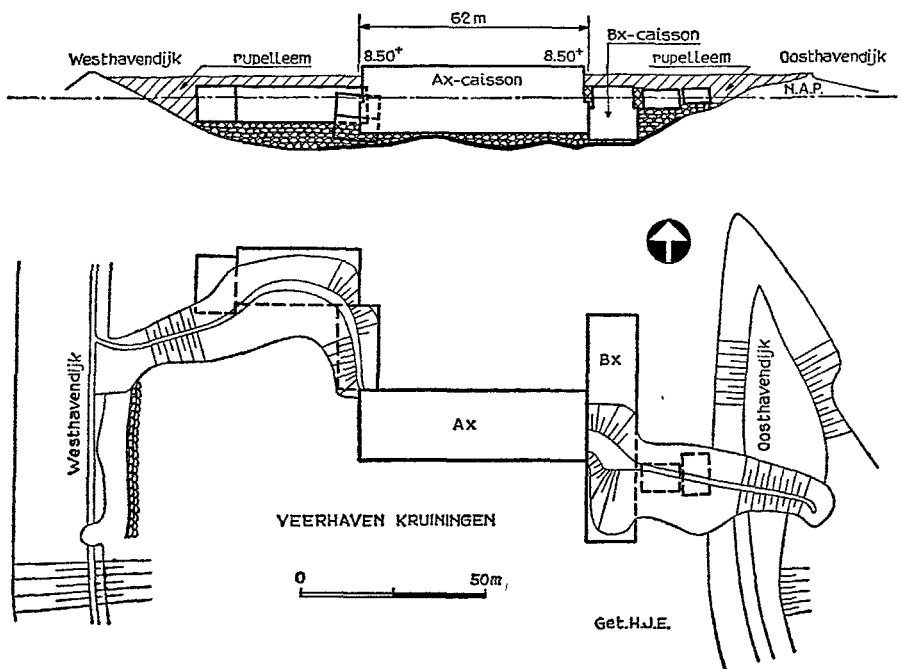

fig. 128. Situatie en lengteprofiel van de caissondam in de Veerhaven van Kruiningen, gesloten op 24 juli 1953.

waren de caissons, die onmiddellijk werden volgespoten met zand, bijna niet onderloops. Binnen 24 uur na het plaatsen van de sluitcaissons was de dam waterdicht.

Een maand na de sluiting was de polder Kruijningen, op 25 augustus 1953, droog zodat het herstel van de polder zelf kon beginnen. Het resultaat is een modern verkaveld gebied.

Tijdens de werkzaamheden rond Kruijningen en Waarde had men in overig Oost Zuid-Beveland niet stil gezeten. Het belangrijkste evenement was daar de dichting van het stroomgat bij Bath. **Operatie
Bath**

In de dijk van de Reigersbergschepolder waren twee stroomgaten. Het westelijke gat werd met een ringkade van zakken zand over het voorliggende schor gedicht. Ook bij de andere beschadigingen aan de Reigersbergsche polder werd gebruik gemaakt van zakken zand en klei. Totaal zijn enkel aan deze polder ca 1,5 miljoen zandzakken gebruikt. Om het oostelijke stroomgat bij Bath (zie fig. 131, p. 182) te dichten moest een andere methode gevolgd worden. Men verkleinde eerst het overstroomde gebied van 1065 ha tot 265 ha door op de z.g. „Vierde weg” (lang ca 2 km) een nooddijk van zakken zand aan te leggen; alleen het oostelijk deel van de polder was daarna nog overstroomd. Deze operatie was overigens niet zonder tegenslag verlopen. Na veel moeite, waarbij o.a. drie doorbraken van de zandzakkendam moesten worden geïncasseerd, heeft men het zuidelijk deel van de dam met houten bekistingen opgebouwd. Daartussen werden de zakken zand gestapeld. Op 11 maart 1953 werd de nooddijk gesloten; deze blokkering geschiedde met bietennetten, gevuld met zakken zand. Bij de operatie aan de Vierde weg zijn veel militairen ingeschakeld geweest.

Inmiddels waren voorbereidingen getroffen voor de slotoperatie bij Bath. In het stroomgat waren zinkstukken aangebracht en landhoofden uitgebouwd zodat de doorstroomopening nog 45 m breed was, tijdens springvloed werden daarin stroomsnelheden gemeten van maximaal 3.50 m/sek.! Om dit niet te onderschatten stroomgat te sluiten had men het oog laten vallen op een casco van een oud schip, dat op de scheepswerf in Hansweert „zinkklaar” werd gemaakt; de drempel van het sluitgat werd ondertussen tot 1.50 m onder N.A.P. opgestort. De sluiting was vastgesteld op 21 april 1953 bij hoog water, dit laatste vanwege de hoge ligging van de drempel. Het casco werd hiertoe eerst de polder ingevaren en bij vallend water tegen de landhoofden gedrukt, zie fig. 132, p. 182. De aangebrachte kleppen werden daarna geopend zodat het casco op de drempel en tegen de landhoofden kwam te rusten; met stortsteen en met het spuiten van zand werd het geheel direct verstevigd. Er ontstond echter een forse onderloopsheid, het gevaarlijke verschijnsel dat iedere sluiting kan doen mislukken. Door stug doorzetten, en met inzet van alle beschikbare ma-

terieel en mankracht, werd tenslotte de onderloopsheid bedwongen: de operatie „Bath” was gelukt .

**Stormvloed
standen**

Tot slot van deze paragraaf is in nevenstaande staat voor Midden-Zee-land een overzicht gegeven van de stormvloeden van de laatste 100 jaar, waarbij te Vlissingen een waterstand hoger dan N.A.P. + 3.50 m werd bereikt. Tussen 1862 en 1968 werd deze stand (het z.g. grenspeil) 18 maal overschreden. Uit deze staat blijkt dat in deze periode op 3 maart 1906 overal de op één na hoogste waterstand optrad.

§ 3. MILITAIRE INUNDATIES.

**Inundaties
van
1940/44**

Militaire inundaties brengen in de regel ook geen voorspoed. Wel verlopen ze over het algemeen rustig, althans wanneer ze door het eigen gezag worden uitgevoerd. Landverlies is dan vrijwel nimmer aan de orde omdat eb en vloed niet meespelen. Zo moest in 1940 Oost Zuid-Beveland als waterlinie dienst doen om de Duitsers tegen te houden. Daarvoor werd o.a. de polder Kruiningen onder water gezet.

Geheel anders verliep de oorlogsinundatie van 1944 op Walcheren. De jaarverslagen van de Polder Walcheren en een aantal publikaties spreken daarover duidelijke taal.

Herhaaldelijk waren in de oorlogsjaren door de Duitse weermacht maatregelen voorbereid en ten dele ook uitgevoerd, tot inundatie van het deel van de polder bewesten het Kanaal door Walcheren. In 1944 werd volledige uitvoering van de maatregelen steeds dreigender; de suatiesluizen werden gesloten zodat het zoete binnenwater in Walcheren bleef. De Duitsers, die ook in de lage delen op Walcheren bunkers hadden gebouwd, ondervonden daarvan echter zelf de kwade gevolgen waarop de sluisen weer werden geopend. Daarna werd in beperkte gebieden rond Vlissingen en Veere resp. door de Westersluis en de Oostersluis zeewater binnengelaten.

**Het dijken-
bombarde-
ment van
1944**

De gebeurtenissen van oktober 1944 stelde alle vroegere maatregelen in de schaduw. Sinds D-day — 6 juni 1944 — waren de geallieerde legers in opmars, de haven van Antwerpen was onbeschadigd in hun handen gevallen. Maar de toegang tot die haven moest vrij gemaakt worden. De oevers van de Westerschelde dienden daartoe in geallieerde handen te zijn en hiervoor moest vooral Walcheren duur betalen.

Door middel van pamfletten werden de bewoners op 2 oktober 1944 gewaarschuwd het eiland te verlaten; de Engelse radio (Radio Oranje) herhaalde meermalen dezelfde waarschuwing. Vele bewoners vertrokken maar ook velen bleven waar ze waren. In de middag van 3 oktober kwam een rij van 243 zware viermotorige Lancaster bommenwerpers van de R.A.F. vanuit de richting Noordzee, op Westkapelle aangevlogen. Kleurige brandende fakkels, de z.g. „pathfinders” dwarrelden al spoedig om-

Jaren en data van stormvloeden met een waterstand hoger dan N.A.P. + 3.50 meter te Vlissingen.

Waarnemings- station	1862 20-12	1877 31-1	1894 23-12	1897 29-11	1904 31-12	1906 13-3	1916 14-1	1928 28-11	1930 23-11	1936 1-12	1944 26-1	1949 1-3	1953 1-2	1954 23-12	1961 21-3	1965 10-12	1966 16-11	1967 28-2
Walcheren																		
Vlissingen	3.56 +	3.85 +	3.67 +	3.75 +	3.65 +	3.92 +	3.53 +	3.74 +	3.70 +	3.66 +	3.58 +	3.82 +	4.55 +	3.56 +	3.66 +	3.70 +	3.70 +	3.55 +
Westkapelle	—	—	3.40 +	3.25 +	—	3.75 +	3.50 +	3.70 +	3.25 +	3.40 +	—	3.60 +	4.35 +	3.22 +	3.28 +	3.34 +	3.37 +	3.23 +
Veere	3.50 +	3.38 +	3.59 +	3.47 +	3.46 +	3.70 +	3.44 +	3.50 +	3.43 +	3.36 +	3.28 +	3.65 +	4.50 +	3.33 +	—	—	—	—
Zuidkust Zuid- Beveland																		
Zuid-Kraaiert	—	—	—	—	—	4.10 +	3.70 +	4.00 +	3.80 +	3.85 +	—	—	4.70 +	3.60 +	—	—	—	—
Borssele	—	4.02 +	—	3.85 +	—	3.98 +	3.40 +	—	3.90 +	3.70 +	3.65 +	3.85 +	4.70 +	3.65 +	3.75 +	3.82 +	3.75 +	3.51 +
Ellewoutsdijk	3.47 +	3.92 +	3.87 +	3.85 +	4.01 +	4.10 +	4.01 +	3.90 +	3.80 +	3.75 +	3.75 +	3.90 +	4.75 +	3.74 +	3.80 +	3.85 +	3.83 +	3.61 +
Hoedekenskerke	—	—	3.94 +	3.95 +	—	4.39 +	4.20 +	3.92 +	4.30 +	3.90 +	4.00 +	4.03 +	4.90 +	3.95 +	3.87 +	3.98 +	3.96 +	3.88 +
Hansweert	3.76 +	4.13 +	4.09 +	4.09 +	—	4.60 +	4.10 +	4.25 +	4.15 +	3.91 +	4.08 +	4.12 +	5.07 +	4.03 +	3.95 +	4.06 +	4.15 +	4.11 +
Waarde	—	4.18 +	4.33 +	4.13 +	—	4.70 +	4.15 +	4.37 +	4.40 +	3.98 +	4.10 +	—	5.15 +	4.15 +	3.96 +	4.10 +	4.14 +	4.16 +
Bath	3.91 +	4.34 +	4.39 +	4.30 +	—	4.83 +	4.40 +	4.68 +	4.75 +	4.26 +	4.45 +	4.60 +	5.60 +	4.40 +	4.22 +	4.40 +	4.49 +	4.51 +
Noordkust Zuid- Beveland																		
Wemeldinge	3.64 +	3.58 +	3.98 +	3.68 +	3.88 +	4.32 +	3.80 +	4.00 +	3.95 +	3.60 +	3.63 +	3.82 +	4.68 +	3.98 +	3.48 +	3.60 +	3.75 +	3.44 +
Goese Sas	3.47 +	3.53 +	3.93 +	—	—	4.08 +	3.60 +	3.85 +	3.90 +	3.45 +	3.60 +	3.65 +	4.65 +	3.90 +	3.33 +	3.55 +	3.70 +	3.32 +
Rattekaai	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3.65 +	3.77 +	4.20 +	4.00 +

laag op de zeedijk en in het dorp, bommen van ca 6000 kg, die op tijd waren afgesteld, volgden. Het bombardement duurde van 's middags 1 uur tot ca kwart over drie. De gevolgen waren ontzettend, het westelijk deel van het dorp werd vernield en de Westkappelse dijk, het eigenlijke doelwit, was over ca 130 m doorbroken: het noordzeewater kon Walcheren binnenstromen. In dezelfde tijd was ook het drama van Westkapelle voltrokken. Behalve „De Dijkmolen” op de zeedijk werd ook de stenen grondzeiler „De Roos” in het dorp vernield. In laatstgenoemde molen meenden 50 mensen tijdens het bombardement een veilige schuilplaats te vinden. Ook die molen werd echter door een bom getroffen; de toegang tot de kelder van de molen werd daarbij versperd. Vele mensen zaten bekneld, maar het was onmogelijk voor het eerstvolgende hoogwater de zware balken en het puin te verwijderen. Het werd een massagraf, slechts 3 van de 50 personen konden worden gered. Totaal waren in Westkapelle 152 slachtoffers.

Het dijkgat bij Westkapelle bleek lang niet voldoende om, ondanks het springtij, Walcheren snel onder water te zetten. Daarom volgden nieuwe bombardementen: op 7 oktober 1944 verschenen enkele honderden bommenwerpers boven Vlissingen en Ritthem. Weer werden duizenden tonnen bommen afgeworpen; van de Nolledijk ten westen van Vlissingen werd ca 250 m dijk beschadigd; door een gat van 50 m breed stroomde hier het zeewater Walcheren binnen; tegelijk werd bij Ritthem aan de Zuidwatering ca 700 m dijk beschadigd. De Zuidwatering werd hierop in één nacht met zout water geïnundeerd. Maar de inundatie van geheel Walcheren verliep nog niet snel genoeg en op 11 oktober volgde een bombardement van de zeedijk der Oostwatering bij Veere. Ca 450 m dijk werd daar doorbroken en ook daar stroomde veel zout water Walcheren binnen. Het bombardement van 24 oktober 1944 op de schutsluizen te Vlissingen en Veere maakte de ontreddering compleet. Ook in het Kanaal door Walcheren en in de stadsgrachten van Middelburg speelden toen de getijden. In fig. 133 is het in 1944 geïnundeerde gebied van Walcheren aangegeven. De waterstanden in de polder bereikten een peil van 0.80 tot 1.60 m + N.A.P.

De bevrijding van Walcheren, die in november 1944 een feit werd, was wel duur betaald; ca 16.200 ha vruchtbaar polderland werd overstroomd, vier grote dijkgaten waarvan in onderstaande tabel enkele gegevens zijn vermeld vormden de verbinding met het buitenwater.

In november 1944 werd ir P. Ph. Jansen, hoofdingenieur van de Rijkswaterstaat in de directie Benedenrivieren, door de geallieerden en de Sectie Publieke Werken van het Militair gezag, naar Walcheren afgevaardigd, om de situatie in ogenschouw te nemen,

Plaats dijkgat	Breedte van het dijkgat	In- en uitstromend water per tij in miljoenen m ³				grootste diepte in meters - N.A.P.
		springtij		doodtij		
		in	uit	in	uit	
Nolle	350 m	22	10	4,5	2,—	11.30
Veere	975 m	13	26	7,4	10,—	20.00
Westkapelle	600 m	3	2	0,3	0,2	17.60
Rammekens	750 m	24	24	10	10	24.50

Zijn conclusie vervat in de eerste, op 25 november 1944 verschenen nota, over het herstel van de waterkering van Walcheren luidde:

„Het verwijderen en verdiepen der gevormde gaten moet met alle mogelijke middelen „verhinderd worden om de sluiting op het gewenste tijdstip mogelijk te maken.
„De toestand is hoogst ernstig. De droogmaking van het eiland zal met de dag „moeilijker worden. Het behoud van Walcheren hangt af van snel handelen”.

En er is snel gehandeld. Ir Jansen kreeg opdracht de droogmaking van Walcheren uit te voeren. Op 19 november 1944 was reeds de Dienst Droogmaking Walcheren (D.D.W.) opgericht; men begon in een winkel-

**Dienst
Droog-
making
Walcheren
(D.D.W.)**

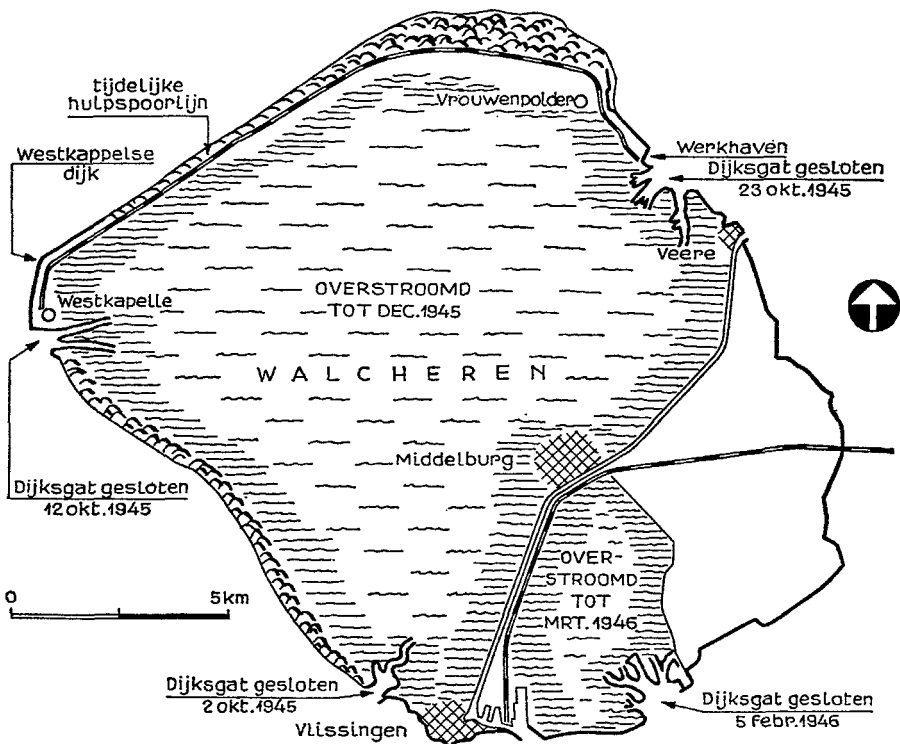

fig. 133. Het overstroomde Walcheren na het dijkenbombardement van 1944 met de situatie van de dijksgaten.

pand in Goes, waarna in december 1944 een kantoor aan de Loskade te Middelburg kon worden betrokken. Van daaruit werd veel pionierswerk verricht. Engelsen en Amerikanen boden veel hulp, België verstrekte een crediet van 25 miljoen francs, Zwitserland schonk later vier barakkenkampen. Maar de moeilijkheden waren uitermate groot: De Biesbos, onze grootste leverancier van rijshout, was nog bezet gebied, baggermolens en zandzuigers waren in bezet gebied, of in het buitenland of gezonken, materiaaltransport per schip was moeilijk; bovendien lag de vijand nog op de loer, moesten nog mijnevelden geruimd worden enz. enz.

Door de Antwerpse havendienst werd spoedig een grote baggermolen en een zandzuiger beschikbaar gesteld. In de Oosterschelde werd een gezonken zandzuiger gelicht en in Engeland werd baggermateriaal gehuurd.

De dijkgaten verbreedden zich ondertussen snel. Het eerste zinkstuk dat gemaakt was van takkebossen en telefoondraden¹⁸⁶) werd in het gat tussen Veere en Vrouwenpolder gezonken.

Eerst nadat op 5 mei 1945 Noord-Nederland bevrijd werd, kwam voldoende materiaal vrij om de werken grootscheeps aan te pakken. Alleen de aanvoer werd aanvankelijk nog geremd door het mijnengevaar op de toegangswegen. In juli 1945 werd de Maatschappij tot Uitvoering van Zuiderzeewerken (M.U.Z.) ingeschakeld.

Een stroom van materieel en materiaal en van mensen werd naar Walcheren gedirigeerd (in fig. 134 is daarvan een schematisch overzicht getekend). Inmiddels was in het waterloopkundig laboratorium te Delft een model van Walcheren op schaal 1 : 1500 gebouwd. De onderzoekingen daar leidden tot het advies om eerst het gat bij de Nolle, daarna de gaten bij Westkapelle en Veere te sluiten. (De dichting van het gat bij Rammekens vormde een geheel op zichzelf staande operatie, zie fig. 133).

De sluiting van het gat in de Nolledijk te Vlissingen werd één van de meest spectaculaire dichtingen, die ooit verricht zijn. Nadat in maart 1945 een Belgische baggermolen in de Koopmanshaven te Vlissingen was gearriveerd, werd eerst een ligplaats voor een bakkenzuiger gebaggerd. Daarna kon het werk aan de Nolledijk op gang komen en volgden maanden van grote activiteit. Augustus 1945 was een maand met veel stormweer, zodat veel schade ontstond. De tijd drong. Na overleg met hulpverlenende autoriteiten in Londen, werd besloten om betonnen elementen (beetles, kleine betonnen caissons met afm. van 12 m x 5 m x 2.60 m) aan te voeren, die oorspronkelijk bestemd waren voor de z.g. Mulberryhavens voor de invasie in Normandië. Er werden meerdere beetles in het sluitgat van de Nolle geplaatst. De sluiting wilde men forceren, door vijf gekoppelde „beetles” in het sluitgat te zinken. Dat gebeurde op 22 augustus bij een stormachtige wind uit het zuidwesten.

„Dan komt de vloed opzetten, met krullende rollers. De betonnen monsters kwak-

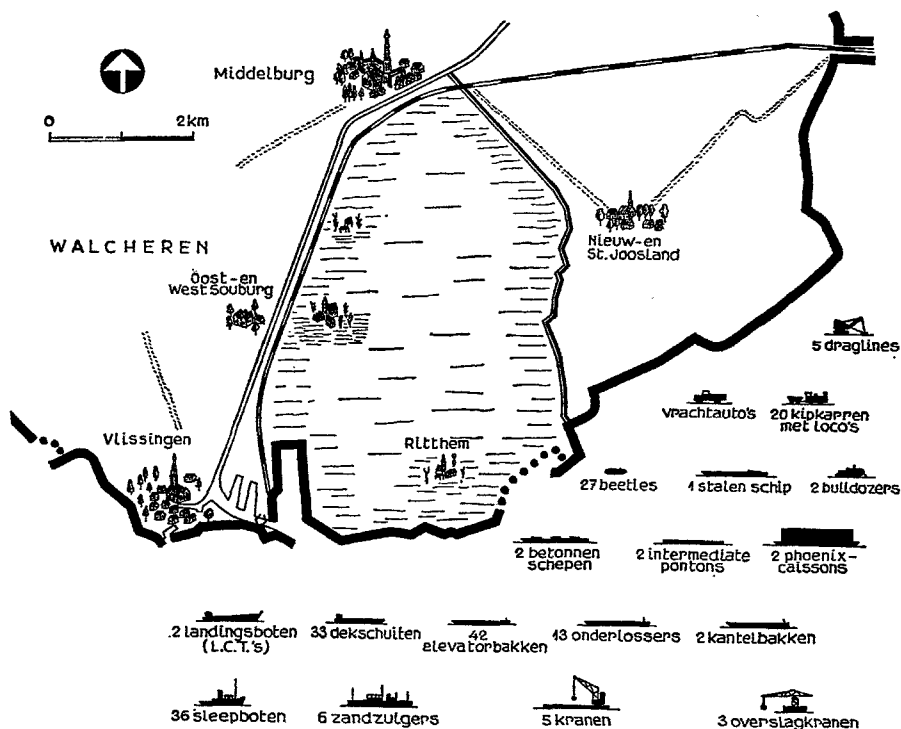

fig. 134. Overzicht van het gebruikte materieel bij de droogmaking van Walcheren in 1945/46. Na de dichting van de dijkgaten bij Vliissingen, Westkapelle en Veere, volgde het dijksgat bij Rammekens onder Ritthem.

„ken tegen elkaar, ze donderen tegen de kraan op, de splinters vliegen van het „berghout, ze beuken elkaar de brokken uit de betonnen flanken. De sleepboot „gooit los, de kraan kapt los, de vijf met elkaar versjorde betonnen kisten raken „op drift en galopperen als een kudde witte olifanten door het gat heen, het over- „stroomde eiland in. Eén van de drie caissons, die voor de kop van de kleidam „tot zinken gebracht waren, slaat los en drijft weg. De tweede, de derde - ze kantelen „en drijven weg. Van de rij van 10 caissons voor het noorderhoofd gaat er één „tussen uit, nog één en nog één. Met een snelheid van 6 m per seconde komt de „vloed naar binnengieren. Over de drempel van het gat dondert een stroomver- „snelling heen, waartegen niets bestand is. „Zwarte buien staan aan de horizon boven de vals glimmende zee. De sloep van de „drijvende kraan slaat van zijn landvast los. De kraan zelf breekt een paal en ligt „dronken te zwaaien. Een zinkstuk van rijshout, op de drempel van het gat, klapt „omhoog. De slag om het Nollegat lijkt verloren. Bij eb is de opening tussen de „dijkskoppen weer 70 meter. De zee heeft zijn werk gedaan en de zee gaat slapen, „rustig en bijna rimpelloos”.¹⁸⁷⁾

Maar Walcheren moest droog. Nieuwe plannen worden uitgevoerd. De eerste Koninginnedag na de bevrijding, werd in Vliissingen benut om een beetle met klei, geballast, in lengterichting in het Nollegat te zinken. De dag daarop werd een verbouwde Kempenaar (in 1940 bestemd om de Duitsers naar Engeland te „fahren”), geladen met torpedonetten, in het gat gezonken. Met klei, zakken zand en beetles wordt eindelijk op

zondag 2 september om 14 uur 8 min. het Nollegat gedicht. Het was feest in Vlissingen, maar even te vroeg. Het volgende springtij wordt funest. Op dinsdag 25 september slaan de golven over de kruin en spoelt het zand aan de binnenkant weg.

Dan gaat de afbraak weer snel. Eerst ontstaat een gat van 16 m breed, dan komen de beetles weer bloot te liggen en komt de achterstevan van de Kempenaar te voorschijn. Nieuwe beetles, die in het gat gezonken werden spoelden gelijk weg. Op 29 september werd een Engelse landingsboot in het gat gezonken. De boot leek in een bodemloze put te verdwijnen. Zo kon men niet verder werken.

Het materieel van de invasie moest opnieuw uitkomst brengen. Een z.g. „intermediate ponton” (38 m x 17 m x 3.60 m) werd, geladen met torpedonetten, door middel van explosieven vóór het dijkgat aan de grond gezet. De torpedonetten werden met een kraan rond de ponton gelegd. Met nog meer torpedonetten en met klei en met beetles en met spuiten van zand werd tenslotte bereikt dat op 2 oktober 1945 het Nollegat opnieuw gesloten werd. Ondanks de najaarsstormen, die nog volgden bleef het gat gesloten. Er was voldaan aan één van de voorwaarden om Walcheren te doen herrijzen.

Nog driemaal werd een soortgelijke operatie uitgevoerd. Allereerst was de sluiting van het gat van Westkapelle aan de beurt. Op 28 mei had men een baggermolen in de polder gesleept om een ligplaats te baggeren voor de grote grondzuiger HAM 203, die een spuitcapaciteit van ca 80.000 m³ zand per week had. Hiermee kon men in 1½ maand de noordelijke geul dichtspuiten (eind mei—14 juli). Met de zuidelijke geul ging dat moeilijker. De zomerstormen van 1945 speelden ook bij Westkapelle een grote rol. Bezinkingen werden uitgebreid. De steenaanvoer bedroeg ca 3000 ton per week. De eerste intermediate-ponton sloeg lek en zonk op ca 175 m van zijn plaats van bestemming. Een tweede intermediate werd naar binnen gevaren maar stootte eveneens lek. Een derde ponton werd aangevoerd; gekoppeld met een betonnen schip en een beetle werd daarmee tenslotte het gat afgesloten. Op 12 oktober 1945 werd het gat van Westkapelle definitief geblokkeerd. Met zandsputten, aanvoer van klei en verwerken van steen, werd uiteindelijk een definitieve dijk afgeleverd. Om de kracht van mogelijke westerstormen op de verse dijk van Westkapelle te breken werden vier z.g. „Phoenix” caissons (62 m x 12 m x 12 m) vóór de dijk geplaatst, zie fig. 135, p. 182.

Na Westkapelle eiste Veere de onmiddellijke aandacht. Het gat van Veere was het breedste van alle vier. Een stelsel van vier grote geulen had zich een weg in de polder gebaad. Met veel zand, klei van de Moerdijk, steen en zinkstukken, verwerkt door zandzuigers en kranen en met het zinken van „beetles” en twee betonnen schepen, aangevoerd vanuit

Delfzijl, werd ook het gat bij Veere gesloten. Nadat op 18 oktober de twee betonnen schepen tot zinken waren gebracht kon op 23 oktober worden gemeld dat de sluiting was gelukt.

Walcheren ten westen van het kanaal was van het buitenwater afgesloten. De polderwaterstand was toen ca 0.35 m + N.A.P.; ca 60 miljoen m³ water moest worden geloosd. Ca 25 miljoen m³ werd afgevoerd via een overlaat in de kanaaldijk bij Kleverskerke. Daarna werd ca 35 miljoen m³ afgemalen door het gemaal „Boreel” bij Middelburg, welks motoren op 16 december weer konden draaien. Het grootste deel van Walcheren was toen spoedig droog.

Door het dijkgat bij fort Rammekens was ca 200 ha polderland overstroemd ten oosten van het Kanaal door Walcheren. Nadat eerst de meeste aandacht aan de andere drie dijkgen was besteed, kwam Rammekens aan de beurt. Sleepboten, zuigers, kranen, veel zinkwerk en veel stortsteen, klei en zand, beheersten het beeld van de omgeving van het oude fort in september 1945. Er waren twee sluitgen. Op 28 november werd met een betonnen invasieschip het oostelijke gat gesloten, waarbij voor de definitieve afsluiting weer de nodige beetles en stortsteen werden gebruikt.

Voor de sluiting van het westelijke gat, dat veel dieper was, zijn twee „Phoenix” pontons gebruikt. In verband met enige tegenslag moest een „intermediate ponton”, worden vervangen door twee schepen, waarna men op 1 december het laatste sluitgat zou dichten met één Phoenix caisson. En dat gebeurde ook inderdaad, maar niet definitief. De „Phoenix” ponton was n.l. zodanig onderloops dat hij ging verzakken, waardoor de vloed vrij spel kreeg. De Kerstdagen en Nieuwjaarsdag werd doorgevoerd. Maar desondanks was het gat op 24 januari 1946, bijna 26 m diep. Het bovengenoemde betonnen invasieschip (de „Ouwe Taaie”) in het oostelijk gat, wist men op zijn plaats te houden. Met een tweede „Phoenix” ponton kon men tenslotte op 27 januari 1946 het gat blokkeren. Bijna een maand later, op 22 februari kon worden gemeld, dat ook het laatste dijkgat op Walcheren gesloten was. Walcheren was gered.¹⁸⁸⁾

De toenmalige minister-president prof. Schermerhorn deed de volgende gelukwens toekomen:

„Zoo is het dan, na een bovenmenschen strijd gelukt, Walcheren weer van de „zee af te sluiten. Wat door geweld verwoest werd, is door taaien arbeid weer opgebouwd. De bevolking van één van Neerlands mooiste en vruchtbaarste eilanden, „heeft samen met Nederlandsche arbeiders uit andere streken een voorbeeld aan „ons Vaderland gegeven.
„Luctor et Emergo”, gij hebt getoond het voeren van dit devies in Uw wapen „meer dan waardig te zijn. Ik ben er trots op als minister-president mijn gelukwensen en mijn grooten dank te mogen overbrengen”.

w. g. Schermerhorn.

Onze Engelse bondgenoten hadden ook een belangrijke bijdrage geleverd in de dichtingsstrijd .Ir J. H. Verheij, één der leidende figuren sprak voor de B.B.C. een dankwoord tot de Engelsen. Hun hulp bestond, naast het zenden van zandzakken, timmerhout, staaldraad, touw enz., uit het beschikbaar stellen van „beetles”, pontons, caissons en van de reserve-uitrusting der bij de invasie beroemd geworden Mulberryhaven. Het leger stelde tal van legerauto's, bulldozers, draglines, locomotieven en een 12-tal dukws ter beschikking.

De vele nieuwe en soms wonderlijke materialen, die in deze waterbouwkundige titanenstrijd werden gebruikt, bracht één van de medewerkers van de Rijkswaterstaat tot de volgende opmerking:

„Als ik morgen twaalf witte olifanten het eiland op zie wandelen, waarvan de één met zijn slurf de staart van de ander vasthoudt, zal ik alleen maar vragen: „In welk gat moeten ze gesmeten worden?”¹⁸⁹⁾

Overigens is er wel een olifant aan de laatste dijkdichting te pas gekomen. Op het kantoor van de D.D.W. te Middelburg vond men een door de Duitsers achtergelaten verguld foieilijk olifantenbeeld. Het werd bestemd om in het laatste dijkgat te verdwijnen. Op 1 december 1945 stortte A. de Dolaard, (de schrijver van de reportage-roman over de drooglegging van Walcheren; „Het verjaagde water”), de olifant vanaf de „Phoenix”-ponton in de zilte golven, als offer aan de geesten van de zee. Het beeld bleef drijven tot grote woede van de geestelijke vaders van deze komische ceremonie, den Doolaard en ir J. Verheij. Tenslotte was een botsing met de basaltblokken voldoende om het geval in stukken te doen zinken. De olifant bleek van gips en het goud bleek klatergoud te zijn.

Maar de dijken waren dicht, de tot dan toe grootste overwinning op het water was een feit. In zijn boekje „Walcheren komt boven water” besluit den Doolaard: „Een land, dat nog dijken kan bouwen dwars door de stormvloed heen, mag weer geloven aan zijn toekomst”.

§ 4. VERSTUIVINGEN.

Tot in het begin van deze eeuw was men van mening, dat de oostelijke duinregel van Walcheren in het algemeen de oudste was en dat duin en strand in westelijke richting waren aangegroeid. Behalve vóór Domburg, waar alleen oude zeeduinen of restanten daarvan liggen, vindt men op Walcheren evenals op Schouwen jonge zeeduinen. In de middeleeuwen werd n.l. weinig aan de verdediging der duinen gedaan. De oude duinen konden zodoende worden overstoven door het zeezand, waardoor landwaarts vorming van jonge zeeduinen plaats vond.

Men beschouwde de duinen als natuurlijke bescherming en accepteerde het z.g. „wandelen” der duinen zonder meer als de natuurlijke gang van zaken. Het landverlies dat die overstuivingen meebrachten en dat op

„Wandelen-
de” duinen

Schouwen vele ha bedroeg, was op Walcheren van kleinere omvang. Niettemin moesten toch enkele honderden ha land worden afgeschreven.

„Tussen de jaren 1331 en 1490 gingen door verwaaien der duinen van „de heerlijkheid Koudekerke ruim 192 gemeten verloren; in de heerlijkheid „Biggekerke kwam tussen 1331 en 1492 ruim 178 gemeten onder het „zand; Zoutelande en Werendijke verloren tussen 1331 en 1490 ruim 121 „gemeten; voor Poppekerke is het verlies tussen de jaren 1332 en 1455 „niet minder dan 78 gemeten. Het verlies van Oostkapelle aan vervlogen „duinen bedraagt volgens de rekeningen 95 gemeten, die in 1428 werden „afgevoerd. Van de genoemde heerlijkheden kwam dus in een periode van „ongeveer 160 jaar niet minder dan 664 gemeten of ongeveer 282 ha land „onder het zand”.

De breedte van de verloren stroken varieerde daarbij van 200 tot 400 m. Een verhaal uit 1647 zegt, dat steden en plaatsen door „t overwaaijen „van de duijne konnen vergaen gelijk men sulcx alle dage door experientie „siet aen die landen, dorpen en hujsen die dicht onder de duijnen liggen „welcke allengskens met verloop van tijt onder de duijnen raken. Gelijk „men dat tegenwoordigh siet te Soetelande, daer niet alleenlijck eenighe „huijsen ofte meulens maer een gehele strate onder de dunen gherocht is”.¹⁹⁰⁾

Door die verstuivingen waren de bewoners genoodzaakt zich in oostwaartse richting terug te trekken. Op sommige plaatsen kan men bij laag water op het strand nog sporen van bewoning terugvinden b.v. in de vorm van een humuslaag, die zich vooral bij een afnemend strand aan de oppervlakte kan vertonen.

In 1861 had men nog last van duinverstuivingen. Het betreffende jaarverslag vermeldt:¹⁹¹⁾

„Op plaatsen alwaar de duinen aan groote verstuiving onderhevig zijn, „tracht men die te effenen, of onder een geregelde helling te vlakken en „met helm en stroo te beplanten, of met rietschermen tegen verdere ver- „stuiving te dekken. Zoo heeft men ten verleden jare bezuidoosten Zoute- „lande eene oppervlakte van ruim drie bunders geëffend en beplant, terwijl „men dit jaar een ander verstuivend duinvak bij Valkenisse met 6000 el „lengte rietschermen zal bezetten. Volgens de begrooting van het lopende „jaar, heeft men ook het voornemen eene oppervlakte duin van 10 bunders „tusschen Zoutelande en den Westkappelschen zeedijk te vlakken en te „beplanten. Wijders tracht men door het jaarlijks stellen van ruim 7000 „el lengte rietscherm langs de duinen van de Oost-, West- en Noord- „wateringen de zwakke duinvoeten zooveel mogelijk met het stuivende „zand der stranden te voeden en op die wijze met behulp der aangelegde „hoofden op de stranden, de verliezen van de winter in het voorjaar en „den zomer te vergoeden”.

Nehalennia-
tempel c.a.

De belangrijkste vondsten, die ooit aan de kust van Walcheren zijn gedaan, zijn ongetwijfeld die van de Nehalenniatempel vóór Domburg. Door verstuivingen, als bovengenoemd, moet die tempel onder het zand zijn bedolven. Maar behalve door verstuiving namen de buitenduinen ook af door de stormen. Op 5 januari 1647 was de duinvoet zover geretireerd dat een aantal grote arduinen stenen en beelden te voorschijn kwam. Aan de hand van de beeltenissen en hun opschriften werd de conclusie getrokken dat ze afkomstig moesten zijn van één aan de germaanse godin Nehalennia gewijde tempel. De afbeelding van Nehalennia wordt voorgesteld met de attributen, hond, vruchtmand en schip en heeft dus kennelijk met de landbouw en scheepvaart te maken.

Het strand verplaatste zich verder landwaarts. Vond men de eerste stenen aan de duinvoet, op 3 januari 1651 werden bij oostenwind en zeer laag water opnieuw een aantal stenen en munten gevonden. In 1684 en 1706 vond men een complete vloer. In 1710 en 1718 kwamen nogmaals beelden en stenen te voorschijn. Meermalen waren later bij een laag tij dergelijke stenen zichtbaar. Zelfs in 1870 vond men nog een „geloftesteen”¹⁰²), maar die is naar onze mening door golfslag vermoedelijk over enige afstand verplaatst. Uit een globale reconstructie van de kaarten van Hattinga is af te leiden dat de plaats van de Nehalenniatempel op ca 300 m zeewaarts van de tegenwoordige laagwaterlijn moet worden gezocht.

Behalve in vorige eeuwen zijn in onze eeuw op het strand voor Domburg en Oostkapelle eveneens sporen van vroegere bewoning teruggevonden. In 1921 vond men op het strand voor het landgoed Berkenbosch bij Oostkapelle tussen strandhoofd nr 41 en 42 sporen van een oude (vermoedelijk Karolingische) begraafplaats. Deze was overigens reeds ten dele bloot gekomen in de jaren 1687, 1749, 1817 en daarna in 1875, in alle gevallen door storm.

In 1923 vond men ten westen van Domburg, tussen strandpaal 5 en 6, een uitgestrekte kleibank met sporen van cultuur, waaronder enige fragmenten van aardewerk en gebeente van huisdieren. Op het eind van hetzelfde jaar kwam ook de bovengenoemde begraafplaats weer bloot.¹⁰³)

* * *

*

fig. 171.

Duinvoetverdediging langs de kust van Walcheren bij Vlissingen.

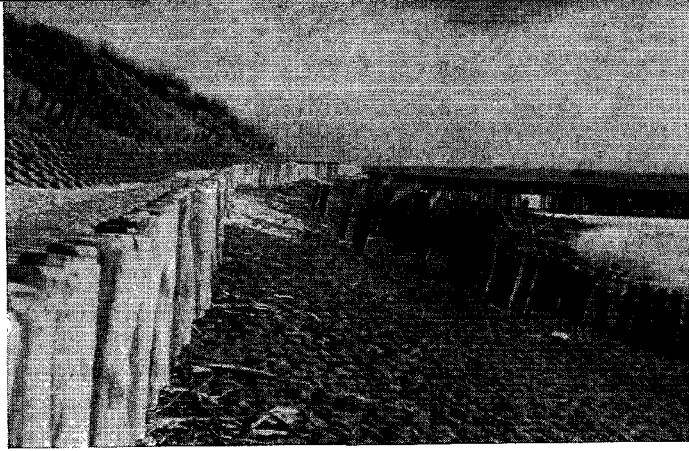
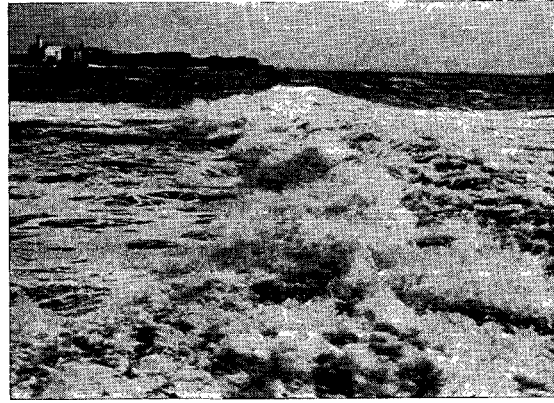
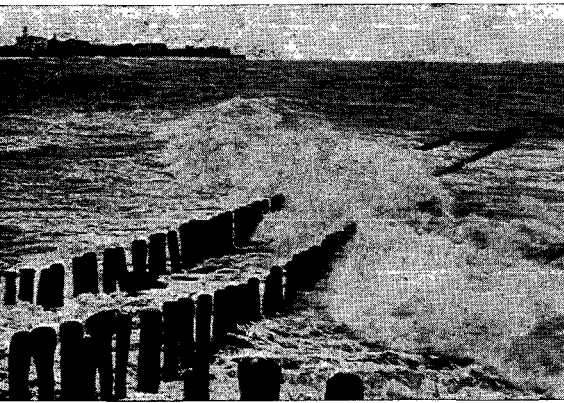

fig. 174.

Golfbeweging bij vrij rustig weer aan het Westerkoopmanshavenhoofd (het v.m. Roeiershoofd) bij Vlissingen.

Foto's: Rijkswaterstaat Vlissingen.

fig. 175.

Paalhoofden te Vlissingen bij stormweer.

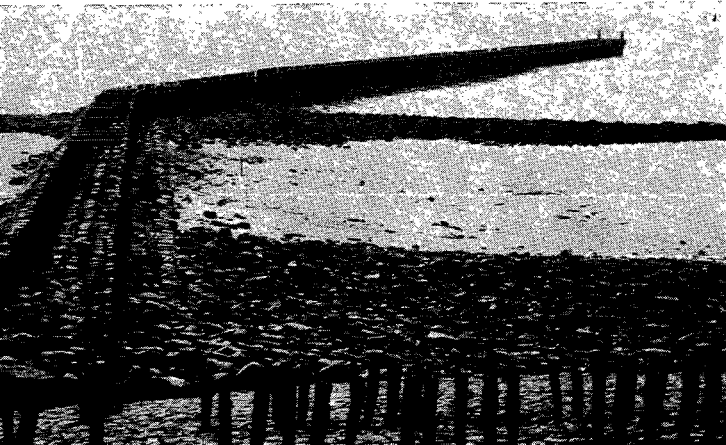

fig. 178.

Het z.g. Nollehoofd te Vlissingen bij laag water.

fig. 180.

Eén der Westkappelse paalhoofden (nr 9) bij halftij en weinig wind.

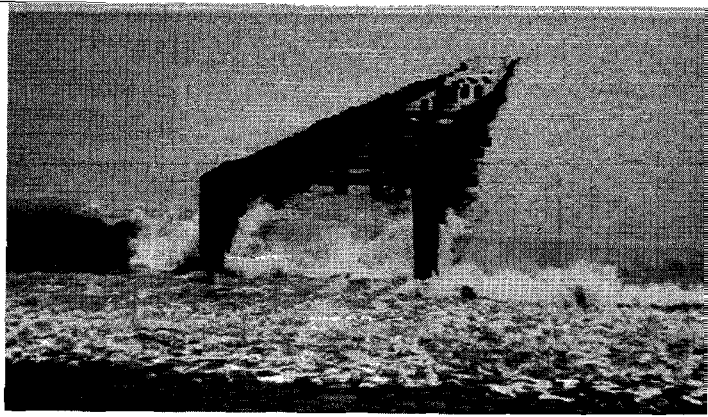

fig. 181.

Afkalving van de oever langs het Veerse Meer bij Vrouwenpolder na de afsluiting van het Verese Gat in 1961.

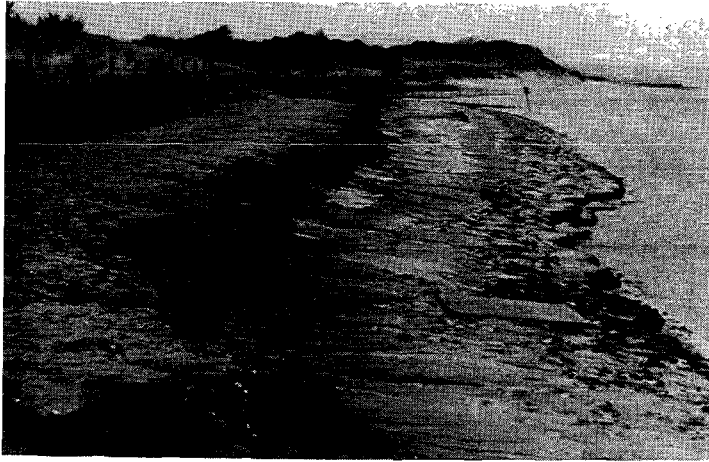

fig. 182.

Oeverwerken en dijkrestanten van de Oost-Bevelandpolder boven laag water.

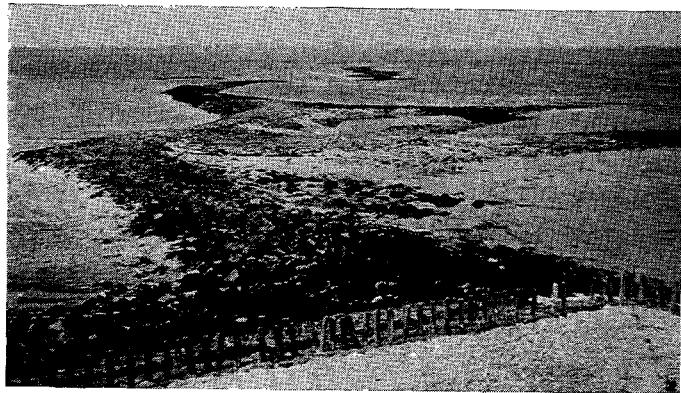

fig. 183.

Overgebleven deel van de Schenge in de Wilhelminapolder (Z.-Bev.) in de droge zomer van 1958. De z.g. „Levende stenen” (bryozoën) komen boven water.

IV. MIDDEN-ZEELAND.

Verdediging tegen het water

§ 1. DAMMEN EN DIJKEN.

Het tegenwoordige Midden-Zeeland als bewoonbaar gebied is ontstaan door het opwerpen van kaden, het afdammen van geulen en het aanleggen van dijken. Dit zijn nog altijd de enige methoden om een gebied, dat beneden de zeespiegel ligt vrij te houden van eb en vloed. Van de zeevering van Midden-Zeeland, bestaat slechts een klein, zij het ook het belangrijkste deel uit een natuurlijke waterkering, n.l. de duinregel tussen Vlissingen en Vrouwenpolder, die alleen onderbroken wordt door de Westkappelse zeedijk en het nieuwe dijksgedeelte bij Zoutelande.

Dammen zijn de eerste waterbouwkundige werken, waardoor een eilandengebied van aanzien verandert. Aanvankelijk waren de vele eilanden grotendeels schorren, die zijn ontstaan nadat ca 4000 jaar geleden de oppervlakteveenlaag was gevormd in een tijd dat het zeewater geen toegang had. In een later stadium toen de zee toegang tot deze gebieden had gevonden werd op dat veen slib afgezet. Op die sliblagen ontstond een natuurlijke begroeiing, eerst van „zeekraal en lamsoren” en later van de overige schorbegroeiingen. Deze planten zijn tevens slibvangers, waardoor op- of aanwassen ontstonden, die op den duur ook tijdens gewoon hoog water niet meer onderliepen. In Zeeland noemt men deze gronden schorren, in Zuid-Holland gorsen en in het noorden van ons land kwelders.

Eerste af-
dammingen

Schaapherders (of stellenaars), die vroeger op de schorren kudden schapen hoedden, maakten primitieve dammetjes (schapedammen) in de schorkreken om van het ene schor op het andere te komen. Kleine schoreilandjes werden zo samengevoegd; de afgedamde krekenslibden meestal dicht. Een aantal grotere geulen bleef bestaan en vormde de scheiding tussen de al spoedig bewoonde eilanden van de „Zeeuwsche Archipel”. Zo zal het aanvankelijk ook gegaan zijn in het gebied van het huidige Walcheren en Zuid-Beveland.

De inmiddels bewoonde eilanden, sommige mogelijk eertijds voorzien van kaden, werden op hun beurt weer samengevoegd door grotere dammen. Een natuurlijke drang om verbinding tot stand te brengen met „de overkant” heeft de eeuwen door bestaan. Wat was met de toenmalige

primitieve middelen eenvoudiger, dan een dam tot stand te brengen ter plaatse van een wantij? Want elk geulenstelsel, dat vanuit meer dan een toegang wordt gevoed, kent zijn wantij, waar de vloedstromen elkaar ontmoeten en waar dientengevolge weinig of geen stroom staat. Op het oude Walcheren is niet veel van dergelijke dammen te bespeuren. Wel herinneren enkele namen aan de bovengeschetste gang van zaken zoals: Poppendamme, Brigdamme, Langendam, Rikendamme, (sluitdam van de Boonepolder) Leeuwendamme, Waldamme en Overdamme.

Het jonge Walcheren — het Nieuwland ten oosten van de Arne en de Welsinga — werd in 1818 met het oude Walcheren verbonden door een dam bij het dorp Nieuw St. Joosland, vanaf de voormalige veerdam naar het tegenovergelegen Oosthavenhoofd van de voormalige havengeul naar Middelburg.

Wat tot 1818 op Walcheren gebeurde geschiedde in de „Zuid-Bevelandse archipel” op dezelfde manier. De vele eilanden en eilandjes werden door dammen samengevoegd. De vroegere eilanden (West) Borssele, Ellewoutsdijk (Oost-Borssele), (West) Baarland en Hoedekenskerke waren oorspronkelijk gescheiden door de geulen de Yve (west), de Dierik en de Yve (oost) — zie fig. 19. —

Door dammen werden die eilanden geleidelijk met elkaar verbonden naar in hoofdstuk II gedetailleerd is uiteengezet. Het eiland Heinkenszand b.v. werd ca 1400 met de Brede Watering (rond Goes) verbonden. De Zak van Zuid-Beveland werd in 1445 door afdamming van de Zwake ten zuiden van 's-Gravenpolder één geheel met de kern van Zuid-Beveland. In 1809 werd het eiland van Wolfaartsdijk met de kern van Zuid-Beveland verbonden door afdamming van de Schenge.

Iedere dam in Midden-Zeeland, hetzij groot of klein, is een wezenlijke bijdrage geweest tot de vereniging van Walcheren en Zuid-Beveland met het vaste land. Naast de eigentijdse deltadammen als Zandkreekdam en Veerse gatdam, die in deel I van deze serie zijn behandeld, zijn de Kreekrakdam en de Sloedam in Midden-Zeeland momenteel nog de meest tot de huidige generatie sprekende voorbeelden.

Kreekrakdam Na de ramp van 1530, waarbij het land van Reimerswaal ten onder ging, ontstond tussen Bergen op Zoom en Krabbendijke een gebied van schorren, slikken en geulen. Tweemaal werd dit moeras door een militaire colonne te voet overgestoken, de eerste keer door de Spanjaarden in oktober 1572, onder bevel van Christoforo de Mondragon (1504-1596). In fig. 136, p. 199 is een fragment van een daarop betrekking hebbende historische kaart afgebeeld.

De Spanjaarden moesten de stad Goes, die omringd was door de

Geuzen, ontzetten. Met de Spaanse vloot was dat n.l. mislukt, waarna bevel tot een poging over land werd gegeven. Ca 3000 man werd hiertoe in Bergen op Zoom ingescheept; zij voeren naar de Agger, de grootste overgebleven geul aan de Brabantse kant van het verdronken gebied. Daar stapten de Spaanse soldaten in het water. Mondragon voorop, allen met een zak mondvoorraad en wapenen om de hals hangend. Wadend door modder, slik en water bereikten zij Krabbendijke en trokken verder naar Goes. Mede door een afleidingsmanoeuvre van de ingesloten Spanjaarden in de stad Goes, kon de stad worden ontzet. Een soortgelijke prestatie heeft Mondragon nogmaals geleverd in 1575 toen hij met 1500 man het Zijpe doorwaadde om Zierikzee te belegeren.

De tweede militaire overtocht te voet door het Kreekrakgebied geschiedde in de nacht van 4 op 5 september 1809 door een kleine troepenmacht onder de Hollandse generaal Cort Heyligers. Hierdoor kon hij onmiddellijk na de aftocht der Engelsen uit Zuid-Beveland (zie hoofdstuk I, § 1) het fort te Bath bezetten; reeds op 5 september woei er de Hollandse vlag. In fig. 137 is aangegeven waar die overtocht plaats vond (het onbedijkte Kreekrakgebied was toen overigens ongeveer 4 km breed tegen ca 10 km in 1572). De naam Cort Heyligerskazerne in Bergen op Zoom herinnert aan genoemde generaal.

Waarschijnlijk is laatstgenoemde militaire operatie mede de aanleiding geweest tot de eerste afdammingsplannen van het Kreekrak. Napoleon gaf in 1810, na een bezoek aan de Oosterschelde bij Bath, aan de waterbouwkundige Andries Schraver opdracht de mogelijkheid tot afdamming in studie te nemen. Op 28 januari 1811 werden de plannen door Schraver ingediend, maar de val van Napoleon deed de plannen in de kast verdwijnen. Het duurde tot 1827 eer er weer sprake was van een plan tot afdamming van het Kreekrak, (de verbinding van Oosterschelde en Westerschelde tussen Zuid-Beveland en Noord-Brabant), maar ook dit plan kwam niet tot uitvoering. Bijna 20 jaar later (in 1845) verscheen een brochure van de aannemer Dirk Dronkers, getiteld: „Eenige beschouwingen over het doelmatige tot het daarstellen van een spoorweg, uit de hoofdstad van Zeeland, door de provinciën Noord-Brabant en Limburg” (zie ook § 20, hoofdstuk II).

Er bestonden destijds over de inhoud van die brochure uiteenlopende meningen. Maar bij K.B. van 11 maart 1846 ontving Dronkers vergunning voor het aanleggen van de bedoelde spoorlijn. Dat hield in, dat het Kreekrak overbrugd zou worden. Vele strubbelingen met de regering en met de financiers, alsmede de revolutie van 1848 veroorzaakten, dat het brugplan niet uitgevoerd werd. De spoorwegconcessie werd ingetrokken maar tevens werd aan Dronkers vergunning verleend tot afdamming van de Oosterschelde (Kreekrak).

Een overeenkomst van Dronkers met de Belgische aannemer Dubois-Nihoul tot het fourneren van een borgtocht van f 200.000 leverde moeilijkheden op. De afdamming van het Kreekrak werd toen gekoppeld aan het herdijken van een deel van het verdronken land van Zuid-Beveland.

Onder veel moeilijkheden kwamen de bedijkingen tot stand, maar de Kreekrakdam bleef achterwege evenals de voltooiing van het Kanaal door Zuid-Beveland. Bij de wet van 19 augustus 1861 werd een dading aangegaan tussen de bedijgingsmaatschappij en het Rijk. De afdamming van het Kreekrak werd toen door de Staatsspoorwegen tot stand gebracht zodat op 28 juni 1867 de dam werd gesloten. In fig. 138 is een dwarsprofiel van de Kreekrakdam van 1967 getekend; grote veranderingen zijn momenteel aan de gang door de uitvoering van de werken van de Schelde-Rijnverbinding.

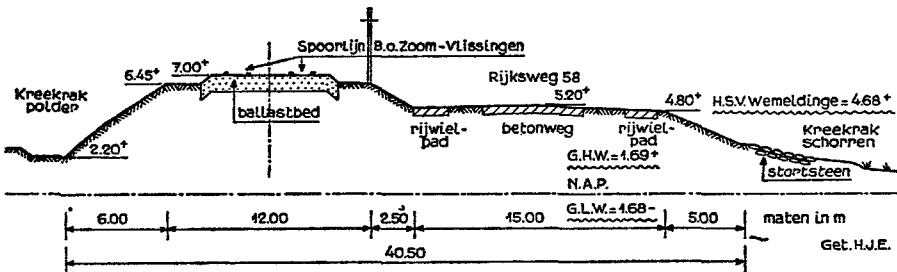

fig. 138. Dwarsprofiel van de Kreekrakdam in 1967, gezien vanuit het oosten.

Ook aan het Sloe had Napoleon in 1810 een bezoek gebracht en daarna **Sloedam** aan Schraven de opdracht verstrekt om de mogelijkheid van afdamming te bestuderen. Tegelijk met de plannen voor de afdamming van het Kreekrak diende Schraven de plannen voor een afdamming van het Sloe in. Maar Napoleon kreeg ook daar geen kans meer.

Nadat in 1845 de hiervoor genoemde brochure van Dronkers over de aanleg van een spoorlijn naar Middelburg was verschenen, stegen de kansen voor een vaste verbinding over het Sloe opnieuw. Bij de concessie, die Dronkers in 1846 kreeg was de aanleg van een Sloedam inbegrepen. Door vele verwickelingen kwam het evenwel niet tot uitvoering van het plan. Pogingen van vooraanstaande Middelburgers om alsnog een afdamming van het Sloe te realiseren mislukten eveneens.

Toen echter de aanleg van de spoorlijn Goes-Vlissingen was geregeld bij de wet van 31 december 1865, werd in 1870 het definitieve afdammingsplan van het Sloe vastgesteld. Op 30 oktober 1870 volgde de aanbesteding. De aannemer werd G. M. Sigmond te Werkendam voor een aannemingsom van f 1.002.500.

In maart 1871 werd met de aanleg begonnen en in december van hetzelfde jaar kwam de dam gereed. De dichting van het sluitgat geschiedde uiteraard als een „ouderwetse” sluiting; door het plaatsen van een aantal zinkstukken boven elkaar werd het sluitgat geblokkeerd. In afwijking van de oorspronkelijke plannen met twee rijzen dammen (één aan de zuid- en één aan de noordzijde, waartussen zand en klei zou worden gestort) werd het definitieve plan uitgevoerd met behulp van één rijzen dam aan de noordzijde, die tot laag water werd opgezonken. Boven laag water werd gebruik gemaakt van rijspakwerk. Fig. 139 geeft een doorsnede van de Sloedam ter plaatse van het sluitgat, fig. 140, p. 200 een beeld van de Sloedam in wording. Deze afsluiting was in die tijd een grote prestatie; de eigenlijke geul was ongeveer 335 m breed, haar grootste diepte bedroeg 11 m onder L.W., terwijl men in het sluitgat een maximum stroomsnelheid van ca 3.30 m/sec. heeft gemeten. Toch verliep de sluiting zonder buitengewone moeilijkheden; de aannemer heeft het zelfs gepresteerd om het werk zeven maanden voor de vastgestelde termijn gereed te krijgen, hetgeen hem een premie van f 70.000 opleverde. Fig. 141, p. 200 laat de toentertijd aangebrachte steenglooiing na 90 jaar zien. Deze glooiingsteen is een devonische bergkalksteen afkomstig van de groeve van Blacon in de Belgische provincie Henegouwen, dicht bij de Franse grens en hier voor het eerst op een waterkering in Zeeland gebruikt. Op 14 juni 1871 kwam de kruin van de dam overal boven laag water en kon bijgevolg het Sloe te voet worden overgestoken.

Behalve door ca 25 km duin wordt Walcheren tegen het buitenwater beschermd door ongeveer 18 km zeedijk. Daarnaast liggen op Walcheren nog 70 km binnendijken, die deels als tweede waterkering dienst doen, voornamelijk langs het Veerse Meer. Ongeveer de helft van de ca 88 km Walcherse dijken dateert uit de middeleeuwen of zijn nog ouder. Fig. 142, p. 200 toont één der middeleeuwse binnendijken van Walcheren.

Ongetwijfeld is de Westkappelse zeedijk, één der meest bekende zee-weringen in Nederland. De kern is deels een restant van de vroegere duin-rij.

Op 14 juni 1432 togen de abt en de magistraat van Middelburg naar

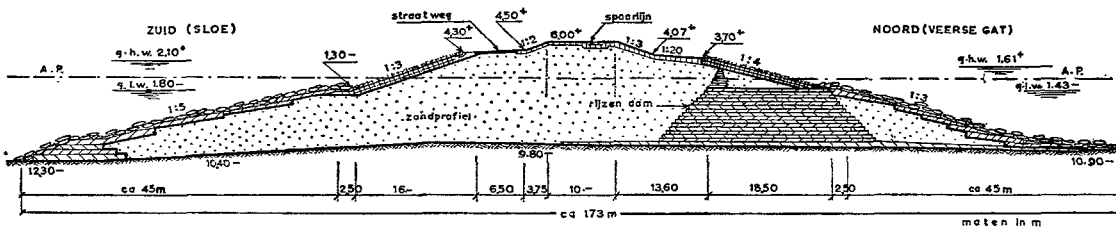

fig. 139. Dwarsprofiel van de Sloedam (1871) ter plaatse van het sluitgat.

Westkapelle om de stormschade in ogenschouw te nemen, „overmits dat „die dunen zeer verminderden en wechscuerden ende want die goede „luden van Westcapelle begherden aldaer te hebbene een cleen dijck-„sckijn.“¹⁰⁴) Hoewel dit „dijcksckijn” niet het begin van de Westkappelse dijk is blijkt uit bovenstaande wel dat reeds toen de duinregel ter plaatse dicht bij het einde van zijn bestaan was. In het begin van de 16e eeuw sprak men van „het effenen van het duin, vullen van laagten, buitenhelling onder flauw beloop brengen en aanbrengen van kleibekleding en rijsbeslag”.

Evenals van vele gebeurtenissen uit het verleden kan men ook van de Westkappelse dijk niet zeggen, wanneer hij precies is aangelegd. Die dijk zal in een bepaald tijdvak zijn ontstaan, omdat het ter plaatse liggende duin tot te geringe afmetingen was afgenomen en men noodzakelijkerwijs de meest aangevallen gedeelten moest gaan beschermen. Dat tijdvak ligt rond de eeuwwisseling van de 15e naar de 16e eeuw.

Omstreeks 1550 is door de Nederlandse kartograaf Jacob van Deventer (1500-1575), tekenaar van de oudste Nederlandse gewestelijke kaarten, een situatie van de Westkappelse dijk getekend. Die afbeelding, zie fig. 143, p. 200 is getiteld: „Westcappel met den dubbelen dijk en hoofden „aan de Noordzee en omgeving, omstreeks den jare 1550.” Toen zou er dus tevens sprake zijn van een inlaagdijk.

Op de kaart van Christoffel Bernards¹⁰⁵) van 1641/44 komt de „dubbele dijk” eveneens voor. Mijns inziens moeten we de buitenste waterkering dan denken als een afgevlakt duin waarmee men steeds moest retireren omdat de summiere verdediging tegen de Noordzeestormen daar geen stand kon houden. Het overstuivende zand kwam tegen de inlaagdijk terecht en werd daar vastgelegd waardoor geleidelijk de kern van het tegenwoordige dijkprofiel is ontstaan (zie ook fig. 44). Het is duidelijk dat men onder de gegeven omstandigheden op een eenvoudige manier het bestaande zeer flauwe buitentalud kon realiseren. In zijn in 1914 voor het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen gehouden rede over de Westkappelse zeedijk blijkt ir H. van Gelderen,¹⁰⁶) — destijds ingenieur van de Polder Walcheren — overigens reeds in grote lijnen de bovengeschetste gang van zaken aangegeven te hebben.

Eveneens belangrijke zeekeringen op Walcheren zijn de Vlissingse boulevards. Zoals in fig. 43 van hoofdstuk I is aangegeven was Vlissingen in de 13e eeuw langs de Westerschelde beschermd door zeedijken. In de 14e en 15e eeuw moest men daar enkele honderden ha land prijsgeven en werden er inlaagdijken gelegd. De Ruijter-, de Bankert- en de Evertsenboulevards hebben als oorsprong de laatste daar gelegde inlaagdijken van 1326/31, 1390/98 en van 1439. Het Leugenaarshoofd en het Roeiers-

De
Vlissingse
boulevards

hoofd of Westerkoopmanshavenhoofd zijn aangelegd op restanten van de inlaagdijk van 1326/31.

Het achter de nieuwe dijk gelegen Nieuw-Vlissingen begon al in de 13e eeuw op een stad te lijken. Vermoedelijk zijn de eerste versterkingen aangebracht landwaarts van de toenmalige zeedijk, althans wij vonden in de archieven een dwarsprofiel waarop restanten van een oude vestingmuur waren getekend tegen de huidige boulevard, zie fig. 144. In 1489 werd Vlissingen door Philips of Adolf van Bourgondië met muren en vesten „rondsom versekert”,¹⁹⁷⁾ mede met het oog op aanvallen vanuit Vlaanderen.

Ook Maximiliaan van Bourgondië liet in 1549 vele versterkingen aanbrengen. Korte tijd daarna moet ook de tegenwoordige boulevardmuur gebouwd zijn. Dit blijkt n.l. uit het volgende fragment van een brief van 3 mei 1560 over het onderhoud der zeewerken.¹⁹⁸⁾

„En bovendien hebben sy (Burg. en Schepenen) sedert seckere jaeren herwaerts, „omme te versekeren den Zeedijck an de westsyde derselve stadt van de inundatiën „ende zeevloedten, daerduer die tot diverse tijden in perijckel geweest hadden, van „duer te breeken, hebben sy doen maecken ende strecken buyten lancx denselven „dijck een steenen muur, becleet met arduyn, geleyt in terras, lanc wesende omtrent „148 roeden, meest gefundeert uyten grondt van de zee, dewelcke veel gecost heeft, „d'een duer d'andre twintigh pont de roe, bedraghende ter som van 2960 £ vls, „sonder welcke muer soowel t voorseyde lant als deselve stede apparent waeren „verloren te worden. Al 's selve sonder te toucheren het groote steenen bolwerck „ende andre wercken ter fortificatie van deselve stede gemaect enz.”

Het laatstgenoemde „steenen bolwerck” heeft dan duidelijk betrekking op de oude vestingmuur. De genoemde lengte van 148 roeden (ca 550 m) van de nieuwe muur stemt overeen met de afstand tussen de Oprit bij standbeeld de Ruijter en de Gevangentoren. Overigens is bekend dat de eerste steen aan de rotonde van het Westerhoofd is gelegd op 21 april 1548 en dat het Oosterhavenhoofd in 1551 „geleid” is.¹⁹⁹⁾ Door Prins Maurits werd de versterking van Vlissingen in 1609 krachtig uitgebreid. Hij deed ook de stad oostwaarts uitbreiden; toen is het Oranjebolwerk

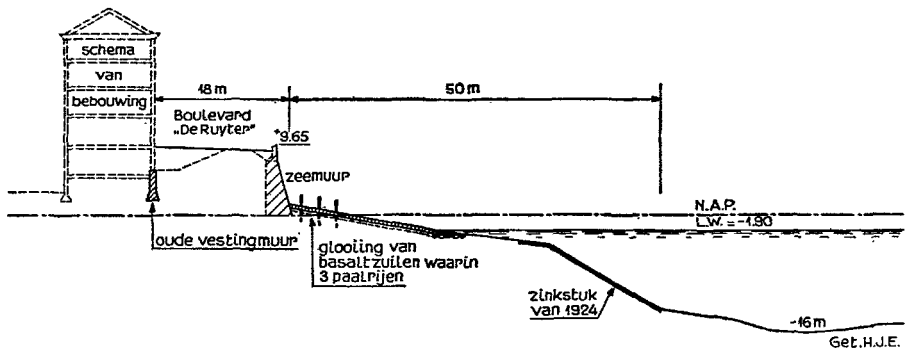

fig. 144. Dwarsprofiel van de Ruijterboulevard te Vlissingen omstreeks 1930. (Ontleend aan archief Rijkswaterstaat Vlissingen).

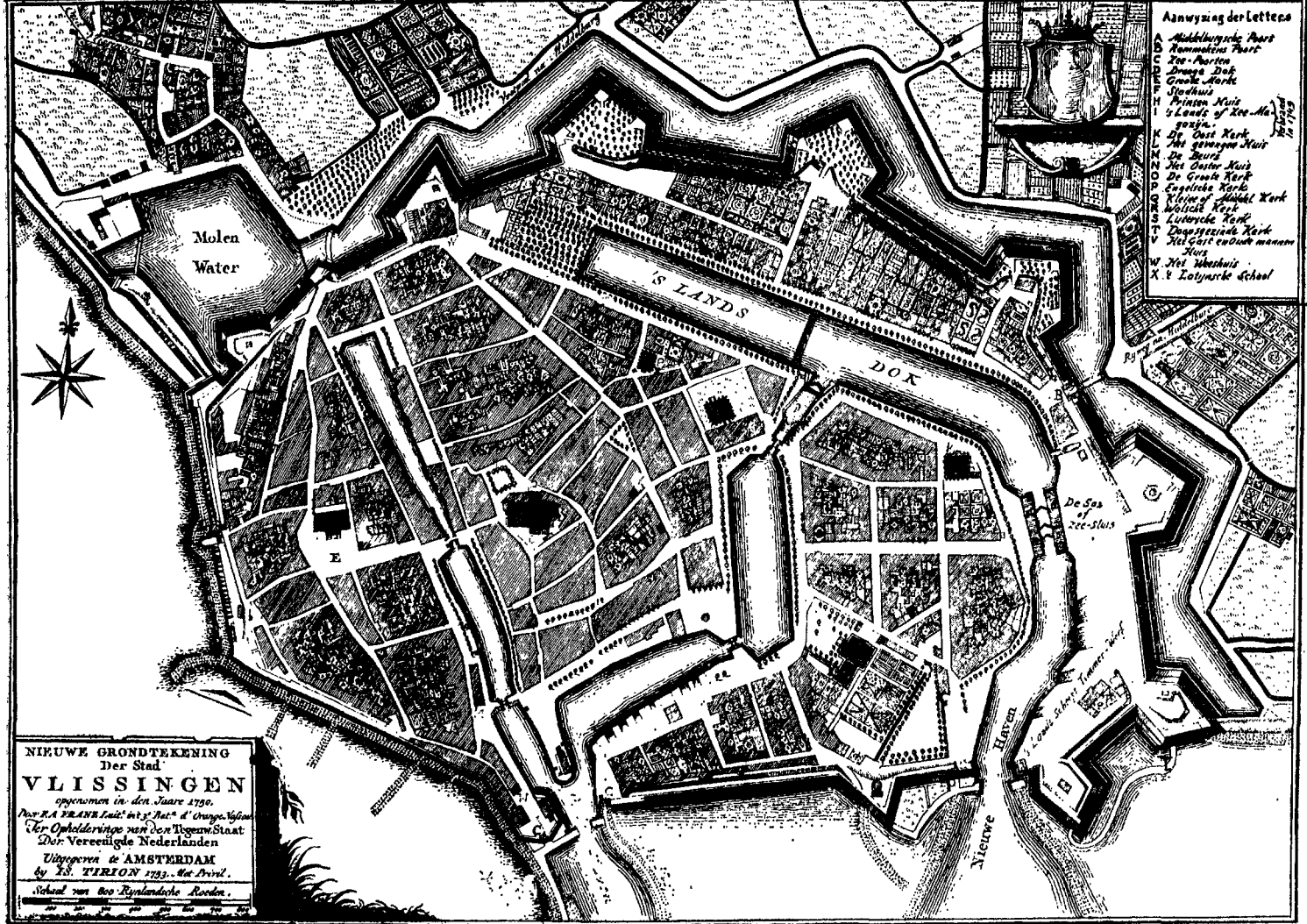

fig. 145. De vesting Vlissingen in het midden van de 18e eeuw.

met de zeemuur oostelijk van de Koopmanshaven gebouwd. Daarna werd Vlissingen tot in de tijd van Napoleon als vestingstad gehandhaafd. Fig. 145 toont de vesting Vlissingen in het midden van de 18e eeuw. Bij K.B. van 29 mei 1867 werd Vlissingen als vesting opgeheven.

Nadat in 1883 de eerste bebouwing langs de Westzeedijk (Ruijterboulevard) plaats vond, werd de zeemuur in 1890 met ongeveer 2 m verhoogd en door de gemeente Vlissingen van de huidige borstwering voorzien; terzelfdertijd werd over de kruin van de dijk een weg aangelegd.

Het eerste gebouw langs de Boulevard Evertsen was het badhotel dat daar in 1885 werd gebouwd. De woningbouw langs de Boulevard Bankert is omstreeks 1900 begonnen. Sindsdien hebben vele veranderingen plaats gehad en werd één doorgaande boulevard verkregen ter lengte van ongeveer 1800 m.

Dijken op
Zuid-
Beveland

Zuid-Beveland wordt beschermd door ca 105 km zeedijken en ca 310 km binnendijken. De binnendijken moeten voor een groot deel worden gezocht in de z.g. Zak van Zuid-Beveland, waar rond de middeleeuwen talrijke bedijkingen zijn uitgevoerd, zie hoofdstuk II.

De oudste Zuid-Bevelandse dijken zijn ongetwijfeld de zee- en binnendijken van de polder De Breede Watering Bewesten Yerseke waarvan de Schoorse zeedijk ten westen van Hansweert en de zeedijk tussen Kattendijke en Yerseke alsmede de Zanddijk, als binnendijk tussen Hansweert en Yerseke, deel uitmaken. De jongste zeedijken in Zuid-Beveland zijn de dijken van de Hogerwaardpolder van 1914 en van de Kreekrakpolder van 1923.

Helaas bleek in 1953 dat vele zeedijken te laag waren. Nadat na een periode van dijkherstel, eerst de zwakke plaatsen waren versterkt, werd een algemeen plan opgemaakt om alle dijken langs de Westerschelde te verzwaren en op „deltahoogte” te brengen. Twee factoren spelen bij het bepalen van het nieuwe dijkprofiel een grote rol n.l.: het ontwerppeil en de golfhoogte. Het ontwerppeil behoort bij de z.g. superstormvloed die te Vlissingen een hoogte van 5.50 m + N.A.P. zou kunnen bereiken, dat is 0.95 m hoger dan de stormvloed van 1 februari 1953 te Vlissingen.

De golfploop wordt bepaald met de door het Waterloopkundig Laboratorium te Delft aan de hand van modelproeven ontwikkelde formule:²⁰⁰⁾

$$Z = 8 H \operatorname{tg} \alpha \left(\cos \beta - \frac{B}{L} \right) \text{ waarbij}$$

Z = golfploop in m, vertikaal gemeten.

H = golfhoogte in m.

α = hellingshoek talud.

β = hoek tussen golfstraal en normaal op de dijk.